

Spokenhof

Emile Buysse

bron

Emile Buysse, *Spokenhof*. G.F. Callenbach, Nijkerk z.j. [ca. 1938] (tweede druk)

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/buys010spok01_01/colofon.php

© 2011 dbnl / erven Emile Buysse

Eerste hoofdstuk

Die van het geslacht Van Mullem zijn al zijn leven kleine boeren geweest, of visschers op de ruime Noordzee, die daar ligt te glanzen voor de duinen.

Daar moet zoo een visscher meegevochten hebben in den tijd dat Maurits van Nassouwe de Spanjaards bij Nieuwpoort deed vlieden; en zeker is het dat een landman, met name Evaristus van Mullem, in den Boerenkrijg van 1798, die tegen de Franschmans ging, het tegen wel tien van die fiskes¹⁾ dierf opnemen, en met succes.

In den tijd dat Fons van Mullem zijn ouders verloor en hij achterbleef bij Pee Landeghem, een koopman in kiekens en konijnen, was het Knoksche duin nog vrij. Woest lagen de gronden achter de helmbegroeide heuvelingen; heel dat gebied wierd het Hazegras genaamd, en het liep bijkans van Heyst tot aan den ouden Zwinemond in het Zeeuwsche Vlaanderen.

Rappe konijnebeesten speelden ieverans, en ge zaagt daar des daags simpel eens een oppasser van meneer den Baron.

In de nachten was dat anders. Dan kropen de stroppers verstolings tusschen het laag gewas met den lichtbak en het geweer, en meesttijds loerden die oppassers van meneer den Baron voor niets.

Op de Zondagen was daar eens een jonge mensch, die het zoetelief meevoerde aan den arm, maar zulk soorte doet geen kieken kwaad. Dat luistert maar naar de golving van het water achter de duinen, waar de vrije zee en de Scheldestroom kampen in een eeuwige branding; ge ziet er duidelijk de woeling van in de blanke, ronde kust.

1) Voor woordverklaringen zie achterin.

Vaneigen, zoo had Fons van Mullem's vader, de visscher, ook met het lief in dat Hazegras geloopt, maar het leven is geen wandeling door de weligheid van schoon en rustig land.

Nee, de arme Vlaamsche visscher van den Westhoek, voor hem had Ons-Heer de worsteling met het machtige water bestemd. En het was immer een vreugde, terug te keeren in de haven, met versehe visschen, die zooeven nog zilverig spertelden op het dek! Een schoon bedrijf, dat visschen.

Fonske van Mullem was vijf jaar oud toen zijn vader verdronk, op zijn dertigste, amper-aan. Fonske herinnerde zich de verhalen, die gingen over de vaart naar IJsland, voor de vangste op den aberdaan, hetgeen kabeljauw bediedt. Aberdaan, een vreemd woord.... Uit Nieuwpoort voeren zij dan weg, voor maandenlange reizen. De jonkheid was gedwongen op den aberdaan te visschen, want waar zoudt ge elders in Vlaanderland zulk een diepe, trieste armoei hebben gevonden? Fonske's vader, die kon vertellen, binst moederke het vuur opstookte in den lagen heerd, houtblokken opwerpend en binst glimlachend naar haar vent, met een teederheid, die in het hert van dien visscher een ontroering teweegbracht.

Zoo een zorgvol moederke was zij, gelijk er vele zijn in dit kustland, dit harde land, dat zijn kinders toch zoo teeder ziet opgroeien.

Als de wind morde rond het laaggedekte huis, bracht zij Fonske naar zijn polk, op den engen zolder, en het kon gebeuren dat zij zong, een van die oude liedjes van de vaart op IJsland, die zij weer van haar vader, die ook een visscher was, geleerd had.

Alle die willen naer Iseland gaen,
Om kabeljauw te vangen

En te visschen met verlangen,
 Naer Iseland, naer Iseland,
 Naer Iseland toe;
 Tot drie en dertig reyzen zy zyn nog niet moê....

Het keerske dansevlamde nevens zijn bed, binst moederke hem uitkleedde, en luider zong de wind rond het huis. Als hij dan alleenig lag, starend in den duisteren, en hij hoorde den wind, hij hoorde de zee en de ruisching van verre boomen, dan kroop hij diep onder zijn deken, een heerlijke veiligheid. Zijn mager stemmeke zong dan zacht:Naer Iseland, naer Iseland,.... naer Iseland toe.... Met IJsland sliep hij in, en hij wierd er mede wakker. Moederke was aan de bootrams bezig; vader smoorde zijn pijp, onderwijl lurpend aan zijn tas kaffie. Het was immer goed en genoeglijk in dat kleine huis.

Maar toen vader, de visscher, verdronken was, en Pee Landeghem Fonske in huis nam, omdat moederke radeloos weggelopen was, naar de zee, naar de haven, waar zij stond te schriemen en te roepen, veranderde het leven aanmerkelijk.

Gelijk een droom, een damp die vele dingens verdoezelt, dreef er entwat voorbij Fonske's oogen. Alleenig hoorde hij een buurman zeggen:

- Letje van Mullem is zot geworden.

Er suisde een vreemde, groote stilte rond hem, en dien avond, onder het karig lampelicht, trok Pee Landeghem hem tegen zich aan. Hij riekte naar den drank, hij zweeg.

Op een dag, het moet in de lente geweest zijn, want de haagdoorns stonden wit van bloesem, trok Pee Landeghem er met zijn hondenkarre vanonder, naar veiliger streken. En Fonske ging mee.

Moederke was gestorven. Een weeke stem, die niet bij den kiekenkoopman paste, had het hem gezegd: - Moederke is in den hemel, bij vader den visscher.

Langzaam groeide een herinnering aan het lied van IJsland, aan de kaffie en de pijp van zijn vader, en aan de groote, lieve oogen van de vrouw die zijn moederke was.

Pee Landeghem, die het gevaar door gendarmen en oppassers geknipt te worden ontliiep, zocht nieuw emplooi in de Kempen.

Fonske was meegegaan op de bane, hij had nieuwe, korte liedjes geleerd, hij had met Pee Landeghem in stammenees geslapen en bij boeren in het hooi. Hij zag een vreemde, nieuwe wereld, met andere tinten en stemmen, en, niet te vergeten, met dingens, die alopeens door den nacht tot hem kwamen.... Stemmen van beesten en boomen.

Maar zijn klare grijze oogen schitterden. Daar was een drang in hem gekomen, een stuwung naar het vreemde, dat hij in later jaren sterker om sterker beminnen ging.

Tweede hoofdstuk

In dit Kempenland groeit nu het kind op. Het speelt aan de deure, op de zandbaan waar Pee Landeghem woont. Het strooigedakte huis is laag, het gebouwte staat scheef van ouderdom. Maar de berkeboom ervoor is jong, de witte glanzing van den bast teekent een frischheid in het duistere leven daar aan dien zandweg, waar slechts een enkele maal een wagen zachtkriepend voorbijtrekt in de oude, diepe karresporen. En het is er bijkans lauw, want het bosch dat aan de overzijde van den weg begint, uitlopend bachten verre dorpen, vangt de koude winden van het noord-oosten.

Als Fons negen jaar is, tusschendoor ter school gegaan en braaf geleerd bij den ouden meester met zijn sikkebaard, vindt hij een stielke bij een boer, die hem in den vroeg-zomer achter de koeien zet.

In den geurigen, vroegen dag drijft hij zijn beesten naar het kanaal, waar het versche gras nauw beweegt in den wind, en waar duizenderleie bloemen bloeien. Daar vreten de koeiebeesten, met trage trek-happen losscheurend het sappig voedsel, en te noene liggen zij met zware pensen op den kanaaldijk te herkauwen.

De vliegenschermen ronken er rond. Een steert zwiept, die kan de beesten niet verjagen. Een kop gaat aleens hoog en omlage. Maar Fonske veegt met een bebladerden tak over de ruggen, maar het helpt niet op den duur en het koeierke lacht. Het zakt erbij neer en sluit de oogen, smekkerend op een jong rietje, getrokken aan den waterkant, dat een zoeten smaak in den mond geeft.

Hij laat de dagen aan zich voorbijgaan, 'lijk schepen met groote, bol-ontplooide blanke zeilen. Hij peinst. Gedachteloos zingt hij

somtemets een liedje. Of zijn koeiersroep schalmeit ineens over het kanaal: - Halli-ee, halli-ee...., halli-oo!....

Maar ook de zomeravonden trekken aan hem voorbij. De koeien zijn thuisgebracht, en in de stille uren gaat hij naar de zandbaan. Van de landen zijn de mans en wijven weg, simpel een oude boer karoot nog aan den slootkant. De nevels trekken over de velden. Dat is vreemd.... Fonske herinnert zich de vertelsels van Pee Landeghem, die hij eens deed toen zij op een kouden avond aan het vuur zaten: vertelsels over witte wijven die hier nog moeten ronddolen. Ja, ja, Pee Landeghem heeft veel gezien en meegemaakt in zijn leven van stropper. En als koopman hoorde hij immer zoo'n curieuze dingen.

Het gebeurt dat Pee nog niet thuis is, als Fonske terugkeert. Die zwalkt dan ievers in de stammenees of hij blijft slapen bij een boer, als hij ver uit de gebuurte is weggereden met zijn hondenkarre en genoeg verdiend heeft om een pintje te kunnen pakken.

Dan is Fons alleen.

Achter het huis strekt zich het land in den avond. De mane rust over de boomen, een vurige, helbrandende bolle. Het geeft een somberen toon over het zwarte land, dat lingsom groenbruin wordt. Daarop dansen de nevelstringen. Fons staat op zijn kloefen in het zand van de baan, hij loopt den weg af, het huis is zoo stil. Wanneer zou nonkel Pee wel komen? Ja, zoo noemt hij nu dien baanstropper met zijn kiekens en konijnen: nonkel Pee.

Ziet hij daar de hondenkarre over de zandbaan naderen, de beesten die kruchtend hun vracht voortsleuren door het zand, de buiken bijkans tegen den grond? Nee, het blijft stil op den weg. Zoo nu en dan roept een late vogel, een uiltje schreeuwt. Dit is de tijd van de heksen en spoken.

Het overschotje licht is weggevallen, daar komen nu de schaduws voor in de plaats, zij trekken tegen de stammen van het bosch voorbij. Nee, maar zij vliegen zeker door de lucht, die heksen en spoken. En de witte wijven. Ook over de velden, waar de korens gemaaid liggen, plat ten gronde, of rechtgezet aan stuiken, zwerven de schaduws, en vreemde geluiden roeren eromheen. Zou nu nonkel Pee met zijn hondenkarre niet aankomen?

Geen geblaf meldt hun aantocht, maar een heesche stem is dichtebij. En de angst is nevens hem, zij knijpt zijn keelke bijkans dicht. Verder zweeft zij over het land, zij beroert de schoven, zij neemt ze mede, draagt ze over het kanaal en over de slooten voort, tot ver achter in het land, waar het volledig duister is.

Hij is ver afgedwaald, angstig, voetje voor voetje voortgegaan op de zandbaan, om nonkel Pee te gaan zoeken. Nu bevangt hem een schrik en hij moet terug. Zonder nog te durven omzien, zonder bijkans vóór zich te durven kijken, stapt hij terug, met korte, angstige passen. Zijn rug krieuwelt koud, zijn beenen zijn stijf. De avond is vol wonder geluid. Hoog is de bolle maan gerezen over het nachtelijk land. Er is een koe, die roept, boe-hoe....

Het huis is stil, Fonske sluipt langs achter naar binnen, daar tikt de verroeste wekker op de schouw. Het brood staat op tafel, maar hij durft geen licht te maken, hij durft niet uit het raam te zien. Zijn kleine handen zijn koud en klam, en zijn mond is halvelings open.

Zonder brood, zonder drinken voor zijn droge keel, klimt hij het leerke op naar den zolder, waar het beter is, veiliger, waar hij peinzen moet, even, op het kleine huis achter de duinen; moederke zong daar van de visschers van IJsland.

Het is benauwd op dit zoldertje. Het stinkt er ook, maar Fonske zakt gerust in zijn polk. Hier zijn de wondere dingen van den nacht

niet. Niets hoort hij; ook het hondengeblaf nadert nog niet. In den zwijmel van den slaap vergaan de zachte geruchten van knisterend strooi en het getrippel van muizenpootjes op de ruwe planken.

Als Fonske vroeg ontwaakt, ronkt Pee Landeghem nog beneden in zijn vettigen deken zijn roes uit. Stralend rijst de zomerdag over de Kempen. Al schittering, al koleuren en sparkeltinten liggen gevonkt op de blauwige bosschen en op het land, waar de mans en de meiden van her ieveren aan den oogst.

Dan vangt het koeienwachten weer aan.

Twee snotjongens komen voorbij, zij schreeuwen naar hem, iets dat hij niet verstaat. De jongens, daar heeft hij geen vriendschap aan, hij is een vreemde luis, zeggen ze, die den weg niet weet langsheen de hagen, door de kalme heuveling der roggevelden en in de bosschen. De meiskes, zij lachen met hem. Waarom treiteren zij zoo graag?

- Hoe heet ge, vragen zij hem somtemets.

- Fons.

- En wa nog meer?

- Fons van Mullem vaneigen.

- En uw vader dan....

- Dad-is mijn vader niet.... Die is verdronken op IJsland.... Het is eruit voordat hij het weet. Zijn grijze oogen worden er donkerder van. De meiskes lachen hem uit. Hoe kan dat? Verdronken op IJsland? Is dat een land waar immer ijs ligt.... - Daar kun-ge dan toch nie verdrinken?

- Haaha! lachen zij, en wie is da dan dië vent met zijn kiekens en konijnen?

- Mijn nonkel Pee....

Dan noemen zij hem Fons-Pee of Fons-kieken. En Fonske trekt zich terug.

Doorheen het verbloeien en het her-oprijzen der seizoenen blijft Fons een stil kind. Totdat de kindsheid eindigt, en de jonge mannelijkheid hem in gansch andere vragen en gepeinzen vangt. Hij is dan ook geen koeienwachter meer, maar op zijn vijftiende begint hij nonkel Pee te helpen met de kiekens en de konijnen. Met den aankoop van beestenvellen, die schandalig kunnen stinken, en met het uit malkaar halen van een half verken, dat Pee in de bamesse ieverstwaar gekocht heeft.

Bedachtzaam verricht Fons zijn bezigheden; enkel op de Zondagen kan hij eens rustig loopen door de bosschen of langsheen het kanaal, waar nu een ander op de koeien past. Het is op zoo een Zondag aan het kanaal dat hij een meisje ziet aankomen. Het roept naar hem: - Dág Fons-Pee!

Fons herkent het kind, het blondje, dat bij hem ter school ging. Een vinnig, djent dink, met een zwart kleedje aan, haar lacherig gezichtje blond en rood binnen de haarkroezeling.

Zij komt bij hem zitten, zij zitten aan het water en spreken een paar woorden. Eerst is zij naar de kerk geweest, met moeders, en nu gaat zij naar een tante. En hij?

- Niks, zegt Fons,zou een mannensch nie mogen rusten op den Zondag?

Wat zegt hij dat deftig. Het meiske is er versted van. Ja, zij ziet het wel, Fons van Mullem is een man geworden, met een langen zwarten broek en een blauwen kiel, 'lijk zijn nonkel Pee.

De morgen gaat zoo licht langsheen het kanaal voorbij, 'lijk een fee....

De naaste Zondag zit Fons daar weer.

De weken gaan door den tijd, en Fons zal spoedig zestien worden. Pee Landeghem weet niet wat er allemaal met Fons is, hij zingt, hardop en schel en dan valt zijn gezang ineens stil. Hij groeit zeere. - Hij groeit naar de fooren, peinst nonkel Pee grinnikend.

In het dorp draait alopeens een orgel zijn valsche liedjes open. En daar zijn nog muzikanten die op een versleten bugel, een piston en een viool voor den dans spelen. Nonkel Pee is een royale! Hij geeft Fons een frang! Nog veel royaler is de dag, die hem daar ineens dat meiske doet zien van langs de vaart....

Zijn kop wordt rood van vreugde.

- Dag Steefke!

- Dag Fons!

Dat is al. Maar zij zitten op den peerdekesmolen, en later glippen zij rond de kramen en voor de stammenees, als het al duister begint te worden en de groote petroollampen aanvlammen in de danstenten. Samen drinken zij een glaasje bier. Steefke's kopke wordt er rood van. Fons voert haar weg. Hij is nu ineens de ridder, die zijn meideke langsheen den boschweg voert, waar het stil is. Het leven lokt, de liefde lokt. Och, liefde,.... eigenlijk zoo maar een jonge, frissche genegenheid, maar zij doet gelukkig zijn, stil en luidruchtig om beurten.

Steefke groeit uit tot een jonge vrouw. Zij deelt niet meer haar krentenbootrammen met een jongen van langs de zandbaan, want dat mag niet. Maar zij staat aan de waschtobbe bij moeders, en draagt een bonte schort. Als Pee Landeghem daar eens langsheen dat huis gaat, dan is Fons erbij. Zij geeft hem de hand, die vochtig en week is van het zeepsop, en ver stolings drukt hij haar een kus op het kroezele blonde haar. Zij loopt hem achterna, en hij lacht haar uit.

Als zij Pee Landeghem ook ziet staan, achter het huis, keert zij blozend naar haar waschtobbe terug....

Inniger zijn de wandelingen door het land van den roomigen avond. De angst voor de witte wijven heeft plaats gemaakt voor een tevredenheid, waarin zij zich beiden bergen.

Och, welk een schoon leven is dit. En Steefke, Steefke is een lief kind....

Maar dan komt daar ineens de dag dat nonkel Pee van zijn polk niet kan opstaan. Wat is er met dien ouden kiekenkoopman, die nooit van zijn leven ziek was? Hij geraakt niet meer op; een manmensch van achter het bosch, dien Fons gehaald heeft, ziet Pee daar liggen, met dien scheeven mond, waaruit geen woorden meer komen. Fons staat aan het bed, met den vettigen gescheurden deken, hij is triestig.

- Nonkel Pee, zegt hij.

Maar nonkel Pee kan met dien verlamden mond geen antwoord meer geven. Fons beseft, dat hij hem nooit gekend heeft, dezen vremden kiekenkoopman...., met wien hij voorttrok uit het West-Vlaamsche naar het heerlijk Kempenland, waarover nu ineens het voorjaar neergestreken is 'lijk een witte vogel. Ja, en ze kunnen goed doen of niet, ze kunnen belezen en dokteren, maar Pee Landeghem sterft. Dat is het einde van iederen mensch; houdt er rekening mee. Maar hij schreit, en als de ruwe witte kist uitgedragen is, in de aarde gezonken, 'lijk iets schoons, dat ge nu nooit meer te zien zult krijgen, dan loopt Fons van Mullem met al zijn groot verdriet het bosch in. Daar zitten de eekhoorns, de vogels en de kleine dieren van op den grond.... Daar is het stil. Maar stiller is het, wanneer hij terugkomt in het huis aan de zandbaan. In het eerste grazige groen rond de boomen en struiken tjilpen en tjekke-

ren de musschen. Het leven keert weer. Uit den lagen kerktoeren luidt een hooge belleklank. De dood staat in den witten voorjaarsdag. Het leven staat over het veld.

In de uren dat hij zijn blonde, poezele bruid leidt door het bosch of door de velden, waar nieuw koren groent, verlaat de droefenis hem, zij is immers zijn lief? Hij zal haar meevoeren, naar het altaar.... Nu zit hij alleen aan de zandbaan, en hij doet de zaken voort van nonkel Pee. Het gaat goed. Uit den jongen mensch groeit een man, en als er twee jaren verstreken zijn, twee jaren van hard wrochten op de bane, dan staat er een huisje klaar. Aan den Patersweg, dat is gansch aan den anderen kant van het dorp.... Het kruppele kot van nonkel Pee is weer leeg. Daar komt een leurster in te wonen, een slecht wijf blijkt het naderhand te zijn, maar weet ge dat vantevoren?

Fons van Mullem ziet Steefke aan, als hij haar in de armen houdt. De dag troppelt traag voort, het is een gemoedelijke, stille bruiloft, nu is zij de zijne. Zij ligt warm tegen hem aan, en rap voeren de gepeinzen terug naar het kind, dat zich daar bij het kanaal nevens hem zette. Dat was op dien Zondagmorgen.

- Steefke, fluistert hij.

Zij antwoordt niet. Later zegt zij: - Fons! Het is een schreeuw van geluk. Zijn handen zoeken de hare. Fons zoekt haar warme, roode mondje, hij kust haar. Zij zijn nu man en vrouw; daar is een stil geluk dat rondzweeft, hier in het Kempendorp, waar hij nooit het eigene gevonden heeft. Eigen leven woelt om den eigen haard. De dagen gaan en keeren, blijde en somtemets triest vouwen de bladzijden van dat groote boek, dat leven heet, omme en om. Twee jaren zijn zij getrouwd als het kind geboren wordt, het jongske, dat Jozefus heet, en Petrus met zijn tweeden naam, naar dien ouden

Pee Landeghem, den kiekenkoopman. Het is een gezond kind, Sjefke, en zeven jaar later krijgt Sjef een zusje, Godelieve.

Maar dan is Fons van Mullem een man geworden van een en dertig, en Steefke is een jaar ouder. Zij legt het kind, het meideke, aan haar borst, en verbijt de pijn die door haar bloed trekt. Fons van Mullem speurt wel een vreemdheid in het wezen van zijn vrouw. Zij is schoon, maar zij is magerder geworden. Dat zal bijkomen, peinst hij; maar het komt niet bij.

Fons van Mullem zit in die dagen breed achter de commercie aan. In zijn stallingen stampen nu de peerden, want dat is hij geworden, een peerdenkoopman.... Daar verdient hij aan; subiet weet hij wat zijn beesten waard zijn, en of hij met winste zal kunnen verkoopen ja dan neen. Het is al lawijt op den hof van Fons van Mullem. Ja, maar in huis is het stiller geworden, ondanks die twee kinders. Als Fons thuiskomt in den noen, hoort hij naar de geruchten. Een peerd stamp, het schuurt tegen de ruwe planken van het sliet.

Binnen in het huis is het zoo rustig.... Fons van Mullem ervaart plots dat Steefke nooit meer zingt gelijk vroeger. Waarom niet? Het kind, het meisje wordt in zijn polkske gelegd, zonder wiegezing, zonder geruchte. En Sjef loopt vuil over den hof; hij trekt aan zijn haar, hij kotert in zijn kleinen neus. Nee, Steefke zingt niet meer.

Des nachts - het kind is al drij, vier maanden oud, en het slaapt gerust - des nachts kreunt Steefke, in haar lichten sluimer; keer op keer schrikt zij wakker. Zij is angstig, want wat kruipt er in haar bloed rond? Wat is het? Zij grijpt Fons' arm, zij tracht zijn oogen te zien, het vale licht van den komenden uchtend zindert week door het venster.

- Wad-is 't toch, Steef....

- 'k Weet nie' Fons, zoo'n zeer....

Fons durft niet meer in te slapen. Steefke luikt de oogen, zij gloeit, zij woelt rond, en als Fons toch even geslapen heeft, in een vreesachtigen droomduizel, schrikt hij weer op. Steefke ligt scheef tegen hem aan, onrustig trekt haar adem. Haar nachthemd is weggetrokken, Fons schrikt van haar magere borst.

- Steefke, Steefke toch, fluistert hij, en hij dekt haar bedachtzaam toe. Hij ligt te staren, zijn hart klopt feller om feller. Is dit zijn vrouw? Hij kan het niet bevatten. Zij was zoo poezel en gezond, zoo frisch. Nu is zij een magere, afgesloofde vrouw, haar borst is slap en onwillig.... Daar schokt een wreede zeernis in hem.

Als een schim loopt hij door de kamer, zachtvoets sluipt hij naar beneden, en als hij in de stallen is, pratend tegen de dommel-dwaze peerdenkoppen, zegt hij daar zijn angste. Steefke mankeert entwat. Spoedig komt zij het bed niet meer uit. Een oud meke, met een tandeloozen mummelmond, helpt. Haar krakerige woordgeluiden zijn bijkans onverstaanbaar. Maar zij kan Steefke vertroosten en helpen.

Steefke weet het wel, zij voorvoelt het. Biddend staart zij naar het lichte raam, waar zij zichzelf ziet. Och, wat zou zij al niet weten. Haar jeugd, haar volledig vrouw-zijn, Godsgeschenk op aarde van vrouwelijke, zachte schoonheid, haar jeugd vergaat, en haar frischheid welkt in de durende zeere teruggolvende en weer opkomende pijnvragen. Fons moet met de peerden op stap. De regen ligt in de lucht, het waait. Op den Patersweg staan plassen, de peerden trappen erdoor met hun zware pooten. Het hart van Fons van Mullem slaat luid-op, onregelmatig, angstig. Steefke, Steefke, gaat het door hem heen. Het is een roep, een angstschreeuw, die ver uitgaat boven de hoeftappen. Hij weet dat hij zijn vrouw verliest. En hij kan niets

doen. Binst hij achter zijn peerden loopt, bidt hij. Een onsamenhangend woordengestotter, waarin hij al zijn onmacht blootlegt.... De menschen die hem groetend voorbijtreeden antwoordt hij niet, zij zien om, zij zien hem daar gaan, slingerend gelijk een dronkeman.

Maar thuis lijdt toch de vrouw. Haar schoone, bloeiende lijf is langzaamaan weggeteerd; de kleine Godelieve heeft zeurige geluidjes in haar middagslaap. Wonder, hier ontmoeten leven en dood malkander en de schrijnig-scherpe tegenstelling schrijft in de kamer. Tot op den dag dat het leed geleden is. Het regent wederom daarbuiten. Steefke's lijk wordt uitgedragen, en Fons van Mullem gaat er met Sjef achter. De boerenwagen rammelt weg, van het huis aan den Patersweg; in de armen van het oude meke ligt de kleine dochter van Fons van Mullem. Het schreit, het oude meke, maar schreiend poogt het nog de melodie te vinden voor kindjes slaaplied.

Derde hoofdstuk

Wat of er met Fons van Mullem gebeurt in die dagen, hij weet het niet. Hij heeft niet gevloekt, hij heeft niet gebeden, hij heeft niet gesproken. Hij leeft niet meer. Enkel een vleug herinnering trekt hem van het huis weg.... De Patersweg, daar is het begonnen. De oude weg door het bosch, waar Pee Landeghem voor hem zorgde, daar is het beter. Hij gaat daar, hij zoekt, keert weerom terug, en in gedachten ziet hij Steefke, hij durft nu niet meer op haar bloeiende, zoete lijf te peinzen gelijk hij het in zijn armen dierf houden.... Hij weet niets meer. Laat het regenen, laat het waaien en laat de peerden in hun slieten stampen, hij weet niets meer. Rookend zit hij in zijn keuken weerom; alopeens staat hij bij de wieg van Godelieveke. Aan het raam tekkert en dippelt de regen altijd maar voort, dagenlang.

Zwijgend verricht Fons zijn doening, maar het bedrijf lokt hem niet meer. In het groote bed ligt hij alleen. Hij kan den slaap niet vatten. Kreunt Steefke niet nevens hem, in haar lichten dommel?

Dan schiet hij met een ruk overend, ademt snel, stootend. Totdat een glimlach, een smartelijke glimlach, hem om den mond trekt, en hij hoort naar het rustige asemen van Godelieveke.

Na de slechte dagen van het najaar, waarin alles wegrot in modder en water, staat de winterzon als een helle branding over de velden getrokken.

Het licht dringt door tot ver achter de bosschen, het klatert open in het ploegzwarte land, het stoot tegen de vensters. Och, wat is het kleintje lief, Godelieveke, het licht, het groeit, omringd door de zorgen van dat oude meke. Sjef gaat naar school, hij is stil. In den Zondagmorgen kan hij eenzaam op den Patersweg gaan. Hij houdt

van het witte ijs in de slooten, en hij ziet naar een boerenkar, waarvoor een dik bruin peerd voorthobbelt. Het beweegt over den verlaten Patersweg; in het dorp roepen de klokken ter kerke. Zoo verglijdt de mizerie. Meke lacht aleens tegen de kinders, en tegen Fons. In den vroegen morgen gaat Fons den weg op; zijn commercie, och die verslechtert niet, maar verbeteren nog minder. Het leven eischt zijn arbeidskracht op; maar als hij stil aan den heerd zit, kruipt er entwat langsheen zijn beenen, het strijkt hooger, het raakt zijn hart. Daar glittert een stukske angst. Het is de angst die hem moede maakt en oud voor zijn jaren. Als hij met den paster staat te praten, of de oude geestelijke zoekt hem eens thuis op aan den Patersweg, dan heeft hij maar weinige woorden voor hem.

- Fons, zegt de paster, ullie Steefke is in den Hemel, gelooft da', en gij moet verder. Hoe maakt het het dochterke?

- 't Groeit, meneer de paster, maar 't is sjuist 'lijk of het nie het mijn' is, da kind.

- Hoe meent ge dat?

- Vrèmd, meneer de paster, vrèmd. Dat is iet da zit in mijn borst, het vrènde....

In de keuken, waar meke een wel tien keeren gelapten schoolbroek van Sjef nogeens van een stukske voorziet, schreit nu het kind, Fons van Mullem ziet er van op. - Daar hebt ge 't nu, meneer de paster, zegt hij, 't is mijn kind, en het is mij vrèmd.... As 't blèèt, weet 'k dat het er is, as 't zwijgt, dan, dan is 't er nie....

De pastoor legt zijn hand op den zwaren arm van Fons van Mullem. - Fons, 't is uw kind, gewent er aan, ziet het opgroeien mee vreugd, en als 't nadert tot de jaren des onderscheids, maakt er Steefkes dochter van, eender in vroomheid.

Dat is het nu juist met Fons van Mullem; hij zou daarvoor willen

bidden, voor de vroomheid, maar de kralen van het rozenhoedje vallen onwillig neder. En Fons' gepeinzen vliegen weg - naar Steefke.

Het nadert niët tot de jaren des onderscheids, het kind.

Op een nacht dat het windstil is, begint het te schriemen, een droef langgerekt schriemen, 'lijk van een klein dier, dat de duisternis ieverstwaar vreest. De vader heeft het beddeke van de kleine op zijn kamer staan, maar hij hoort het kind niet. Hij is in een diepen, droomloozen slaap gestuikt, na den drank die hij gebruikte op een vergadering van peerdenboeren uit het Kempische. Het kind schreit door. Het is alsof het roept om den wind die zwijgt. Het is alsof het roept om de wolken die laag hangen boven de akkers aan weersekanten van den Patersweg. Maar de wolken bewegen niet. Diep zinkt en stijgt de asem van Fons van Mullem, doortrekkend tot den morgen, waarin het kind met wijd-opene oogen ligt.

Meke komt subiet, Meke zal het verzorgen, het schriemt niet meer. Fons moet de bane op, brommend, zonder naar het kind te zien, gaat hij naar beneden.

Met haar beverige oude handen, waar zij zoovele kinders mee opnam en verzorgde, heft zij nu het wicht naar zich toe, om het te kuischen en te kleeden. Het ligt stil tegen haar aan, maar het kleine lichaam is nat van zweet, en de kroezele haarkes liggen piet-nat tegen het kopje. Dat ziet Meke wel, dat er entwat hapert. Het kopje knikt door, omlaag, en Meke laat het terug in zijn polkske glijden. Zij staat versteld, er is entwat met dit kind, het pruilt niet, het lacht niet....

Dat is het, dat vremde.

Het is blind.

Ineens is het licht weggetrokken; het schriemde daarom. Meke zit

aan het bedje te bidden, te bidden, tot haar handen de kralen van den paternoster niet meer vaste kunnen houden. Zij vreest het kind, met zijn koude, glanslooze oogkes. Fons van Mullem is vaneigen weg voor zijn commercie, in den nanoen komt hij thuis, doodmoede, met vijf peerden, die door een jongen forsigen peerdeknecht worden geleid.

In het ruchteloze der late uren stelt Meke zich tegenover Fons van Mullem.

- Fons, daar is entwat met het kind.

Fons van Mullem schrikt op. Hij heeft het geweten, al heel den dag, al heel de week, en hoelange daarvoor? Hij ziet Meke zwijgend aan, gaat naar het bed, waarin Godelieve ligt, met opene oogkes. Hij vat het niet, hij keert terug in de kamer.

- 't Slaapt nie, zegt hij, maar Meke geeft antwoord, zij stottert.

- Het kind slaapt nie, Fons, maar....

Nee, hij verstaat dit niet. En Sjefke heeft zij om den dokter gezonden, maar die is er nog niet. Zij zitten tegenover malkander. Meke fluistert.

- 't Is entwat hiermee, wijst zij, en haar vingeren gaan over haar eigen oogen, die rooddoorloopen zijn en waarover trillerig de dunne wimpers gaan.

Het vaart als een zinding door Fons heen. Zijn kop zakt omlaag. Zoo zit hij dan, hij loopt naar het bed, waar Godelieveke stilligt, snel asemend.

- Blind, zegt hij heesch.

De tranen glijden natte striepen op zijn wezen. Hij schreit, hij veegt naast zijn neus met natte vingers. Het brandt prikkend op de kaken, dat tranerige, natte gevoel.

In de kamer zit Meke, en buiten krebt het bratte peerd van den

doktoor met zijn ijzers op de kalseiden. Maar wat zal die doktoor anders zeggen dan dat het kindje blind is, dat het niet zien kan.... Hij is kwaad, Fons, kwaad van onmacht tegenover het verschrikkelijke, hier, vlakbij hem....

- Hebt ge dan nie eerder gemerkt, dat het niet kost goed zien, of 'twat, zegt de doktoor ineens ruw.

- Neie, zegt Meke zacht, beangst voor dien ruwen doktoor.

Fons van Mullem weet het wel. Het is daarom, dat het hem vrèmd was.... Vrèmd, zegde hij tegen den paster, en het beduidde dat de blik onwezenlijk was, en zwak. Dat was het.

Godelieveke is niet te redden met de doktoors. Maar als Ons-Heer haar laat in 't leven blijven, dan zal hij zwijgen, onderworpen, maar krachtig als een man, een stuische peerdenkoopman....

Daar vertrouwt hij nu op. Op het léven vertrouwt hij.

Daarvoor rept hij zich nog in den vreemden, grijsgroenen avend die naar den nacht ombuigt als een wonder-duistere bloem, naar den Steenweg, naar Onze Lieve Vrouw, die in haar goud-besterden mantel te prijken staat voor het simpel volk dat langsheen die baan tot het kapelleke nadert.

Het is van den Patersweg tot aan den Steenweg twee uren henne, en twee uren terug. Vroeger is er daar een blinde vermoord, op die plekke, nu wordt er gebeden. Maar nog nooit is daar zoo fel gebeden als door Fons van Mullem. Het bloed vonkelt somtemets voor zijn oogen. Twee uren henne en twee uren terug. Het is een lange tocht. Twee uren, en nogeens twee uren, dat zijn d'r viere.... Ge moet er niet gemakkelijk over peinzen. Hij is moede, Fons. Ja, en des daags vloekt hij op zijn beesten, totdat hij ineens onderworpen tegen een van de peerden aanleunt, en droog snikt.

Geen mensch kan zeggen, wat hij aan Fons van Mullem heeft. En

het kind ligt in zijn wieg, het droomt onrustig, het wordt mager, de dunne beenen spieken onder zijn dekentjes vandaan, het zijn bijkans geen beenen meer. Feller verzet Fons van Mullem zich tegen den dood. In den avond gaat hij naar Onze Lieve Vrouw aan den Steenweg. Twee uren henne, biddend, biddend.... Maar dat heeft allemaal geen weerde soms, want op den terugweg kan hij ineens moedeloos en dwaas 'lijk een zot aan den wegkant neerstuiken, bijkans of hij het met opzet doet. Het kan hem niet schelen of zijn been in het water van de sloot schiet. Hij bidt niet meer. Bidden? Waartoe, waartoe?.... Godelieveke wordt niet meer beter. En dan komt de dokter nogeens weerom. Hij ziet dat het gansch scheef gaat. - Het kind is niet te helpen, Van Mullem. En nu doet Fons van Mullem entwat, hetgeen hij nooit gedaan heeft. Hij slaat dien dokter kletsend in het gezicht. Hij hijgt. Hij ziet de dwaze, starende kinderoogen voor zich. Hij heescht tegen den dokter:

- Daar-zè, daar-zè, en nu uw bek dichtehouden of 'k slà hem dichte!

De dokter staat in tweestrijd. Hij balt zijn vuisten. Meke, aan de schouw gezeten, schreit. Zij roept hulpeloos met haar mager stemmeke, naar die twee mannen, die 'lijk beesten tegenover elkander staan. - Mijn God, mijn God, wees ons genadig, schriemt zij. En dan staat zij recht, maar het is niet meer noodig, en zij kan weer terugvallen in haar zetel. Want Fons van Mullem heeft zich omgedraaid en is naar buiten gegaan. De dokter volgt. Zonder groeten vliegt hij langsheen het huis, naar den weg waar zijn tilbury staat. Hij weet niet meer wat hij doet, hij ranselt zijn peerd, dat verschrikt aanzet tot een wilden galop. De tilbury slingert over den weg. Hij vloekt, de dokter, hij vloekt aldoor, en als hij thuis is, hijgt hij even erg als Fons van Mullem.

Geen ruchtje voert in het huis de stilte uiteen. Sjef is in zijn polk gekropen. Meke zit verschrikt nog aan de schouw, waarin wat hout ligt te verkoolen. Fons gaat in huis, sloekt zijn kaffie, en treedt van her buiten. Midden in den nacht komt hij thuis, doch, als hij Godelieve ziet in het bedje liggen, springt hij op, nogeens, hij zakt ineen, luistert naar de snelle, hijgende ademhaling van het kind. Hij ontkleedt zich niet. Hij vliegt den zolder af, en roept langs den verlaten weg zijn leed uit, dat het giert in de luchten. - Donkere nacht, donkere nacht, zegt Fons van Mullem bij zichzelf, donkere nacht, verlos mij, Heere-God, zegt hij, zachter, maar met een wilde beving in zijn stem, verlos mij van dit leven. Neem mij, ik zijn bereid.

En hij vliegt langs den weg voort, twee uren in den nacht, naar het kapelleke aan den Steenweg. Hij blijft daar geknield liggen. Weet hij wel wát hij bidt? Neen, hij weet het zeker niet. Hij stamelt maar zijn onsamenvangende woorden naar den paal, en naar Onze Lieve Vrouw ziet hij niet. Hij kàn niet. Hij weet een angst over zich treden, die gelijk schaamte is. Hij moet berusten, aanvaarden. Hij heeft gezegd: ik zijn bereid. Hij liegt, hij is niet bereid, nievers voor. Zijn hert wordt rustiger, stiller ook trekken de wolken voorbij de maan. Hij moet terug, hij weet het wel. Maar hij doet het niet, hij blijft zitten. Totdat het licht wordt. En het is nog twee uren weerom naar zijn eigen doening, waar Godelieve gestorven is. Meke loopt met het kinderlijk in haar armen door de kamer. Zij weet het nog niet, totdat het koud wordt tegen haar borst, in haar eigen bloedlooze koude handen. Het zweet perelt op haar wezen, en het grijze streshaar ligt geplakt op haar hoofd. Zij uit een schruwel van danig verschieten, dan staat zij stil, in grooten eerbied voor den dood. Zij legt het kind in zijn beddeke terug. Zij berust. Zoolang er leven is, strijdt zij, maar als het leven geweken is, komt daar ineens het diepe weten van Ons-Heeren goedheid.

Fons staat bij het kind. - Steefke, zegt hij ontroerd.

Dan dragen zij, een paar dagen later, een kleine kist buiten dat huis van dien peerdenkoopman. De beesten staan te stampen in hun stal. Het is een schoone dag. Ge hoort de vogels roepen.

Wel, nu zijn Steefke en Godelieve tezamen. Alles bedenkt Fons van Mullem; hij heeft Sjef nog over. Hij drukt den jongen tegen zich aan, op een dag dat het regent. Hij doet hem op een peerd zitten, en rijdt met hem in den regen den weg af. Hij moet entwat voor Sjef doen, hij moet zijn eigen leven volmaken met entwat dat hij zoolang miste. In de nachten waakt hij. Hij spreekt met Steef. Over Godelieveke spreekt hij met haar. Zijn hand legt hij op het leege hoofdkussen nevens hem. Hij moet Steefke nevens zich voelen. Zij is er niet. Maar is er niet de ronding van haar hoofd met het zachte haar? Verschrikt veert hij in het bed op. De kamer is donker, en daarnaast hoort hij Sjef hardop droomen. Twee manmenschen in een huis, dat gaat niet. Nu overpeinst hij zijn eigen jeugd, zijn leven bij dien ouden maraudeur, die hem meenam van de kanten van de zee naar dit land, waar hij in de doomige avenden de spoken en de wijven op het veld zag, bezig met het koren te stelen. Hij raakt dat niet meer kwijt.

Hij verkoopt zijn peerden, op één na. Hij kan niet anders doen. In de stammenees van het dorp spreken de menschen erover, en als zij vragen waarom hij zoo dwaas verkoopt, zekerlijk wel onder den prijs, dan zegt hij kort, twee- of driemaal achtereen: - de commercie is kapot, de commercie is kapot.... De pastoor komt eens bij hem aan. Dikwijls zelfs verblijft hij een paar avonduren bij Fons. Dat is goed, en gezellig. - Wat zult gij doen, vraagt de paster hem. - Weggaan, zegt Fons van Mullem ineens, hij heeft daar zelve nog niet over nagedacht.

De pastoor knikt, hij meent het te begrijpen, maar het is niet te verstaan waarom Fons van Mullem ineens weg wil gaan. Hij spreekt daar een verlangen uit, dat hij van zichzelf niet kende. Waar wil hij dan naar toe....? Maar als de paster vertrokken is, met een verse sigaar tusschen de lippen, gaande op den weg tusschen het groene koren, dat opgekomen is, dan zet Fons van Mullem zich tot peinzen. Wat hoort hij uit de verten tot zich komen? Hij ziet naar den horizon, hij ziet naar de boomen; hij weet het wel, hij heeft het altijd gevoeld: het is vrèmd! Er maakt zich een verlangen los uit zijn hart, dat opklimt en verovert; het roept naar een bijkans onwezenlijke verte, het roept naar het land aan de zee. Dat is zoo, die Van Mullems zijn al hun leven boeren of schippers geweest. Geen mensch weet hoe dat allemaal mogelijk is, in een familie. Maar als Fons nagaat, kan hij zich herinneren, dat Pee Landeghem hem verteld heeft over die boeren en die visschers. Trekt zijn hart nu daarheen? Ja, ja, dat is het, het roept, het is een lokkende melodie, maar een oogenblik later scheurt het zijn borst in stukken, het breekt hem. Het gedacht zegt: komt, Fons van Mullem, volgt den weg naar het land aan de zee.... Hij houdt hier van den grond, die zoet riekt. In den morgen staat hij buiten, in zijn hemd, met ruwelings zijn broek aangeschoten, en hij riekt den damp uit de velden, uit de bosschen komt een pittige roke, entwat van hars. Het is zijn jeugd die terugkeert. Daar aan de zandbaan heeft hij dat geroken, met Pee van Landeghem is hij door de mastebosschen gegaan. Daarginder ver. En nu ziet hij ineens de bosschages aan de wegels in het verre land achter de duinen. Het vlakke land, dat trekt hem. Hier is het te nauw, te zoet, hij moet een wilden boom zien, of een heele reeke, hij moet, hij moet.... Wild trekt het bloed in hem op. Hij moet er dan Sjef entwat van vertellen.... Maar er

is iets dat hem van al die dingen terughoudt, en hij vertelt niets. Sjef gaat te school. Fons van Mullem zorgt voor zijn eene peerd, maar wijders bemoeit hij zich met geen commercie. Avond aan avond staat hij voor zijn huis. Te peinzen. Te droomen. Sjef kan entwat vragen, hij krijgt er bijkans geen antwoord op. En hoe ruwer het lied van den ziltigen grond aan de zee hem in de borst springt, hoe zachter hij naar buiten optreedt. Hij ontmoet bijkans geen mensch meer, maar somtemets moet hij toch naar een winkel gaan, want Meke bakert nu weerom een andere boreling, wijd hier vandaan. Met een teederheid peinst Fons van Mullem aan haar. Hij heeft haar niet meer noodig. Samen met Sjef zorgt hij voor heel den etamazor, en als Godelieve twee jaar dood en begraven is, doen vader en zoon daar nog zoo voort. Sjef weet bijkans niet beter meer of het is immer zoo geweest hier in huis. Maar op een dag verandert alles weer, want Fons van Mullem valt ziek. Nee, het is geen erge ziekte, maar hij kan toch zijn bed niet uit. Hij voelt het kloppen in zijn kop, 'lijk met hamers. Hij voelt het snokken in zijn borst en rugge. Hij heeft een griep te pakken. Hij zegt tegen Sjef: - Sjefke, jonk, de slunse heeft mij te pakken. En nu moet Meke tòch weerom komen. Maar Meke is niet te krijgen, die zorgt voor een vrouw, wier kindeke bij de geboorte gestorven is. - Zoo een menschen kunt ge toch ook niet laten zitten, Fons, zegt zij.

- Neeë, zegt Fons. - Ik zal entwien zenden, zegt Meke.

Allemaal schoon en goed, maar met wie komt Meke daar den volgenden dag afzetten, met een jonge weduwe. Meke glimlacht, als zij Fons' verschoten wezen ziet. Dan gaat zij stillekes de achterdeur uit, en laat de weduwe alleen bij den baas. Sjef is naar school. Als hij thuiskomt, vindt hij een vreemde vrouw aan de stoof staan. Sjef weet dat allemaal nog niet, maar Fons heeft haar in de gaten. Die

zal hier probeeren in te blijven, want waar zou zij anders naar toe moeten. Kinders heeft zij niet. Zij staat op haar eigen, zij kan koken en wasschen en Fons helpen als dat noodig is. Ziet ge wel, peinst Fons van Mullem, die wil mij inpalmen. Zij heet Odile. Dikwijls zegt Fons van Mullem dien naam. Sjef noemt haar ‘madam’. Steeds zitten zij gedrieën aan tafel, de vorken tikken op de borden. Fons ziet verstolings naar Odile, dan naar Sjef, die over zijn telloor hangt 'lijk een dorstige koe over een waterput. Odile heeft entwat in haar oogen, dat zegt: - hier zit ik nu, bevalt het u niet? Binst spreekt zij toch over alderleie dingen van het huishouden. Zij vraagt geld, zij vraagt alles. Fons van Mullem wordt er benauwd van om het hert. Heel zijn huis benauwt hem. Eng komen de kamerwanden op hem toe. Hij vreest Odile, en haar oogen, die zoo dikwijls spottend naar hem zien. Wat wil zij? Hij houdt het niet meer uit. Het is niet goed, immer thuis te zitten, want de commercie kan hij niet meer opvatten. Hij heeft er genoeg aan. Voor Steef heeft hij dat gedaan, dat met die peerden en met dat nieuwe huis, wat heeft dat allemaal nog voor zin. Hij staat in zijn hof, schart wat onkruid weg, binnen zingt Odile. Haar oogen achtervolgen hem, of is dat verbeelding? Fons snokt aan zijn pijp, hij proeft niet wat hij rookt. Daar begint het lied wederom wakker te worden in zijn borst, en het wil niet meer zwijgen. Het krijgt een anderen klank wanneer hij Odile rond ziet draaien op de koer. Zij lacht eens naar hem, het vreet aan zijn rust, daarna wordt het weerom eng, in huis, op den weg, die te smal is, in het bosch, dat als een donkere dreiging achter het land ligt.

De luchten hangen te laag over het mastenhout. En Sjef gaat naar school. Dat duurt een half jaar. Het kan niet langer duren, het zou niet langer meer kunnen duren. Fons van Mullem heeft alleen

in zijn keuken gezeten, en Odile kwam binnen. Daar sloeg een branding in zijn lijf, en tegelijk een nerveuze loomte, en het is dat misschien geweest dat hem redde. Odile, zegde hij heesch. Zij draait zich om, en ziet hem lachend aan. Maar dan verandert hij zijn stem, en, het is bijkans belachelijk, maar hij spreekt voort over Sjef, en over de commercie. Van de vlam die in zijn ziel brandde 'lijk de glittering van het verre onweer, blijft niets anders over dan een onrustige trekking en een heimwee. Het is dit heimwee dat hem doet vertellen van het land aan de zee. - En ik dan? vraagt Odile. Dat geeft hem een plets in zijn gezicht. En ik dan? Wat wil zij van hem. Zij heeft hem al ingepalmd, of niet, of niet? vraagt hij aan zichzelf. Daar staat zij bij hem, haar hand rust op zijn arm, op de ruige stof van zijn veste! Het plekt even voor zijn oogen, maar het is een wondere klaarte die hem daarna de keuken ineens doet zien 'lijk zij was, toen Steef hier den boel aan kant deed. Er is niet veel veranderd. Maar hij ziet het vreemde wijf voor zich staan. Het moet uit zijn.

En het is uit! Een paar weken later neemt hij Sjef van school. Nog een paar dagen blijft hij thuis, en hij antwoordt bijkans niet meer wanneer Odile hem entwat vragen durft. Zijzelf loopt met een zuur gezicht rond. Zij verspeelt hem.... En dan gebeurt het. Odile vraagt om eindelijk eens betaald te worden voor al de maanden dat zij hier werkt. Dáár heeft Fons van Mullem niet op gepeinsd. Geen haar van zijn kop! Nu staat hij tegenover haar, en Sjef wast zijn handen in een blikken teel. Zij rekent hem voor. Dat is zooveel maanden, aan zóóveel, maakt zooveel frank.... Fons van Mullem ziet ineens de kans. Hij langt het geld, hij geeft het haar. Het is de betaling, met een voorschot van een maand. - Dan kunt ge weggaan, zegt hij bot. - Waarom, vraagt zij, had ik

mijn geld niet mogen verlangen? - Da wel, maar wij gaan hier vandaan.

Sjef ziet op, hij lacht. Hij voelt een bevrijding, want Odile is toch zijn moeder niet, en hij vreest haar. Zot draaft hij nu naar buiten, om te spelen met de jongens, en te vertellen, voor de kleine huizen verderop langs de baan, dat zij weggaan. Waarheen? Dat weet hij niet. Ineens wordt hij stil.

Vierde hoofdstuk

Ge kunt de eerste teekenen van het voorjaar al zien, dat daar over het Brabantsche land komt gestreken, heel schuchter. Het is nog maar simpel de goede, zachte lucht. Straks komen de bladjes en de bloemen.

Ook in het huis van Fons van Mullem dringt de lente binnen. Een heel vroege vogel, een merelaar, tureluurt wild in den kalen vlienderboom. Odile is er nog, maar een paar dagen later roetst zij er van onder, ineens kwaad. Zij heeft geschreid, maar als het oogenblik van het afscheid daar is, draait zij verwaand den kop om, spreekt geen woord meer, en pakt met een gloed in de oogen haar kleeren in een mand. Als zij weggaat wapperen er linten uit haar bagage, die niet goed dichtgebonden is. Fons moet er ineens mee lachen. Dit is een bevrijding. Hij beziet de lucht, hij beziet Sjef, die midden op den weg is gaan staan. Odile is reeds achter de boomen verdwenen. Wat nu? De eerste avenden van het voorjaar, dat alopeens begint te blinken 'lijk glas, zijn mild, zij geven de ruste die de mensch noodig heeft. Maar de dagen, die zijn wild van verlangen. Niets doen breekt de ruste van Fons van Mullem kapot. Hij gaat op een morgen weg, heel in de vroegte, met zijn eene peerd. Zal hij dat verkoopen? Neen, hij komt met het peerd terug, en achter het beest aan rolt een tweewielkar, 'lijk de velleploters ze gebruiken om de kadavers op te leggen. Fons smoort almaar zwijgzaam zijn pijp, en den volgenden morgen is hij er weer vanonder, om te probeeren zijn huis te verkoopen. Dat lukt. Nu steekt zijn brievenstasch vol biljetten. De opbrengst van zijn paarden, behalve hetgeen er in de laatste maanden opgegaan is voor het huishouden, voor Odile en voor de tweewielskarre,

met de som van zijn huis, dat vormt een kapitaaltje in zijn handen. Hij ziet er eens naar. Een paar dagen later komt de nieuwe eigenaar vragen, of hij het huis subiet kan betrekken. Nu staat Fons stil. Daar heeft hij niet aan gedacht. Altijd maar zong het in zijn borst, dat lied van verlangen, waarvan de bevrediging ievers in het noorden lag, maar nooit heeft hij serieus aan een afscheid gepeinsd. Dat moet nu. Zij slapen er voor den laatsten nacht. Of liever: Sjef slaapt er voor het laatste, Fons kàn niet slapen. Hij hoort de geluiden in de kamer. Dat is Steefke, die kreunt, dat is Godelieveke, die schriemt. Het is een verschrikkelijke nacht. Zoo stil is het buiten, het volle voorjaar bereidt zich voor, om met een grooten sprong het land te veroveren. Nu rust het dorre hout nog op de boomen, nu ligt nog zwertig het land, waar simpel hier en daar wat smalle striepen winterkoren bovenliggen, 'lijk vreemde tapijten. Aan de slootkanten is het gers bruin.

Maar het lied van heimwee trekt de uren van dezen wonderen, angstigen nacht met zich mede, tot den morgen. En dan moeten zij vertrekken. De schoone stoelen en de schoone tafel laadt Fons op de platte karre, de kisten met dekens en kleeren. Een bed, zijn bed. Daar hebben zij in geslapen. Fons van Mullem rekt zich, rechtend zijn bovenlijf. Zijn beenen doen pijn, 'lijk in een kramping. Hij ziet de mastebosschen, daar waar hij op Pee Landeghem gewacht heeft. Hij ziet de weiden, en het water, waar hij met Steefke langs liep. Zij is op reize naar Ons-Heer gegaan. Och, wat staat zij ver van hem af. Zoo hoog is de hemel. Geen mensch kan daar bij komen. Minuten, die uren zijn in zijn gedacht, staat Fons van Mullem op de volle karre geleund, ziende naar de blinde ramen van het leege huis, waar alleen nog de keuken en de bovenwoonste vol dingens staan, die hij niet meeneemt, en die hij

voor den nieuwen eigenaar en zijn jonge vrouw gelaten heeft. - Djù, zegt hij ineens tegen Pol, zijn peerd. - Djú, herhaalt hij, en Sjef zit op de karre met de leidsels. Fons loopt er nevens, hij sukkelt wel eens achteraan, dat is, omdat Sjef niet mag zien, dat hij achterom spiedt, naar het geluk, dat eindeloos verre nu lijkt. Wat is de baan die langsheen zijn huis loopt, lang. Het zweet breekt Fons van Mullem uit. Hij zou terug willen gaan, alles in het bezit nemen, Odile zoeken, haar in zijn armen drukken, en zeggen: - Blijf dan als ge 't zoo graag wilt. Dan zou hij haar nógeens in zijn armen nemen. Maar hij ziet Sjef gewichtig het peerd mennen, dat brave voortgaat, en hij stoot Odile weg uit zijn kop. De menschen die langsheen den weg staan of gaan, of op het land bezijdens aan het wrochten zijn, verstaan het niet. Van geen enkelen mensch heeft Fons van Mullem afscheid genomen. Simpel is hij van den nacht naar het kerkhof gegaan, om op de beide graven, van Steefke en het kleine kind, te gaan knielen, te gaan schriemen 'lijk een kind. Nu weet hij, wat hij achterlaat, en wat hij verloren heeft in het leven.

Maar zijn hert is gerust. Want achteromziend bemerkt hij, dat het huis met de blinde vensters verdwenen is, en de weg wordt anders. Zoo in den morgen, met een platte karre, waar Sjef op zit, achter het staag voorttrekkende peerd, is alles vreemd.

De lente is daar. Zij rijden haar tegemoet. Zij rijden door de dagen heen, zij breken met hun karrewielen de uren kapot. Zij zoeken de wereld. Een vochtige glansing is in Sjefke's oogen gekomen. Hij heeft een prikkelend, schreierig gevoel in de keel. Geen woord zegt hij. Maar des avonds in een vreemde schuur of op den zolder van een onbekend stammenee, waar zij slapen, pakt Sjef zijn

vaders hand vaste, om te vragen. - En waar gaan wij nu naar toe?

- Naar de zee, mijne' jong.

- Waar is de zee, va?

- Daar in 't westen, mijne' jong, en ge zult er van staan zien, zoo schoon of dat is, met al dat bewegen van de golven. En de duinen die poeieren en stuiven 'lijk bij ons in den zomer de rogge stuift.... Dan valt Sjeff's kleine hand ineens slap uit die van vader, en hij slaapt. Met vreemde menschen spreken zij, vreemde kinders loopen aleens met Sjeff mee. Fons peinst, dat dit de wegen zijn, waar hij met Pee Landeghem gereden is. Pee met zijn hondenkarre. Pee, met zijn vertelsels over de familie van de Van Mullems, de schippers of de boeren. Het land, het ligt hier rondom hem, het breekt open onder den gouden stroom van zonne en blijden, malschen wind, die eens kan schuifelen in de boomen, en in de draden, die tusschen de telefoonpalen gespannen zijn. Zoet riekt de aarde in den morgen, luid zijn de stemmen. Des avonds verandert dat allemaal, de dorpen worden overtreden door een stilte, die beangsten zou, indien zij niet zoo schoon was.

Zij naderen een stad. Dat is Antwerpen. Zij trekken door de drukke straten, in de haven toet een boot. Het is, alsof de stad lacht met dit gespan en deze menschen.

Vijfde hoofdstuk

Fons zou dit wondere spel der stad willen bezien, doch hij bedwingt zich; - later, later, vermaant hij zichzelf.

Er zijn wederom dorpen, er is het land. En er is de stad van Gent. Reuzentorens dringen zich op. Zij roepen 'halt!' naar Fons van Mullem, hij spant zijn peerd af, zeggend tegen Sjef:

- Ge hebt nog nooit een stad gezien, dit is er eene!

Fons van Mullem zit daarna zwijgzaam met Sjef in een stammenee. Hij vreest Gent, maar als Sjef slaapt, vroeg in den avond, trekt hij weg, door de straten en over de pleinen, tot daar waar in de duistere hollen de orgels draaien voor den dans en het mansvolk de meiden meezwiert, het eene kot in, het andere uit. Hij vangt de dwaze geluiden op, hij drinkt ze in; dorstig is hij, naar het onbekende. Zoo is Fons van Mullem. Uit de schuchterheid van zijn kinderjaren is hij gegroeid tot een mensch met een wonderlijken drang naar het lawijt. Maar somtemets gaat ook de angste door hem heen. Een zwaar gevoel drukt ineens zijn maag, en hij wordt duizelig. Nu niet, nee, nu ziet hij naar de danshuizen en de drukte van uitgaande Gentenaars. Als Sjef den volgenden morgen vraagt of zij vandaag toch door zullen rijden, naar de zee, dan antwoordt Fons kortweg:

- Neeë, en weerom verdooft hij den nanoen en den avond tusschen het crapuul van een uitgaande achterbuurt, dat zat van het bier en oververzadigd van lawijt zijn dwaas vermaak zoekt.

Maar op een dag rijden zij dan toch, eindelijk. Een vogel zingt. Op de velden groent het breede koren, dat welft in een lichte golving. Nederige huizen staan aan den akkerrand, en van den grooten weg loopen de kromme wegen diep het land in. Nog vele dagen

duurt de reize, maar bij iederen stap van het peerd nadert het land der oude polders, dat openspringt 'lijk een kanten waaier van bloesem en pril grijskesgroen in het heerlijke voorjaar.

Traag stapt het peerd. Fons van Mullem loopt ernevens, met bedachtzamen tred, zijn oogen schouwen over het land, naar de verte, naar de torens en de blauwe welving daarover. De lucht wordt anders, zilter. Het is de zee die hij riekt. De zee! Ineens plooit zijn verlangen heftiger open, en hij ademt zwaar. En wat daar achter hem ligt, het Kempenland, zijn jeugd, zijn vrouw, zijn kind,.... wat is dat allemaal? Het is weg. Het is toch zoo dichtbij nog...., nimmer vergeet hij dat. En dit, dit reizen met peerd en karre en kind, dit is een vlucht. Uit den aanwakkerenden wind zingt het oude lied, van zijn kinderjaren: Naer Iseland, naer Iseland toe!.... en het is alsof alle oude herinneringen keeren. Hier moet hij dan indertijd gegaan zijn met dien Pee Landeghem, dien kiekenkoopman. Hier moet de weg liggen naar het lage huis bij de zee, waarover de felle wind gevlogen kwam. Hier moet ge de meeuwen dan kunnen zien....

- Is 't nog verre, va?
- Neeë, mijne' jong, nie verre meer....
- Waar gaan wij nu naar toe, va?
- 'k Weet nie, mijne' jong, wij zullen zien.

Zouden zij dan niet liever keeren, naar het huis langs den weg bij de bosschen? Hier is het zoo laag, hier is alles zoo vreemd. Maar het peerd trekt voort, door den dag, door den rooden avond, die boven de lentelanden komt aanzetten, 'lijk een vuur. En zij rijden tot aan de groote stad van Brugge, waar Fons subiet in een stammene muist, om er uit de gazetten te zien wat of er ieverans te doen is. Sjef slaapt alweer. Fons heeft hem nu zelve naar zijn

beddeke gebracht, daarboven, onder de pannen.

Fons zit met den baas te praten, maar ook de bazinne komt daarbij.

- Ge zoekt een doening?

- Ja, zegt Fons van Mullem, ik zoek entwat da nie vele kost.

- Ge zoudt kunnen doorgaan naar Dudzeele. Gisteren waar ik daar, en 't schijnt dat het hof van Pier Steekens leegstaat sichten dat em zijn eigen verdaan hee. De bazinne legt plots de hand voor den mond, haar baas moet dat toch niet tegen dezen mensch zeggen.

- Hoe komt gij hier zoo verzeild uit de Kempen, vraagt zij schielijk.

- Weggetrokken met mijn peerd en mijn kind.

- Waarom? - 'k Weet nie.

Zij schudt het hoofd. Zij ziet hem aan. Daar zit Fons van Mullem, een kleine vent, sjuist van postuur 'lijk de menschen hier. Zijn gezichte is bruin, zijn oogen zijn blauw-grijs. Zijn haar, het vergrauwt verkleurd aan de slapen. Hij wordt al oud. Hij moet veel meegemaakt hebben, dat kunt ge wel aan hem zien. En het blonde jongske daarboven, dat is zijn zoon.

- 'k Ga eens naar dat leege hof zien, baas, zegt Fons van Mullem. Zeg mij eens, hoe ziet het eruit?

De baas duidt entwat met zijn handen, hij stottert, hij weet wel dat het een vervallen, vervuilde boel is daar. En het zal dezen mensch niet gemakkelijk zijn om daar entwat van te maken.

Nee, dat is niet gemakkelijk.

Het huis is oud, de stallen zijn oud. De vermaken zijn vervallen, en in den groenselhof ligt alles verwilderd.

Maar dat is allemaal het ergste niet. Het ergste is, dat het door de

menschen hier het Spokenhof geheeten wordt.

Het staat aan den Schottenweg.

Daarachter trekken traag de waters van Boedansvliet en Reigersvliet.

En het is in den Boedansvliet, een ouden uitlooper van het Zwin, dat breede zeegat, waarover de bonte galjoenen voeren, dat er een lijk gevonden is. Driehonderd jaren geleden. Dat is verre voorbij, maar later nógeens.... De paster van Hoeke, die de kronijken van het land tusschen Sinte Anna ter Muyden en Oostkerke in zijn bezit heeft, en waarin aanmerkelijke dingens staan over het kustland hier met zijn Frieschen inslag, over moerlemije en feest in de steden, die kan verzekeren, dat daar in dien Boedansvliet inderdaad tweemaal een lijk gevonden is. En nu zou er nog een derde aan toegevoegd kunnen worden. Want het was Pier Steekens, die zijn eigen verded in het vuile water aan den kant, tusschen de rieten, nog geen jaar geleden.

Zoudt ge daar nu op peinzen, dat dit Spokenhof een vesting was, door Schotten gebouwd? Zoudt ge peinzen, dat de Spanjaards in dien verschrikkelijken tijd hen eruit verdreven hebben, en dat zij de vrouw van den hoofdman der Schotten, de jeugdig-aanminnige, die de dochter was van een welgekenden beenhouwer uit het Brugsche, vermoord hebben, door haar in het grimmig water van den Boedansvliet te werpen? Nu, als ge op het Spokenhof zijt, in den avond, kunt ge dat bruidje nog hooren klagen. Voornamelijk in de zachte avenden van de lente. Later huisde daar de beruchte bende van Baekelandt, die moordend en plunderend het land afstroopte. Dat moet nog vóór den tijd geweest zijn, dat Fons van Mullem thuis was bij zijn vader, den visscher op IJsland, en zijn moederke, daar in de hut achter de duinreeks. Die bandieten wa-

ren er niet flauw mee, ook niet met hun eigen mannen. Eene van de bende moet entwat verraden hebben, dat is later in het proces komen vast te staan. Maar die vertelde niet verder al dat hij tewege was te verraden. Want hij wierd zat gemaakt en vermoord 'lijk een beest, en daarna in het riet van den kant geworpen. Dat is heel gemakkelijk gegaan, want het water van den Boedansvliet staat in 't wintertij hooge, het komt dan achter tegen den muur van het Spokenhof aan. Het Spokenhof ligt op een helling, een soorte van versterking vormend, en dat het ook als zoodanig gediend heeft, kunt ge gemakkelijk zien aan de dikke muren, en aan het klein torenke, met een paar smalle streepgaten voor uitzicht, of om daardoor te schieten.

Zie, dat vertellen ze Fons van Mullem allemaal. Hij staat daarbij bot te zien in de gezichten van die praters. Hij trekt zijn plan. In den morgen loopt hij toch nog eens rond het Spokenhof, hij verkent het land, het huis kan hij niet binnentreden, want de deur zit op 't slot. Maar dien middag loopt hij door de ruime vierkante keuken, en door de andere kamers. Over den zolder gaat hij, de vloer met de dikke planken kriipt onder zijn zware schoenen. Hij heeft den sleutel gehaald bij den gemeentesecretaris, want het Spokenhof is eigendom van de gemeente. En hij heeft het vaneigen gehuurd. Hij zou wel stom geweest zijn als hij dat niet gedaan had. Want wat voor een ruime stalling is er, en wat voor een hechte schuur. De platte karre wordt bij Pol Synaeve, den stammeneebaas uit 'Den Toren' weggehaald, en het peerd trekt nog eens fel aan dien vracht, die karre met meubels en huisgerief. Sjef loopt op het hof rond. Het is allemaal nog onbekend, maar als het kind zijn vader daar zoo bezig ziet, zoo gemakkelijk hanteerend al het alaam dat noodig is om de woonste schoon te

maken en krom aan te kleeden, dan wordt hij gerust.

Dat is op een morgen, die verhuizing.

En reeds in den noen komt er een vrouwmensch, die daar achter den Schottenweg woont, en die een weduw is, met twee dochters, Treeze Verbiest, bij Fons van Mullem binnengeloopen. Zij ziet den nieuwen boer staan. Die heeft zijn klakke afgezet, het haar op zijn bruinen schedel is zoo dun 'lijk uitgekamd vlas, en grijs.

- D'r zal wel te helpen zijn, de manmensen kunnen dat niet.

- Ge kunt gerust uw gang gaan, maar wie zijt ge?

- Treeze Verbiest. Mijne' vent is dood van drij jaar geleën. Mijn dochters zijn zestiene en achttiene. En is dad' uw zeune?

- Dad' is Sjef. Ik zijn Fons van Mullem.

- Waar komt ge dan vandaan.... Ge zij' gij toch nie van hier?

- Ja, 'k zijn van hier, oorspronkelijk toch, maar nu zijn ik van de Kempen komen aftrotten met Sjef hier-zè, en in mijn jonge jaren geraakte ik daar met een kiekenkoopman, een zekeren Pee Landeghem.

- Ah, maar toch, ge zegt het, met diene Pee Landeghem zegde! Daar sprak ons Vader nog van. Ze zeggen dat zijn peere nie onbekend was mee de bende van Baekelandt.

Fons van Mullem haalt de schouders op. Hij bezieet haar. Wel, zij kan hier meehelpen. Treeze Verbiest slooft zich uit. Na een uurke werken haalt zij thuis brood en spek. Gedrieën eten zij aan de schoone tafel uit het huis van het Kempenland. En het smaakt. De avond zal nu stilaan komen. Buiten zingen de merelaars. En andere vogels fluiten er zoo verstolen tusschendoor. Fons luistert, zijn hert is gerust.

- Ge moe' gij gaan slapen, Sjefke, zegt hij.

- Ja va, sebiet.

Zesde hoofdstuk

Dit is de eerste dag op het Spokenhof. En de eerste nacht. Sjef luistert nauw, of hij het stemmeke van dat bruidje niet verneemt. Daar is geen wind die over het land aangestreven komt. Maar als hij opstaat, de jongen, en buiten het dekraam leunt, hoort hij van verre de zee. Dat is een zachte zang, die daar over het Spokenhof gewaaid komt. Met heel groote oogen staat hij te luisteren. Na vele kwartieren waarin hij de sterren gezien heeft, en de kromgetrokken poppelieren aan den weg, die naar Oostkerke gaat, dwers door de lage plekken van het land heen, waar het water blinkt, legt hij zich weerom in zijn polk. Hij heeft geen angst. Heel puur ziet hij de nieuwe dingen, hij neemt ze in zich op.

Fons van Mullem staat voor zijn huis. Op het brugke staat hij, waarover ge de stallingen en den misbocht bereiken kunt. De dumster legt een mystieken schaduwval in de eigenzinnige uitsnijding van den dekrand. Hier is het nieuwe land, dat tevens het oude is. Hij peinst op Steefke, en op de kleene, blinde Godelieve. Nu is dat allemaal voorbij, en hij is hier teruggekeerd aan den rand van het kustland, 'lijk een ouden mensch. Maar daar woekert en roept entwat in zijn lijf.

De dagen vliegen voorbij, en zeer vroeg in den schemerigen uchtend kunt ge Fons van Mullem al zien gaan door zijn weiden en aan de slootkanten van zijn akkers. Hij heeft Sjef bij zich. Zij dragen prikkeldraad, op geregelde afstanden liggen dikke palen gereed. Nu slaan zij nieuwe vermaken. Als dat klaar is, komen de peerden. Twee heeft Fons er bijgekocht. Met het zijne maakt dat drij. Maar spoedig verkoopt hij al, hij riekt waarievers er winste te maken valt. Hij zint op zijn commercie, hij zint op het weinige

bouwland dat bij het Spokenhof behoort, maar dat braak ligt. Kan hij nu nog entwat gaan zaaien? En wie zal dat moeten doen? Hij is geen boer. Een knecht bijnemen is riskant en kostbaar, daar begint hij niet aan. Laat de peerdencommercie maar voorgaan, en dan zal hij eens uitzien of al dat land goed is om er weiden van te maken. Des avonds stapt hij weerom naar den gemeentesecretaris.

- Kunt ge nie van dien grond aan een ander verpachten, meneer de secretaris. 'k Heb da nie van doen. Mijn weiden zijn mij genoeg, en van 't overig land weiden maken, dat vereischt tijd en geld.

- 'k Zal zien, 'k zal zien, de burgemeester moet daarvan weten, Van Mullem. Als 't aan mij ligt, goed. Ge hoort het nader.

En daar is dan toch op den duur Manse Knol gekomen, die een brokke van het uiterste land, dat het dichtste tegen het dorp ligt, wil pachten.

Fons van Mullem gromt tevreden.

Alles gaat naar zijn wenschen; de prijzen van de peerden zijn goed. Hij koopt en verkoopt. Heel vroeg in de uchtenden zit hij al op de baan, straf achter de commercie. Steefke en het blinde kind, die zijn zoover weg. Nu is daar entwat anders, dat dichtebij is, dat nadert en nadert: het verdienst. Opvoeren het verdienst, totdat hij dat Spokenhof zelve koopen kan. Hij is niet roekeloos, integendeel. Berekenend gaat hij zijn gang.

Hij heeft niets anders meer.

Hij heeft Sjef, ja, maar hij ziet den jongen weinig. Die gaat naar Treeze Verbiest om te eten als hij de baan op is. En des avonds kruipt die vroeg in zijn polk, binst Treeze voor de bootrams zorgt.

Treeze heeft zich daar netjes ingedraaid. Dat peinst zijzelve ook. Het kan eens zijn dat zij er tegen haar dochters over spreekt. De jongste, Maria, begrijpt er niet veel van. Wat doet Moeders toch?

De oudste, Elvira, lacht....

In Treeze woekert het plan. Fons, in zijn zucht naar verdienst, acht daar niet op. Zij wil met hem trouwen. Maria gaat in dienst bij den dokter, Elvira verkeert met Pier Wassenhoven, en het zal toch niet lange meer duren of die twee zullen eens gaan trouwen. Dan zit Treeze immers alleenig.

- Ik zie mij daar nog eens intrekken bij dien Van Mullem, zegt zij. Maria gaat het huis uit. Gij, knikt zij naar Elvira, gij zult toch gaan trouwen met Pier. Dan kunt ge hier komen wonen, als ik op dat hof geraak.

- En als Van MuUem da nu nie wil, vraagt Elvira.

- Willen? Geern znl hij willen. Wat is een huishouden zonder vrouwmensch, en wie zoude hij anders nemen?

Elvira staart naar buiten. Heeft Moeders dan al over trouwen gesproken met den peerdenboer van 't Spokenhof?

- Zoowat, ontwijkt Treeze Verbiest het antwoord, maar het is niet waar. Fons van Mullem weet nievers van, en hij peinst ook niet aan die mogelijkheid. Voor vrouwmensen van het slag van Treeze heeft hij geen gedacht. Zij zorgt. Goed, hij zal haar daarvoor betalen.

Na maanden begint hij pas te merken, dat er aan zijn kleers niets gedaan wordt. De lakens zijn niet versch meer. Schoone heeft hij niet. Sjef's kleers zijn kapot, en ze worden niet gemaakt.

Fons staart door het raam naar den Boedansvliet, die daarginder blinkt. Hij hoort zijn peerden bezig in de stallen, hij zal eens moeten gaan zien wat of zij uitsteken. Twaalf peerden staan er, daar zijn er tien van verkocht, die morgen weg moeten.

Als hij naar den stal wil gaan, treedt Treeze binnen. Omzichtig groet zij.

Fons van Mullem voelt entwat 'lijk een groot gevaar op zich afkomen. Hij zendt Sjef naar boven.

- Wel, Van Mullem, hoe staat het met de zaken?

- Slecht, Treeze, 't is te zeggen, hier in het huishouden. 'k Zie nu in dat een vrouwmensch niet te missen is. De bedden moeten verschoond worden. Toens ons Steefke nog leefde....

Ineens peinst hij aan Steef. Ineens. Dat zegt hij tegen een vreemd vrouwmensch hier. Treeze maakt er vaneigen gebruik van. Zij ontvouwt haar plan. Maria is bij den dokter voor meid. Elvira gaat trouwen met Pier Wassenhoven, en die twee gaan in haar huis wonen. Dan staat zij alleenig....

Scherp ziet Fons haar aan. Zij lacht een beetje, Fons weet wat er nu komt. Een afweer stijgt in hem op. Hij kàn niet. Geen vrouwmensch in huis hier.

- Hoort eens, Treeze, zegt hij, en zijn handen ritselen nerveus langs zijn panen broek, hoort eens, da kan nie. Ge kunt hier het huishouden blijven doen, als ge 't wilt. Maar hier in huis, op 't hof, neë....

Treeze valt terug, zij heeft het zich te gemakkelijk voorgesteld, zij had dat nog niet mogen zeggen van Elvira en Pier Wassenhoven. Zij is te rap geweest.

- Ah maar ja, Van Mullem, maar bij de kinders gaan inwonen, da gaat nie, op den duur toch zeker nie, en voor 't begin blijf ik vaneigen nog waar ik nu ben. Zoolange Elvira niet getrouwd is...., en later, dan kunnen wij zien.

- Ja, wij zullen wel zien, zegt Van Mullem kort. Ik ga nog eens naar mijn beesten, slaap wel, Treeze.

- Slaap wel, Fons.

Fons,.... dat zegt zij tegen hem. Van Mullem blijft staan waar hij

staat en ziet Treeze de deur uitgaan. Hij hoort haar kloefen over het brugske gaan, verder weg klinken haar stappen.

Trouwen? Maar dat nooit zulle, bezweert hij zichzelf. Driftig gaat hij in de stallingen, waar de nieuwe peerden rustiger zijn. Buiten staat de maan op de boomen, zij verlicht het Spokenhof. Lang staat Fons van Mullem daar zoo, voor zijn stalling. Hij smeekt zijn pijp aan, hij peinst.

Sjef? hij moet voor het kind zorgen. Maar een vrouw wil hij niet meer. Wat dan? Een vremde meid halen van uit den omtrek, dat is ook niet gemakkelijk.

Hij laat alles op zijn beloop, de tijd zal raad brengen. Met ongerust herte doet hij zijn zaken, en des avonds vindt hij Treeze, bezig met het verzorgen van het maal.

Sjef is dikwijls niet thuis. Waar zit die snotjongen dan toch, op een tijd dat hij in zijn polk behoorde te liggen.

Dat zou Maria Verbiest kunnen zeggen.... Zij is nu meiske bij den dokter, haar handen zijn rood van het ruwe werk dat zij daar doen moet. In het schemeruur, dat al later en later in den tijd verschuift, nu de zomer overal tevoorschijn komt, moet Maria driemaal 's weeks naar den boer op den weg naar Lisseweghe, om karnemelk. Dat weet Sjef. Lui ligt hij tegen den graskant van den weg, kauwend op een spriet gras. Hij springt op als hij haar ziet naderen.

- Mária!

- Sjef!

Och, hetzelfde spel van toen bij zijn vader.... Het onschuldig spel van een paar zoete woordjes en een lachje, en dan een rap gefluisterd afscheid achter het hoekske van het stammenee 'Den Toren' van Pol Synaeve.

Hij heeft een vreemd vereenzaamd leven. De wind roept een verlangen wakker naar een zwerving, en naar de zee.

De zee? Die heeft hij nog niet gezien....

Een jongen van zestien jaar bijkans stekkerkt dien nanoen over den weg, naar Lisseweghe, en zoo naar Zeebrugge.... Langsheen het kanaal loopt hij, het ververschingskanaal van Gent, dat brakkig stinkt.

Sjef, die daar voortgaat, peinst op Maria. Wat is zij toch lief. Er komt nu zoo een mild gevoel bij hem boven.... En hij zal de zee zien.

Ineens zit dat in hem. Als hij aan het water staat, op den stevigen dijk, ziet hij de zee! Daar is grootvader in verdrongen. Een paar schepen varen voorbij. De gloed van de middagzon wemelt en schittert op den strakken, korten golfslag. Een geluk doorgloeit Sjef. Hij zou ineens kunnen zingen, omdat hij een blijheid in zich voelt, doch tegelijk bevreemdt hem het onbekende dat lokt en trekt.... Langen tijd staat hij daar zoo.

Het is in die dagen dat het leven kil wordt op het Spokenhof. Hij zoekt niet meer zijn bezigheid in den hof. Hij dwaalt niet meer rond den Boedansvliet. En als hij bij Maria is, die den landweg opgaat om karnemelk, is hij stil.

Alleen vraagt hij: - Hebt ge weleens de zee gezien, Maria?

Zij lacht: - Vaneigen, wel al duuzend keer.... Gij niet?

- Ja, éene keer. 'k Zou schipper willen zijn.

Maria lacht hoog en hel! - Gij schipper, ge zoudt een schoone schipper zijn, gij. Zij ziet hem aan en lacht. Maar Sjef is niet de jolige kameraad van vroeger meer. Hij peinst en zint ievers op, waar hij geen raad mee weet. Teleurgesteld gaat Maria bij den dokter binnen, met haar emmertje karnemelk. En Sjef dwaalt in

den avend buiten. Hij denkt aan zijn vader niet. Hij staat weer op den landweg, dien hij terug af geloopen is. Het brengt hem dicht bij de zee.

Het land riekt, het koren, dat rijpen gaat, riekt. Zoet en kruidig zijn de roken van al de gewassen te velde en aan den wegkant. Een koe loeit moe in de stilte van den laten, wegglijdenden dag.

Het koren is rijp. Met de korte zeise, de pikke, staan de mans gebukt op het veld, en de meiskes binden. De vrouwen, met zwarte snuif scheppers van hoeden op, volgen de mans, of zij brengen eten in het middaguur.

Fons van Mullem zit op zijn hof. Hij cijfert.

Daar in Brugge, op de peerdenmarkt, heeft hij rare geruchten gehoord. Of eigenlijk heeft hij zelf gevolgtrekkingen gemaakt van al hetgeen hij op de markt zag. De jonge peerden, die doorgaans naar het leger gaan, zijn fel in trek. De regeering koopt. Daar broeit entwat.

Fons van Mullem is niet van gisteren. Hij is een peerdemersjan van eerste klasse, hij leest zijn gazetten af en toe.

Misschien dat er entwat broeit, met oorlog of zoo.

Een glimlach trekt over zijn gezicht. Al die groote heeren maken zich druk voor een niet. Maar hij zal peerden leveren. Hij cijfert, tusschen zijn gepeinzen door. Bij Staf Moens zitten ze met beesten. En in Brugge bij De Groote kan hij koopen.... Rap koopen dan ook, het kan. Zijn stallings zijn nagenoeg ledig. Nog drij zware trekpaarden staan er te wachten. Hij voert ze in een kleine weide. Hij beziet ze. Ze mogen er zijn.

Zonder aan eten of drinken te denken stapt hij het erf af. Naar Staf Moens, naar De Groote. En hij koopt.

Na een paar dagen komen ze al op zijn hof; Fons van Mullem kent dat spul wel: heeren, met lange jassen en dikke stokken. Duitsche koopmans, gelijk ge d'r in de Kempen zoovele zag? Nee, zij spreken Fransch....

- Ge hebt peerden te koop? vragen zij hem. Fons van Mullem snokt aan zijn pijp. Hij blaast den rook voorzichtig uit, ziet naar Sjef, die nevens hem staat, en dan naar de heeren, die gedrieën zijn. Op hun gezichten is niets te lezen.

- 'k Heb enkel beesten voor het leger, voor te trekken en voor de ruitelij.

- Voor het leger, zegt de eene, de grootste, hoe komt ge daar zoo bij. Fons van Mullem trekt zijn mond tezamen. - Omdat da vaneigen zoo is, zegt hij kort. Komt ge ze mee zien?

De drie knikken goedkeurend. Felle beesten. Zij betasten de pooten, openen de bekken, zij kloppen en tasten. Fons van Mullem staat er wat dwaas bij, hij weet dat ze in trek zijn, zijn beesten zijn goed.

Goed, hij kan leveren, aan wat prijs?

Fons noemt een bedrag, voor die drij daar zóóveel, en voor die zóóveel....

- Ge moet ze leveren in Brugge, aan de statie.

Rap berekent Fons van Mullem, hij slaat toe.

Hij levert peerden voor het leger.

Hij levert nog meerdere beesten.

Zevende hoofdstuk

De zomer vergaat met een katterapte. Gelijkmatic, warm, druk van doening voor eikendeen. Totdat een donderslag door gansch het land knettert, en telkenmale de bliksemflitsen opschieten, kort en hevig, schichten die neerslaan in al de dorpen en steden, in al de gehuchten en eenzame huizings overal in Europa. Het is oorlog.

Fons van Mullem heeft het voorzien, ja, en nu vraagt hij zich rustig af:

- Heb ik het óók niet gewenscht soms, voor de commercie? Hij paait zich met te zeggen, dat hij nièt gewenscht heeft. Dat is een leugen vaneigen, want daar heeft hij niet op gepeinsd.

Zijn peerden heeft hij verkocht.

Hij heeft dees maal nog niet geleverd. Twintig zware trekbeesten staan nog in zijn stallingen, of loopen in de weiden. Ze vechten al. Hij houdt ze in zijn stallen.

Sjef weet van niets, Treeze Verbiest klaagt alsaan over den oorlog; Elvira zit thuis te schriemen, omdat Pier Wassenhoven opgeroepen is. Met leege handen zit Elvira Verbiest, met wijd-open oogen.

Fons van Mullem peinst op niets anders dan op het verdienst.

Hij zal nu met zijn beesten naar Brugge gaan. Maar als hij daar komt, is het al een drukte en een lawijt in de stad. Ge kunt nievers meer de klokken hooren slaan. Verdwaasd loopen de mans en wijven in de straten. De jongens trekken op, zij melden zich vrijwillig. Afscheid, afscheid! Fons van Mullem zijn mond trekt scheef. Ze moeten het zelve maar weten, Sjef is nog te jong, die zal niet in den oorlog gaan. Hij meldt zich met de beesten aan het adres dat ze hem gegeven hebben; daar worden de peerden nagezien. Daar ontvangt hij zijn geld....

- Nu al? peinst hij, ze zijn nog nie geleverd....

Met groote moeite voert hij zijn beesten door de nauwe straten tot achter de statie. Maar daar kan hij niet verder. Legerpeerden worden ingeladen, vloekende en scheldende soldaten staan aan de wagons, en als Fons dan eindelijk een kapitein te pakken gekregen heeft, wordt hij afgesnauwd.

- Bah, zegt Fons van Mullem gelaten, hij zal er zich niet druk mee maken.

Bij Sandere kan hij zijn peerden stallen; zij zijn onrustig geworden. Fons hoort ze slaan tegen de slieten; de stalknecht vloekt nog veel harder dan de soldaten aan den trein....

Daar is entwat in Fons van Mullem dat hij niet kan onder woorden brengen. Wat moet hij nu doen met die peerden?

Sandere raadt hem aan, ze in den stal te laten, hij zal dan wel zorgen dat ze weggkomen, morgen, of overmorgen, als d'eerste drukte voorbij is.

- Goed, antwoordt Fons van Mullem. Het zal wel in orde komen; hij heeft zijn geld, dat is een voornaam punt.

En hij gaat naar huis terug, maar niet gansch gerust.

Den volgenden dag moet hij van Sandere vernemen, dat er geen doen aan is; drij, vier dagen later staan de peerden daar nog.

Op den vijfden dag zijn zij weg.

- Wat moet ge nog voor kosten ontvangen? vraagt Fons.

- Niks, zegt Sandere. Ge moogt al blij zijn dat ze d'r vandoor zijn, en ikke nie minder.... Allee, wij gaan eenen pakken!

Ze drinken tezamen, en Fons is gerust. Sandere is een goede vent.

Maar als het laat in den avend is, zit Fons daar nog.... En Sandere weet van de wereld niet meer af.

Hij zingt zot in het volle stammenee, waar zijn vrouw en de doch-

ters bedienen, en ineens sleept hij Fons mee naar de achterkamer waar hij zijn portefullie tevoorschijn trekt en van een stapel bankbriefkes de helft aftelt. Hij schuift ze over naar Fons, die het niet verstaat.

- Da's voor u, Fons, pakt het aan.

- Neeë jonk, zegt Fons van MuUem, allee, steekt da weg, da geld.

Ge zijt zat. Ge weet nie wat of ge doet.

Maar Sandere weet het wèl. Het is alsof hij ineens niet dronken meer is, want langzaam zegt hij, bijkans fluisterend aan Fons' oor: - 'k Kost die beesten nie meekrijgen met den trein. En gisteren kwamen er koopers voor, Duitschers. 'k Hen ze vaneigen verkocht. Hier is de helft van 't geld, voor u....

- Geen mensch merkt er iet van, gaat Sandere door. En gij moet zwijgen. Gij weet van niet.

Het roezemoest door Fons' kop. - Ze zullen niets vragen, heel den boel ligt overhoop. En às ze vragen.... Wel, dan heeft hij geen schuld. Sandere zou ze naar den trein voeren, die peerden. Hij heeft daar geen uitstaans mee.

Hij is nie gerust, maar door den drank verduizelen de gedachten, op het laatste wordt hij vroolijk.

Hij keert niet meer in het stammenee terug, en als hij in het putteke van den nacht naar Dudzeele toegaat, zwankt hij over den weg. Hij hoort een geritsel, daar bij 'De Koornbloem', in de gracht langzij, waar hij struikelt en valt.... De mane schuift onder de wolken. Fons van MuUem kreunt. Hij komt bij. Een paar seconden is hij klaar wakker, zoo helder 'lijk glas, en in die klaarte hoort hij vremde stemmen; zij spreken een tale die hij niet verstaat.... Maar het klinkt juist 'lijk de Deutsche peerdekoopmans. De mane schijnt even, dan overtrekt zij weerom zwart, en Fons van Mullem

ligt daar, tot in den morgen, aan den kant van den weg. Hij zit plat op den zandwegel, die nevens den steenweg voert en staart voor zich uit. Over het land hangt een koele neveling. Hij wrijft in zijn oogen en weet niet precies meer wat er gebeurd is.... Daar is 'De Koornbloem'. Verder is hij niet geraakt. Nu strompelt hij daarheen, gansch stijf van die enkele uren liggen. Hij klopt aan de deure, boven gilt ineens een vrouwenstem, maar dan komt de baas buiten, in zijn rap aangetrokken vettigen broek. Hij blijft naar Fons van Mullem staan zien.

- 'k Zou even willen gaan zitten, kan da?

- Da' kan. Teveel geprost met bier van den nacht?

- Ja. Waarom schruwelde da wijf zoo van u....

- Die verschoot. 't Is nu de tweede keer da wij wakker gemaakt worden. Van den nacht nog een keer, van stappen op ons achterstraatje. 'k Zijn nog gaan zien, maar het was niets....

Fons staat daar met een zwaren kop, hij hoort de laatste woorden maar half, doch hij beseft, dat het dezelfde mannen moeten geweest zijn wier stemmen hij zich een moment herinnert. Duitschers.

Hij zegt het den baas als hij binnen is, in de keuken, waar de man zich staat te wasschen in een blikken teel. De vrouw kont beneden.

En zij doet nogeens het verhaal van den nacht.

- Duitschers, zegt Fons van Mullem kalm.

De baas ziet op, de mond van de vrouw gaat wijd open van verbazing en schrik. De vijand hier? Nu reeds?

Zij verstaan er zich niet aan. Doch Fons heeft heel den boel nu scherp voor oogen. De vijand zit hier al, om straks den weg te wijzen.... En hij loopt daar met geld in zijn zak....

Rap drinkt hij de heete kaffie die de vrouw heeft klaargemaakt. Zij schroeit zijn tong, zijn keel, doch hij sloekt verder, en dan richt hij zich op. - 'k Gaan, zegt hij.

- En as ge nu die Duutschers tegenkomt?

- Dan gaan ze d'r an. Hij lacht stroef daarbij, Fons van Mullem. Maar op den landweg voortgaand naar Dudzeele, houdt hij de hand op zijn jas, ter hoogte van het hert. Daar zit het geld. Thuis telt hij het, hij zit alleenig in zijn keuken. Duitsch geld. Daarnevens telt hij de bankbriefkes van zijn regeering. Die heeft hij bedrogen. Hij moet weerom naar Brugge, en het kantoor zoeken van de militairen. Hij staat op, steunt met de handen op den tafelrand, en zakt neer.

- 't Is toch wreed, zegt hij halvelings luidop, 't is toch wreed. Nu peinst hij op den oorlog. Maar wat kan hij nu nog hier doen? Zijn beesten zijn verkocht. En als ze Sjef eens zouden komen halen om dienst te nemen? - Da kan toch, fluistert hij, da zou toch kunnen Een hevige schrik verlamt zijn kracht. Moedeloos zakt hij onderuit in zijn zetel. Totdat hij opveert, ineens zoo rap dat hij zelve niet goed weet waarom; het is om Sjef te gaan zoeken.

Die is er niet.

Wat is het stil. De stallen leeg, en Sjef is nievers te zien. Hij loopt rap naar het huis van Treeze, maar het is daar gesloten. Als hij lang genoeg heeft staan roepen in het achterhuis, komt Elvira plots binnen.

Hij heeft haar niet gehoord, hij schrikt van haar schaduw die langs hem heen glijdt.

- Wad-is 't, vraagt hij ruw.

- Da moet ik u toch vragen. Wad-is 't? Zijt ge zòt, ge staat hier toch in òns huis. Allee dan, zoekt ge moeders?

- Is Sjef nie bij ullie?

- Neë, da ziet ge toch.

- Nie geweest ook?

- Neë. Is 't er entwat scheef?

- 'k Zoek hem, 'k 'en 'em van doen.

- Hij zal aan 't vrijen zijn met ons Maria, ge moogt daar weleens acht op geven, zegt Elvira ineens kalm. Dan loopt zij door naar de kamer, smijt de deure achter haar met een snok dicht.

- Wa kan dà zijn? vraagt Fons zich luidop af. En Sjef, aan 't vrijen met Maria, die kleine blonde? Hij is toch zekers nie gek?

Maar er blijft hem geen tijd om daarover te peinzen, want hij moet nu subiet Sjef hebben. In zijn kop spookt entwat rond. In zijn herte beeft de angst voor den vijand, voor den Duts.

Maar Sjef zit aan de zee; hij acht het gevaar niet. Hij staart naar de golvingen, die alsaan trekken en rollen. Dat geeft een geluid, een zang. Het helmgras ligt zilverig gebogen onder den malschen wind. En daar in de verte moet d' oorlog reeds bezig zijn.

Ja, als hij in den avend terugkeert naar Dudzeele, naar het Spokenhof, hoort hij doffe geluiden. Het kunnen de kanonnen zijn die dreunen. Ook Fons hoort dat. Hij staat aan zijn hekken. Treeze is niet meer geweest, wonder waar dat die uitspookt. Onrustig gebaart hij loos met zijn handen. Treeze? Bah, da-d-is ook entwat met dat wijf. En Elvira die daar zoo zot dee. Maar Sjef, Sjef....

Oneindig duurt het wachten, en dan komt Sjef ineens rond den hoek, daar in de verte. Tegelijk slaat de klokke op den toren, en het is 'lijk of het licht nu subiet wegduikt naar den nacht. De landweg ligt verder verlaten. Sjef nadert langzaam, hij fluit.

- Maar moe-de gij dan uw vader immer laten in angste zitten?

- Ikke vader, maar waarvoor? Staat ge op mij te wachten? 'k Waar aan de zee.

Hij zegt het zacht. Hij lacht erbij, en hij hoort nu wederom in de korte stilte, die tusschen hen ligt, de ruisching der golven. Het geluid zit in de boomen, de poppelieren hierboven-zè, die waaïen en spreken fluisterlijze.

- Kom mee binnen.

Het is een bevel.

Sjef vreest ineens, dat er entwat zal gezegd worden over hem en Maria. Maar dat is het niet. Hij ziet zijn vader aan. Diens gezicht lijkt nu plots mager geworden te zijn. Het buigt naar hem toe. Zoo heeft hij vader nooit gezien. Hoe groot is het wit van zijn oogen, en hoe bruin en groevig de huid daarrond.

- Wij moeten hier weg.

- Weg, voor den Duts?

- Ja, voor den Duts. Wij gaan naar Holland.... Morgenvroeg. Sjef kan niets antwoorden. Hij voelt een vage onrust door zich heenglijden, iets lijk een angst. Holland? Stil blijft hij tegenover zijn vader zitten; Fons staarroot door het breede keukenraam naar buiten, naar de boomen, die zwart worden in den nacht, naar den Boedansvliet, die daarginder blinkt, een smalle zilverige striede water, en daarnevens het duister van de rieten en lisschen. Zwiigend eten zij. Na het maal steekt Fons bedachtzaam een pijp aan. Hij scharrelt naar de kast, daar liggen sigaren. Hij wordt ineens vertrouwelijk; daar heeft hij wel een uur op zitten wachten. Hij kòn niet zoo zijn. Hij kent zijn zoon niet. Sjef? 't Is zijn kind, ja.... En hij streelt hem ineens over het haar, hij peinst aan de hand van Pee Landeghem die hem over het haar wreef, lange geleden. Hij geeft Sjef een sigaar.

- Smoor eens, zegt hij 'lijk tegen een vreemden ouden vent. En luistert dan. Wij gaan hier weg.

- Ja vaders.

- De vijand is 't er. 'k Heb hem gezien.

- Waar vader, waar? Van den nacht?

- Ja, aan Kruisabeele, aan 'De Koornbloem'. Daar waren ze. En wij gaan hier voort.

- Zegt ge het dan aan Treeze Verbiest? Zij zou moeten vluchten, 'lijk wij.

- Neë, antwoordt Fons lusteloos. En Sjef peinst aan Maria en Elvira, die verdrietig is. Maar aan de vlucht peinst hij niet. Dat kan hij niet bevatten. Weg wederom? Zij wonen hier pas. En dan zal hij niet meer aan de zee kunnen zijn, niet meer met Maria kunnen gaan naar den boer. Onrust trekt door zijn lijf. Hij is jong. Hij vreest geen gevaar, en toch zeker geen gevaar dat hij niet kent. Hij heeft nog nooit een soldaat van het Duitsche leger gezien. Zijn die mannen zoo wreed? Hij weet dat allemaal niet, maar er is iets in hem, dat zegt: - waarom zou een Duitscher gevaarlijker zijn dan een soldaat hier?

- Hij rookt zijn sigaar op, vreemd, dat zijn vader hem die geeft. 't Is de eerste maal.

Daar gaat geen mensch voorbij. Daar zijn geen peerden in den stal die stampen. Hoort hij nu niet de dreuning der kanonnen? Waar vechten zij? Hij is moede. Hij hoort de zee en de kanonnen, en daartusschen, binst hij den zoldertrap opklimt, verneemt hij ook nog verre geluiden van een orgel dat een zachte, zinderende muziek speelt....

Achtste hoofdstuk

Daar slaapt hij mee in. Maar met Fons is dat anders. Die ligt heel den nacht te woelen, heel zijn leven gaat voorbij, in een wolke, in een neveling. Hij hoort de geluiden van dat leven, het schriemen en het lachen, de kakelende hoenders...., in de manden die Pee Landeghem op zijn hondenkarre had. En het blaffen van de honden....

En de Duitsche soldaten daar aan 'De Koornbloem'. Onrustig beweegt zijn hand, hij voelt de portefullie onder het hoofdkussen, halvelings opgericht in zijn bedstee, die hem ineens te benauwd is. Wat is dat? Hij slaapt nu al zoolang in deze keukenbedstee, en immer was het goed. Maar dit is zijn laatste nacht. Morgen trekken zij weg. Nu vreest hij den vijand.

De morgen breekt door het raam, op den moment dat Fons een snipper slaap gevonden had. De morgen plast overdadig met licht. En koel is het buiten, de lucht is zoo puur, het wordt een schoone dag.

In de vroegte nog trekt hij naar Staf Moens om een peerd te koopen. - Eene maar, zegt Staf Moens, ééne maar? Wa zijt ge met eene? Hier-zè èn 'k nog schoone staan.

- Neë, antwoordt Fons schichtig. Eene is genoeg, as 'k toch nie meer van doen èn, enee?

- Bel, 't is goe mensch, pakt hem maar mee.

- Sebiet betalen, zegt Fons van Mullem. Staf Moens ziet verbaasd naar de dikke portefullie en de blauwe en bruine briefkes. Wat is dà voor een geld, da vreemd geld....?

Met dat peerd spoedt Fons van Mullem zich naar zijn hof. Sjef heeft kaffie gemaakt, want ook nu is Treeze niet verschenen. Waar is zij toch?

- Maakt alles gereed, Sjef, pakt de kleeren, en het noodig gerief. De reste kunt ge achterlaten....

De platte karre, waarmee zij van de Kempen hier naar toe zijn gekomen, doet weerom dienst, maar welk een vreemd bedrijf is dit opladen. In den noen trekt Sjef weg. Hij moet het aan Maria zeggen. Aan het dokterhuis staat hij ineens verlegen, hij durft niet bellen. Hij weet vaneigen niet dat de dokter niet thuis is, en dat madam slaapt, nadat zij van den dokter een tablet gekregen heeft. Madam van den dokter, zij heeft bericht gehad, dat haar zoon, die in Parijs zat te werken, vrijwillig weggetrokken is naar het leger.

Sjef klopt aan de deure.

- Gij Sjef, wad-is 't?

- Mária, vader wil wegvluchten voor den Duts, en 'k moe mee. Hij ziet haar aan, zij is rood geworden. - Waarnaartoe dan? - 'k Weet nog nie, maar naar 'Olland.

Zij trekt hem naar binnen en sluit zacht de deur. Veel zegt zij niet, maar zij weet wel, dat er nu entwat te gebeuren staat, zij voelt dat zij niet veilig meer is in dit stille dorp, waar het nu in den noene 'lijk uitgestorven is. Zij schreit. Wat moet zij doen, wat moet zij doen?

Sjef kan haar niet troosten. Hij pakt haar hand en streelt die. Twee kinders, zoo tegare, twee verlaten kinders, die van de wereld niet afweten, en de wereld niet van hen. Fons van Mullem staat weer op hem te wachten. Hij is klaar. Hij kan vertrekken.

Hoe of het komt, dat is niet geweten, maar in dien nanoen trekken vele karren over den weg. Zij komen van Brugge, 't is de rijkdom die daar gaat. Schoone glimmende voituren, groote wagens, beladen met alderlei rijk huisraad. Ziet ge wel, ook diè vluchten.... En 'lijk of dat aantrekking heeft, zijn er dien dag in Dudzeele nòg men-

schen die er vanondergaan.... Moedeloos bezieet Fons van Mullem dat bedrijf, hij peinsde de eenige te zullen zijn, en nu trekken er zoovele voor hem. Dan moet hij zekers maar wachten, tot al deze weg zijn. Hij schaamt zich voor zijn vlucht.

Sjef is weer terug, hij is stil. En Treeze Verbiest vertoont zich niet. Als tegen den avond Fons en Sjef, beide loopend nevens de karre, ieder aan een kant, van het Spokenhof weggaan, voorbij het huis van Treeze, zien zij niets. Zij zijn er niet. Sjef had het moeten vragen aan Maria, maar hij heeft daaraan niet gedacht. En nu is het avond, en zij gaan voort. Het is wel een lange weg, voorbij Westkapelle over Schapenbrugge, naar het vrije gebied over de grens; zij geraken er als het reeds volledig duister is. Aan den wegkant staan mannen en vrouwen, daar bij een dorp. - Ho! zegt hij daar tegen zijn peerd, dat met den kop snokt, - ho! Daar staan zij nu, onder vreemden. De lucht wordt kil, Sjef ziet soldaten van de grens-wacht, en een vrouw die naar hen toekomt.

- Waar moe je na toe?

Fons heft zijn armen en schudt den kop. - 'k Weet e-kik dat ook nie, zegt hij. Ineens voelt hij zich verlaten, dit is onbekend gebied. De vrouw neemt hen mee. Zij heeft een zachte stem. Zij spreekt weinig trouwens, en als zij aan haar kleine boerendoening zijn, die daar staat achter den Grave-Jansdijk, tusschen de boomen, dan wijst zij Fons van MuUem den stal voor het peerd, het kan daar rust en voer vinden. En Sjef neemt zij mede in huis, waar een meid de lampe ontsteekt.

- Kom je van verre?

- Van Dizeele, madam, zegt Sjef moeilijk. Hij ziet de kamer rond. Oude glimmende meubels staan er. Simpel op de schouwe ligt een dikken boek met koperen sloten. Hij ziet de vrouw aan. Zij is oud,

het haar onder het zwarte mutsje is wit. Haar handen zijn mager. Zoo een vriendelijk gelaat heeft zij. Maar een wonderlijke kamer is het, met een zoo gansch anderen geur dan thuis, op het Spokenhof. En wat is het hier stille. Ge hoort de boomen. En er hangt hier geen kruisbeeld.

De vrouw zegt, als Fons binnengetreden is, met een bevreemdenden blik in zijn oogen, een soort van angste: - Zet je maar, 'k zien derekt binnen mee de bootrammen, je krieg koffie. Alla toe, zet je maar.

Fons heeft zijn klak van zijn kop geveegd, hij staat voor de tafel. Sjef zit al, hij verstaat er zijn eigen niet aan.

- Waar zijn we nu? vraagt Fons zacht.
- We zijn hier goed, vader.
- Ja.... Jà.

De vrouw komt binnen met koffie en brood. Bedrijvig scharrelt zij in de kamer rond, langt dan ineens het dikke boek van de schouw. Een Bijbelboek.

Hij heeft nog niet gezegd wie hij is. Dat moet hij doen. Halvelings staat hij op van zijn stoel.

- 'k Zijn Fons van Mullem, en dad-is Sjef, mijn zeune.
- Best 'oor, en je bin ier bie Sanne de Zwarte, zet je maar, je bin welgekomen. Je bin zeker roomsch?
- Ja madam, allebeie.

Sanne de Zwarte lacht even. Vaneigen, als de vader het is, zal het kind niet anders wezen. Zij slaat haar Bijbelboek open, peinzend, zoo maar op een willekeurige plaats, daar blijven haar oogen rusten, maar de letters dansen en zij kan de woorden niet vinden. Die twee mans daar tegenover haar, dat is een vreemdzinnig iets. Haar oude borst zwoegt even, een onnoembaar moede gevoelt doorvalt haar.

Negende hoofdstuk

Vluchtelingen, zegt zij mat.

Ja madam, zegt Fons van Mullem klein. Het is nu 'lijk of Sjef de man is, en Fons het kind. Sanne de Zwarte ademt diep, dan buigt zij zich voorover. Zij kan de letters van haar Bijbelboek niet lezen. Maar zij heeft ook vergeten haar bril op te zetten. Een zenuwachtig lachje trekt om haar verrimpelden mond als zij de brilledoos zoekt in haar rokzak. Dan gaat het beter; zij leest, daar waar haar vinger op de bladzijde ligt, rechts-onderaan bij het boek van den Prediker, het derde hoofdstuk: - *Alles heeft eenen bestemden tijd, en alle voornemen onder den hemel heeft zijnen tijd: daar is een tijd om geboren te worden en een tijd om te sterven, een tijd om te planten en een tijd om het geplante uit te roeien; een tijd om te dooden en....*

Sanne de Zwarte haar woorden beven.

Dat zij nu dit leest.

Fons van Mullem heeft zijn handen gevouwen; hij verstaat dit niet, uit een Boek lezen, waar is dat goed voor? De paster doet dat, maar zeker niet zoo voor den eten. En wat zijn dit voor woorden, met zoo een aardigen zin?een tijd om te dooden.

Dat is thans.

Sanne de Zwarte bepaalt zich tot die woorden. Zij weet: dit is genoeg. Zij kan ook niet meer lezen. Verweg meent zij den oorlog te zien.

Zij vouwt de handen uiteen, zij vergeet te bidden en tast naar haar brood als zij den Bijbelboek nevens zich gelegd heeft, op den tafelhoek bij het brood, dat zoo groot is als het groote boek; bijkans even bruin ook, en glimmend.

Fons van Mullem slaat een rap kruis, Sjeff doet het zijn vader na.

- Moge het julder beien smaken, zegt Sanne de Zwarte, en zij glimlacht. Zij weet zich gelukkig, omdat zij deze beide menschen van haar brood mag geven. Die twee vreemden, die eten nu langzaam het zoetrokige brood, en de gekookte hesp. De kaffie geurt daarboven, een pittige, huiselijke geur.

Die Sanne de Zwarte, zij heeft niet gebeden, haar gemoed was vol van weemoed om den krijg die daarginder woedt. Zij heeft het vergeten, zij weet het niet! Maar danken doet zij lang. Fons en Sjeff staren op de tafel.

Sanne staat later buiten, als de twee manmenschen naar boven gebracht zijn om te gaan slapen. In haar stalling hoort zij een peerd. Voor haar staat een koe, die ziet naar haar in den lichten avond. Verweg rolt een dreuning over den grond. Hoe goed riekt de aarde in den avond, een speur van herfstigheid doorkloeft de neveling aan de boomen en verderop, aan het arbeidershuis, waar geen lichtje meer schijnt.

Twee menschen heeft zij in huis genomen. Wel, zij kunnen blijven. Zoolang als dat noodig is. Maar dat zal niet lange zijn, peinst Sanne de Zwarte. Toch, de dagen vergaan, en meerder en meerder stroomen de vluchtelingen over de grens. Daar zijn zielige dompelaars bij, oude moederkes, en jonge vrouwen, die een pasgeboren kind dragen. In hun oogen ligt een bijkans dierlijke angstigheid. Zij verstaan het niet. De dagen vergaan, de weken vergaan. De mane wordt vol, zij neemt af tot een nageldunne sikkell. De herfst komt....

Het is hier stille. Fons van Mullem beziet het dorp, met zijn torenreuze. Hij spreekt het woord uit, binst hij op den Grave-Jansdijk loopt, tusschen de tronken, die uiteenzakken, over de slooten weers-

zij, en hij herzeft dien naam wel drij-, vier maal: Sinte Anne ter Muyden....

Wanneer hij nu kost in de kronijken van den pastoor van Lapschuere zien, zou hij weten, dat Sinte Anne ter Muyden een machtig stedeke was, ja, en een zeerooversnest. De booten voeren van hier weg, het Zwingat uit, vereend met die van Sluis, dat in de welvarendste jaren Lamminsvliet genaamd was. Maar de kronijken van den paster van Lapschure zijn niet eens noodig, want het is de koeier van Sanne de Zwarte die zijn streek kent. Hij heeft dat allemaal van den ouden doornie, die nu allange gestorven is. Dat was een mensch, die vele dingen wist. En peinst ge somtemets, dat bijvoorbeeld de torenwachter met zijn grijzen baard, peinst ge somtemets dat die niet vele weet?

De koeier, Schapertje, gelijk ze hem noemen, kan in den kalmen avend aan zijn korten doorrooker trekken, zoodat het klokhuis erin spettert, en een gloed van den brandenden toebak over zijn wezen glijdt; en dan kan hij aan het vertellen gaan. De Turken zijn in dit kleine stedeke binnengevallen.

- Die kwamen van Tuurkye, ja, van Tuurkye, baas Van Mullem, en wa dien je da die deeën, die brochten de krunagels en den peper, en tapieten 'ierbinnen, van die schoone gewevene, en ze zeien tegen den burgemeester: geef ons eten en drienken, en morgen varen me weer weg. De burgemeester dee da, en ze vaarden weg, naar andere landen, en tien jaar later kwamen diezelfde schepen weer terug, en toen was 't er één bie, die kwam van den Keizer van Tuurkye, mee schoone geschenken voor die van Sint-Anne. En ze kregen een 'alve mane in ulder wapen, die van 'ier, die staat er noe nog in.

Fons van Mullem hoort toe. Hij zou nu willen vertellen van het

Spokenhof, maar de woorden willen hem niet over de lippen komen. Dat is allemaal verre weg en voorbij, wie weet voor hoelang nog. Hij kan niet spreken over zijn doening, en over de Schotten die het bouwden, of over de bende van Baekelandt, die moordde en plunderde. Hij knikt maar. Sjef is er niet, die trekt in den avond eens naar Sluis. De jongen zoekt zijn vertier. Goed is het hof, Sanne de Zwarte, die kan een mensch op zijn gemak zetten. Zij werken hier getweeën, Fons en Sjef. En Sanne is belange niet gierig. Zij betaalt ze een loon uit. Dat legt Fons van Mullem weg, in een kleerkist, onderin, het is hard, zilver geld. Sjef rinkelt met kwartjes in zijn broekzak, binst hij voortstapt over den Sint-Anschen weg. Hij ziet eens naar den molen van Pietertje Putte, en verderop hebt ge dien van Sanders. Hij begint het land hier al te kennen, en de menschen. Maar ja, met wie begint hij allemaal om te gaan. Niet met het beste deel van het volk; de kwajongens, de smokkelaars, die trekken Sjef.

Nieuwsgierig staat hij in hun kring. Hij vertelt hun zijn eigen verhalen uit het Kempenland en uit Dudzele, en alles wat hij van de bende van Baekelandt afweet. Maar binst hij daar zoo staat doortrekt een heimwee hem. Een roep naar Maria!

Maria! Zijn blonde lief. Hoelange zag hij haar niet, en hoe zal het nu bij den dokter zijn? Heel het land is bezet, de Duitsche soldaten staan aan de grenzen. Toch moeten het geen kwade menschen zijn, die Duitschers. Wat Sjef er zoo van hoort, uit de monden der smokkelaars, valt mee.

Tiende hoofdstuk

Maar Fons wil van den vijand niets weten. Hij vreest hem. In de portefeuilie, boven in zijn kist, zit nog dat Duitsche geld. Eens, op een avond, spreekt hij daar plots over met Sanne de Zwarte. Vaneigen vertelt hij niet waar dat van afkomstig is.

- Je zou dan het beste doen, met het in te wisselen bij den bankier, Van Mullem. Je kunt nu toch niet terug vooreerst, en misschien kan je nog franken ook inwisselen. Een gulden is een gulden.

- Nee, allichte gaan wij nooit meer terug.

- Jamaar, jamaar, Van Mullem, d'n oorlog bluuf nie duren. Daar is overal een tied van.

Het is waar, het blijft niet immer duren, maar veilig is veilig, en Fons wisselt zijn franken om in guldens. Het Duitsche geld ligt er nog net eender bij. Het is niet goed daarmee, het komt hem niet toe. Wat wordt dat later met die peerden, die Sandere zoomaar aan den Duts heeft verkocht? Daar raakt hij den bak voor in. Voor dat geld is hij gevlucht, anders niets....

Sjef zit erbij, als Sanne de Zwarte over Duitsche bankbriefkes spreekt, hij verwondert zich daarover. Hoe komt zijn vader daaraan? Hij ziet Fons zitten, met zijn elleboog op tafel; zijn bevende hand glijdt nerveus langs zijn baard.

Sjef loopt na den eten op het hof, het is donker aan 't worden. De winter komt. Hoe snel valt het zwarte jaargetijde rond Sinte Anne ter Muyden; het is alsof de wind en de gramme luchten zich hier het eerst samentrekken, rond den dikken, vierkanten toren, om dan later uit te zwermen over het ommeland. Het verontrust Sjef, hij voelt zich verlaten. Zijn vader is anders geworden. Die zit hier bij

een oude boerin met haar Bijbelboek, waar zij tezamen over kunnen spreken. Zijn hart trekt naar de wilde ongebondenheid van het zwerversleven, zooals hij zich dat op zee voorstelt. Maar de golving van het water is ver-af. Hij kan er niet heen. De avonden zijn te kort. Overdag ligt het werk gereed voor hem. Maar eens komt er toch wel een tijd.

Goed, hij zal wachten. Wachten is een marteling, wanneer het verlangen in het bloed brandt. Hij kàn niet meer wachten; hij zoekt vergoeding voor zijn onbevredigde verlangens bij het grauwe avontuur der smokkelaars. Daarbij moet hij de laatste weken teveel denken aan Maria, die kleine blonde; zou zij gezond zijn, en is zij nog altijd bij den dokter?

Des daags zwerft hij rond het dorp, het winterwerk is spoedig afgelopen. Het sneeuwt; het poeiert een fijne, grijs-doomige sneeuw. Vanavond trekken de smokkelaars weer eens over.

Sjef heeft gevraagd of hij mee mocht, en zijn klare oogen schitterden toen de Beer Mortel hem zei: - Hm, dá moe je zèlf weten, maar me trekken je nie trug a'je an den draad bluuf 'angen.... Daarna rolde hij een sigaret en grinnikte lomp. Sjef had niet geantwoord; de draad, daar blijft hij niet aanhangen. Hij moet zoover niet zijn. De pakken kunnen overgeworpen worden, daar hoeft hij den met electrischen stroom gewapenden draad niet voor aan te raken. En de Duitschers gooien het geld ook over....

Bovendien is er entwat anders: hij mag vaneigen, als hij den eersten keer meegaat, niks dragen. Hij moet vooruitloopen en verkennen.

Als het tijd is om te vertrekken woelt er een blijdschap in Sjef. Hij peinst op zijn vader niet. Nergens op. Zoomaar laat hij zijn gedachten los, maar hij ziet scherp uit. Het regent wat, het waait wat. Voorzichtig treedt hij door het zompige land, hij staat stil, daar waar

hij een brokke tronkenstam voor een man aanziet, hij lacht kort en trekt verder.

Angst? Nog nooit heeft Sjef angst gekend, dat is een verschil met zijn vader. Zie nu, zooals hij zich op weg begeven heeft. Hij loert, hij kruipt verder, en als zij de grens naderen, klopt zijn hart luidop, maar het is van vreugde. Zijn dolle, drieste durvigheid kan heel den boel trotseeren. De langzame doening van het hof bij Sanne de Zwarte valt van hem af.

En in één nacht, op dien eenen tocht, is Sjef van Mullem veranderd. Gelukkig dat hij indertijd zelve verkozen heeft in den stal te slapen, om bij de beesten te zijn. Nu kan hij thuiskomen wanneer hij wil, niemand hoort hem. Het staldeurtje piept, maar met een enkelen druk van zijn hand voelt hij hoe hij het wringen moet om het nièt te laten piepen. Een paard beweegt. Een muis ritselt, als een bebladerden boomtak in den wind. Sjef glimlacht, hij balt de vuisten van vreugde. Dit is het begin. Op het stroo van zijn polk zou hij wel kunnen zingen.

Rechtop zittend verdroomt hij een kwartier, zonder te willen slapen. Maar eindelijk zakt hij dan toch achteruit, luisterend naar de boomen op het hof, waaruit de wind, die feller aanblaast, de dorre takken verwijdert. Er is een luide zang in het waaien der boomen, en in het zoeven van den wind. Er is een zee-lied in het bedrijf van den wind.

Nog is het niet goed licht, of Sjef staat buiten den stal. Koud is de morgen, maar prikkelend-frisch. En nog zwaarder waait de wind rond het hof. Geen mensch is nog op. Sjef heeft niet gegeten; heeft een vrijbouter dan bootrams noodig om op pad te gaan?

Welnee; hij heeft geen honger. Later zal hij zien, wat geld rammelt in zijn zak, het loon van gisterenavond, vier gulden en vijftig cent.

Hij gaat op weg, hij loopt door het land, de vettige polders, die vocht-glinsterend zwart liggen. Stilstaand stopt hij een kleine pijp, doet een vlammetje branden, en trekt dan den rook naar binnen. Heerlijk scherp is het op de tong. Hij loopt den Grave-Jansdijk af, en dan dwars door het land naar den Willem-Leopold-polder.

- Halt! Een soldaat treedt van achter een boschje. - Wat zoekt U hier?

- Goemorgen, antwoordt Sjef langzaam, 'k gaan naar de zee.

- Zwemmen? spot de soldaat, terwijl hij Sjef bezieet.

- Ja, lacht Sjef terug. 'k Kan zeker wel doorgaan.

De soldaat haalt de schouders op. Vreemd volk loopt hier genoeg.

- Maar u moet hier rechtsaf gaan, dáár is het verboden, wijst hij met zijn linkerarm.

Wat is deze onverschilligheid in Sjef. Hij ervaart entwat in zich dat hij nooit gevoeld heeft. Hij is vrij! Lachend groet hij den soldaat, die zwijgend op en neer gaat stappen, toch eens uitziend naar den verdwijnenden Sjef, dien onbekenden wandelaar in alle vroegte.... De zee is dichtbij nu. Zij slaat een zilte roke op het land achter de duinen neder, vinnig is de wind. Sjef geniet. Maar als hij op de duinen staat bezijden de kleine haven van Cadzand, ademt hij diep en zijn gezicht wordt ernstig. Wat lokt hem hierheen? Daar vaart een grijze boot voorbij, hij zou er op willen, zijn. In de grauwe luchten boven het water teekent zich een bruinig-vettige rook af. Het land staat hem tegen. De zucht om los te zijn van het kleine dorp, van de boerin, die hem vreemd blijft, van zijn vader, die in den eenderen gang van zijn rustig leven op de boerderij toch ouder wordt, verveelt hem.

Heel lang zit hij daar in het kille zand, het vochtige zand met zijn harde helmbegroeiing. In enkele uren bloeit de bloem van zijn dur-

vende jeugd open. En sterker komt tusschen de beelden van zee en havensteden die hij zou willen zien, het gelaat van die kleine blonde Maria te staan.

Als hij weer thuis is, verwondert Fons van Mullem zich over den jongen. Wat is er met hem gebeurd? Hij is nat van den regen, die in de middaguren gevallen is. Fons van Mullem staat met beî zijn handen open, uit een innerlijke onmacht. Hij zou hem willen afstraffen. Wat doet Sjef? Kan die maar wegblijven als er gewerkt moet worden?

- Waart ge somtemets van den nacht ook nie thuis? Zeg-op!

- Neeë, waarom da....?

Fons van Mullem staat verstomd over deze brutale vraag. Is dit Sjef?

Ja, Sjef groeit van zijn vader weg. Hij groeit van de omgeving weg, en immer, immer zingt het lied van de vrije zee luider dan de woorden van vader klinken.

Hij is niet slecht; och nee, maar hoeveel lokkelijker is het bedrijf der smokkelaars waar Sjef eens mee omgaat dan de ruste hier. Het zijn gewone jongens, die met hun waren naar de grens trekken, huisvaders zijn erbij. Daar is verdienst, daar is vertier....!

Sanne de Zwarte weet wel wat er met Sjef is. Zij beziet hem als hij tegenover haar zit aan het maal. Zij lacht. Zij verzorgt hem, met een moederlijke teederheid, waar Fons van Mullem voor terugdeinst. - 't Zien de joenge jaren, is 't nie waar Sjef?

Fons van Mullem bromt: - 't Is de slechtigheid, bazinne, slèchtigheid. Hij wrijft met de vingers over zijn kop, hij draait op zijn stoel heen en weer, want hij verstaat Sjef niet. - Op een dag schieten die Duitschers u kapot, gromt hij, en hij verbijt zijn angst, hij verbergt zijn triestheid door zijn mond vol te proppen. Als hij slikt springen de tranen hem in de oogen.

Maar wat zal een felle jongekerel als Sjef al niet trotseeren. De zee roept, en Maria, Maria! De dreiging van de luchten staat in den avond, als Sjef er met de maats op uittrekt. Voorzichtig gaan hun stappen weer door den polder. Maar de Beer Mortel grijnst in den donkeren, want zij hoeven thans niet bevreesd te zijn. Hij heeft de grenswacht omgekocht. De Duitsche soldaten wachten, achter een draad, waar vanavond géén stroom op zit.... Heel de bende, zes, zeven mans, trekt het vijandelijk gebied in. Sjef doet mee. In het wachthuis van beton drinken zij een borrel. Sjef loopt even naar buiten; zijn kameraden geven er geen acht op, en de soldaat die buiten staat biedt hem nog een sigaret. De nacht is zwart. Wel, en daar ligt nu het land voor Sjef. Hij kan het niet zien. Enkel de boomen zijn daar, een schimmig huis doemt als een log beest op. Verder en verder gaat hij, van de grens weg.... Hij is heel kalm. Hij dooft zijn gekregen sigaret. Hij zoekt den weg door den polder in den nacht. Niemand ziet hem. Duitsche patrouilles zijn daar niet op dit uur, en de andere menschen, och die zorgen wel dat ze binnen blijven.

Sjef vindt achter Westkapelle den steenweg, die naar Brugge gaat. Op dien weg gaat hij voort, aan den slootkant, onder de boomen. Een vreugde springt op in zijn borst. Hij gaat naar Maria!

Dat hij niet aan kan komen in den nacht, weet hij niet. Hij peinst niet over den dokter, enkel ziet hij het blonde kopje. Als de zware bewolking even splijt, glinsteren de plassen op den weg en op het land. Hij voelt zich veilig. Angst? Wat is dat voor Sjef. Morgen kan hij teruggaan. Misschien komt zij mee, hij zal haar meevoeren over de grens, Sanne de Zwarte kan haar als meid nemen.... Zotte dingen, ja, dwaze verlangens, hij schrikt van zijn eigen gedachten. En de zee dan, waar hij toch op varen wil.

Zoomaar, door die eene dwaze gedachte brandt een strijd in zijn lijf los. Wat moet hij doen? Het is alsof Maria hem de oplossing zal kunnen brengen, want rapper om rapper stapt hij voort, hij glijdt een paar maal uit, maar dan ligt daar het dorp van Dudzele donker voor hem. En het huis van den dokter is vaneigen stil.... Hij kan hier niet roepen, hij kan niet bellen. Hij weet plots, dat hij in bezet gebied is. Als zij hem vinden.... Och, zij zullen hem niets doen. Maar het is een vreemde gedachte, want naar het Spokenhof kan hij thans niet gaan.

Niet? - En waarom nie? bijt Sjef ineens in het duister vóór zich. Hij kan daar toch zeker binnen gaan, en naar hun oude bezitting zien. Hij hecht er plots aan. Doch ook het Spokenhof is donker. En de regen, die snel valt, doet hem aarzelen. In de stallingen hoort hij paarden, die bewegen. Duitsche paarden, weet Sjef. Maar langszij, daar is toch de Schottenweg, en daar moet Treeze nog wel wonen zeker.

Er brandt licht. En tegelijk is daar het lawijt van lachen en praten.... Hij bukt zich, zoo sluipt hij nader. Hij weet niet wat het was, maar hij verwachtte iets... Nog nooit heeft hij angst gehad, doch nu,... nú....

Hij bukt zich dieper, kruipt onder de natte haag door, naar het venster, waar hij gehurkt blijft zitten. Hij hoort vreemde stemmen van Duitsche soldaten, en daartusschen ineens het lachen van Elvira, en de stem van Treeze Verbiest, die zegt: - Alla, Mária, zet die flessche neer en doet eens mee.... Elvira! lach zoo zot nie! Luider gek het lachen van Elvira, die roept: - Mária, zijt ge bange van de mannen? alla, gij zotte, ge zijt toch geen kind nie meer.

Sjef hoort glazen rinkelen, hij ligt daar geknield, en het vocht van den modderigen grond trekt door zijn broek heen. Hij zet zoo hard

de tanden in zijn onderlip, dat hij bloed proeft. Zijn vuisten drukken tegen ruwen muur. Hij staart, met groote, wijd-opene oogen naar binnen, zijn gezicht is vertrokken van woede en angst. Angst, ja, dat is het. Want nu ziet hij Maria. Zijn Maria. Een soldaat trekt haar naar zich toe. De moeder lacht, en Elvira lacht, Elvira is zeker zat....

Een afschuw golft in zijn lijf naar boven, en er springen tranen in zijn oogen.

Hij staat op, wankelend. Hij houdt zich aan den muur vast. Binnengaan? Dat kan hij niet. Maar weg, wèg van hier.... Hij vloekt, Sjef van Mullem, en in een snik breekt zijn weerstand. Zoeken? Goed, maar zoeken heeft geen nut. Sjef wankelt weg, hij weet niet waar hij loopt. Hij weet nauwelijks dat hij tegen een emmer aanschopt, die rinkelinkelt over de steenen van het straatje. Een helsch gelach schijnt plots uit het huis van Treeze Verbiest te komen.... Maar neen, niets roert zich buiten, geen Deutsche soldaten zien hem daar loopen, op den Schottenweg, op de bane voorbij het zwarte Spokenhof, dat 'lijk een ontzaglijke dreiging opsteekt boven het land en de tronken.

Dieper ademt Sjef, langzamer, totdat hij zoover hersteld is van zijn schrik en smart, dat hij weer normaal gaan kan. Over de baan die naar Brugge leidt. Hij weet het wel, hij zou terug moeten gaan, den anderen kant op, maar hij kàn het niet. Snel en sneller haast hij zich voort, alsof Brugge entwat voor hem heeft klaarliggen. In de schemerige uren van den valen uchtend belandt hij daar. Hij loopt over de Gulden Vlieslaan, voorbij het ziekenhuis tot aan de statie. Daar moet Fons, zijn vader, eens die peerden naar toe gebracht hebben voor de regeering. Van dien Sandere met zijn stammenee weet hij niets af. Maar hij komt er binnen, hij duwt tegen de deur, die

vanzelf opengaat, en dan staat hij in de kale ruimte van een café, waar alleenig maar peerdenkoopmans en maraudeurs komen. Toch, nee, nu zijn er ook soldaten in huis, want aan den wand hangen lange grijze jassen. Ineens gaat de deur open, die naar de keuken leidt.

- Wat moete gij daar? Rauw klinkt de stem van Sandere hem tegemoet. Hij heeft heel den nacht opgezeten, hij heeft gedronken ook. Zijn slaperige oogen pogen zich wijder open te rekken.

Sjef staat verstomd. Wat moet hij antwoorden.

- Ik kom van 'Olland, zegt hij. Wij zijn daar gevlucht op Sinte Anne, en.... Hij beseft plots dat hij hier niet zijn ervaring van dezen nacht vertellen kan. Sandere, die in hem een deserteur vermoedt, komt op hem toe. - Hebt ge geld?

- Ja, hakkelt Sjef, zijn hand glijdt in zijn broekzak. Daar zitten twee guldens in en een briefke van tien.... - Hier-zè, maar 't is 'Ollandsch geld zulle. Hij steekt de hand uit met het geld. Weer gromt Sandere. Nee, dan is het toch geen deserteur, maar wellicht een zwerver die entwat gedaan heeft. 'Lijk of dat zoo hoort steekt Sandere het geld in zijn zak, en veegt over zijn mond met de rug van zijn hand, alsof hij entwat gedronken had dat hem smaakte.

- Kom maar achter, hier kunt ge u zetten. 'k Zal kaffie maken. En uw bek houden, ze slapen hier nog.... Als ze hooren dat er hier bezoek is, sleepen ze u vaneigen mee, de Duitschen, die hier in huis zijn.

De laatste woorden heeft hij wat zachter gesproken. Hij zet Sjef zwarte, bijkans ondrinkbare kaffie voor met twee sneden brood, die de jongen opsloekt. Hij is moede, zoo ontzettend moede. Hij zou willen slapen. Zijn oogen zakken dicht. Zijn handen klemmen om den tafelrand, om wakker te blijven. - Ge kund 'ier slapen ook,

zegt Sandere, kom maar. Maar koest zulle!

Zwijgend volgt Sjef den stammeneebaas, die hem naar den zolder brengt. Daar is hij veilig. In een smal bed zakt hij neer, en dadelijk slaapt hij in. Hij droomt niet, hij rilt niet, hij is uitgeput. Niet van het loopen, maar het is alsof hij dronken is van een vremden, zwaren wijn.

Als hij ontwaakt staat een bijkans witte winterzon in den korten dag. Voorzichtig stapt hij het bed uit.

Hij is merkelyk gebeterd. Hij weet nu alles wat gepasseerd is in den nacht. Zijn mond trekt zich samen en er is een vuile smaak in zijn keel. Iets bitters scherpt daar, doch in zijn oogen brandt een begin van de oude durvigheid.

Elfde hoofdstuk

De Beer Mortel zegt: - 'k Weet-ik vaneigen ook nie dat da zit, mô 't is zeker dat 't z'n eigen schuld is. Smokkelen is gevaarlik werk, da's zeker, 'k zou 't nie gèren doen.... Môr ajje 't doet, moe je 't samen doen en nie alleenig, liek dien zotten Sjef.... Zoo staat de Beer Mortel te zwanzen. Een paar mannen zien hem aan. Zij weten niet wat zij er van moeten denken. Is Sjef met den Beer Mortel meegeweest, ja of nee. Dat hij alleen over den draad zou gegaan zijn, dat gelooven zij niet. Doch de helpers van den Beer Mortel zwijgen ook al. En als Fons van Mullem 's avends naar Sluis gaat, om navraag te doen over Sjef, krijgt hij hetzelfde antwoord. De oude Van Mullem is ziek van angst om zijn kind, een kind van zeventien weliswaar, maar toch nog een kind. In gedachten ziet hij Sjef liggen, vermoord of verdronken in het zompige land.

Hij pakt den Beer Mortel bij zijn arm. Maar die gromt en zegt: waarom kom je eigenlijk bie mien? 'k Weet 'r niks van.

Ze mogen weten desnoods dat hij smokkelt. Dat hij er bij was toen Sjef van Mullem verdween, daar heeft geen mensch zaken mee.

- Stikt, zegt de Beer Mortel tegen de menschen die hem nog aanklampen, en daar blijft het bij.

Sanne de Zwarte leest uit haar Bijbelboek. Zij leest daar iets over de kinderen, en zij peinst op Sjef. Zij leest van den vader, en zij ziet naar Van Mullem, die binnengekomen is, die de kamer rondloopt en weer naar buiten gaat.

De nacht valt. Alle nachten vallen 'lijk geweldige zwarte koepels iederen dag sneller en geruischloozter over d'aarde. En daar is geen

enkele nacht dat Fons van Mullem niet eens gaat zien in de stallingen, of Sjef wellichte teruggekomen is.

Nee, Sjef van Mullem loopt rond in het land, tusschen Gent en Antwerpen. Hij mijdt de soldaten. Zij vangen hem niet. Hij slaapt bij boeren als het niet anders kan, maar 't meest in kleine stallingen op het eenzame veld, en ook eens buiten, waar hij huivert van koude. Hij hoest, een vallinge heeft hem te pakken. Hij verbergt in den nacht zijn hollen hoest om niet verraden te worden. Hij heeft geen pas, hij heeft geen geld, alleen een Hollandsch briefje van tien, waar hij zich in Brabant mee zal kunnen helpen; daarheen vlucht hij. Waarom? Was het niet gemakkelijker geweest, terug te keeren langsheen het oude pad, dat van Brugge naar Zeeuwsch-Vlaanderen loopt?

Doch hij kan niet teruggaan, de weg ligt vooruit. Een geheimzinnige stem zegt hem dat. Dat het een lijdensweg is voor een jongen, dat beseft hij nauwelijks zelf.

O, het is een wonder dat zij hem niet vinden, de Duitsche soldaten, die onophoudelijk patrouilleeren door het veld.... Doch daar is hulp: smokkelaars! Ook aan de Brabantsche grenzen smokkelen ze dat het een aard heeft. In een dorp der Kempen - het moet hier ievers geweest zijn, dat Sjefs' jeugd ligt, verzonken achter het blauw der mastenbosschen - zoekt hij veiligheid voor den nacht, in een laag huis, dat ver van de groote baan, langs een zandweg staat. Er brandt geen licht. Als hij aanklopt, huivert hij. Wie zal er in dit huis zijn? De koude waait over het klamme zand. Dikke wolken trekken tergend langzaam boven hem. Een vrouwenstem antwoordt op zijn geklop: - Wien is 't?....

- Vluchteling, zegt Sjef, meteen omziend of niemand nadert. Doch de zandweg blijft verlaten, donker schimmen een paar struikjes aan

den kant. Een hond bromt, een groote zwarte; achter het huis moet nog een andere hond zijn, want een kort geblaf antwoordt op het gebrom.

- Stille, zegt de vrouw.

Het is een oud meke, dat daar in 't duister voor Sjef staat. Zij is gebogen. De groote hond staat naast haar.

- Kom binnen, zegt zij. Sjef drukt de deur achter zich dicht, die krast even in haar hengen.

Vlug vertelt Sjef. Is hij hier veilig? - Ja, ja, zegt de vrouw, die wat hout op het vuur werpt. Langzaam streelt Sjef den zwarten hond. Hij voelt de warme vacht, een kalmte doortrekt zijn bloed. Even maar, dan voelt hij dat hij huivert; hij is koud en nat.... Hij hoest, hij drukt de hand voor den mond, maar het hijgende hoesten houdt niet op. Het meke spaart wellicht haar woorden voor morgen, zij zegt althans niet meer dan: - Ge kunt slapen op 't zolderke.... Ga maar.

Sjef wankelt naar boven. Hoe gaarne was hij beneden gebleven bij het schamel vuur. Doch er is stroo boven, roggestroo, en droge, warme baalzakken. Hij ontkleedt zich, en hoort den wind, die opsteekt over de Kempen. Het is als een ruisching van de zee. De koorts trekt aan zijn lichaam, totdat armen en beenen pijn gaan doen. Dan kraakt een laddersport, en meke is boven, bij hem, met een kom drinken, het is heet, en bitter. Het zijn kruiden tegen de koorts.

- Aarm joengske, zegt de vrouw. Gauwe, drienk maar.

Het is, alsof Sjef nooit meer wakker worden zal. Misschien heeft het meke de kruidentheo te sterk gemaakt; de jongen was zwak. Nu ligt hij daar boven, hoeveel uren achtereen slaapt hij al? Morro, de hond, de dikke zwarte, ligt bij hem, de andere, de bruine, die

Kemp heet, gromt verachtelijk, als hij Morro weer naar boven ziet wippen....

Morro is een oorlogshond. Een dwaalkind, dat over de Kempische heide aankwam, vervuild en mager. De oude nam het dier bij zich, bij de andere. Morro en Kemp draaiden om malkanders steert heen, maar er kwam geen gevecht. Wanneer Morro tenminste niet teveel bij de oude vrouw smeekte en dat deed hij niet. Hij voelde zich misschien immer wat verlaten, verwaarloosd door de vrouw, die Kemp beschouwde als haar eigen kind, terwijl hijzelf maar de vreemde was.... In zijn slaap kon hij grommen, het was de jalouzie die in zijn hondendroom verscheen. Maar nu met Sjef belooft het voor Morro anders te worden.

Morro is een Engelsche hond. Dat ziet Sjef, wanneer hij, een drietal dagen later, gesterkt door het ruwe brood en de geitenmelk van de oude, die zelf bijna niets eet, om het hem te geven, met den hond speelt. Op zijn halsband staat 'orror'.... Sjef weet dat dit Engelsch is. Hij zal eens een paar vreemde klanken hebben opgevangen, wie weet. Hij zoekt voor zichzelf waar hij dien naam meer gehoord kan hebben.... Maar niets is er dat het hem duidelijk maakt. Alleen Morro zelf gromt, wanneer hij ziet, dat Sjef afwezig is....

Het sneeuwt buiten. De winter is nu in alle volte getreden over het heideland. Zwarter staan de mastenbosschen afgeteekend tegen de grijze luchten en het witte sneeuwveloers op den grond. Dien namiddag zit hij beneden, aan den lagen heerd, bij de oude. Onder de deur stuift wat poederige sneeuw naar binnen, de vrouw legt er een baalzak voor, zij hangt er ook een voor het raam.

Nu wordt het warm in het huisje. Sneeuw is verraderlijk, vooral voor een oude vrouw, die niet zoo goed meer hooren kan. Dien

avend, wanneer Sjef gaan slapen is, in het roggestroo, terwijl Morro naast hem ligt, met al zijn warmte tegen hem aan, zit de vrouw beneden. Zij peinst. Op de sneeuw, op den winter, op den tijd die voorbijgegaan is in eenzaamheid. Het nieuwe jaar ligt in zijn volle lengte voor haar. Even onbekend als de sneeuw die op het land ligt. Misschien beteekent het zwart der verre bosschen het gevaar. Zij weet dat niet. Zij hoort uit de verte klokken luiden, al de klokketonen der voorbije jaren komen tot haar. Och, zij is wat moede, de oude, en zij merkt niet, dat een patrouille over de sneeuw tot haar huizinkje komt. Zij zijn al binnen, voordat zij merkt wat er is. De hond gromde wel, hij stond recht nevens haar, maar zij heeft daarop geen acht geslagen. Nu dringt het tot haar door, een bleekheid overtrekt haar gelaat, maar het is donker bij de oude. Slechts de gloed van den heerd legt een kleine beluchting over haar handen en haar borst. Zij schrikt niet zóó, dat de soldaten het zien kunnen. Plots wakker uit haar droom van klokken en sneeuw en lichte kerken, heft zij het hoofd een weinig op. Een glimlach monkelt op haar wezen, en haar dun stemmeke zegt: - Genavend....

Boven legt Morro zijn dikke zwarte poot op Sjef's gezicht. Hij hoort de soldaten beneden, met hun langzaam, welluidend Duitsch. Nerveus trekt de hond zijn poot weer weg.

Sjef hoort de oude zeggen: - Ah, nieuwe soldaten? D'andere zijn zekers naar het gevecht?

Er komt geen antwoord. Een paar soldaten knikken. Een blijdschap trekt door haar heen; zij kennen haar niet. Zij glimlacht weerom, en als een Feldwebel haar vraagt, of zij hier zoo alleen woont, zegt zij: - Mijn zoon ligt boven, hij is ziek geweest. De Feldwebel, die een moe gezicht heeft, klimt de ladder op en laat op den zolder het schijnsel van zijn lamp spelen over het lange roggestroo, over Morro,

den hond, en over Sjef, die niet weet wat er met hem gebeuren zal. Hij is verraden. Hij spant zich tot het uiterste in om kalm te zijn. De Feldwebel ziet even het magere, bleeke gelaat van den jongen, die onder voddige baalzakken ligt, en dooft dan zijn licht.

Beneden staan zijn drie manschappen, buiten nog twee. Zij gaan weg, laten de oude alleen bij haar vuur, zorgvuldig schart zij de asch wat opzij, en haalt de niet verbrande stukken van het harsige hout naar het midden. Er knettert een twijgje in de heerd. Kemp, de bruine hond, heeft zich neergelegd. Het gevaar is voorbij. Boven kan Sjef het niet langer uithouden. Door het gat in den zolder zegt hij: - Ze zijn toch weg.

De oude lacht. - Ge zijt mijn zoon, en ge zijt ziek, ga slapen.

Morro gromt. Het is de tevredenheid om deze woorden, die hij uitdrukt. Hij draait zijn kop opzij, als zegde hij tegen Sjef: - ziet ge nu wel, er is geen gevaar.

Twaalfde hoofdstuk

Toen de oude Fiene van Mol nog een jonk wijf was, woonde zij niet alleen in deze hut op het Kempenland. Nee, want Dokus van Mol, haar broer, bracht alderlei mansvolk mee naar huis, strovers en smokkelaars. Die zijn er altijd geweest, van het begin van de wereld af.... Nee, dit is misschien wat overdreven, maar dan toch zeker al van den tijd, dat deze landen bewoond werden. Strovers en smokkelaars, dat zijn zij, die nemen, hetgeen hun van nature toekomt. De hazen op het vrije veld, de vogels van de vrije lucht, en de vruchten, die niet speciaal aan den een of den anderen rijkaard voorbehouden zijn.... Dat was de opvatting van Dokus van Mol. De gendarmen dachten daar niet zoo schoon en poëtisch over. En zij schoten Dokus een kogel in de heup, waar hij nog twee jaar mee rondliep. - Daar leef ik op! spotte hij tegen zijn zuster Fiene, maar de vrouw was maar ongerust, want zij zag hem magerder worden met den dag. Van eigen, dat duurde totdat ze hem moesten begraven, en geen mensch, buiten Fiene en een paar smokkelgasten, wisten hoe dat Dokus aan zijn einde gekomen was. Fiene is daarna zelve meegegaan met het vreemde mansvolk, om strikken te zetten. Later, ouder geworden, en stram somwijlen van een scherp rheumatiek, bleef zij thuis, zorgend voor haar 'jongens'....

Zij weet Sjefs naam niet, noch zijn geschiedenis en die van zijn vader. Anders zou zij zeker in haar handen geslagen hebben, omdat zij zich Pee Landeghem herinnert 'lijk de dag van gisteren....

Kinderen heeft zij immer liefgehad, deze Fiene. Maar het mansvolk weerde zij af. Nu is zij stille geworden, maar er was een tijd dat zij vloekte dat het een schandaal was.... Wellicht peinst zij nu dikwijls over dien tijd en bedenkt, dat zij beter minder had kunnen

vloeken, en een paar kinderen grootbrengen. Een of twee, of drij.... Kinders 'lijk Sjef, die daar zit, en dien zij tegenover de Duitsche soldaten haar zoon heet.

Dat Fiene van Mol smokkelaars hielp, vroeger, dat heeft zijn nut. Nu kent zij nog van die oude gasten op het dorp, en in de huizingen, die tegen het mastenbosch staan. Nu kan zij er binst den dag eens gaan informeeren hoe of dat zit, of de mans nog wegtrekken des nachts, over de grenzen, en of zij niet voor haar entwat willen meedragen, dat over de grens moet zijn, bij d'Ollanders....

- Wad-is 't dan Fiene? Een verkske? lachen zij.

- Nee, een mensch.

- Een mensch, verbaast Merten de Pupe zich, een mènsch....?

-Kom van den avond maar. De patrouille komt tegen den achten. Zoo geraakt Sjef weg uit de kreupele doening van Fiene van Mol.

Maar Morro loopt hem achterna, wanneer hij met Merten de Pupe meegaat, plensend door de smeltende sneeuw. Hij voelt zich weerom sterk. Hij peinst op zijn vader. Het spijt hem, dat hij weggegaan is. Nu moet een smokkelaar hem over de grens brengen. Het is een vernedering, hij is immers zèlve smokkelaar. Merten de Pupe kan dat niet zoo zien. Die ziet een kind in hem. Waar is nu al de blageur van Sjef van Mullem? Weggevalen in de nachten van zwerving en ziekte!

Hij is veranderd, maar een jongen 'lijk Sjef van Mullem herstelt spoedig, en ja, als hij eenmaal veilig in Brabant zit, tusschen andere menschen, tusschen vreemde soldaten met groenige uniformen aan, hervindt hij zijn levensvreugde, al is hij zijn luidruchtigheid kwijt.

Het is het vreemde land, dat hem stil doet zijn, en de menschen die hij niet kent. En het luide zingen der steden, die hij, noordwaards

gaande, vindt, in al hun pracht van torens en hoge huizen, waartusschen diepe straten zijn, en rivieren. De zon van een hellen, kouden winterdag schittert op de rivier. De rivieren gaan naar de zee. Wanneer hij ze volgen zou, komt hij aan het wijde water, dat hetzelfde is als daar in het zuiden. Hij volgt ze niet. Hij staat maar op de bruggen, een dag, twee dagen.... Hij eet in een morsige keuken, bij een vuile, versloorde vrouw, die hem een kind op de knie zet. Sjef lacht er gedwongen naar; het kind is nat, op Sjef's dij komt een ijskoude plek, als hij weer buiten staat. Hij lacht er niet mee.

Hij lacht niet, als een paar fabrieksmeiden hem 'wat meer plezier in 't leven' wenschen. Zijn aandacht is bij de booten, die hun schrillen roep van heimwee naar het verre water en de verre landen zenden. In de achterkamer van een café, waar ronselaars en matrozen komen, teekent Sjef het stuk, dat hem vastbindt aan onbekende havens en zeeën. Morgen vertrekt de 'Pernambueo' voor de wilde vaart; de oceanen zijn wijd, en de vreemde havens lokken. Sjef van Mullem is man geworden. In één dag. Wat is het, dat hem volwassen doet schijnen? Misschien zijn antwoord op de vraag waar hij vandaan komt. Dwars door het bezette gebied? Sjef zegt zijn antwoord, hij vloekt daarbij, het maakt hem mannelijk.... Een glas slechte jenever helpt hem over zijn innerlijke verlegenheid heen, en ineens vaart die wildheid door hem, die hij kende, toen hij in den valen morgen naar de zee trok, door het stille land tusschen Sinte Anna en Cadzand. Hij zal zijn vader schrijven. In zijn zak rammelt voorschot dat hij kreeg. Hij loopt de straat op. Hij slaat zijn beenen flinker uit, hij kan een matroos zijn, een jonge matroos, die met verlof aan wal is....

Het is, alsof de cafébaas merkte, hoe een kind Sjef nog is.... Want

hij is wat vaderlijk, als hij hem adressen geeft voor ondergoed, schoenen en kleine dingen...., die de matroos mee moet brengen voor zijn kist.

Dien avond slaapt Sjef daar, bij dien ouden Bram, den ronselaar, hij droomt van zijn vader, van het Spokenhof en van Maria.... De herinnering aan Maria verdwijnt, het nieuwe leven eischt hem op. Zij keert terug, wanneer de 'Pernambuco' vaart, en de matrozen zingen over de meisjes die zij achterlieten, bij den triller van een harmonica, of de tonen van een fluit, die over de reeling glijden, die zilver zijn als de twinkeling der sterren in den blauwen nacht.... Toen het schip de Vlaamsche kust voorbijvoer, verborg Sjef zich.

Zoo zag hij het huis niet van Maria, noch het Spokenhof, noch den vierkanten toren van Sinte Anna, al stonden de herinneringen, allemaal, scherp als silhouetten, aan den wand van het matrozenkwartier.

Dertiende hoofdstuk

Sanne de Zwarte kneedt het deeg van haar brood, dat zij immer zelve bakt. De bakkeet is warm. Op het roode gelaat van Sanne de Zwarte staan pareltjes zweet. In de verte verpoost de zware nagalm der kerkklok, die menschen tot den dienst des Heeren oproept. In gedachten ziet zij ze gaan; de vluchtelingen van de schepen, de vluchtelingen die in hun huizen wonen, of die slapen in de hotels. Allemaal roomschen, zij ziet ze gaan en spiedt naar buiten, door het kleine venster van groenig glas, of Fons van Mullem het erf afgaat.

Zij ziet hem niet. Dubbend op haar vreemden kostganger, die stil geworden is, nadat Sjef wegging, kneedt zij verder. Als het brood in den oven zit, staat Sanne de Zwarte hijgend van vermoeienis een wijle stil.

- 'k Worren oud, zucht zij. Rondziende in de bakkeet of zij niets vergeten heeft, verlangt zij naar koffie en een weinig gezelligheid; ineens beseft zij, hoe alleen zij is.

En, is daar niet een vreemde mensch bij haar in huis? Hij loopt bij haar over den vloer, scharrelt wat op het hof en bemoeit zich met kiekens en konijnen.

Als zij binnengaat, in de kamer, ziet Fons van Mullem verschrikt op. Hij legt zijn hand op het boek waarin hij aan 't lezen was, als om het te verbergen. Het is de Bijbel waarin hij gezocht en gebladerd heeft.

Sanne de Zwarte is een verstandige vrouw, zij doet alsof zij niets gezien heeft van zijn verwarring.

- De Biebel is een schoon boek.

- 'k Weet nie, bazinne, 'k verstaan d'r mij niet aan.

Sanne knikt. - Aije d'r nie in leest, versta-je 't vaneigen nie.

- Waar staat da' van den Verloren Zoon, bazinne?

Fons van Mullem peinst op Sjef. Sanne komt naar de tafel, zij houdt de eene hand in de zij gedrukt, daar steekt entwat van 't bukken over het kneedsel. Zuchtend zoekt zij den Verloren Zoon. Buiten zingen de boomen, de wind strijkt zoekend door het bijkans kale gewaai der hooge popels en blaast minachtend over de lage tronken rond den waterput.

- Hier-zè, zegt Sanne de Zwarte, zonder meer. Zij verdwijnt in de keuken, zij loopt van de keuken naar de bakkeet en terug, doelloos. Zij wil Van Mullem de geschiedenis van den Verloren Zoon laten lezen.

En hij leest ze. Haperend, half-luidop. Ziende naar de familieportretten aan den wand, weet hij zich in een vreemde omgeving, bij vreemde menschen, terwijl hij wondere dingen leest in dien Boek van Sanne de Zwarte. Hij had naar de kerke moeten gaan. Hij heeft er niet op gepeinsd. Sjef, dat woord geraakt niet uit zijn gedachten. Als het brood gebakken is - het ligt daar, warm en bruin, en het riekt zoet, als de warme aarde in de lente - komt Sanne de Zwarte bij hem. Fons van Mullem heeft den Bijbel teruggezet op de schouw. Hij is rusteloos geworden.

Aan het verre front daveren de kanonnen. Ge hoort het tot hier. Over den oorlog spreken zij niet, daar spreken zij nooit over. Soms heft de boerin het hoofd op, in den avond, om te luisteren naar het gedreun, dat van het front tot haar komt, over alle landouwen in den nacht heen. Maar zij zwijgt.

Zij peinst: het is een straffe.

Zoover draagt Fons van Mullem's denken niet. Hij vraagt niet naar het waarom der dingen. Alles in de wereld, in zijn leven, valt op

hem neer; hij kan het niet aanvaarden, maar hij kan zich er ook niet tegen verdedigen.

In den nacht luistert hij, staande voor het kleine raam van zijn zolderkamer, ziet hij uit over het land. Daarginder ligt het Vlaanderen waar gevochten wordt.

Eindigt dat nooit? Hoeveel er sneuvelen, weet hij niet. Hij bemoeit zich niet met de vluchtelingen van de kleine stad, noch met de kranten, die schaarsch op Sanne de Zwarte's keukentafel liggen, en waarin zij somtemets leest, met een vermoeienis op het gezicht. Zij staat dichter bij het wereldgebeuren dan dezen Vlaamschen boer. Is hij een boer?

Zij ziet de hunkering in zijn oogen, wanneer hij op het veld schrijdt. Maar zijn gedachten zwenken af, naar het huis in de Kempen, naar zijn vrouw, zijn kind, en naar Sjef. Hij krijgt een brief. In duidelijke letters schrijft Sjef hem, dat hij een goed leven heeft op zee. Het schip vaart naar Zuid-Amerika.

Fons van Mullem hoort dan de stem van zijn moeder, die het liedekje zong over den vaart naar Iseland. Hij kan niet uitleggen, waarom zijn zoon naar zee ging. Als hij er met Sanne over spreekt, zegt zij: - 't Visschersbloed in de famielje.... Daar groeit geen boer uit Sjef, die moe' varen. En gie?

- Ik? zegt Fons van Mullem, - ik? 'k Weet nie bazinne...., de zee is om bange van te zijn.

Maar bemint hij het land? Hij bemint de doelloosheid van het zwankend leven als vluchteling. Een boer is hij niet, een schipper is hij niet.... Niets is hij dan een doolaard, die God niet kent, dan alleen van buiten af, als een wonderbaar iets, dat boven hem staat. Niets van de wereld boezemt hem belang in. Het is, omdat hij vreemd is op deze brokke land en in het huis van een oude,

protestantsche boerin uit Zeeuwsch-Vlaanderen. De oorlog is als het wilde stroomen van een rivier, waarvan hij uit de verte het geruisch hoort, doch waarvan hij niet de wildheid weet, en waarnaar zijn hart niet trekt.

Hij weet niet wat er op zijn oude hof in Dudzeele gebeurt.

Hij spreekt in zichzelf, wanneer hij buiten loopt, over het land, dat zoo dicht bij de grenzen ligt. Hij mijdt de soldaten van het vreemde leger in hun groene uniformen.

Veertiende hoofdstuk

Maar na de sneeuw van den winter, en na een felle koude die de noord-oosterwinden over het land bracht, vouwt de lente open. In een straling en een warmte die dorp en akkers in een vreemden gloed zet, bloeit alopeens het nieuwe leven. De knoppen der boomen worden dik, zij bersten open. Fons van Mullem ziet ernaar. Hij lacht. Hij fluit een liedekje. Een kleine blijheid maakt zijn hart aan het zingen. Sjef schrijft zelden, maar wanneer de brief-drager een bericht van hem binnenbrengt, leest hij het aan Sanne de Zwarte voor.

Het is druk op het land. Met de knechts ijvert Fons van Mullem voor den uitzaai, voor de verzorging der beesten.

En het is, alsof het ontwaken van het leven een innige gedachte in zijn hart legt. Hij spreekt meerder malen met Sanne de Zwarte. Hij vraagt haar naar hoe het vroeger was, toen de boer nog leefde. Sanne de Zwarte lacht wat deemoedig. Een goed leven is het geweest. Nu is het veranderd, en wat zoekt Fons van Mullem met zijn woorden?

- 'k Zijn alleenig, zegt hij tegen haar, als zij op een Zondagnoen tezamen zitten. - Sjef is voort, en 'k en kan nie terug naar mijn hof.

- Verlang je daar zoo na?

- Ja, wat zal d'r van terechte komen?

- 't Is toch een hof van de gemeente, zei je?

- Dad' is 't, maar die mannen doen daar niet aan....

- Je zou nie moeten vluchten èn, waarom dee je 't eigenlijk?

Fons van Mullem haalt de schoudeTS op. Hij weet het niet. Een geheimzinnige angste prikkelt door zijn lijf, zooals toen, toen de Duitschers kwamen. En misschien vluchtte hij uit angst voor de straf,

voor die peerden, die gestolen waren van den staat....

Hij zit hier goed. Maar er is één ding, waar hij niet kan over spreken. Hij zou hier willen blijven, om met Sanne de Zwarte te trouwen. Dat woekert en kruipt al wekenlang door zijn brein. Waaròm hij met haar zou willen trouwen, weet hij zelve niet. Zij is ouder dan hij, hij is arm, en hij is roomsch. Hij moet peinzen op Treeze Verbiest, die daar aan 't Spokenhof woont. Het zou beter zijn nooit meer terug te gaan over de grens, en altijd hier te blijven op dit hof, dat rustig is, waar alle werk met een bijkans innige graagte wordt gedaan. Hij ziet uit over de landen; het raam is breed. De hoenders kakelen op den mesthoop, een knecht treedt uit de schuur met een armvol strooi. Er komt zoo een gelatenheid in hem. Hij moet hier blijven.

De dagen gaan voorbij. Nimmer spreekt Fons van Mullem over zijn verlangens. Hij ziet Sanne de Zwarte zorgen voor het huis; haar handen, die moe zijn van het vele werk dat zij hebben verricht, gaan toch nog plichtsgetrouw over alles. Zij zoeken het werk. Hoe gaarne zou hij zijn hand op de hare leggen.

Onbewust drijft het verlangen, altijd met de bazinne, die vreemde bazinne, te kunnen samenzijn, tot den dienst op het hof. Hij werkt. Hij zorgt voor al de doening, zelfs gaat hij om de boodschappen die noodig zijn. En het landwerk werpt ruime verdiensten af in de oorlogsjaren. De regeering koopt het graan, aan een hoogen prijs. Wanneer Fons van Mullem des avonds uitrust, gezeten tegenover Sanne de Zwarte, en zij rekt de verdiensten na, of schrijft de uitgaven in het groote zwarte boek, dan knikt hij van bewondering om haar kundigheid.

Hij wordt geruster, het werk vermoeit hem, met een weldadige loomheid.

- Hoe kunt ge da toch allemaal, bazinne?

Zij glimlacht, ziet naar den boer tegenover haar, die zoo grijs van haar is, de zorgen trekken rimpels rond zijn mond en zijn oogen.

- 'k Staan d'r alleene voor, Van Mullem, en ajje moet, dan kan je 't ook.

Van Mullem zuigt aan zijn pijp, zoekend naar woorden. Hij is hulpeloos tegenover deze vrouw. Zij kent het boerenbedrijf beter dan hij, zij is gerust met den gang van zaken, terwijl hij zich afvraagt of het niet teveel zal regenen of te weinig.

- Ge zijt ieverans zoo gerust op, bazinne. Peinst ge dan dad-et ook nie een keer verkeerd kan gaan?

- Ja, zegt zij langzaam, maar God zurgt goed voor ons. Voor joe ook. En daarom mag je nie ongerust zien, Je kan is vragen aan Onzen Lieven Heer, en altied moe je vragen, om gunsten en weldaden; maar je mag nie bange zien.

- 'k Vrage maar altijd waaròm, bazinne. Waaromme da mijn wijf dood ging, en mijn meiske, en waaromme da Sjef voortliep.... en...., enne....

.... en waarom da 't er oorlog is...., vult Sanne de Zwarte aan. - Kiek is, Van Mullem, je vraag 'et 'waarom' van de diengen.... maar op alles geef God ons Zien antwoord. En dad' antwoord vraag je-gie nie. Gods wille is sterker dan die van ons, en wat God doet, is nooit verkeerd.... En ajje vraagt waaròm, en altied maar opnieuw vraagt, in plekke van is stille te zien, en te luisteren naar God zelf, en te kieken naar al da God voor joe toch óók doet, dan weet je vanself nóóit waaròm. Geloof je dan nergens an?

- Ja 'k, ja 'k, zegt Fons van Mullem, maar hij weet het niet. Hij zoekt God niet, hij peinst dat alles maar vanzelve komt. En daarom staat hij machteloos tegenover de dingen die rondom hem zijn, en die hij vaneigen niet verklaren kan.

Des nachts woelt hij in zijn polk om en om. Hij is een oude mensch, het leven is aan hem voorbijgegaan, met veel triestheid. Hij heeft de vreugde van het leven nooit gevonden. Nu moet hij dankbaar zijn. Waarvoor? Omdat hij nog leeft, en omdat Sjef leeft? Hij weet niet eens òf Sjef nog wel leeft.

Maar dan weet hij ineens, dat het zijn plicht is, voor hem te bidden. Met de handen saamgevouwen slaapt hij in.

Als hij wakker wordt, rijst de zon over de wereld. Heel laag zit zij nog, maar zij is licht en goed, en een nieuwe warmte vloeit uit over de velden, waar het werk wacht.

Hij wast zich onder de pomp op het erf. Hij ziet naar de hoenders, die rond hem scharrelen. Tegen Schapertje, den koeier, zegt hij iets over het weer. Maar als hij de keuken ingaat om te eten, vindt hij Sanne de Zwarte daar niet.

- Bazinne, roept hij, als hij halvelings de deur van de kamer opengestoken heeft, bazinne....!

- Ja, zegt Sanne de Zwarte uit haar bedstee, maar het is een zoo zwak geluid, dat Fons van Mullem stillestaat, en geen woorden vinden kan.

Dan hapert hij: - Komt ge nie uit bedde, bazinne?

- Och, zegt zij, och, 'k zou nog willen slapen, 'k zien zoo moei.

Fons van Mullem doet zijn kloefen uit, op zijn kousen komt hij een paar passen naar de bedstee toe. - Zijt ge ziek?

- 'k Geloof 't toch, Van Mullem, je most is achter den dokter gaan.

- Ja, zegt Fons van Mullem, en hij keert zich subiet om, hij is blij dat hij de kamer uit is. Hij voelt zich verlegen daar.

- De bazinne is nie goed, zegt hij tegen Schapertje, 'k gaan naar den dokter.

- Het hart, zegt de dokter, als hij Sanne de Zwarte onderzocht heeft.

- Rusten, zegt hij, veel rusten.... Vooral niet opstaan.

Sanne de Zwarte knikt, zij zou niet kunnen opstaan. Haar beenen zijn zoo moe, haar armen zijn zoo moe, en in haar hoofd roert entwat dat zij geen naam kan geven. Zij ligt bleek op het kussen, en de roode wangen zijn verkleurd tot bruin-geel. - Kom is hier, Van Mullem, zegt zij. Van Mullem pakt zijn klak van zijn kop en legt die op een stoel. - Je zou nog is naar m'n nichte moeten gaan, en vragen of 'eur dochter Jo kan kommen 'elpen.

Van Mullem knikt. Hij ziet de bazinne daar liggen, hij weet ineens, dat het niet goed afloopt. Vreemd staat hij op het hof, hij moet naar die nichte; als de bazinne intusschen maar niet sterft. Langzaam gaat hij den weg op, en dan loopt hij hoe langer hoe vlugger naar vrouw Leenhouts, de nichte van Sanne de Zwarte, die op het hof woont in den Zwinpolder. Het is een half uur loopens, een half uur over de landwegen, en door het stadje, dat rumoerig is onder de doening van soldaten en vluchtelingen. En de zonne hangt over het land. Overal in het veld ievert de felle wrochting van mans en meiden.

- Jo? zegt vrouw Leenhouts, maar die is bezig mi d'erpels.... 'k Kan ze nie missen....

- Maar 't moet toch, zegt Fons van Mullem. Hij wordt driftig, dat ze voor Sanne de Zwarte niet seffens klaarstaan.

- Af fijn, 'k za ze stieren, zucht ze.... Ze draait zich om, laat Fons van Mullem alleen staan, om Jo te gaan roepen, maar dan komt ze terug.

- Is 't erg mee Sanne?

- Da nie, maar ze kan nie alleenig zijn.

- Wa mankeer ze? vraagt vrouw Leenhouts kortaf. Ze vertrouwt dien vent niet.

Fons van Mullem haalt de schouders op. - Den dokter zegt da tegen mij niet, bromt hij, en hij ziet over vrouw Leenhouts schouder naar Jo, de dochter, die vermoedt wat er komen zal.

Jo is een gehoorzaam kind, een braaf kind. Jo gaat met Fons van Mullem naar moeie Sanne, zooals zij dat zegt.

Haar groote passen verbazen Fons. Haar oogen maken hem verlegen. Haar stem is zacht en duidelijk tegelijk als zij vraagt:

- Waar kom je-gie vandaan?

- Daar, van over de grens, van Dudzele. Weet ge da niet? Spreken ze daarover niet?

- Neeje, Van Mullem,.... moeder zegt, dad-et zonde is, da je bie moeie Sanne woont, zonder dat de doornie 't weet.

- Wa zegde nu? verbaast Fons van Mullem zich. Wat spreekt dit kind van een doornie en van zonde.... Hij weet vaneigen niet, dat ze achter zijn rugge kletsen en er schand van spreken. Hij bromt wat weinige woorden in zichzelf, zegt: - 't Is een schandaal, da ze da zeggen van Sanne de Zwarte.

Dubbend gaat hij naast het meisje voort. Daarom was vrouw Leenhouts driftig, dáárom;.... zou het daarom zijn, dat de buurvrouwe van Sanne de Zwarte, die nogal eens over den vloer kwam, wegblijft, en een anderen kant opgaat wanneer zij hem ziet....? Hij slikt moeilijk. Het is een teleurstelling.

- En gij gelooft da? vraagt hij ineens aan Jo Leenhouts; hij neemt haar arm vast, hij dwingt haar alzo om stille te staan.

- Nee je vanzelf nie, moeie Sanne is een goe mensch.

- Jà, zegt Fons van Mullem. Hij zwijgt, verbijt een vloek, en zegt nogeens: - jà!

Vijftiende hoofdstuk

De aarde wordt stil. In den nacht slaapt de aarde, gelijk de menschen. Enkel de vogels roepen naar het licht, totdat ook zij stille zijn en slapen, ievers.... Wáár slapen de vogels, peinst Fons van Mullem. Hij staat in den nacht buiten op het hof. In de verte bast een heesche hofhond, die te lang aan den ketting lag om nog levenskrachtig te zijn. Misschien gaat er nu een vremdeling over den weg, of een soldaat is gevlucht over den elektrieken draad der grenzen? Waarom bast die hond anders zoo? Fons van Mullem speurt naar meerdere geluiden in den nacht. Er is het gebrom van een mannenstem. Fons van Mullem kan den dokter niet verstaan, maar hij vermeent te hooren hetgeen hij zegt, met zijn rustige stem, tegen Sanne de Zwarte, die onrustig is.... Hij heeft den dokter gehaald. Die vermoedt, dat Sanne's leven op 't leste gaat. Hij heeft Fons naar buiten gestuurd, en Jo Leenhouts, die nog altijd bij Sanne de Zwarte oppast en het huishouden doet, zit in de keuken. Zij heeft een mantel over haar nachtkleed aangetrokken, zoo zit zij te schriemen bij de stoof, die bijkans koud is.

Verdwaasd hoort Van Mullem naar de stilte van het hof.

In dezen nacht knallen geen schoten, noch brommen de kanons aan de fronten van den I Jzer. - De nacht slaapt, zegt hij halvelings. Hij sluit zijn oogen. Daar trekt een rood vuur voor, een angste slaat in zijn lijf 'lijk een bliksem. Sanne de Zwarte zal dood gaan.

Nu kan Fons van Mullem geen schoone woorden vinden, om te zeggen dat dit spijtig is, en dat hij van haar hield. Hij glimlacht, een triestheid trekt om zijn mond. Hij houdt van haar, ja, nog, maar op een heel andere manier dan hij zich dat eens voorgesteld heeft. Hij houdt van haar gelijk een manmensch van zijn moeder houdt.

Zij heeft de handen van Steefke. Nu weet hij wat het is: het zijn haar handen. En haar oogen, die goedig over al zijn werk zien, en die vragen of hij komt eten, of hij zal aan 't werk gaan, en of hij tevreden is met dit nieuwe tehuis....

Van Mullem laat zijn kop zakken. Hij draait zich halvelings om. Achter de toeë gordijnen vergeelt het licht; naar buiten wordt het een grauw armoedig schijnsel. Een schaduw valt over het gordijn, de dokter loopt in de kamer, hij bukt zich, de schaduw bukt zich.... De schaduw verdwijnt, en dan staat de dokter nevens hem.

- Kom mee naar binnen, zoo ge vrouw De Zwarte nog zien wilt. Zij zal het niet lang meer maken.

Jo is al bij haar.

Sanne de Zwarte's oogen zien de kamer rond. Zij zoekt Van Mullem. Zij licht de slappe hand wat open gebaart naar hem. Zij zoekt tusschen hem en den dokter een weg in de ijle der kamer, waardoorheen zij zien kan naar de wereld, die zij veraf voelt èn aantrekkelijk.... Doch zij zoekt niet lang. Van Mullem staat bij haar, Jo staat bij haar. De dokter is weerom de kamer uitgegaan, die staat nu op het erf en steekt een sigaar aan. Hij beluistert de stilte van den nacht.

Die duurt en duurt, de stilte. Tot daar ineens aan den blauwzwarten einder de vuurgloed van een ontploffing openvloeit. De grond trilt. De dokter staart; Sanne de Zwarte voelt het trillen van den grond, het trillen van haar huis. Zij is zoo rustig. Zij ziet niet den brand van den oorlog voor zich, maar de schoonheid van een vreemde wereld. Stemmen komen tot haar. Zij zegt:

- Van Mullem, langt den Biebel....

Hij keert zich om en neemt den Bijbelboek van de schouwe. Hij slaat het Boek open en huivert. Hij zoekt naar een bladzijde, die hij

weet niet te kunnen vinden. Hij zou de boerin willen lezen over...., over.... den tijd die er is om te leven, en den tijd om te sterven.... De woorden, die Sanne de Zwarte las, toen hij met Sjef kwam....

Maar Sanne de Zwarte's mond, die ingevallen en bleek lijkt in het blakke schijnsel der petroollamp, trekt wat samen tot een nauwmerkbaren lach, een gebaar van verontschuldiging en innigheid tevens wiekt uit haar opgeheven hand. - Nee, zegt zij zacht, nee, Van Mullem, nie lezen.... Maar, as ik er nie meer zien, dan moe' je'm meenemen, dien Biebel.... Verder, slikt zij, maar zij voleindt haar zin niet. Zij kan niet meer. Zij keert het hoofd naar Jo Leenhouts, het nichtje, dat bevreemd toeziet, dan sluit zij de oogen. Zij hoort de boomen ritselen achter het huis, zij hoort de beesten stampen in hun slieten, en is daar niet een man, die koren pikt, met den forschen zwong van zijn arm? De korte zeise blinkt, zij schittert in het zonlicht. De maaier is haar man, de boer, De Zwarte. Vaag zegt zij: - De Zwarte.... Dan bidt zij de eerste woorden van het schoonste gebed dat er is: - Onze Vader, die in de Hemelen zijt.... Uw naam, Uw naam.... worde geheilgd.... Zij slaat de oogen wederom op. Sterker ruischen de boomen over het hof. Een zwaluw scheert langs het raam, over het koren, waarin boer De Zwarte wrocht, en de hemel opent zich; boven den gouden stoet der korens vult een onwezenlijke klaarte gansch de wereld. Haar oogen zijn groot. Haar handen heft zij, en Fons van Mullem en Jo doen snel een pas naar voren. Doch dat is niet meer noodig, want de handen van Sanne de Zwarte vallen terug 'lijk meeuwen op den poldergrond achter de duinen. En het licht dooft in haar oogen. Even knippert de vlamme der petroollamp hooger. Een spettering van kleine vonken danst in het lampegas.

Sanne de Zwarte rust. Zij is veilig. Fons van Mullem staat te bidden

bij het bed. Met een breed gebaar heeft hij zijn klakke afgenomen, hij slaat ze tegen zijn pilobroek, en hij ziet niet op, als hij begint te spreken....

Dat is zoo de gewendte bij de roomsche boeren, misschien, denkt Jo. De dokter komt binnen. Hij gaat op zijn teenen naar de bedstee toe, en knikt. - Voorbij, zegt hij zacht.

Doch Fons van Mullem spreekt voort.

- Ge waart goed, bazinne, en wij, die gevlucht waren voor den oorloge, hebben Uw brood gegeten.

Hij zoekt niet naar zijn woorden. Wat is dat met Van Mullem? Hij stottert niet, hij staat daar, en spreekt rustig verder, met een stem, die liefdevol is, en zachtmoedig, gelijk geen mensch nog wel ooit van hem gehoord heeft. Hij bidt daarna. En dan gaat hij de kamer uit. Op het erf zoekt hij de stilte, om alleen te zijn. Hij voelt zich verlaten. Een oude boer is hij, en immer laten ze hem in den steek.

De aarde slaapt in den nacht.

Zij slaapt, binst de bazinne daarbinnen afscheid van haar genomen heeft.

Daar gaat een weemoed door Fons van Mullem heen. Nu is hij weerom alleen, en Sjef is er niet, en niemand is er om bij hem te zijn.

Zestiende hoofdstuk

Een mensch keert terug naar huis. Langsheen den steenweg, die over de grens voert, trekt Fons van Mullem naar zijn oud hof. Het is avond. De voorwinter sluit het leven van dit land af, de nevels op de akkers bezijdens den weg trekken 'lijk een smoor. Zij verdoezelen alle geruchte en al 't geen ge anders ziet, zij maken de boomen korter, zij doen de huizingen verdrinken.

Hij keert weer, 'lijk hij gegaan is, met een karre en een peerd. Maar nu is hij alleen. Een trage stappende mensch nevens een langzame karre, die weg- en opdokkert over de slechte kalsei.

Hij loopt te peinzen. - Heel het leven is een vlucht, peinst hij;.... opgejaagd door den dood, verdreven door de vlamme van den oorloge, teruggetrokken door de stilte en het bezit.... Ge hoopt entwat beters te vinden, en 't is dikwels slechter.

- Dju, Sabine! zegt hij tegen zijn peerd. Sabine snokt vriendelijkonwillig met den kop. Fons van Mullem heeft Sabine gekregen van Sanne de Zwarte, dat stond in haar testament. Zijn eigen peerd, waarmee hij kwam, is verkocht. 't Was geen van de beste.

En op zijn karre staat nu de zwarte koffer van Sanne de Zwarte, met het huisgerief dat zij hem eveneens gaf, en den Bijbelboek, waar protestantsche families uit het Land van Cadzand hun dingens inschreven over het vee en de kinders.

Hoe stille blijft het op den weg. Is dit nu een vredesstilte? Kort geleen was het anders nog. Een gruwelijke drukte overrompelde het kleine stadje Sluis, overwoekerde alopeens Sinte Anna ter Muyden.... De Duitschers smeerden hem naar het vaderland terug, verloren.... Aan de grens was het een gekrioel van vluchtelingen die weerkeerden, soldaten, die een revolutie-gedacht in hun kop

kregen, naar Russisch en Duutsch voorbeeld, en die aleens aan het spelleke wilden meedoen. Heel dien strooibrand verflauwde en de ruste van het lage land overwon.

Nog branden, getemperd, de hartstochten voort, maar zij zitten verborgen achter menschegezichten, waar ge somtemets niet uit kunt geraken.

- Halt! zeggen de douanen der grenswacht, papieren!

Fons van Mullem haalt zijn zakboek uit, vouwt zijn papieren open en zwijgt. Een gendarm gaat er mee in het kantoor, en hij kan wachten. Hij trekt Sabine aan den toom, de karre verrolt tot onder de boomen aan den slootkant. Hij steekt een pijp aan, hij ziet naar de nevels, en naar het donkere hol der wegkromming, vlak voor hem.

De mane staat in een mist.

Hij broemt: De mane in een nist,

't Is regen of mist....

In de verte trilt het ronken van een motor.

En daar toet entwat, 't is messchien op de zee. Een boot.

.... Een boot.... Sjèf! Hij frommelt in zijn binnenzak, maar de gendarmen hebben dien brief van Sjef ook meegenomen voorzeker, hij stak tusschen zijn papieren.

Wat staan daar allemaal voor vremde dingens in.... Sjef vaart niet meer op de 'Pernambuco' 't Is nu een schip, waarvan hij den naam vergeten is.... En wat zijn de matrozen en de stokers? Pariás, of pariós.... hij herinnert zich het woord niet goed.... Wat zijn dat voor vinten? En waar zij varen met dat zotte schip, dat verstaat hij niet. 't Staat er niet in...., hij zal nog eens zien.

Een brief, wat is een brief,.... maanden en maanden gaan voorbij, en ge krijgt dan entwat waarvan ge niets verstaat.

Fons bromt. Hij staat tegen zijn karre, hij stut zijn elleboog op het karrewiel. Hij doezelt weg, de smoor van zijn pijp kringelt op een sparkeling van brandende toebak.

Het razen van een motor is dichterbij. Een gendarm met het geweer over den schouder, een kort geweer, een karabijn, komt uit het kantoor. Hij staat, met zijn handen diep in de zakken van zijn wijden mantel, wijdbeens binnen op den weg. Hij ziet naar Fons niet, die wacht. Later verdwijnt dat geronk van dien motor, en dan komt een kleine, dikke gendarm, die hem zijn papieren teruggeeft.

- Ga maar toe moeders! zegt die.

- Jà! zegt Fons, hij gaat nevens het peerd staan, steekt zijn papieren weg.

Dju Sabine! zegt hij, maar het klinkt dof.

- Sjef is 't er nie, zegt hij tegen Sabine.

Heel den weg spreekt hij met zijn beeste.... Over de zee.

Hij is 'lijk dronken. Hij zuigt aan zijn pijp, het klokhuis spettert daarin, een prikkeling bijt op zijn tong.

- Sabine, wij gaan.... toe moeders.... allee kom, een beetje zeerder.... Sabine, vort, naar 't Spokenhof.... Djú! Hij lacht hardop.

Zeventiende hoofdstuk

De wind vaart door den herfstdag, hij komt uit de zee, hij neemt een wilden toon van den golfslag op de kusten en de brekers mee. In de boomen rondomme het Spokenhof valt hij, en hij schuifelt verder, wild natrekkend, door de rieten der kreken, van den Boedansvliet en den Reigersvliet. De wind is vochtig, hij neemt het zout van de zee mede, hij draagt het uit over de landen. In de vaarten rimpelt het water, in de kreeken golft het bijkans, zoo zoekt de wind op het water naar een houvast. De waterratten sluipen ritselend weg tusschen het riet, en de waterhoentjes deinen zot op de wiebeling der kreken.

- Ho! roept Fons van Mullem in den stal naar Sabine, die staat te stampen tegen het sliet. - Alla, stille! Hij drumt tusschen het peerdenlijf en den slietkant in, ververscht het strooi, schept den mest weg en draagt eten in den bak. Dan streelt hij Sabine over den kop, op de blesse, en Sabine staat stil.

- Sabine, zegt hij zacht, nu zij wij nog tegare, Sabine, ge zijt een schoon peerd. Hij klopt de beeste op de flanken, dan geraakt hij zuchtend uit den stal, waar d'andere slieten nog leeg staan, schoongekuischt nu van het vuil dat de legerpaarden achterlieten. De Duitschers hebben zijn stal gebruikt. In gedachten hoort hij de soldaten van dat grauwe leger in een vreemde taal tegen de peerden spreken. Van die slanke, hoge beesten zijn daarbij.... Legerpeerden....! Misschien hebben die beesten hier gestaan, die hij verkocht, en die Sandere leverde aan den vijand. Hij nijpt zijn lippen samen en schuift zijn klak opzij.

Hij zit weerom op zijn hof. Hij is bij den secretaris van 't gemeentehuis geweest, en die heeft hem een mededeeling gedaan. Die zei:

- Van Mullem, het hof is nu van mij. 'k Heb 't gekocht van den staat....

Dat was twee weken geleden. En nu vanmorgen heeft hij gehoord, dat er entwat aan den knikker is met dien secretaris. Hij is hem gesmeerd. Naar Frankrijk, zeggen ze, naar den Ameriek, zeggen ze. Het juiste weet geen mensch. Maar de secretaris is er vandoor, en wie zal nu eigenaar worden? Misschien komt het weerom aan de gemeente terug. Want de secretaris heeft daar binst den oorlog op zijn zeven gemakken zaken zitten doen met den vijand, en toen het vremde leger wegtrok, was hij nog d'eerste om een vlagge uit te steken, en mee te roepen over de glorie van het leger....

Wat zullen ze met het Spokenhof doen? 't Is zeker, dat hij daar niet eerlijk aangekomen is. Waar zou die vent dat van betalen moeten? Daar zit hij nu in Frankrijk, of in den Ameriek, gevlucht, binst hij den mond vol had over de glorie van 't leger.

Ja, de glorie van 't zegevierende leger, dat is entwat dat Fons van Mullem maar half en half verstaan heeft. Wat dienen de vaandels en de vlaggen, de ronkende woorden? Wat dienen de messen in de kerken? Wat spreken ze toch allemaal over een glorie?

Fons van Mullem trekt, als hij daarop peinst, zijn mond tezamen in een uitdrukking van minachting. Hij heeft er nog een keer zijn Bijbelboek op nageslagen, daar, op de bladzijde waar nu een papierke van een gazet tusschen stak. Daar stond dat, die woorden over den tijd om te dooden.... Ja, ja, heeft Fons gezegd: en een tijd om gedood te worden. Om te krepeeren tusschen de ratten en den brol van 't slagveld. Daar zijn d'r vele niet teruggekeerd.

Het weggaan van Treeze Verbiest met haar dochters, uit het dorp naar Brugge, gelijk het verluidt, dat heeft zijn reden. Treeze Verbiest schonk wijn en bier aan den vijand. En zij schonk het ge-

meene plezier aan den vijand, waarvoor zij Elvira liet betalen met haar eerbaarheid, en met verraad aan dien jongen waarmee zij vrijde, Pier Wassenhoven. De menschen van dit dorp hebben een lijstje gekregen, waar al de dooden van het dorp op staan en daar staat Pier bij. Hij staat als vermist.

Maar ze weten zeker, dat hij dood is. Zijn lijk hebben ze niet kunnen vinden, vaneigen niet, in stukskes geschoten vinden ze dat niet terug om het een begraaf nis te geven.

Daar komen sprekers binst de herfstmaanden, die spreken over Vlaanderen, en over het lijden dezer gouwen. Fons van Mullem heeft een keer achterin een stammenee gestaan om daarnaar te luisteren. En wat of dat was, hij wist het niet, doch de spreker, een bleeke jongen van rond de twintig, heeft van die woorden gebruikt! - Daar zijn d'r, zegde hij, van ons' Vlaamsche jongens, die in stukskes geschoten, in pap, in brij, verstrooid liggen over meters en meters van onzen Vlaamschen grond. Gelijk een zaaier het zaad uitstrooit, zijn de jongens, in frut geschoten, verstrooid. Zij zijn het zaad van onze vrijheid, schreeuwde hij. - Nevens Fons van Mullem zakte een vrouw in malkander.

- Ja, het zaad der vrijheid, en Vlaanderenland mag hopen op den oogst....!

Een droeve oogst was het ditmaal, een oogst van Pitje den Dood. Ge doet daar niks tegen. Maar Pier Wassenhoven is d'r dan toch maar bij, en Elvira zit alleen met haar rouwe.... Zij is zot geworden, heeft hij hooren zeggen.

Het huis van Treeze Verbiest staat leeg. - Mmm, bromt Fons, 't is maar het beste. Maar het is 'liik of de wereld verlaten is. Dat huis leeg, en wijderop nog eene dat leeg staat. Daar woonde een gezin, dat gezin is gevlucht, naar diep in Holland, en de man, de vrouwe,

en twee kinders, zijn gestorven aan den kwaden Spaanschen griep. Wat zullen ze met dat huis doen?

Als Fons van Mullem de ellende overdenkt, wenscht hij dat hij op Sinte Anna gebleven ware. Dat kost niet. En hij is hier thuis. Hij zit op zijn hof, dat het zijne wel niet is, maar dat hem trekt.

Zie, daar staan de dikke muren van het huis. Daar is de kleine toren, waar smalle gaten in zijn, voor den uitkijk. Een vesting van Schotten, een vesting van Spanjaards.... Heel den gruwelijken tijd komt terug. Nu! Ge kunt het bruidje van den Schotschen hoofdman, die door de Spanjaards vermoord werd, hooren klagen. Bijzonderlijk, wanneer de wind uit de zee komt, 'lijk vandaag, hoort ge haar. Zij roept niet. Nee, zij fazelt, haar stemmeke leunt in de gaten der vensters. Zij spreekt in de stallingen, en over het land zingt zij misschien, een liedekje van een zoeten weemoed.

Met een zachtheid, een bermhertigheid, peinst Fons over den oorlog. Hij staat alleen. Hij heeft het leven van daarbuiten, van al die glorie en al het leed om zooveel duizend kapotgeschoten soldaten der Vlaamsche aarde, buitengesloten. Hij leeft alleen.

Goed! en Treeze Verbiest, en al de andere vrouwen die teloor gingen, en die thans bespogen en besmeurd worden, daar peinst hij op, met een deemoedigheid die hemzelve verbaast. - Treeze, Treeze, zegt hij in zichzelf, ge kost gij misschien nie anders doen....

Achttiende hoofdstuk

Treeze Verbiest zit in Brugge, aan den buitenkant, den weg op naar Kortrijk. Daar heeft zij een stammeneeke, en de menschen weten daar niet wat zij allemaal uitgestoken heeft binst den oorlog. Elvira zit in de keuken, of zij staat op den zolder, uit te zien door het dakraam, of Pier nog niet komt.... Ze hebben gezegd, dat hij dood is. En zij hoort een grooten schreeuw in haar binnenste, zij valt op haar knieën en bidt lang tot Ons-Heer dat het toch niet waar mag zijn. Het is wèl zoo, zij voelt dat. Ja, en dat komt omdat zij gruwelijke zonden pleegde tegenover dien jongen aan het front, tegenover Ons-Heer, en Hij straft de zonden. Haar gedachten kunnen den strijd niet bevatten. Stille is zij, maar zij slaapt niet. Overdag kan zij eens, op haar stoel gezeten, indommelen, haar hoofd zakt op den tafelrand, maar dan schrikt zij wakker als er een deure dichtslaat; zij denkt dat het schoten zijn.... Dan vliegt zij recht, loopt door de keuken, loopt naar den zolder, waar zij alsaan staat uit te zien over de velden, die in de verte heuvelen, en waar de kale boomen van den laten herfst duister staan, met hun stammen, die zijn 'lijk een muur, zoo aaneengesloten en duister. Haar mond trekt in een beving. Haar handen beven. Haar gezicht is zoo mager geworden, en haar oogen zijn groot daarbuiten gaan staan.

- Pier, Pierke, zegt zij, met een donkere, smeekende stem, het is 'lijk of zij tegenover hem staat, en hem entwat vraagt.- Pierke?

Treeze Verbiest trekt zich dat niet aan.

Zij loopt gansche dagen te klagen, maar in den avend, als de baan-stroppers aankloppen bij haar, om te drinken en hun smerige natte kleeren te laten drogen bij de stove, wordt zij wakker uit haar droom van klachten en kriemerijen. Zij is vroolijk. Zij kaart mede

met de mans. Zij vloekt, en zij rookt een dikke sigaret. Haar gezicht is in die vier jaar van smerig leven scherp geworden 'lijk de kop van een havik. Grijs haren trekken daar rond. Ze zeggen dat Treeze ook rijke mensen ontvangt, smokkelaars van verdoovende middelen. Ze zeggen dat ze dien smerigen bucht zelve ook gebruikt, om zich af te sluiten voor de waanzinnigheid van haar eigen leven. Geen mensch kent het klokhuis van de zaak, maar het zou kunnen zijn.

En Maria, dat meisje. Die is dien nacht weggelopen, dien nacht dat Sjef van Mullem daar voor het venster stond, en moest aanzien, hoe zij den Duitscher moest te drinken geven en vroolijk zijn. Maria is dien nacht weggelopen van haar moeder, en zij is niet meer terug geweest. De dokter is naar Brussel gegaan met zijn vrouwe. Ook hun zoon is gevallen. Die vloog met zijn machine over het front, en hij wierd omlaag geschoten. De Duitschers hebben bericht gezonden naar den overkant; dat hebben zij laten vallen, een briefke, geborgen in een van de laarzen, waar ook nog zijn papieren bijzaten, zijn geld, zijn kaarten.... Alles. In dat briefke hebben ze geschreven, dat de luitenant-vliegenier zelfmoord pleegde, toen hij met zijn brandend machien op den grond lag. In een breede zwarte lijst hangt zijn portret aan de schouw. Maria, de kleine blonde, dient daar nog, zij weet niets van Sjef, niets van Fons van Mullem. Zij gaat in de stad rond, tusschen de lichten. Zij ziet de trams kruisen over de boulevards, en zij is tusschen al de menschen eenzaam. Haar glimlach blijft. Omdat zij in 't herte blijmoedig is. Maar, wie zal zeggen of zij al niet eens aan dien jongen Sjef peinst, die zoo schielijk wegtrok met zijn vader? Wie zal zeggen hoe de stilte in het dokterhuis haar beklemt? Patiënten komen er niet meer bij den dokter. Hij rust, zijn vrouw rust, zij leven in oude herinneringen,

en het huis is doodsch. Maria, die kleine, wankelt tusschen de ondraaglijke stilte en de weemoedigheid van het huis en de drukte der stad.... Beide zijn on-echt. Maar wanneer zij naar huis verlangt, peinst zij op haar moeder, haar zuster, de Duitsche soldaten, en zij schaamt zich....

Ja, het leven kan lange voorbijgaan aan een mensch, op een zekeren moment grijpt het u weerom. Het kan in een lichten avond zijn, het kan zijn, binst ge in 't volle van uw werk zijt, op een duisteren uchtend.

Daar komt een dag dat het sneeuwt.

Traaglings vallen de vlokken veie naar omlaag. Zij duikelen aan de huizen der groote stad, zij zoeken langsheen de vensters, zij vliegen weg uit angste voor de groote motorbussen, die dof ronkend door de lanen en straten vliegen. De sneeuw poogt een stad te veroveren, het gaat niet, de modder der groote steden is sterker dan de reinheid der sneeuw. De luchten zijn grijs-gesmeurd, zij worden al grauwer en grauwer.... Het valt trage een sneeuwke. De menschen foeteren erop. Door den langen duur is het toch entwat blijven liggen. Daarbij, het is kouder geworden, en op de daken, op de boomen, en hoog in de vensterkozijnen hangt entwat van een lichtheid, een frischheid, die aan de stad een ander aanschijn geeft. Het is dan, dat Maria, die kleine blonde, door de sneeuw gaat. Zij moet haar boodschappen doen, zij kan daarna eens gaan wandelen, en zij kiest daarvoor den buiten. Het begint te schemeren. De lichten gaan aan, de straten worden smeriger om smeriger in den valen schijn der lampen, die uit winkels en huizen, uit kantoren en cinemas hun beluchting werpen over een vreemde, grauwe wereld, een wereld, waarin de schoonheid, die zoo puur uit den hemel komt vallen, niet thuishoort. Maar aan den boschkant is het een droom.

Een fijnheid van kanten en sierselen is daar over de boomen gezakt. Maria, zij staat te zien. Zij houdt stille op het breede pad, en zij ziet maar, zij ziet maar. De geruchten uit de stad zijn zoo verre. Alsaan nader komt een oude stem, een oud lied, haar vertellen van den sneeuwval in Vlaanderen, daar bij dat dorp, daar bij de velden, die in dezen tijd van het jaar moeten geploegd liggen.... Kost zij nu daar zijn, en de sneeuw zien, zooals die daar ligt 'lijk een gewaad, dat licht, en tegelijkertijd zwaar drukt op de aarde. Een sneeuw die liefkoost, en die afsluit. Al de woonsten daar, langsheen de wegen en dijken, al de boerenhofsteden moeten nu aparte kleine werelden zijn, waar ge een hond hoort blaffen, waar ge een koe in den stal hoort. Maar verder niets, niets....

Het is thans, dat in Maria het leven terugkeert, dat zij haar verlangens heeft, en haar drang om ie vers te zijn, zij weet niet waar...., zij mag en durft niet peinzen op moeder en Elvira.... Toch zou zij willen.... Maria loopt door het bosch. Zij vreest het stille huis in de drukke, modderige straat, als een lijk zoo eenzaam en zoo grauw, tusschen toch al die drukte.

Wel, zij zou kunnen voortgaan door de sneeuw van het bosch, tot zij op den buiten is. Maar dat kan niet. En zij keert weer. Hoe schoon was de lokkende wereld van de sneeuw. En het beeld van een groot verlangen kan zij niet verdringen. Ge vergeet toch zomaar niet waar ge schoolgegaan hebt, waar ge met kloefkes aan gesloren hebt op de baantjes der harde, in malkaar gestampte sneeuw. Ge vergeet eigenlijk niets. Al de kleine dingen, hoe de kaffie riekte, en hoe de smoor uit de schouwen trok, hoe de pijptabak van den gebuur riekte...., ge weet het nog allemaal. Het staat veraf, het is misschien niet zoo schoon als ge het u voorstelt. Maar het is er, en ge verlangt ernaar.

Zij droomt voor de winkels, waar vruchten liggen, gebak, en schoone dingen, die de vrouwen dragen, en waarmede zij zich schoon maken. Het geloop der menschen is bij haar, achter haar, zij wordt er in gevangen.

Een jongen staat nevens haar, hij ziet meer naar haar dan naar den winkel.... Hij pakt zijn hoed af, een zotte manier van doen voor zoo'n vent, en hij zegt entwat in 't Fransch.

Maria weet niet wat hij zegt, maar zij schudt van neen, zij weert het gevaar af, dat dreigt, maar zij ziet toch naar dien jongen, in wiens gezicht zij een wonder ontdekt: een paar oogen, een neus, een mond, die doen peinzen op Sjef van Mullem.... Hoe hij met haar om melk ging.... Hoe hij wegliep naar de grenzen.

- Zijt ge Sjef, vraagt ze hoog, ik zijn Maria.

- Sjef? vraagt de jongen langzaam. Hij lacht, er glijdt een glanzing in zijn oogen, die weerom verdwijnt. Já, zegt hij, ik zijn Sjef.... Maar hij zegt dat zoo, dat Maria aarzelt. Waarom zag zij dit niet eerder: hij draagt schoone kleeren, hij kan Sjef niet zijn.

- Ge zijt Sjef niet, zegt zij. Maar daar zit nog een vraag, een twijfel ingesloten. Het zou toch eens waar kunnen zijn.

- Nee, ik zijn Sjef niet, geeft de jongen lachend toe. Maar zeker, zegt hij, zeker houdt ge veel van Sjef, en ik lijk op hem?....

- Ja, zegt Maria, - Da' wel, zegt ze nogeens, en ze zucht om een schoon klein droomtje, dat ineens voorbijging.

- 'k Ga zooverre met u mee, zegt de jongen onverschillig bijkans, zeker van zijn zaak. Zeg gij maar André. - Já já,.... André, zucht zij, 't is geen leelijke name pertant....

André lacht, hij pakt haar bij den arm. Wat wil hij van haar. Zij antwoordt alleenig maar já en nee op zijn vragen, of zij zegt: - waarom wilt ge dat weten?

Hij weet alles geerne. Zij dient? Bij een ouden dokter. En Sjef? Wie is dat? Maria beseft ineens dat zij met dezen jongen niet over Sjef kan spreken. Wat weet zij zelve van hem? Op den hoek der Kroonlaan staat zij stil. Zij durft niet verder gaan. Zij is bang. Hij dringt teveel aan, en de druk op haar arm is niet veilig, hij bezwaart.

- Kom, ga terug, zegt ze, ge moet niet verder loopen; ik ben hier thuis. Zoo ineens komt dat eruit, dat André haar verbouwereerd aanziet, maar in dien moment is Maria er al vandoor. Zij zet het op een loopen, zij gloeit ervan in haar gezicht. Achter haar vloekt André, dien vremden kiekenfretter.... Zij moet even zenuwachtig lachen. Dat zegt de dokter altijd, als hij het over een Brusselaar heeft, een kiekenfretter.... En zij heeft zich de kiekenfretters altijd zoo voorgesteld! Lastig, brutaal; opdringend hetgeen ge niet wilt. Nee, nee, geen zoo 'n vent van op straat. Al.... al lijkt hij dan nog op Sjef van Mullem.

Ja, 't sneeuwt nog voort. En ge kunt zien, dat het heel den nacht sneeuwen zal. De kiekenfretters krijgen een schoone, rein-gedekte stad.... Maar over de straten, in de Kroonlaan waar Maria loopt, plutteren de auto's door modder en smerigheid. In de keuken huilt zij. Daar is dat een veilig plekske om te schriemen uit een droeve heimwee naar het winterland van Vlaanderen, dat zoo schoon is, en naar al die onwezelijke herinneringen der kinderjaren.

En het gezichte van Sjef van Mullem komt zoo dikwijls terug! Eenmaal ziet zij André nog, hij staat op den hoek der Kroonlaan op haar te wachten, maar zij loopt snel voorbij, en hij heeft haar zeker niet gezien. Bij madam van den dokter, die zoo oud wordt in dezen winter, kan zij niet lang meer blijven. Het is daar te dood. Wat of dat zijn mag met Maria, 'k weet het niet, zegt madam tegen den

doktoor. Maria werkt slecht den laatsten tijd. Als zij op commercies moet, blijft zij te lang uit. En 's avonds gaat zij al te vroeg slapen. Haar vrije avenden pakt zij niet. Hebt ge al zoo'n zottinne gezien? - Hmmm chm, schraapt de doktoor, zeker van de liefde, en hij lacht goedmoedig, binst hij Maria, met haar frissche, bleuzende wezen voor zich ziet staan.

Negentiende hoofdstuk

Met de schoonheid der lente, als de bloeite van boomen en struiken openspringt, komt Maria's heimwee sterker terug dan zij ooit was. Een siddering van afkeer en verlangen brandt in haar, nauwer wordt de stadsstraat, en grauwer de keuken van het groote huis waar zij werkt.

Maar dan is het ook op het land voorjaar geworden, en rond het Spokenhof schieten de gewassen uit den grond. Heel de streek ontvangt nieuw leven. Het is alsof zij dat voelt.

Op een avond staat zij in de woonkamer. - Madam, zegt zij, 'k zou toch eens terugwillen naar mijn moeder. Is het een leugen, wanneer zij 'moeder' zegt? Terwijl zij spreekt, staart zij naar het behang met de groote bloemen. Zij ziet haar moeder en Elvira. Het is geen leugen. De afkeer van het slechte thuis valt van haar af als een vuile, gescheurde mantel, en met schroom verlangt zij naar het oude huis, naar de kindheid, daar in de kleine woonst aan den weg op Dudzeele.

- Ge zoudt weg willen, mijn kind, maar waarom? Hebt ge 't hier niet goed? Ge kunt toch eens uitgaan, 's avonds, ik verbied dat niet, alleenig moet ge voorzichtig zijn.

- 'k Geef nie om uitgaan, Madam, 'k zou een anderen dienst willen....

De oude doktoersmevrouw schudt het hoofd. Het is de jeugd, peinst zij, niet wetend, dat Maria iets anders verlangt dan het nieuwe van een anderen dienst.

Zij heeft gespaard. Als zij in haar kamertje, bij het kleine licht van haar lamp, op haar bed zit, telt zij haar franken. Het is veel! Zij kan terug gaan!

Binst het voorjaar naar de meimaand loopt, en allengs alles milder en kleuriger gaat bloeien, binst de luchten zoet rieken, en de grond geurt van overdadige levenssappen - de boeren lijken grooter als zij op hun velden gaan, met bedachtzamen tred! - gaat Maria terug. De treinen denderwielen almaar verder, het land vloeit open. Zij zit in het hoekske, zij verwacht een rijkdom. Zij vindt dien rijkdom bij het zien van de bloemen op het veld, de geelkes en de wittekes, zij vindt een vreugde in al de kleine torens der dorpen, en in de massale prachtgebouwten der groote steden, Gent,.... Brugge.... Daar staat zij dan in Brugge aan de statie, met haar bagage, en Brussel is verdwenen. Het is, alsof zij nu naar den dokter in Dudzeele terugkeert, van een uitstapje.

Ja, in het nieuwe leven zit toch het wondere, het zoete, dat haar blij doet zijn.

Het regent in den noen. Het regent op den weg dien zij gaat; op de kalsei naar Kortrijk weet zij haar moeder wonen met Elvira. Het is een triest weerzien. Elvira lacht dwaas. Dan schudt zij het hoofd, en vraagt: - Wel, hebt ge Pier niet gezien op den weg? Hij komt hier naar toe!

- Nee je, antwoordt Maria, en zij ziet haar moeder aan, die de schouders ophaalt, en zegt: - Elvira, toe, gaat eens zien naar boven, misschien komt hij wel op den weg.

- Ja, ja moeder, maar als hij nu eens niet komt?....

- Toe, ga eens zien, ge kunt nooit weten.

Maria ziet dit aan, haar moeder, die op onverschilligen toon een dwaas meisje naar boven zendt, om te zien of Pier niet komt.... Natuurlijk komt hij niet, er is niets meer van Pier over dan beenen, en die zullen verspreid liggen in de Vlaamsche aarde aan den Yzer. - Waarom zegt ge dat toch, moeder? vraagt Maria als Elvira

lachend naar boven gelopen is. Haar stappen gaan nu over den zolder, naar het dekraam, zij klossen over den vloer, langzaam.... - Och, Elvira is zot.... Ze had zij da nie alzoo meugen in den kop steken.... 'k Zal haar nog moeten in 't zothuis doen. 't Is een last in huis, de klanten klagen daar aleens over, als zij aan elkendeen vraagt, of ze Pier nie gezien hebben. 't Is schrikkelijk dad-een moeder da moet tegenkomen.

- Maar ge had Elvira ook niet moeten doen drinken met den vijand, moeder.

Dit is een verwijt. Onder Maria's woorden zal moeder de vraag hooren: waarom hebt ge ze de vreemde soldaten opgedrongen?

- Drinken met den vijand? Zij wilde da zelve. Wa kan ik daartegen doen?

- Maar ge deed toch zelve mee.

- Ja, ja, ik deed zelve mee! Peinst ge dadde? Op mijn jaren meedoen met den Duts?

En da verwijt ge mij nu? Gij, snotneus. Moe ge daarvooren van Brussel kommen, om mij da te zeggen. Ge waart beter gebleven.

En wa nu? Met u, wat moet gij hier nog doen? Ge kunt bij uw moeder nie blijven, ge zijt daar tevele madam voren! Ge laat mij hier zitten, met een zot van een Elvira! Gij zijt een dankbare, ja, een schoone. Ja, en dan komen verwijten maken.

Het is stil. Maria staat tegenover haar moeder in het stammenee. Boven lacht Elvira. Zij zingt! Een brokske van een soldatenlied, dat zij van Pier leerde, toen hij, voor den oorlog zijn dienstdijd doende, terug was gekeerd uit de kazerne.

Maria heeft haar mantel nog aan. Zij peinst dat het beter is, weg te gaan, doch waarheen? En dien nacht blijft zij thuis. Het treft, peinst zij, het is stille in 't stammenee, en Elvira gaat vroeg naar haar

bedde. Ook moeder hoort zij niet meer. De zolder is donker als de nacht, daarbuiten aan het dakvenster. Het regent alsaan verder, een zoelen, zacht-tikkenden regen, die de gewassen goed doet. Maria loopt blootvoets over den planken vloer. Zij staat aan het dakraam. Zij luistert naar den regen, naar de ademhaling van Elvira, die kort en onrustig is. Zij ziet vaag de gewaaien der boomen dichtebij; een angst overvalt haar. Is dit het huis waarnaar zij verlangd heeft? Een moeder die haar dingen zegt, waarvoor zij zich schaamt. Een zuster die zot geworden is....

Het zou beter geweest zijn als zij in Brussel gebleven was. Maar nu kan zij niet meer terug, en in Brugge een dienst zoeken, dat gaat zoo rap niet. Zij zal te laat zijn.... De meeste meiskes verhuren zich vroeger. Toch, het kan lukken.

Als zij den volgenden morgen wakker wordt, regent het nog. Zij voelt zich lusteloos, te moe om ergens over na te denken, te neergeslagen om naar de stad te gaan. En als zij beneden komt schrikt zij. De tafels in het stammenee staan vol leege bierflesschen, en daar zitten drij vreemde venten op hun stoel te slapen. Moeder slaapt in haar zetel achter de stove, die uitgegaan is. Haar mond is opengezakt, haar bruine tanden, bruingerookt, en gerot van al den drank - kende zij moeder ooit zoo? - steken naar voren. Heur haar piekt slordig tot op haar schouders, uitgezakt, de haarspelden zijn op den grond gevallen. Maria kan niet roepen, niets zeggen. Zij staat in de deur, die naar de keuken gaat, zij ziet haar moeder, en de kerels, die ronken met roode koppen.... Wie zijn dit? Wat doen die hier bij haar moeder?

Dat zal zij spoedig weten. Want als zij in de keuken brood gereedmaakt voor zichzelf, komt moeder binnen, zij loopt langzaam, en zij is norsch.

- Wel wel, een goede helpster, bromt zij. - Allee, snijdt meer brood, daar zijn nog andere mensen dan gij alleenig.

- Voor die daar zeker? Wie zijn dat? Moeder, wie haalt ge in huis?

- Wie haalt ge in huis! Zal ik in huis halen die mij schikken, ja, ofte nee! Ge kunt sebiet optrotten as 't nie naar goeste is. En zoo ge blijven wilt, zwijgt dan.

De venten, eveneens norsch van den halven slaap en het vele drinken des nachts en den vorigen dag, komen zich wasschen onder de pomp op het erf. De waakhond blaft niet. Hij gromt alleen, als een der mannen hem schoppen wil. Zoo maar, uit vermaak. De hond kent ze, denkt Maria bitter. Ja, maar zij kennen haar niet. Zij draaien rond haar in de keuken, zien naar haar proper kleedje, naar haar schoentjes en haar blanke tanden. Zij staan even versuft, en zij zeggen een goedenmorgen, die niets verradt. Geen verbazing, geen toenadering.... Maar als moeder weg is, in den hof, beginnen zij.

- Gij zijt een schoontje. Toog mij 'keer uw smoeltje, toe?

- Nee, zegt een andere, z'is zij beschaamd, es 't nie waar, loetje?

Maria zegt niets. Zij ziet de mannen een voor een aan. Zij haalt de schouders op. Een der drie pakt haar bij den arm. Een andere streelt haar onder de kin. Pats! krijgt de brutaalste een vaag om zijn ooren, dat hij een geweldigen vloekratel loslaat. D'andere twee lachen.

Zij smijt het brood, waaraan zij smeerde, op de tafel. - Hier-zè, nu kunt ge aan 't maal, en peinst erop: geen kuren zulle, of ge vliegt van een-twee-drij buiten.

Dan loopt zij naar moeder, die juist den hond te eten geeft.

- Wat haalt ge voor mansvolk in huis? Van hunne streken zijn ik nie gediend, en 't zal rap moeten gedaan zijn!

De moeder keert zich traag om, zij lacht. - Zijt gij zoo verlegen?

vraagt ze, en haar mond trekt minachtend samen. - Ge zijt toch zekers in Brussel ook wel zoo vies nie geweest.... Ja, ze moet mij van Brussel entwat gaan vertellen! En dat is nu mijn dochter. In plek da ge die menschen vriendelijk zijt, maakt ge ruuze. Allee, gaat eten!

- Dank-je, moeder, 't is genoeg geweest. Wie haalt ge hier allemaal in huis?

- Is 't nie goed genoeg voor mamzelle? Awel, trekt eruit, en ziet da ge 'twat anders vindt, waar ge beter menschen treft. 't Deugt hier zekers nie voor u. Gij, kakmadam!

Elvira ligt uit het dakraam. Zij lacht. - Mária, zegt zij, en zij gilt bijkans van haar zot plezier, Maria, ge moet gij voort...., ge ziet de manmenschen nie geern genoeg.... Het is alsof zij een vlaag van helderheid krijgt, want haar gezicht verstart, haar stem wordt heesch.

-Manmenschen, manmenschen, die zijn allegaar slecht.... En als ge weg zijt, wel.... dan kunt ge messchiens eens achter Pier zien, Mária, Mária.... hoort eens, ziet eens achter Pier. Da was ne mensch, ne manmensch. Maar gij, gij zijt trullen!....

Maria staat stil. Zij hoort de heesch gesproken woorden. Zij slikt moeilijk het trieste, zeere verdriet weg, dat in haar keel steekt, dat haar misselijk maakt bijkans van een angste, die zij niet kan uitzeggen, aan geen mensch. Is dit haar moeder, haar zuster? Maar waar heeft zij dan gezeten met haar gedachten?

Zwijgend gaat Maria in huis terug, naar boven, op den zolder, waar Elvira door het dakraam ligt te schriemen, zoo stil te schriemen met die heesche kapotgebroken woorden en wenschen er tusschendoor. Maria neemt haar koffer. Zij moet weg. Later zal zij terugkomen. Zij

zal schrijven, aandringen op verbetering. Zij kan hier niet blijven.

In den middag komt zij te Brugge aan. Daar gaat een vrouw voor haar uit, een oude boerin in het zwart. Daar gaan kinderen voor haar, met zwarte kostuumkes. Het wordt drukker en drukker in de straten; hoe dichter zij bij de Markt komt, hoe meer menschen er voor haar gaan. Ineens weet Maria het: het is foor. Het is de foor van de Meiemaand. Het raakt haar niet. Al galmt het zoete lied van den Belfort over haar, en al drummen de klanken van orgel en trompet naar haar toe, het raakt haar niet. Zij wil alleen zijn. Zij zoekt naar de stilte, zij vindt de stilte niet. Heel Brugge trilt van een spanning en een geluiden-wemeling, de stad ligt ondergedompeld in een vloed van muziek en kleuren en roken.

Maar als de nacht komt, eenzaam op een vreemde kamer in een klein hotel, wordt het eindelijk rustig.

In den duizel van een vreemde vermoeidheid zakt zij weg in de donkerte, zij slaapt niet, zij schrikt wakker. Zij voelt de herinneringen aan Brussel opkomen en wegtrekken, als het water van den vloed, die opklimt tegen de palissaden van het zeestrand en wegzakt. De morgen is feestelijk van goud en frischheid. De dag begint, de Zaterdag, waarop heel Brugge wacht: de drukste foordag. Van uit het ronde komen de boerinnen ter markt, om te beevaarten naar de Kapelle van het Heilig Bloed, om daarna te neuzen langsheen de tenten en de spullen van de markt. En op den ouden Burg staan de witte kramen der koopvrouwen en kooplieden, daar zijn de tandentrekkers en de verkoopers van kruiden voor een lang leven....

Dien morgen is Fons van Mullem ook ter markt gegaan.

De zonne lag laag op de velden; daar groende het koren. Hij heeft zijn beesten in den stal verzorgd, zijn peerden. Daar staan er nu al drij, en op de misbocht lopen de verkens. Het is het eenige dat hij

heeft kunnen doen: handelen. Heel het vroege voorjaar door heeft hij geloopt over de banen van het land, van den eenen boer naar den anderen, zorgend om vooruit te komen met de commercie. Binst hij dat deed, stak een verwijt in zijn borst. Dat met die legerpeerden, dat was bedrog!

Hij weet met die markten thuis geen raad. De overheid betaalde aan de menschen franken uit tegen inlevering van de markten die zij van de Duitschers ontvingen. Fons van Mullem wist dat wel. Hij haalde zijn geld ook eens voor den draad, maar toen hij er mee in zijn handen stond, durfde hij niet verder gaan. Ze zouden hem vragen: hoe komt gij daaraan, aan die markten?

En nu, binst hij naar Brugge gaat, draagt hij het geld weerom op zak, zonder de bedoeling te hebben ze te verkoopen. Waarom hij nu naar Brugge gaat? Zeker niet voor de foor, niet voor de kramen op den Burg, of voor een beevaart. Hij loopt langs al die dingen heen. Hij leeft in zichzelf. Hij peinst op Sjef. Hij peinst op Sanne de Zwarte, en een heimwee naar de ruste van Sinte Anna ter Muyden overvalt hem soms. Maar dan ligt daar dien Bijbelboek. Zot, hij vreest dien Boek. Hij kan daarin niet lezen zonder onrustig te worden.... En zijn commercie laat het hem in de laatste weken overigens niet toe. Maar hij zal een knecht nemen. Daarvoor is hij in Brugge.

Het volle geluid van den beiaard over de markt, wekt hem op. Hij weet niet wat het is, maar het trekt hem. Hij beziet de winkels. Hij koopt zich een pak toebak en een korte pijp! Hij koopt zich een hond!

Een jonge, zwarte beeste op lompe pooten. In het stammenee 'De Vogelmarkt', zit hij, en hij drinkt aan zijn pint. De jonge hond zit in 't schuurtje. Vanavond zal hij hem meedoen.

Hij loopt weerom tusschen de huizen, hij zou nu willen naar de statie gaan, om te zien of Sandere daar nog woont. Die moeite kan hij zich sparen, Sandere woont daar niet meer. Met smokkelen en smerige dingen doen heeft hij een rijkdom verworven. Op de Simon Stevinplaats blijft Fons staan.

Daar ziet Maria hem.

- Van Mullem, zegt zij.

Fons ziet op. Hij herkent haar niet. Hij trekt zijn oogen halvelings dicht, om zich te bezinnen op dit meiske. Wel, hij kan haar toch niet thuisbrengen.

Maria lacht eens. Kent ge Maria Verbiest niet meer? Hij schrikt.

- Ach ja, Maria, die kleine blonde!

- Waar is Sjef, Van Mullem? Dit is de eerste vraag die zij doet. Sjef!

- Die vaart in Zuid-Amerika, mijn kind.

- En gij zijt alleenig, nog op 't Spokenhof?

- Ja, 'k zijn weerom terug van achter den oorlog. Alleenig, ja.

Hij knikt. Hij ziet de straat in, hij ziet Maria, zooals zij was toen zij bij den dokter diende; zij is veranderd.

- Maar wa zoekt gij hier?

- Een dienst. 'k Zijn van Brussel weggegaan, en thuis kan ik nie zijn.... Luistert eens, Van Mullem.... En zij vertelt over thuis, over Moeder, over Elvira. - Wist gij da?

- Neeë, zegt Fons van Mullem, maar dat is een leugen. Hij heeft zoo entwat gehoord. Hij krijgt alle gedachten terug in zijn kop, hoe het was voor den oorlog, en wat zeggen ze nu van Treeze. Hij heeft medelijden met dit meiske.

- Ge zoudt bij mij kunnen komen, Maria.

- Já? zegt zij hoog, verrast, já?

- Waarom nie? 'k Zijn alleenig thuis, en daar kom niks van terechte.... Een manmensch zonder hulpe.... Hij lacht. Zij ziet hem aan, hij is niet jong meer, hij ziet er slecht uit. Het is alsof zij al weet hoe het daar op het Spokenhof zal zijn.

- 't Is goed, 'k gaan mee, zegt zij, 'k zal mijn kleers halen, en op u wachten aan den tram...., of.... loopt ge naar huis?

- Neeë, den tram staat aan 't Fort Lapijn.

Daar is Fons van Mullem naar Brugge gekomen achter een knecht, en hij gaat met een meid en een hond naar huis. Hij lacht stillekes voor zich, binst hij naar 'De Vogelmarkt' gaat, om zijn beestje te halen. Hij weet niet wat hij nog moet doen. Een knecht zoeken? Ja, die haalt ge zoomaar in een-twee-drij uit een stammenee zeker? En buitendien: moet hij de ratten aan 't spek zetten? Hij zal later wel eens uitzien. Als Maria voor het huishouden kan zorgen dan kan hij beter zijn commercie doen. Hij rinkelt met wat kleingeld in zijn broekzak. Hij zal toch moeten zien meer te verdienen. Dat meiske moet betaald worden. Daar heeft hij nog niet over gesproken, en zij ook niet. Zij vertrouwt hem, het geeft een warm, veilig gevoel van binnen. Als hij langsheen de Lange Reie gaat, met zijn jongen, zwarten hond, onder de fleurige zonne, die alles opschikt en schoonder maakt, dan weet hij meteen, dat hij niet alleenig is thans.

- Wè, zeggen de boerinnen van in 't ronde van Duzeele, die ter markt geweest zijn, wè, zied-eens, Van Mullem heeft zijn dochter van 't pensionnaat gehaald! En zij lachen, ziende naar den boer, die op zijn zeven gemakken op het trambalcon staat, met Maria, met zijn jongen zwarten hond. Hij smoort zijn nieuw, kort pijpke. Hij zegt niet vele. Hij wil het sparen voor den avend, en Maria ziet naar de velden, die daar open liggen, naar het pasteltintige van de huizingen en stallen, naar het groen der boomen, naar heel de

weelderigheid van dit land. Zij zucht, een glimlach trekt om haar mond. Zij voelt zich dichtbij een goed tehuis, dat zij niet kent, maar waar Sjeff eens woonde.... En die vaart nu in Zuid-Amerika. Zou hij terug willen keeren naar het Spokenhof, dat zoo kaal is, dat zoo weinig bedrijf herbergt?

Twintigste hoofdstuk

In den zomer gaat het goed met de peerden. Heel het land staat in de ruischende weelde van het graan open 'lijk een geweldige blomme, het leven wordt er schoonder om. Fons van Mullem vergeet de jaren die achter hem liggen. Hij zit 's uchtends met Maria in de keuken, zij snijdt het brood voor hem. Zij wast en kuischt. De loomte der warme dagen valt over het Spokenhof. De krekken verdrogen. In de weiden loopen de beesten, en de hond speelt met een been op het straatje. Maria zingt.

Jazeker, Fons vergeet, hetgeen achter hem ligt. Tenminste, dat zoude ge toch zeggen, want hij gaat rechtop achter zijn peerden aan. Hij klopt Sabine op den nek, hij wrijft Sabine over de blesse. Hij zingt daarbij soms. Een mager, halvelings gebroken liedekje. Maar hij zingt. En hij zoekt in den avond aleens zijn vrienden op. Dan zit Maria alleen in de groote keuken, zij hoort naar den wind van den zomer, die de uren der deemstering koeler maken. Of zij luistert naar den regen, die een geluid heeft, een ruisching, als kwam hij uit de zee. Hij valt in het gewaai der boomen, hij zoekt zijn weg daardoorheen, maar het zomergroen is dik, en onder den boom is het droog om te schuilen. De hoenders kruipen daaronder, en de hond staat onder den boom, hij ziet naar boven, waar het tikkelt en ruischt van den regen op de blaren. Hij blaft, hij gromt daarna eens; hij begrijpt het niet.

- Bèl! roept Maria. Zij staat in het deurgat, dat een schoone ronding heeft. Een beeldje zit daarboven ingemetst. Haar stem klinkt in de gewitte gang, waar al de deuren, twee der zijkamers, en een om naar het achtererf te gaan, rond zijn als een gewelf, en waar overal van die kopjes, dik onder de witte plaaster inge-

doken zitten. Haar stem klinkt luider achter haar dan voor haar: Bèl!

En Bel joept door den regen, op haar toe. Hij springt met zijn natte pooten tegen haar schort, zij speelt met hem. Zij spreekt tegen den hond, alsof het een kind was. - Bel, kapoen da ge zijt, vaagt eens schoone uw pootjes af, hier-zè aan deze bale, en niet aan mijn kleed zulle! Zij pakt met bei haar handen den zwarten, eigenzinnigen hondenkop vast, en schudt hem heen en weer. Zij pakt zijn voorpooten, één voor één wrijft zij ze over den baalzak, en dan mag Bel binnenkomen, in de keuken, waar bloemen op de tafel staan, een mengeling van die schoone, witte margrietten, met hun gouden harten, van korenbloemen en papavers, de wilde, de roode, die zoo giftig zijn, dat ze kinders de kankerbloemen noemen. Zij staat aan het petroolstel, en maakt koffie. - Strakskes komt de baas thuis, Bel, zegt zij, en die wil vaneigen drinken! Bel blaft. Hij twijfelt aan haar woorden. Als hij het verstaan had, zou hij wegloopen en den baas halen. Want hij weet - en zijn kop draait naar boven, met van die groote, bruine vraag-oogen -hij weet dat de baas weleens op zijn gemak zit, en dat hij dan zijn huis vergeet.

Dat is zoo. Fons van Mullem heeft vrienden. Die wonen verreweg in het omme; en het zijn ook nogal van die dwaze vrienden die hij er op na houdt. Dezen avond zit hij bij den Dikken Doens, die een geus is. Dat zeggen ze op Dudzeele, en heel de wereld weet dat! Dikken Doens rijdt met zijn karre de hoerenhoven af, maar ook aan de kleine huizen, die langsheen de wegen staan gezakt, zegt hij - ho! tegen zijn muilezel, en hij steekt zijn palabers af met een veerdigheid waar een mensch versted van staat.

- Madammeke! Den goeiendag. 'k Zijn hier weerom eens. Ge

zult zekerlijk al gepeinsd hebben, waar blijft dien Dikken Doens zoolange! Wel, 'k zijn d'r en nu moet ge maar eens komen zien, naar de karre, die speciaal voor u geladen is! Hij prijst dan zijn waren aan. Zijn potten en zijn pannen, zijn steen en glaswerk, zijn garen, zijn petrool, zijn visch.... Is er wel entwat dat ge nièt bij den Dikken Doens koopen kunt....?

- Een pot, madam, gelijk ge wenscht. Een grooten, voor heel 't huishouden? Een kleinen, voor madam alleenig, of voor den baas alleenig as 't er entwat ge-èten wordt da madam nie lust, of da den baas alleenig maar lust? De wereld, madammeke, draait om de potten en de pannen! En ge weet da'k u er van de schoonste lever, aan den laagsten prijs....! Ziet eens. Dit? Of dit? Bevalt een schoon koleurke beter? Dan dit! Hij steekt zijn potten en pannen in de hoogte, laat de vrouwmenschen nie aan 't woord komen.

- Dat is zoo mijn manier, zegt hij, een vrouwmensch moet ge overtroeven in haar eigen kwaliteiten. Ze klapt 'lijk een ekster, goed, dan moet ik klappen 'lijk een heele kooie eksters. Ze scheldt 'lijk een zigeuner? Dan moet ik terugschelden 'lijk een heel kamp zigeuners. Ze speelt met de kinders? Dan speel ik eveneens met de kinders....

- En.... 'k spele geern mee de kinders, voegt hij daaraan toe. En hij zucht.

Vaneigen, geen mensch weet dat. Maar den Dikken Doens is er een die van de kanten van Antwerpen kwam, nadat hij daar heel de triestheid van een slecht leven meegemaakt had. Zij wijf ging er vandoor en zij nam de kinders mee. Zij trok naar Holland, daar ergens in een havenstad, die Rotterdam heet. Nu reist de Dikken Doens met zijn potten en zijn pannen, en onder zijn lachend, breed

gezicht verbergt hij den kommer van zijn ziel.

Daarom kan hij zoo goed met Fons van Mullem spreken. Die weet wat mizerie is. Hoe zulke twee venten malkander vinden, dat weet ge toch niet, maar het is zoo eens gebeurd op een dag, dat het regende en woei, en den Dikken Doens kwam schuilen op 't Spokenhof. Hij zag den Bijbelboek liggen. Hij ging d'r naar toe, en hij las de vergeelde inktletters voorin. Hij wist: dit is een familiestuk. En daarna sprak hij erover met Fons van Mullem. Zoo zijn die twee tot malkander gekomen. De Dikken Doens woont in zijn huizeke tegen de twee vaarten, die het vuile water van de stad Gent naar de zee voeren.

Nu klettert de regen op zijn dak, en de muilezel eet in den stal. De karre met al het gerief voor het huishouden staat onder het schuilsel van plaatijzer. De Dikken Doens schenkt een glas water in voor Fons.

- Water is goe drinken.

- Ja, zegt Fons.

- Als ge geen kaffie in huis hebt, toch zeker, zegt de Dikken Doens.

Fons lacht.

- En hoe zit da nu me Sjef, Fons, komt die terug of nie?

- 'k Weet nie, hij heeft allange nie geschreven. Zou d'r entwat zijn?

- Welnee, wa zou d'r zijn. Die zeemannen.... Hij ziet Antwerpen in zijn verbeelding. Hij ziet den vent, die bij hem thuis kwam, en die er later met zijn vrouw van onder trok. Dat was ook een zeeman.

Hoe dikwijls de Dikken Doens die geschiedenis al niet verteld heeft, weet Fons van Mullem niet, maar hij kent de historie uit

zijn hoofd. Hijzelf zwijgt over zijn vrouw, over zijn kind, zijn Godelieveke. Hij ziet dan de Kempen voor zich, en het kind, dat blind werd. Hetgeen hij vertelt, is over Sanne de Zwarte. En over haar Bijbelboek. De Dikken Doens knikt. - Wa weet gij van den Bijbel? zegt hij.

- 't Is een vremden Boek, zegt Fons; wa moet ge d'n van gelooven?

- 't Is den eenigsten Boek waar da geen leugens in staan, zegt hij ernstig.

Het bolle gezicht van den Dikken Doens lacht niet meer. Als 't daar over gaat.... Hij drinkt zijn beker water leeg. Hij ziet naar buiten, waar het stilaan duister wordt. Hij luistert naar den regen. Op de schouwe langt hij de stekjes, en doet de petroollamp branden. - Al dad-in 't leven passeert, Fons, zegt hij, binst hij zich zet, kunt ge daarin vinden. Ge kunt er in lezen van de schandelijkheden der menschen, van de plagen en de straffen, en van den welvaart. Van de geboden waar een mensch naar leven moet. En een heel groot vermaan staat er in, ge komt het ieverans tegen, een mensch moet trouw zijn. Als ge trouw zijt, dan overtreedt ge geen een van de tien geboden.... Da kan nie. Kent ge de tien geboden?

- Já, zegt Van Mullem, 'k geloof toch...., maar - eh, já....

- 't Is goed, wij zullen ze eens bezien. En zij lezen samen de geboden. Het zweet breekt Fons uit. Gij zult niet.... En dan komt daarachter het bevel! Gods bevelen, zegt de Dikken Doens.

- Gods bevelen, peinst Fons. Hij spiedt naar den Dikken Doens, die er heel anders uitziet. Een kalme, rustige mensch is dit. Hoe zit dat met zijn potten en pannen, die hij des daags met veel lawijt aan den man brengt? 't Is waar, ze zien hem allemaal

geerne komen; hij verkoopt geestig, hij praat, hij schreeuwt, speelt met de kapoenen van kinders, maar hij dringt zich nooit op, en als hij merkt dat er geen geld is, dan schrijft hij het bedrag op zijn boekske, en't zal later wel terechte komen. Och...., peinst Fons, hij zou rijk kunnen zijn, als hij wilde, dien Dikken Doens met zijn potten en huisgerief. Maar hij wil da zeker niet zijn? Dikken Doens steekt zijn steenen pijp vol met toebak, hij draait den kop op zijn kant, steekt zoo de pijp in den mond, en zuigt eraan. Een groote vlam verslindt de toebak, die nevens den kop hangt. Maar dan brandt het kruid, Doens trekt, en smakt met zijn tonge. Hij draait het petroollicht wat hooger. De vlammetjes dansen even binnen het ronde glas, dat goudgeel schijnt van de beluchting. Hij ziet naar Fons van Mullem, die zwijgt, en zelve wil hij niet beginnen, voordat Fons met zijn gepeinzen klaar is.

Fons van Mullem weet de eerlijkheid van dien Dikken Doens. Die is zoo eerlijk, dat hij terugbetaalt, al dat zij vragen, wanneer blijkt dat de gekochte waar een foute heeft.... En daar zijn van die smeerlappen, die daar misbruik van maken. Da geeft niet. Dikken Doens is mans genoeg, om te zien of zij hem beliegen.... Daar hebt ge die sloore van Timmerman, dat wijf, dat over iedereen kommeert. Kocht die niet een pot van hem, zoo een in bruinen email. Eerst zat ze hem den duvel aan te doen met afbieden en nogeens afbieden.... Zij had het zoo arm.... Dikken Doens wist dat. Een vent die alles verzuipt in de stammenees, en vier kinders.... En hij peinsde een keer op dat huishouden, en hij peinsde op zijn verlies, wanneer hij dien pot aan haar liet voor hetgeen zij kost geven, naar haar zeggen. En hij gaf haar den bruinen emailen pot. Hij trok zijn muilezel aan den breidel zoo den hoogen weg weer op. Want dat huis van Timmerman staat in de diepte,

en als het regent spoelt het water er gemakkelijk naar binnen. Hij zette zich weerom op zijn karre en reed voort, maar zijn gedachten waren al bij entwat anders. En hij zong, een liedje van zijn jeugd. Niet omdat hij nu zoo goed gedaan had van zelve verlies te lijden, maar uit een innerlijke vreugde, die hem somwijlen toch te pakken kreeg, ondanks de mizerie met zijn eigen wijf en zijn kinders. Dit was niet alles, de verkoop van dien pot was een begin. Want toen hij daar veertien dagen later voorbij het huis kwam van die sloore van Timmerman, sprong zij om zoo te zeggen op den weg, en zij zwaaide met een bruinen pot....

- Ho, Sinjoor, zegde Dikken Doens tegen zijn muil, hó!

- Dikken, riep het wijf van Timmerman, die pot die ge aan mij verkocht hebt, trekt op nieks. Bezieet dad-eens!.... 'k Zet hem voor den eersten keer op 't vier, en daar springen de stikken d'r al af! 'k Hoore alzoó een geluid van splinteren en krekken, maar 'k gepeins: 't is van de nieuwigheid, maar nee.... 'k lichtte hem op, en heel den boel was kapot gesprongen. Hier-zè, beziet dá! As ge mij rommel verkoopt, van dien stommen bucht, dan kunt ge 't zeere terugnemen. Dikken Doens bezag den pot, en hij zag dat hij kapot was, en zwartgerookt van over 't vier te staan. Hij haalde zijn beurze voor den dag, en betaalde die sloore van Timmerman den pot terug. Ze moest geen nieuwe hebben, ze had liever heur censen weerom....

Ja, dat is allemaal nog niks, maar later hoorde de Dikken Doens vertellen hoe dat die van Timmerman heur mond voorbij gesproken had! Zij had een nieuwen pot gekocht voor de patatten, en dien dag, als ze hem voor 't eerst gebruikte, kwam haar vent weer eens stiepelzat thuis! Laat in den avend. Zij smeed hem heel den pot naar zijn kop, met patatten en al. En de stukken vlogen tegen

den zolder! Zij vertelde dat op het dorp, en zij voegde er bij: en diene stommerik van een Dikken Doens, die geeft mij nog het geld weerom ook!

Dikken Doens heeft, toen hij dat vernam, zijn muilezel eens op den kop gestreeld en gezegd: - Sinjoor, nooit meer stoppen aan die rosse van Timmerman! Djú! We gaan verder!....

Dat doet hij nu ook nooit ofte nooit meer. En als zij entwat aan hem wil koopen, zegt hij: - Nee, 'k zou 't niet kunnen. Hij lacht en zegt: - Ge zoudt het weer eens naar den kop van Piet kunnen smijten! En hij rijdt door.

Hij weet nu, en gansch het dorp, dat zij zelve net zoo goed haar dreupels pakt als haar vent.

Fons van Mullem zou willen lachen, maar hij ziet naar den Dikken Doens, die naar het zwarte raam staart, die luistert naar den regen. Hij staat met zijn rugge naar hem toe. Op de tafel ligt den Bijbelboek. Wat zegde Doens? Gods bevelen?

- Gods bevelen, zegt hij hardop, en de Dikken keert zich om.

- Ja, zegt hij, en hij blaast den rook uit zijn mond weg met bolle wangen. Hij heeft zoo een manier van zeggen, die Doens, zoo een kordate, koene wijze van entwat uit te leggen, dat ge d'r naar luisteren moet.

- En wij zijn de soldaten, zegt hij.

- Soldaten, bromt Fons hem na, wa moeten wij daarmee? Vier jaar was genoeg, was 't nie? En er gaat een herinnering door hem heen van een verlaten hof, en van de mizerie der menschen.

- Soldaten van de liefde en van den trouw, já, Fons, en wij moeten gehoorzamen aan Zijn bevel. Hij zond ons het Kind. Hebt ge daar al van gelezen? Van het Kind in de kribbe?

- Neeë, gelezen nie, maar de paster vertelt ons da toch.

- Ja, maar de paster zegt da vaneigen weer anders.

- Toch nie.

- Toch wel, afijn, ge zij roomsch. Gaat ge wel eens naar de kerke dan?

- Nooit, 't zint mij nie. Wa vertellen ze? Die mannen, die hier van den winter spraken, die waren goed. Die zegden van den oorlog, en van het land, en van het volk in zijn nooden.

Hij zwijgt, hij kan niet verder. Hij kan het verband niet vinden tusschen die mannen, die in de herbergen op een stoel klimmen en die entwat zeggen over den trouw aan Vlaanderen.... Daar hebt ge dien trouw weer. Wat moeten zij dan daarvoor doen.

Hij weet zichzelf slecht. Hij kan niet spreken met den Dikken Doens. En den Dikken Doens moedigt hem niet meer aan. Die zit verdoken achter een stove die niet brandt, en die snokt aan zijn pijp, 'lijk of hij gulzig is naar den scherpen rook in zijn kele. Rond de petroollamp drijft een mist, een banke van smook. Aan de ruiten klettert nog immer de regen.

- 'k Gaan naar 't hof. Gaat ge nog mee?

- Nee, Fons, 'k gaan nie mee. Ja, 't is 't beste da ge gaat, 'k zijn nu liever alleene. Hij staat niet eens op. Hij neemt amper afscheid van Fons van Mullem die zijn kraag hoog zet en den regen instapt. Hij loopt naar het Spokenhof terug. Als hij in den keuken binnentreedt, wordt Maria wakker. Zij was ingeslapen achter de stoof. De hond kwispelstaart.

- Slecht weer, Van Mullem.

- Ja, Maria, en den oest moe van 't veld.

Hij heeft geen oogst te doen, Fons van Mullem. Maar hij ziet al het rijpe gewas in de schoonheid van hun voldragen aren staan, en hij weet dat de regen een belemmering is. Misschien dat mor-

gen de zonne schijnt. Maar zij schijnt niet, en ook niet de daaropvolgende dagen. Fons blijft thuis voor de natte. Hij peinst wat op zijn hof, hij zou te naaste jaar toch willen een boer zijn 'lijk een ander. Zaaïen en ploegen en eegden, en daarna: oogst! Maar dat kan hij alleenig niet doen. En hij heeft daarvoor ook geen land.

Een en twintigste hoofdstuk

Dien dag, 's achternogens, komt de burgemeester bij Fons van Mullem op het hof.

- 't Is voor het hof, da'k kom. Ge weet da de secretaris d'r vanonder is, en da dit hof op zijn name staat. Hij is dood. Ze hebben bericht van 't gerecht, dat hij dood is. Hij wierd zoo gevonden met een kogel deur zijn kop, in 't zuyen van Frankrijk, en hij had papieren op zak, waarin hij afstand dee van al 'tgeen hij van den Duitsch onrechtmatig gekocht hadde, met 't geld van de gemeente, dat hij stool. Een testament, zoogezeid. Fons van Mullem knikt.

- En nu is 't weerom van de gemeente?

- Ja,.... tenzij.... Hij maakt zijn zin niet af, hij zet zich tegenover Fons. Maria, die bezig is met den vloer aan te vagen, gaat naar buiten, zij sluit de deur achter zich.

- Ziet eens hier, Van Mullem, ge kunt dit hof vaneigen weerom van ons pachten, maar de gemeenteraad zou het willen verkoopen. 'k Weet nie waarom.... Toch, daar is daar dien De Blieck, ge kent hem.

Hij kent hem; een kleinen boer, met een groot hof, al is 't maar een pachthof.

- Zou die da soms willen koopen?

- Já, zegt de burgemeester, 'k peins toch van já. Gisteren, in de vergadering wist ik nie waarom, maar nu wel. Hij wil zijn dochter doen trouwen met een jongen van achter Lisseweghe, een zekeren Blomme, Isidoor.

- Wel, 't staat hem vrij.

- Ja, maar da's een kurieuze historie. Isidoor Blomme zijn vader

is een werkmensch. En De Blicck is rijk. En ze zeggen hier, da Madeleintje Blicck met dien jongen móét trouwen. Verstaat ge? - Ja, 't is schoone van den boer om dien jongen alzo te willen helpen.

De burgemeester ziet Van Mullem lang aan. Kan het hem niet schelen dan dat hij van dit hof wegmoet? Hij poogt zijn gedachten te raden, doch het gezicht van Fons van Mullem is een masker. Hij zit daar, zijn klak staat scheef 'lijk altijd, hij schuift ze nog scheever, hij trekt aan zijn oorlel, hij wrijft met de andere hand, die tot een knuist is gebald, over de tafel. Daar gaan vele gedachten in Fons zijn kop omme.

Nu kan hij laten zien dat hij een mensch is, die voor zijn medemensch leeft. En hij zou willen zeggen: - Burgemeester, als die menschen dit hof noodig hebben, wel, verkoopt het dan aan dien De Blicck.

Maar hij zegt het niet. Nog niet. Hij overweegt zijn woorden. De burgemeester peinst dat Van Mullem nu zijn spijt zal betuigen. De burgemeester peinst ook op dien De Blicck, hij heeft een hekel aan dien vent; hij noemt hem een egoïste mensch, die altijd het eerste moet zijn, ieverans. Die altijd het beste moet hebben, ieverans. Hij ziet naar dien peerdeboer hier tegenover hem, die van boeren geen wete heeft. Dan zegt hij: - Van Mullem, 'k zou u raden, koop het zelve.

- Ik? zegt Van Mullem. Waarvan? Zonder censen koopen...., dága niet.... En buitendien....; neeë.... 't kan onmeugelijk zijn da....

- Hoort eens, zegt de burgemeester, 'k zal u gaan voorstellen wat ik meen. Hij lacht eens slim. Hij misgunt De Blicck dat hof.... En buitendien, hij heeft nòg plannen.... Hij lacht eens.

Hij haalt een dooze sigaren uit zijn zak en presenteert. - Danke, burgemeester, zegt Fons.

- Hier nevens uw weiland, ligt mijn terwe.... Ge ziet da, zegt de burgemeester. Van Mullem knikt.

- Ik zou da land kwijt willen, in pacht of te koopen, zegt de burgemeester. Ge zoudt er schoone weiden van kunnen maken. Mè wa geduld, mè wa kosten.... De slooten dieper graven, goed verzorgen, en afwachten vaneigen. In 't eerste jaar kunt ge daar geen beesten op zetten. In 't tweede...., ook nie....

- Maar 't was juist mijn gedacht om 't naaste jaar zelve te gaan verbouwen.

- Ah maar, zegt de burgemeester, dan zijn wij gered. Dad-is vaneigen nòg beter dan weiden maken. Wel, weet ge wat? Ik verpacht u tegen 't naaste jaar da terweland. Wij kunnen 't laten in orde maken, als ge d'r mee accoord zijn. En ik zal d'r voor zurgen, da dit hof aan u blijft, en dat ge mè gemak koopen kunt. Hij trekt aan zijn sigaar, zijn gezicht is rood geworden. Hij ziet er entwat in. 't Kan nie schoonder zijn.

- Peinst maar eens een moment, zegt hij opstaande tegen Fons. Naar het venster loopend, ziet hij star naar buiten, hij peinst aan de mogelijkheden. Dit hof zèlve koopen, nee, da' zou te gewaagd zijn. 't Is een oud kot dat erop staat. En dan, hij kan da nie openlijk doen tegenover De Blieck en de mensen hier.

De Blieck, bah! Hij kan dien vent nie zien. Hij weet wel waarom, maar da zal hij aan Van Mullem nie vertellen. De Blieck zijn dochter zou van hem moeten zijn. Z'is toch tegen de dertig, en hij is bij de vijftig. Een schoon koppel. Maar wat zei De Blieck, toen hij daarover sprak, op een vergadering van den Boerenkring....? Hij zei niks, hij lachte alleenig maar. Hij lachte den

burgemeester in zijn gezicht uit....Dan zweeg hij, stopte een versche pijp toebak, smoorde als een schouw op een kouden winterdag, wel vijf minuten achter malkaars, en dan schoot hij nògeens in een schater, de tranen kwamen ervan in zijn oogen.

En daarbij, dien boer De Blicck, dat is een flamingant. Die steekt de jongens op tegen den staat. Die pleegt iederen dag landverraad.... Hij zegt, dat Vlaanderen kapot gaat onder het juk van den verdrukker, dat Vlaanderen vrij moet, kost wat kost. Hij heeft al zijn geweer in de kamer staan, zeggen ze. Bah! een landverrader. In dolle woede zou de burgemeester dien boer den duvel willen aandoen, hem wegtreiteren van 't dorp. Maar die dochter, die heeft hij geern gezien. Al dien laster tegen De Blicck is maar gekomen ná dien schaterlach op den Boerenkring. Hij voelt zich ongerust, de burgemeester. Hij peinst op het meiske van De Blicck, op Madeleintje. Hij ziet haar in gedachten gaan door het dorp; hij ziet haar aan de deur der kerk. Die zal nu van een ander zijn, van een stommen werkmensch achter Lisseweghe. Dat ze dáár gaan wonen. Hier kan hij dat niet zien. Dit hof paalt aan zijn land. Hij weet wel, dat hij anders zou moeten zijn, om Madeleintje te helpen. Doch hij kan niet. Hij ziet niet om naar Van Mullem, die schijnbaar kalm zijn sigaar smoort. Hij is zelve niet klaar met denken. Wat moet hij doen? Hij kan Van Mullem het geld leenen voor den aankoop van het Spokenhof. Later, als Van Mullem 't nie kan terugbetalen of zijn renten niet kan opbrengen, dan is het voor hèm! Zoover heeft hij nu al gedacht. En dan zal zijn eigen land meer waard zijn, want het komt dan, door het hof, uit op den steenweg. En dan zal dit Spokenhof meer waard zijn, want het zijn dan niet alleenig meer een paar weiden, doch ook korenland. En land voor beeten en rapen. Hij ziet dat in zijn

gedachten. Hij keert zich om, zijn kop is rood. Hij ziet een anderen Van Mullem achter de tafel zitten: een moeden vent, een ouden vent. Een, die zonder wille slappe antwoorden geeft op zijn vragen en aandringen. Een boer, die geen boer meer is, een gemakkelijke prooi.

- Wij zullen da dan regelen, zegt de burgemeester. Ge kunt seffens meegaan naar een notaris, voor het pachten van da land van mij. En daarna kunt ge van de gemeente dit hof koopen, ten deele mè mijn geld. 'k Leen het u, geen mensch heeft daar uitstaans mee, en ge betaalt mij om 't halfjaar een part terug, met de renten, die 'k lage stel, voor u! Ge zijt dan een boer, een groot-boer. Zegt er een keer nee op!

De burgemeester zoekt zijn pad tusschen de plassen van het klinkerstraatje voor de schuur. Hij draait het hekken open, hij loopt over den steenweg, onder de kromme populieren. Hij weet dat hij gewonnen heeft. Hij treft daarmee De Blieck. Hij waant zich buitendien reeds eigenaar van het Spokenhof, dat hem ineens interesseert. En achter hem, op een meter afstands, loopt Fons van Mullem, de verslagene. Ze moeten dat in orde maken met dien pacht van het bouwland. Later komt het hof aan de beurt. Maria Verbiest, achtergebleven in het huis, gaat naar de keuken weerom, zij heeft, willen nillens, brokstukken van het gesprek gehoord. Zij wantrouwt den burgemeester. Wat zei hij daar van De Blieck, en van Madeleintje? Wat heeft dat er mee van doen?

Zij spreekt met Van Mullem als hij terug is. Het is avond aan het worden. Over de landen schiet een vreemd licht, dat groenig blikkert op de plassen. Aan de boomen zakt een duisterte, ge

kunt er niet zonder een vreemd gevoel naar zien. De wolken schuiven. Zij schuiven in de plassen, zij drijven er wederom uit.

- Gaat ge dit hof koopen, Van Mullem? Haar gezicht is rood. Het past haar niet dit te vragen, doch zij moet het doen.

Van Mullem ziet op. Hij heeft dezen toon in Maria's stem nooit gehoord. - Ja vaneigen, wad-anders?

- Maar,.... zooveel geld....

- Hm, chmm, schraapt Fons van Mullem zijn keel. Hij zuigt het speeksel uit zijn mondhoek, hij antwoordt niet. Hij zou niets kunnen antwoorden. Want dit is verraad, aan dien braven boer De Blicke, en aan zijn ongelukkig kind. Hij weet dat zeer goed, doch hij schuift het van zich af, zooals hij het bord met pap van zich afschuift dat Maria hem aangereikt heeft. - Niks! zegt hij kort. Hij vreest zichzelf. Met veel te antwoorden, zal hij veel moeten verantwoorden. Hebzucht. Eenmaal een rijkaard van een boer zijn. Dàt is het! Dàt wil hij. Dat de burgemeester hem helpt, doet hem deugd. Toch, hij vertrouwt hem niet gansch.

Maar als hij in den avond nogeens buiten gaat - het is weer aan 't regenen, en de boeren moeten hun oogstplannen uitstellen, uitstellen, totdat de vrucht zal gaan schieten in de aren - dan duizelt het hem. Hij durft aan den Dikken Doens niet peinen. Trouw, zou die zeggen, trouw moet ge zijn. En het Godsbevel gedenken.

Haha! het weer spot met de boeren. Het blijft regenen. En een geheimzinnige macht spot met den weerstand van Fons van Mullem, die nog twijfelt, of hij het hof nu wel koopen zal, of hij dat geld van den burgemeester aannemen zal. Hij waakt des nachts. In zijn bedstee, die in de keuken staat, woelt hij zich om en om. Het strooi van zijn matras ritselt. Wat doet Maria nu? Slaapt zij? Hij zou met haar willen praten. Hij ziet haar voor zich staan, zoo staat zij altijd aan

de keukentafel als zij brood snijdt, die dikke stuiten van het goede, warme brood, dat zacht is, met een bruine, glimmende korst. Het brood uit haar handen. Het struische van gansch haar lijf. Steunend richt Van Mullem zich op. Wat verbeeldt hij zich? Dat Maria....? Och, kom, een ouden boer 'lijk hij....En de burgemeester, die wil hem alzoö aan dat geld helpen....De gedachten klaren niet. Hij wil. Hij wil niet....Ten slotte wil hij tòch weer alles, àl de begeerlijkheden van den grooten eigendom staan in zijn kop. Wel, nondenon, hij zal het hebben.... En dan? Jamaar, dån?....Dan komt het werk met de knechtjonks. Ja, dat smaakt beter, dan met een vuilen broek en een smerige klak achter de peerden te loopen. Hij voelt een vlamme van onrust. Hij weet dat het verkeerd is. Doch dat weten verbleekt en verglijdt, en op 't laatste staat alleenig maar de begeerlijkheid voor hem, 'lijk een scherp afgebeelde schoone vrouw in een lichten dag. Een boer! Dåt zal hij zijn.

Misschien is het het oude bloed van den Westhoek der Vlaanders, het oude boerenbloed, van wie weet hoeveel familieleden, overgrootvader misschien, een neef misschien, die gansch 'lijk dezen Van Mullem was. Wat verbeeldt hij zich allemaal wel! Hij is een zoon van een visscher, die verdronk. Dat geeft allemaal niet. Geen mensch weet dat....

Twee en twintigste hoofdstuk

Toch, daar is er nog een, die dat wèl weet. Dat is de oude koster van Knokke, die nu bij zijn kleindochter inwoont, in een kot je achter de baan naar Brugge. Die weet van al die dingen veel af, maar hij is niet helder meer in 't hoofd. Hij is al bij de vier en negentig. Hij is nòg koster in zijn hart. Hij kan naar de kerk gaan, met zijn bedachtzame stappen, en zijn handen losjes slingerend voor zijn uitgescheurde jaszakken....En dan kan hij zien naar het kerkhof, of het wel goed onderhouden is. Hij bromt, als hij ziet, dat kinders weer entwat aan de graven gemooscht hebben. Hij gromt, ook in de kerk, onder den dienst, als hij ziet, dat de keerskens niet goed staan. Als hij ziet dat de stoelen slordig gerijdt zijn. Hij gromt, onder den dienst, onder den preek van meneer pastoor. En hij speelt kosterke met zichzelf.

Wel, maar die koster weet nog heel goed, dat een volle neef van den visscher Van Mullem een hof had achter den weg naar Ramscapelle. Hoe dikwijls kwam de boer niet in Knokke? En hij weet, dat die neef verdronken is, op een nacht dat hij van Knokke naar Ramscapelle ging. Dat was in den tijd, dat hij zijn vrouwe verloren had. En het was winter, het vroos dat het kraakte. Hij had hem danig geraakt, de boer, hij zwaaide over de wegen naar huis, in de lichte mane, die op de boomen scheen, en op den zatten mensch, die meer dreupels in zijn kazak binnengeslagen had dan dat de klokke uren wees. En het was twaalve....Het sloeg van den kerktoeren. En het moet dan zijn, dat de boer, op 't slag van twaalve een pater tegenkwam, eene die achteruit liep, en die een rozenkrans liep te bidden, waar dat geen woord latijn of Vlaamsch in voorkwam.... Hij is toen in de gracht geraakt, en 's anderdaags hebben ze hem er uit-

gehaald. Ja, de koster weet dat nog wel. Hij weet ook, dat de vader van Fons van Mullem verdronken is op zee. Hij bromt in zichzelf, als hij daaraan denkt: - 't Is overal gelijk op de wereld, als ge vaart, dan verzuipt ge bij de visschen van IJsland.... - Waar ligt dat ievers, peinst hij? - en als ge nie vaart, dan verzuipt ge tòch, allereerst in den klaren genever, en dan nog een keer van zattigheid in de gracht.

Daar staat een kapelleke aan de brug over de gracht, waar het gebeurde. Het kan een zestig, vijf en zestig jaar geleden zijn. De koster, die heeft Fons van Mullem allang in de gaten. Dat is een peer-denkoopman. Misschien zal die ook nog eens verzuipen? Geen mensch weet dat vantevoren. Maar het zou kunnen, peinst de koster. Waarom nie? 't Zit in de familie, zegt hij hardap tegen zijn kleindochter, die niet weet waar de oude het over heeft.

- Ja, grootvader, zegt zij effen, 't is waar.

- Wá gij, zegt de koster, ge weet toch zekers nie waarvan 'k spreek?

- Nee, grootvader, zegt zij weer, even effen, en zij gaat door met het strijken van haar linnengoed.

De koster bromt. De kleindochter glimlacht, met afgewend gezicht. Hij bromt, dan is 't weer goed.

En het is verdorieme nog waar ook, dat Fons van Mullem zoo ent-wat voelt branden in zijn lijf van een trots; een trots die er niet ingekomen is van vandaag of gister. Maar hoe spoedig zakt hij weg in deemoed en onderdanigheid. En hoe spoedig laat hij zich niet vervuilen van kleeren, en verslappen van gedachten, wanneer het hem slechter gaat. Dat was zoo toen hij Steefke verloor, dat wras zoo toen den oorlog begon. Zoolange het allemaal goed gaat, is Fons van Mullem een trotschen koopman.

Het gaat goed aanvankelijk. Hij heeft zijn land; hij heeft de stukken ondertekend, en geld ontvangen van den burgemeester, om daarmee te betalen. Hij is eigenaar. Hij is een boer. Hij zet de koppige trekken van den eigenboer in zich vast. Zijn stap wordt steviger op den weg, en als hij voorbij het land van een ander gaat, van een kleinen pachtboer of een arbeider, die daar woont langs den dijk, met een broekkleppe land, dan is het alsof er een minachting op zijn wezen ligt. Hij heeft de papieren in zijn kiste liggen. Hij weet niet dat de burgemeester hem daarmee vangen wil, met dat land, met dat hof. Als hij dat zou weten....

Maar nee, dat weet hij niet, het geld heeft het weerom eens gewonnen. Hij peinst niet meer op dien boer De Blicke, die dit hof voor zijn dochter wilde hebben. Hij peinst niet op hetgeen de men-schen zeggen op het dorp. En als Maria, die kleine blonde, eens tegen hem zegt: - Van Mullem, hoe zult ge dat allemaal aanpakken, zooveel geld terugbetalen en de rente, en al de nieuwe kosten voor het land, en voor den knecht...., dan lacht hij. Hij kan dat, hij pakt dat aan.

Hij zal vaneigen een knecht moeten hebben. Een vasten knecht, en dan het los werkvolk.

Hij haalt zijn knecht uit Brugge.

Dat is een vreemde dag, die Zaterdag. Eenmaal is hij gegaan om een knecht te zoeken, en hij kwam met een meid thuis, met Maria. Nu zal hij dat beter doen. 't Moet er een zijn, die van de peerden verstand heeft, en die van het land afweet. Hij gaat daartoe naar de markt, hij informeert. En hij vindt er geen.

De Zaterdag-voornoen, die over de kramen ligt, is grijs. Het kan gaan sneeuwen, het is zulk een weer dat het ook kan regenen, hagelen. En het zou kunnen vriezen ook. Als ge drij mannen

spreekt, dan zullen ze alle drij entwat anders zeggen. De wind blaast guur rond den Belfort. Hij neemt het ijdel gespeel van den beiaard mee, hij verstrooit de klanken over de huizingen en kerken. Hij blaast de vooize van het bellenmelodieke mee naar het land achter de vaart. En beneden, tusschen de menschen, daar wrijven de wijven hun warme neusdoeken over de handen, en de mans staan verkleumd tegen het kraam geleund. Zij roepen niet. Fons staat tusschen de boeren, die koopen, verkoopen. Zij kletsen op malkanders handen, zij steken een versche sigaar in den kop en vluchten een stammenee binnen omdat zij daar al of niet een oude kennisse zien; in beide gevallen wordt er een pint gepakt. Ze beginnen al de kramen op te ruimen, en Fons heeft nog geen knecht, nog geen enkele inlichting zelfs. Toch geraakt hij er aan. Hij keert naar het Fort Lapijn weder, om daar op den tram te wachten, in 't Groot Noorwegen, waar de stove brandt. Daar zitten de boerinnen van Hoeke, Oostkerke en Damme. Die moeten met de boot mee van één ure. Zij dragen de zwarte kapmantels, en de zwarte mutsen. Zij hebben de botermanten nevens zich staan, waar zij een snee brood uit halen, of een koeke, in Brugge gekocht. De bazinne van Pol Cam-maert is daar bij. Zij pronkt met haar goud. Zij mag dat doen. Zoo van die pronte, rechtzinnige boerinnen, die een gansch aparten adeldom op het wezen dragen en die spreken in de goedheid van hun doening en hun woorden, die kunnen zich op de marktdagen toonen met het familiebezit, dat van kunstig goudwerk is.

Fons kent haar, hij heeft daar nog peerden gekocht.

- Bazinne! groet hij. De bazinne ziet van over haar kaffietas naar hem.

- Ah, 't is Fons! En hoe is 't?

- Slecht bazinne! Van de mart naar huis gaan zonder gevonden te hebben 'tgeen men zocht....

- Ge zoekt toch geen vrouwmensch zeker?

De andere vrouwen lachen. Eene, zij komt van Oostkerke, schreeuwt met wijdopen mond. Eén scheeve voortand steekt naar buiten, daarachter is een gat 'lijk een kelder.

Fons lacht mee.

- Een knècht bazinne! Een knecht,....en waar vind ik er eenen!

- Daar zit er een op Damme.

- Een goeien?

- Welja!

- Dan gaan 'k mee naar Damme.

Hij voelt zich een grootboer. Maar een twijfel sluipt in zijn hart. Hoe zullen zij hem aanzien? Hij is maar een slameurder. Hij verkocht beesten. Nu gaat hij boeren. Zullen ze daarom lachen met hem?

De dag grauwt in diezelfde koleur van water en smook over de vaart. Het is koud op de boot. Fons staat op het verschgeschuurde dek. Binst stommelen de dikke boerinnen naar beneden, waar een profijtig stoofke brandt, de kaptein smoort aan zijn pijp. Over het land ligt een neveling.

Drie en twintigste hoofdstuk

Hij zoekt in Damme den knecht, Lowie Ruysschaert, hij vindt hem. Samen gaan zij langs de twee vaarten aan den Syphon naar het Spokenhof van Dudzeele. Lowie draagt den grooten zak met lijfgoed en kleingerief over den schouder. Hij ziet Fons van Mullem aan. Fons zwijgt. Lowie zwijgt. Het land zwijgt rondom hen. Hij neemt zijn intrek op het hof. Hij verkent de stallen en de schuur, hij zoekt zijn slaapplaats, hij ziet uit het venster, dat in den dikken muur steekt, over het land, over de kreken. Zij staan vol water.

Hij vangt zijn arbeid op het hof aan, zoo dikwijls heeft hij dit al gedaan: veranderd van dienst. Nu zit hij bij een ouden boer, een onbekenden boer, die oud wordt, die alleenig op dit hof zit. De landen liggen kaal. Maar hij heeft verdorie toch treffelijke beesten in den stal. Lowie Ruysschaert luistert naar den wind die in de kale boomen grijpt; hij verneemt entwat, dat er in Damme niet is. De zang van het najaar? De koude, die opspringt over het land? Of is het dat bruidje, dat schriemt tusschen het riet der kreken, en in de boogvensters van het huis met zijn torenke? Hij hoort nog entwat anders. Fons van Mullem is naar het dorp gegaan, dien middag. Lowie hoort dat andere duidelijker tot hem komen.... Het is een vrouwenstem, de stem van Maria, die zingt op haar kamer, waar zij zich wast. Een stoofke brandt daar. Zij smijt er eierkolen in, het gloeit en glimt, het is leutig te luisteren naar het lurken van wind en smook in de schouwe.... Zij wast zich en zingt. Lowie hoort het. Hij zou willen binnengaan, hij staat op zijn sokken aan de trap. Wie is dit? Een dochter....?

Fons van Mullem heeft dat vergeten te vertellen. En nu hij op den

weg naar het dorp loopt, met rammelende franken voor toebak, bedenkt hij dat hij moet oppassen voor Maria. Die venten in huis, dat kan altijd geen goed doen. Hij is jaloersch. Hij weet wel, dat Lowie een jonge kerel is, en hij is oud.

Hij verdraait zijn gedachten goedwillig. Het kan allemaal goed gaan, het moet allemaal goed gaan. Weet die knecht somtemets dat zij maar de meid is? Toch, hij zal dat hooren zeggen, en dan?

En ineens peinst hij op Sjef.

Ja, dit is een vreemde dag, want als hij thuiskomt met zijn toebak, en een flessche bier, een groot brood en een pak reuzel, dan is er entwien op het hof. Zij is net binnen, de vreemde. Het is Jo Leenhouts, die van Sinte Anne gekomen is met haar velo. Zij woont nu op het hof van Sanne de Zwarte, met haar vader en moeder. Zoo eens erven, brengt een onverwachten rijkdom.

- Dag Van Mullem, groet zij, 'k briengen nieuws van je zeune.

- Van Sjèf? Wè....! Het is geen vloek die hij daartusschen zegt, maar het lijkt er toch veel op.

Van Sjef! Een dikke brief, ievers uit Zuid-Amerika.

Hij maakt hem niet open waar Jo Leenhouts bij zit. En Maria is nog boven. Lowie Ruyschaert zit al in de keuken. Dat bevalt Fons niet. Hij moet meer naar zijn werk in de stallen zien, dat is beter. Dan is hij met Jo alleen.

Jo ziet naar den boer. Wat is er aan hem veranderd? De deemoedige vluchteling die op het hof van moeie Sanne was, is hij niet meer. Hier zit een Vlaamsche boer. Jo Leenhouts weet, hij is hier op eigen erf. Aan het groote keukenraam staat zij, daar blinken de krekken, daar worden de boomen zwart in den grooten avond, die alsaan nadert, van hoever uit de zee wel.

- Je zit 'ier goed, Van Mullem!

- Ge zegt het! En hoe is 't op Sint-Anne?

- Me wonen daar noe. En de koeier is dood, 't Schapertje. J'is op een dag niet mee teruggekommen; de koeien kwamen alleenig. - Hij kost schoon vertellen over de Turken, en over den ouden tijd....

- Ja, 't was een ou' vintje. D'r is al vee' veranderd, ei je nog Omer Loopuyt gekend?

- Een vluchtelink?

- Ja, eene van...., van-eh.... 'k weet nie, maar toch erges aan den Yzer....

- Ah, dien Omer, diene' smokkelaar!

- Ja, de smokkelaar. Awel, j'is ongelukkig voor 'eel zijn leven. J'is lam aan zijn beenen. Een toeval. En z'n vrouwe zit d'r mee.

- Die was toch nie getrouwd, Jo?!....

- Ja, die was nog getrouwd ook, met eene van achter De Groe, van een zekeren Risseeuw.

- Zoo, zegt Fons. Dat interesseert hem niet. Jo spreekt niet verder, zij voelt, dat haar boodschap afgeloopen is. Zij staan vreemd tegenover malkander. Of is het iets met dien brief van Sjef. Hij speelt met den brief, hij draagt hem rond in zijn handen, hij leest het adres, dat thans niet meer bestaat. Hij schuift zijn groven duimnagel onder een hoek van den postzegel en trekt er een scheurtje in. Jo staat op. - Van Mullem, 'k gaan dan maar. A'je noges zin 'eit om naar Sint-Anne te kommen, je zie' welgekommen.

- En bedankt voor den brief, en voor 't brengen, en doet de groeten thuis.

- 'k Za 't doen.

En zij gaat de deur uit. Fons loopt met haar mee tot aan het brugje, dat over het grauwe water gaat. Zij pakt daar haar fiets, zij rijdt

langsheen den misbocht, naar het hekken. De hond blaft, de jonge zwarte brakke rent naar den weg, terug tot aan Fons, hij springt eens tegen Jo Leenhouts op.

Als Fons zijn arm naar boven steekt, om Jo nog te groeten, staat Maria achter hem. En Lowie Ruyschaert komt over het brugje. Hij ziet naar Maria. Zij is schoon.

Zij gaan gedrieën naar binnen, en daar begint Lowie te praten.

- Zijt gij de dochter?

- Neeje, zegt Maria verbaasd.

- De dochter? zegt Fons, - haha! lacht hij, de dochter! Hij verbergt zijn verlegenheid. Hij zegt er ineens achteraan - en waar haalt hij dat zoo gauw vandaan? - z'is het lief van onzen Sjef, van mijn zeune....

Maria wordt vuurrood. Zij doet haar mond open om te antwoorden, maar zij zegt niets. Zij kan niet. Haar blik valt op den brief met de vreemde postzegels. - Daar is nieuws van Sjef, zegt Fons, hij neemt den brief op en geeft hem aan Maria. Dit is toch zeker wel het bewijs, dat zij Sjef's lief is? Lowie begrijpt het niet. Moet die brief dan speciaal gebracht worden door eene van over de grens?

- Ze zijn hier verdikke allemaal zot geloov'ek, bromt hij en hij zet zich op een stoel bij de Mechelsche stoof, hij zet zijn voeten op het vierkante onderstel, schuift wat onderuit op de zate, en steekt zijn handen in den zak. Maar hij is rusteloos. Achter hem knistert het papier van den brief, dien Maria openscheurt en gladstrijkt. Hij neemt met twee vingers een pakje sigaretten, en steekt eens op. Hij durft niet omzien.

Fons van Mullem vermant zich. Hij is hier toch baas in huis. Hij zet zich tegenover Lowie aan den anderen kant van de stoof, en smoort zijn pijp.

- Goeien toebak, baas Van Mullem. Waar haal je die?

Fons wijst met zijn duim over zijn schouder. - In de kaste, zegt hij, en hij grinnikt. Lowie zou entwat scherps willen antwoorden, maar hij is slimmer, hij staat op, hij ziet naar Maria, die den brief leest, en haalt uit de kast de dooze met versche toebak. Fons is verbaasd. Hoe durft die nieuwe?

Maria staat recht voor hem. Zij zou willen spreken, maar zij kan niet. Zij ziet van Fons naar Lowie, en van Lowie naar Fons. Fons ziet haar vragend aan.

- 'k Moet eens even spreken over Sjef, Van Mullem, zegt zij dan, maar zij is niet kalm. Haar adem nokt in haar keel. Haar handen frutselen aan haar donkerblauw kleedje, en zij beweegt haar hoofd naar Lowie. Zij zegt daarbij: - Lowie, laat ons een keer een moment alleenig.

Lowie staat op. Hij trekt zijn oogen eens goed open, en peinst: wat zullen wij hier gaan hebben? Heeft dit lief van dien onbekenden Sjef het hier allemaal te zeggen?

Hij fluit spottend, en smijt de deure harder dicht dan noodig is.... Hij draait in de gang rond, smijt de deure weer open, en zegt:

- 'k Gaan naar 't dorp! Salu!

Maria en Fons zien op. Zij antwoorden niet. Maria's gedachten verwijlen niet bij den knecht. Hier is entwat dat belangrijker is.

- Zoudt ge Sjef nog terugkennen als hij hier kwam, Van Mullem?

- Vaneigen, waarom nie?

- 't Staat hier entwat in dien brief, da mij nie bevalt....

- Waarom? Alla, leesd'een keer.

- Neeë, zegt zij zacht. Zij buigt zich naar dien ouden boer over.

- Hij is veranderd, Van Mullem.

- Hozoo veranderd?

- Hij.... eh, hij is geen zeeman nie meer....

- Wel, 't doe mij deugd. Maar wad'is 't dan toch, toe.... Hij slaat met zijn hand op zijn dij, hij ziet Maria aan. Hij verwacht entwat, een angste doorzindert hem. Tegelijk vliegt de gedachte rond hem:

- Wat moet ik met dit hof doen? Hij verwacht de dingen, zijn kop is rood. Hij strekt zijn hand naar Maria uit, hij wil den brief lezen, maar hij trekt de hand weerom terug, want hij durft niet. Wat staat er in, wat zullen ze hem te vertellen hebben?

- Maria, zegt hij zacht. Zoo heeft zij hem nog nooit gehoord. Hij is bleek geworden, zijn kleine oogen glinsteren dof.

Zoo was dat ook met de kleine Godelieve. Zoo was dat. Ze zeggen een half woord. De rest moet ge maar raden....

- Hij is dóód! hijgt hij ineens, en hij trekt zijn oogen wijd open. Maria, zeg 't mij.... is hij....

- Néeje, néeje, vaneigen nie.... Maar....

Zij peinst er niet aan wat voor een stomme woorden Van Mullem daar zegt. Hij heeft toch zelve den brief geschreven.

Anders zou zij daar om gelachen hebben. Nu zucht zij.

- Hij is in een hospitaal geweest....

- Já, hijgt Van Mullem, en dan....! Hij ziet zich gaan naar het kapelleke van Onze Lieve Vrouw aan den Steenweg.... Hij ziet Godelieveke.

Hij staat recht op den keukenvloer, buiten is het zoo stil geworden. De deure piept ineens, de hond tript binnen. De hond staat stil.

- Hij is verminkt, Van Mullem. Hij heeft een ongeluk gehad met de ketel van een schip. Uit malkander gesprongen, schrijft hij. Nu komt hij terug naar huis, maar hij schrijft dat ge hem wel niet zult herkennen, want hij is veranderd. Hij heeft entwat aan zijn linkeroog.

- O God, o God, zegt Van Mullem. Hij zakt in malkander. Nu is hij weer de trieste boer van vroeger. De mensch die op zijn knieën kroop voor het beeld van Onze Lieve Vrouw aan den Steenweg. De mensch vol angste.

Hij houdt zijn handen tegen de borst. Hij wil den brief niet lezen. Maar wat zegt Maria, komt hij terug?

- Komt hij, Maria, onzen Sjef....?

Hij slaat zijn arm rond haar middel. Hij voelt haar stevige lijf onder den druk van zijn arm. Hij weet ineens dat hij van haar houdt. Maar anders dan vroeger.... Hij staat hier nevens zijn dochter. Het bloed golft naar zijn kop. Hoe heeft hij eens aan haar gedacht? Hij slaat een kruis.

Hij zou willen vluchten, omdat hij zich voor haar schaamt, en toch weet zij niets van zijn gedachten. Hij zou willen naar den Dikken Doens gaan, en naar Sanne de Zwarte. Die dood is.

Hij heeft zoo een behoefte aan troost, en woorden van uitkomst. Hij zit hier op zijn hof, en Sjef doolt in den vreemde. Wie weet wanneer hij thuiskomt. In den brief staat, dat ge hem moet schrijven. Van Mullem, naar zijn kosthuis in Santiago.... Waar is dat? In Chili.... Hij zit aan 't einde van de wêrld.

- Hoort eens, Van Mullem, ge moet daar nie mee inzitten. Sjef leeft, hij is gezond verder. Maar in haar gedachten ziet zij hem ook verminkt en blind aan een oog. Het kan niets anders zijn dan blindheid.

Dat kan zij niet tegen den boer zeggen.

- Schrijft gij subiet, Maria, 'k zal U alleen laten.

- Ja....

Vier en twintigste hoofdstuk

Zij langt papier, doch inkt is er niet. Fons is het huis uitgegaan, zij hoort zijn klompen op het straatje slaan, over het brugje, dat afzakt naar het hof, naar de stallen. Hij gaat verder, hij gaat het hekken uit, en Maria roept hem niet terug.

Als hij weg is, sluit zij het huis en rent naar het dorp.

Het waait, de wind zit in de boomen, hij zingt van daaruit over het land in den avond, dat zwart is, en leeg, en moedeloos.... Even moedeloos als de wereld is voor Maria's korte, pijnigende gedachten. Zij koopt inkt en pennen, en een pennestok. Zij keert terug naar huis, met den voorraad onder haar zwarten omslagdoek. Ver in het land hoort zij een schot. Zij peinst daar niet bij na, wat het geweest kan zijn, zij peinst op Sjef, ziet hem met zijn verminkt gezicht voor zich staan, ziet hem plots loopen, met dien jongensachtigen lach op zijn wezen, binst zij haar karnemelk haalt. Hier ging hij, door het land. En later trok hij voort, en zij kon hem niet volgen, zij kon hem niet meer zien.

In het land knalt voor de tweede maal een schot. De breede wolken-flarden schuiven al het licht voort, dat nog op den weg viel. Maria voelt zich alleen. Is dit het leven? Biedt het leven al deze bekommernissen? Zij weet zich staan ver van dien jongen, zij weet zich ver buiten het gewone leven staan. Was het niet beter geweest bij moeder te blijven, en haar te helpen. Zij overweegt dit. Doch zij peinst op de smerige venten in het stammenee en zij hijgt. Was het beter geweest, wanneer zij toegegeven had aan den roep van haar bloed, na het drinken van den vurigen, fonkelenden wijn in het oude huis van haar moeder, met den vijand tezamen? Zij weet het niet. Zij ziet in haar gedachten dat eene regeltje staan, onderaan

den brief van Sjef, die naar zijn vader schrijft: Vader, hoe is het met Maria, die kleine blonde?

Meer niet. Het staat daar als een roepend teeken. Hij moet gedacht hebben aan haar, binst hij met al zijn verwonding in het ziekenhuis lag. Nu moet zij hem schrijven. En zij doet het. Haar hart is vol van een onzegbare liefde, een trieste liefde. Zij kent hem niet. Zij ziet voor zich den blonden, schuchteren jongen, die nevens haar liep, sprekend over de zee en de wolken, een dreamer. Nu schrijft zij naar een volwassen manmensch, die verminkt is. Zou het zijn als Petrus van Neste,.... wiens gansche gezicht geschonden is? Wat hangt er aan zijn gezicht. Het zijn smerige striepen verkleurd vel, het zijn stukken en brokken. Petrus van Neste, hij woont hier achter den steenweg, bij zijn moeder, die doof en bijkans blind is. Dat heeft zij gekregen van het werk op het land. En zij heeft dertien kinderen gehad. Twee zijn er getrouwd. Petrus is bij haar. Twee zijn er gestorven, en daar zitten er een paar in Amerika, zij vluchtten voor het zwarte pauperisme, dat op het land doolde als een schim, een spook, dat hen nochtans vastpakte in zijn beenigen, kouden greep. En dan zijn er een paar die doodgeschoten zijn in de loopgrachten. Moeder Van Neste heeft den zoon terug, van wien zij het meeste houdt. Maar herkent zij hem nog? Maria weet, dat zij zoo dikwels in de winkels op het dorp staat te klagen. Zij zegt dan tegen de vrouwen en de mans, die haar aanhooren willen: - Is dit Petrus, neeë.... het is Petrus nie, het is een ander....

Zoo stelt Maria zich den man voor dien zij liefhad in zijn jonge jaren. Maar zij schrijft hem, vertellend over het Spokenhof, over de groote zaken van Fons van Mullem. Hij kocht immers land. Hij is een grootboer. Ja!

Achter dit ja zet zij een uitroepsteeken en haar pen krast in het papier.

De hond blaft, hij verschiet, hij wipt recht van voor de stove waar hij lag. - Kom beestje, zegt Maria, zij stille, toe.... En zij schrijft verder. Het is lang geleden dat zij schreef. Zij weegt en wikt haar woorden niet, zóó goed gaat het. Al de dingen die zij zou willen zeggen vloeien op het papier, twee, drij bladjes vol. De hond staat nevens haar, hij kwispelstaart, het vuur in de stove gromt. Dit is een goed uur. Zij is met Sjef alleen.

Totdat Lowie thuiskomt, laat in den avend. Fons van Mullem is zeker den weg afgegaan naar de kanalen, naar het huizeke van den Dikken Doens. Of zou hij met den brommenden koster van Knokke zitten praten over den ouden tijd? Lowie staat voor haar.

- 'k Zijn hier weer.

- Ja, zegt zij, 't is al late, de baas is nog nie thuis.

Dat had zij niet moeten zeggen. Lowie komt een paar stappen nader, de hond dringt zich tusschen hen in. Hij voelt het gevaar, de beste. Zoo, dus Fons is niet thuis.

- Ge zijt toch serieus niet het lief van Fons' zeune?

- Nee, antwoordt zij kort. Zij weet wat er volgen zal.

- Wel, zegt hij, en hij trekt zijn stoel bij, die piept over den steenen vloer, da docht ik ook. Geef mij entwat te drinken en te eten.

Hij riekt naar bier. Hij stinkt. Zijn kleeren stinken en zijn mond, die dicht bij de hare is, stinkt.

- En wa schrijfde gij daar, zoeteken, vraagt hij ineens.

- Niks, gaat zitten, en bemoeit u daar nie mee. 'k Bemoei mij met uw zaken toch ook nie?

- Aha! ha! lacht Lowie, 't zal zeker aan 't lief zijn?

- Daar hebt ge niets mee van doen.

- Neeje, maar zoeteken toch, 'k zien u zoo geeren, en waar is diene' vent die u ook geeren ziet? Waar zit hij?

Maria huivert.

De hond staat nevens haar, doch hij deinst achteruit, grommend, want Lowie is van zijn stoel opgestaan. Zij ziet hem een oogenblik in de oogen. Hij zwaait nevens zijn stoel. Hij buigt zich tot haar over. Dichter treedt hij op haar toe. Zij schouwt angstig naar de deure, naar het venster, waarvoor geen gordijnen hangen. Als Fons van Mullem hier was.... Zij meent zijn voetstap op het brugske te hooren, doch het moet de wind geweest zijn.

- Kom zegt zij tegen den hond; haar stem trilt.

- Foert.....! vloekt Lowie Ruyschaert, en het jonge beest deinst achteruit, bevreesd van de zware kloef, die dreigend in zijn richting schiet. - Foert! En gij, Maria, zijt-een keer een zoeteken, en komt bij mij. Hij buigt zich weerom tot haar over, vat haar schouders en wil haar kussen.

Maria gilt. Zij roept, maar niemand komt er. Steeds vaster dringt Lowie zich tegen haar op. Eén moment is zij bang dat zij het zal verliezen. Zij voelt een duizeling in het hoofd, en haar armen verslappen. Zij kan dezen man niet ontloopen.

Een kleine stem fluistert in haar oor: verzet je niet.... Doch het is juist deze gedachte die haar nieuw verzet geeft. Zij duwt Lowie van zich af, met al de kracht die in haar is. Daar staat zij hijgend tegenover den nieuwen knecht, met zijn bloeddoorloopen oogen.

Zij kan niets zeggen.

Het is stil in de keuken. Ge hoort het vuur niet meer. Ge hoort den hond niet die achter de opzijgeschoven stoelen staat. En de wekker op de hooge Vlaamsche schouwe is stille gevallen. En de muizen op den zolder, die ge hier somtemets zoo goed hooren kunt, zijn stille. Lowie verschuift zijn kloef.

Het is misschien daardoor dat zij de deure niet hooren opengaan.

Doch zij is open. Zij staat op een kier, en een magere hand duwt haar langzaam verder open. Een vrouw!

Maria hoort entwat. In Lowie's ooren suist het bloed zoodanig, en zijn oogen staren zoo fel op het begeerde meiske tegenover hem, dat hij doof en blind is, voor hetgeen rondom hem roert.

- Halt! Werda! schrikt ineens de stem van de magere vrouw met haar omslagdoek.

Maria gilt, zij zakt nevens de tafel neer, en Lowie steekt zijn armen in de hoogte. Een akelig, krijschend lachen overstemt het gillen van Maria. Een geweer met een blinkenden loop steekt door de half-open deur. En de stem zegt weer: - Maria! laat dien jongen los. Maria, laat hem los, hij is van mij!.... Maria hoort het niet. Zij ligt met haar hoofd op de tafel, zij snikt. Lowie ziet entwat, hij zou niet kunnen zeggen of het een mensch of een spook is. Zijn lafheid verbergt hij onder een paar gestamelde vloeken. De vrouw verdwijnt niet. Hoe lang staat zij daar. Het kunnen minuten zijn, het kunnen enkele seconden zijn. En van achter de deur hoort hij een stem, een heesche stemme nu, die almaardoor zegt: - Ge zijt van mij.... ge zijt van mij. Maria, laat Pier los, hij is van mij.

Dat is Elvira. Het geweer zakt naar den grond, zij trekt de deur dicht. Kinderlijk lachend gaat zij door de gang, over het brugske naar den hof. Zij doorloopt den hof. Zij ziet naar het verlichte raam van de keuken; ginder nadert een man, aan het hekken.

Zij heft haar geweer in de hoogte, doch zij schiet niet.

Zij loopt in het drassige land, door den modder. Zij gaat over de dijken verder en langsheen de krekken van dit zompige herfstland. De maan is niet meer te zien. Toch, als zij verder gaat, Elvira, die zotte, schuift de wolkenmassa ineens van elkaar, en zij ziet het bleeke glinsterende gezicht.

Zij staat stil en legt haar geweer aan. Niemand is er. Het land is stil in den nacht, het slaapt wederom. Elvira ziet entwat....

Niemand zou zij kunnen zeggen wat het is. Het is een schrikbeeld van den oorlog dat haar achtervolgt. Het is een oprukkend leger met daverende kanonnen, en daarboven een open hemel. Zij legt haar geweer aan, zij schiet.

- God nam mij Pier af. Ik schiet naar God, omdat hij de menschen verlaten heeft. Hij heeft ze doen schieten, malkander vermoorden, nu schiet ik.... Zij lacht daarbij, 'lijk een kind, dat lacht bij zijn spel. Zij gaat voort, en tegen den tijd dat Fons van Mullem het Spokenhof bereikt heeft, schiet zij den laatsten kogel uit haar geweer, dat van Duitsch maaksel is. Het is bij hen achtergelaten. Het stond in de kaste, met de patronen erbij. Hoe dikwijls heeft zij het niet zien laden, schoonmaken, invetten....

Haar moeder bekommert er zich niet om waar zij is. Zij zal eens verloren lopen, peinst zij. Wel, dan loopt zij verloren. Wat moet zij met een zottin doen, eene die met een spa over den schouder loopt, en die graaft in den grond omdat zij naar Pier zoekt; of die met een geweer loopt, omdat zij den God bestraffen wil, die haar Pier afnam....

Vijf en twintigste hoofdstuk

Maria zit nevens de stove. Zij heeft Lowie niet meer aangezien, die is uit zichzelf voortgegaan, naar den zolder, waar hij slaapt. Hij heeft stilgestaan in de gang, waar hij haar kamer weet. Hij zou willen binnengaan, en zien naar de tafel en de stoelen, waarop de kleeren van Maria liggen. Hij zou willen zien naar het kruisbeeldje boven haar bed. Hij is dronken. Hij slaapt nochtans niet in. Maar hij schriemt en kermt, zacht roepend: - 'k Zijn haar nie weerdig.... 'k zou ze toch zoo geeren willen....

Hij kermt 'lijk een dier.

Hij doorwaakt den nacht.

Hij hoort niets, en toch hoort hij alles. Hoe Fons van Mullem binnenkomt, hoe hij spreekt met Maria, en hoe zij spreekt en lacht....

Fons van Mullem heeft door het land geloopen. Hij heeft de schoten gehoord, en hij is naar huis teruggekeerd met een angst in zijn hart. Wat zou dat kunnen zijn?

Als hij met Maria aan de stoof zit, zegt hij: - Wij kunnen nog wat praten, Maria, laat ons nog nie naar bedde gaan.... Hij schenkt zich een tasse kaffie in, en stopt zorgvuldig een pijp. Hij wil spreken, om de angst van zich af te wentelen. Hij zegt: - Maria, 'k hoorde daar schieten, wel drij, vier keer. Wa zou da zijn? Hebt gij niets gehoord?

- Neeje, zegt Maria kort. Zij neemt den brief van tafel, zij vouwt hem, steekt hem in den omslag. Fons van Mullem moet hem maar liever niet lezen. Hij zou kunnen zien wat of er onder stond: - Ik denk aan U, Sjef, wanneer ge weerkomt zal ik blij zijn. Ik herinner mij de dagen dat gij met mij meeging om de melk naar dien boer. Het was toen in den zomer. En wanneer kunt gij hier zijn? Zal het in dezen winter zijn, of in den volgenden zomer?

Daar schaamt zij zich niet voor. Doch zij weet zelve niet of zij er goed aan deed dat allemaal te schrijven.

Kom, vermant zij zich, het zal wel goed zijn. Zij likt over den rand van den omslag, zij sluit den brief.

Zij knoopt een omslagdoek over het hoofd, zij moet buiten zijn, met den brief alleen. - 'k Zal hem nog maar wegbrengen, Van Mullem. 't Regent toch nie?

- Nee, 't regent nie, maar zult ge voorzichtig zijn? Het is duister buiten.

- Ja, 'k zijn seffens weerom.

Zij dwaalt langer dan zij had willen doen. Zij staat aan den wegkant, en ziet de velden in. Zij zou daar zoo geerne een schot hooren opspringen in het donkere land, omdat zij voor haar zuster entwat zou willen doen. Dan zou zij haar eerst moeten vinden. Doch zij vindt haar niet, en vermoeid, met een kloppend hart, gaat zij weerom in huis.

Fons van Mullem hangt zijn jas over de stoelleuning, hij doet een trok aan zijn pijp. - 'k Gaan naar mijn bedde. Hebt ge gesloten? Maria knikt.

Op haar kleine kamer voor het raam staande, dat in den dikken muur geklemd zit, ziet zij uit over het land in den nacht. Zij opent het venster en luistert. Alleen de boomen waaien met een zachten zang.

De nacht wordt klaarder. Alsof de wolken vluchten, zoo schielijk trekt de klaarte langsheen de mane. Zij ziet den steenweg, de plassen der kreken daarnevens, blinken.

Zij peinst niet op den knecht Lowie, doch op den zoon, Sjef, met zijn verminkt gezicht. Zij peinst op den oorlog. Nog meerder menschen laten over den krijg hun gedachten gaan, dezen nacht. Dat is

Sjef, die ievers verre zit, met zijn blinde ooge, en zijn vertrokken, aanmalkander genaaid gezicht. En dat is een Duitsch soldaat, die in dezen nacht voortstapt over den weg van Gent naar Brugge.... De mane blijft blinken op de plassen. Zij wordt vervangen door het grauwe licht van den morgen. Een morgen, waarop het begint te regenen, eerst met heel fijne druppels, een poeier-regen, daarna met rappe tikkelingen, die alsaan sneller om sneller beginnen te vallen, en die de kleeren van dien Duitschen soldaat zwaar maken. En zij maken den weg van Gent naar Brugge, en zoo verder over de kleine gehuchten naar Dudzeele, glad en blinkend.

Daarnevens waaien de boomen.

Zes en twintigste hoofdstuk

Het land in den voor-winter heeft zijn teedere kleuren, het heeft zijn roke van mist en rotte blaren. De takken en twijgen worden een wirwar-spel, een nestelwerk; wanneer Maria er lang naar ziet, schemert het voor haar oogen.

Zij hijgt, als zij aan Lowie denkt. Zij verstaat het wel, hij is niet slecht, maar hij weet niet, hoe hij anders tegen een meisje zou kunnen beginnen, dan met een poging om haar te kussen.

Zij lacht toch even. Zij kan dit niet aan Fons vertellen. Toch, zou het niet noodig zijn op den duur?

Het wordt avond, de boer is een paar uur geleden naar den burgemeester gegaan, om te spreken over zijn aflossingen. Hij kan alvast entwat betalen; hij heeft goede zaken gedaan.

Hij blijft lang uit. Een licht- en donkergrijs gevlekte lucht hangt boven de boomen. Het werk is gedaan. Het brood ligt op tafel, zij heeft er lange, dunne boterhammen van gesneden. De kaffietassen zonder oor staan op tafel, en de koffiepot pruttelt op het vuur van de Mechelsche stoof. Zal zij zelve een tasse inschenken? Nee, zij wacht. Het vuur in de stoof ligt te gloeien, geen wind doorvaart de schouwe. Het is een weer om binnen te zijn. Maria doezelt weg, starend in den gloed, dien zij zien kan onder de panne, een sikkel van gloed, een paar vingers breed. Zij peinst op Sjef. Hoe zal die hier zitten tegenover haar. Zij peinst op Elvira, die loopt maar door het land. Zij staat op, opent de kastdeur en langt den schotel met hoofdkaas. Misschien loopt Elvira nu weerom door het land met het geweer of met de spade.

Zij heeft den garde-civiek gewaarschuwd, zij is bij hem gaan aankloppen, den morgen na dien nacht, waarin de schoten vielen over

het land en de zompige gronden, alsof een jager in den nacht schoot op slapende vogels en hazen.... De garde-civiek kende haar nog. Die zegde: Maria Verbiest, wel'eere toch! - Ja, zegde Maria, ge kent me nog goed, garde.... - Zeg, garde, hebt ge geen schoten gehoord van den nacht? Mijn zuster Elvira loopt met een geweer. Wilt ge toch eens uitzien?

- 'k Zal eens opletten, Maria, 'k beloof het u.
- Zij zou ongelukken kunnen doen met haar geweer.
- Ja, dat zou zij zeker.

Toen hij op een achternoon, dat er een droge wind over de polders blies, afdwaalde naar den buiten, zag hij Elvira. Zij liep met haar spade aan den slootkant. Zij groef daar, en zij zong daarbij. Zij zong van het Land aan de Schelde. Zij zong nog van een soldaat, die in den nacht op de wacht staat.

In den nacht, op de wacht,
Klonk zijn stemme zoo zacht.

Hij verschoot ervan, de garde. Maar hij ontdekte geen geweer. Hij vroeg: Elvira, hebt ge vandage 't geweer nie mee dè?

- Neeë, 't geweer is van Pier. Pier schiet daar de Duutschen mee dood. En of de garde ook al vroeg, waar dat geweer wel was, of hij al eens een korte dreiging onder zijn woorden doorsmeet, Elvira lachte kinderlijk, en gebaarde van niets.

- Die is nie zoo zot 'lijk ze d'r wel uitziet, bromde hij en hij liep voort, naar dat doeningske van de Weduwe De Havelooze. Zij zit daar goed op haar doening, en haar twee zoons zullen ook wel eens gaan trouwen. Zij vrijen allebeie; tenminste, zij worden op de najaarsfooren geregeld gezien met meiskes van de kanten van Moer-

kerke. Die zoeken het verre. Maar dan, als de jongens eens getrouwd zijn, wat dan? Dan blijft die weduwe alleen zitten, met al haar geld. Dat is het ergste. Een mensch met geld blijft niet zoo alleen zitten. En waarom zou hij niet met haar trouwen? Hij overlegt die vraag, binst hij ziet naar de verdwijnende magere figuur van Elvira Verbiest. Pensioen is maar pensioen. En een huiske alleen kunt ge daar kwalijk van gaan zitten bewonen.

Maar de weduwe De Havelooze trekt haar plan. Zij lacht eens, en ze zegt: - Het oud zot zit er dan bij een garde civiek, die beter moest weten, toch óók nog in.

- Ja, gaf voluit de garde toe, en zij lachten allebei.

De garde heeft dat aan Maria verteld, misschien om haar op te beuren, omdat zijn boodschap over Elvira zelve toch zoo triest was. Kom, zij zal wat eten, de manmenschen blijven laat weg. Fons zit met den burgemeester aan den borrel, op de deftige kamer in dat groote woonhuis, en Lowie is nievers te vinden. Zou hij er vandoor zijn? Zij eet een stute, die zij dik met hoofdkaas belegt. Een tasse warme kaffie. Eten, en nippen aan de kaffie, luisterend naar de stilte; naar den mist, om het zoo maar eens te zeggen. De wekker op de schouw met haar verroeste wijzerplaat, die op een houtblokje staat omdat er een pootje vanonder gebroken is, wijst een laat ure aan. Fons blijft weg, dat is al meer gebeurd, als hij eens met den Dikken Doens op gang was, of als hij op de bane zat voor de commercie. Maar waar is Lowie dan?

Als zij gaat zoeken, vindt zij hem niet, noch boven op zijn kamerke, noch in de stallen, noch op het land.

Er dwaalt er wel een rond, maar dien ziet zij niet. Er sluipt er een rond het oude huiske waar Maria woonde met Elvira en Treeze Verbiest, voordat zij bij den dokter ging dienen. In dat huiske, waar

de soldaten kwamen, om den jenever en den gesmokkelden wijn te drinken. Dat is een Duitsch soldaat, die daar sluipt. Hij gaat er binnen, in de koude van het onbewoonde huis staat hij te zien naar de leege, smerige ruiten, naar den vuilen steenen vloer. Bij het licht van een lucifervlammetje verkent hij den boel, hij weet niet wat hij doen zal. Als hij weerom buiten is, staart hij naar het Spokenhof, hij ervaart dezelfde dreiging als vroeger. Entwat domps en triests gaat daar van dat hof uit. Kan hij daarheen gaan? Hij slaapt in het kleine huis toch zeker ook wel, en morgen kan hij verder zien. Hij klimt langs het trapke naar den zolder, die naar vodden stinkt, hij blijft er niet lang. Hij laat zich weerom zakken, schuift het trapke af en staat besluiteloos. Hij treedt in den mist.

Iemand loopt over het land, dat is Maria, die Lowie zoekt. Wat heeft zij, dat zij ineens dien vreemden, brutalen knecht zoekt? Als zij geweten had, dat Lowie op zijn zeven gemakken een glas bier drinkt in een stammeneeke aan den weg, en dat hij daarna in de keuken gaat om met den vuilen, morsigen stammeneebaas zijn gezuip voort te zetten uit kleine glaaskes met helder, scherpsmakend vocht, dan zou zij zich niet ongerust gemaakt hebben.

In gedachten gaat zij over het brugske, zij duwt de deur open, zij stapt in de gang; binnen kucht iemand.

- Fons! peinst zij, Lowie kucht niet zoo, die maakt meer lawijt! Het is Fons niet. Een vreemde staat aan de stoof, hij heeft een stoppelbaard, en een dunne snorre.

Zij merkt dat hij het eerst groet, als was hij daar thuis, en zij een vreemde.

- Wat moet ge hier? vraagt zij scherp.

De man antwoordt, hij spreekt een gebrekkig, zachtklinkend Vlaamsch, enkele woorden, hij vult de woorden aan met het be-

weeg van zijn groote handen, en een paar woorden krom Fransch smijt hij ertusschen.

- Een Duitscher, denkt Maria.

Zij vraagt: - Zijt ge Duutscher?

- Ja, soldaat, zegt hij. Kan de boer geen knecht gebruiken?

- 'k Weet nie, 'k peins toch van nie. De boer heeft al een knecht genomen. Wilt ge wachten tot hij thuiskomt? 't Is mij goed.

Zij is geschrokken. Maar zij vreest den man niet. Dat heeft zij nog overgehouden van de oorlogsjaren, voor de soldaten schrok zij immer wanneer zij verschenen, maar zij vreesde ze niet. Ook deze is anders dan de menschen hier. Het is geen Lowie, waarvan ge niet weet op den eenen moment wat hij het volgende oogenblik gaat doen. Zij langt hem een paar boterhammen en schenkt kaffie in. Dit is de gastvrijheid van het hoerenhof in West-Vlaanderen. Zij zegt: - Met smake, Duutscher.

De man lacht.

Hij eet, langzaam, Maria ziet dat hij zich poogt te bedwingen. Hij kàn zich niet bedwingen, en hij eet vlugger, vlugger, hij schrokt het brood naar binnen, spoelt het weg, hapt en kauwt, hij is uitgehongerd.

- Honger? vraagt Maria; in haar stem is medelijden. Zij heeft zooveel ellendigen gezien, binst de laatste oorlogsdagen. Zij heeft nog nooit honger gehad. - Waar komt ge vandaan, vraagt zij, maar de man antwoordt niet, hij knikt alleen, hetgeen zeggen wil, dat hij straks vertellen zal.

- Ja, zegt zij, eet maar verder, ge kunt straks vertellen. Zij is gerust, zij ziet naar den kauwenden man, zij snijdt brood bij, en gaat naar den kelder om nieuwe hoofdkaas. Zij ziet den Bijbelboek liggen op den schouwhoek, waarom ziet zij dat nu? Zij komt terug, den Bijbelboek in haar handen dragend.

- Bibel? zegt de man, en hij bukt zich, om naar de letters op den band te zien. - Ja, zegt Maria, de Bijbel van den boer.

De soldaat ziet op, hij laat zijn mes op den tafelrand liggen, een plooi trekt in zijn mager gezicht. Boven de schouw hangt een kruisje in zwart hout, met een koperkleurig Christusbeeld. Hij verstaat dat niet.

- Wat is de boer? Een kruis aan de schouw, een Bibel op de schouw? Bij ons is dat nooit allebei, is de boer katholisch?

- Ja, en hier leest hij eens in, het is er eene, die hij gekregen heeft.

- Ah zoo. En gij zit hier zoo alleen? geeft hij een wending aan het korte gesprek.

Zij haalt de schouders op. - Da kan eens gebeuren.

- Ja, knikt de soldaat meer dan hij zegt, dan eet hij voort, en Maria verbaast zich over het eten van dezen mensch. - Wanneer hebt ge voor 't laatst gegeten?

- Gister, gistermorgen, maar al veel dagen niet genoeg gehad, en veel koud.

- Ja, het is koud met dien smoor en dien regen.

- Hm.... Hij eet, hij sloekt zijn kaffie uit. Dan zit hij ineens stil, de warmte van de stoof, de warmte van de voldoening om het heerlijk maal trekt in zijn lijf op. Hij is stil, hij heeft tranen in de oogen, merkt Maria, maar het kan ook zijn, dat hij altijd van die kleine oogen heeft.... Toch nee.... Hij wrijft over de snorre; hij gaapt, achter zijn hand. Het valt Maria op, dat dit manuaal bij de boeren hier onbekend is. Zij moet er in zichzelf mee lachen. Maar het zal zeker een rijke jongen geweest zijn.

Hij haalt zijn pijp uit den zak, maar hij stopt ze niet, hij heeft geen toebak. Maria ziet het. Zij staat op en reikt hem die van den boer. Zij zegt er niets bij.

- Mädel, zegt hij ineens, danke, danke zeer,... waarom doet ge dit?

Maria haalt de schouders op. Waarom? In haar hart bestaat geen waarom voor het aanreiken van tabak, brood en koffie.

- In heel dit land is vijandschap, zegt de soldaat. Hij trekt aan zijn pijp, hij haalt den rook in. Hij legt zijn hand op den Bijbelboek, die midden op tafel ligt.

Maria zou willen vragen haar te vertellen. Maar zij ziet stom naar die hand op den Bijbel. Zij langt een kous waaraan zij voortbreit, het maakt den man rustiger. Aan Fons en Lowie peinst zij nu niet. Het wordt later.

- Ik was vier jaar aan de front, zegt hij, ik heet Ulrich, Ulrich Schmoller. Uit Magdeburg.

Hij spreekt met korte zinnen, hij bijt ze af. Maar het maakt Maria toch kalm, het is alsof zij een bekende stem hoort. - Ik war gevangen, in de woud van Houthülst, in September, een maand voor het einde. In Duitschland leerde ik voor pfarrer, voor.... hoe zegt ge da.... priester! Hij legt zijn hand weerom op den Bijbelboek. Het maakt hem rustiger, het doet hem glimlachen. - Ik heb alles verloren, zegt hij, aan de front, maar het maakt mij goed, hier dezen Bibel te zien. En hoe ik hier kwam, da zult ge vragen, uit de kriegs-gevangenkamp in Frankrijk, smierig daar, en dan noordwaarts gegaan, werkend bij de boeren. En nu op weg naar huis, wie zij het daar maken....? Ik weet nie?.... Ik denke: slecht! Waarom ik hier kwam? Ik war hier in 1916, in 1917.... Hier, op deze oord, in Dudzeele. Hier op het hof.

Maria ziet op, haar breipennen tekken nog een paar maal op elkander, dan zwijgen ze geheel. Hier was hij?

Zij zegt niets, zij ziet den man aan, met zijn slordigen baard, zijn

dunne snorre. Kent zij hem? Nee, hij is een vreemde voor haar.

De man zucht, hij zegt: - Ik kende hier een meidjen, eene Elvira.... woonde hier,.... dáár, in een huis....

- Elvira? schokt Maria ineens recht, haar breiwerk valt in haar schoot, - mijn zuster, zegt zij. Kende ge die?

- Ihr zusterchen, já....? Vremd, gansch Fremd.... Waar is zij? Wat maakt zij?

Dat is moeilijk voor Maria. Zij vertelt langzaam, heel langzaam, over Elvira, die zoo dwaas deed in den oorlog. De Duitsche soldaten.... Pier, die streed in het verre, vuile land van den Yzer, in de loopgrachten. En haar dwaasheid om dat niet te kunnen zien, het niet uit malkander te kunnen houden. Daar zijn ook nog wel erger dingen gebeurd met Elvira. Zij bloost als zij daaraan denkt. Niet, dat zij niet weten zou, wat het verruwde leven van den oorlog meebracht, maar zij zou het niet kunnen zeggen. En deze mensch hier, hield hij somtemets van haar?

- Ge hield van haar? vraagt zij, en zij kleurt daarbij.

De man weifelt. Hij kan daar niet op antwoorden. Hij zakt achterover, leunt stevig, en steekt zijn pijp van her aan. Een bruin-blauwe smook trekt boven zijn kop kruwelige krinkels. Daar ziet hij naar. Hij weet het niet. Heel het beleven der fronten, der gevangenschap, en der vernedering na den oorlog, toen hij her en der gedreven, van den eenen boer naar den anderen, rondliep met zijn gedachten op 'Flandern'.... Daar was het stille, en waren de menschen er niet goed, ook in oorlogstijd? Deed niet een eenvoudige moeder haar laatste beetje melk uit een kanne, om het hem te geven, toen hij eens ziek lag, ingekwartierd op een dorp achter Brugge? Hij heeft daaraan gepeinsd, en toen hij terugverlangde, heeft hij zich voortgerept naar dit land. Het is tegengevallen. Overal op de wegen be-

zagen zij hem, zonder vijandschap, maar als hij sprak, en zij wisten dat hij een Duitscher was, zwegen zij, of zij scholden. Het eerste was het ergste.

In zijn gedachten zegt hij de woorden: Wir haben den Krieg nicht gewollt.... Hij heeft dat duizendmaal gelezen, en nu voelt hij dat het zoo is. Gewild, nee, dat hebben zij hem niet, maar hij is gekomen, en kunt ge daar Deutschland schuldig aan verklaren, in meerder mate dan d'andere landen? Hij gelooft het niet. Hij poogt verder te denken, hij kan niet naar het meisje zien, dat tegenover hem zit. Een moeheid zakt hem in het lijf, hij verlangt naar den diepen, droomloozen slaap. Ineens komt het verlangen naar een langen nacht van rust terug. Het is, alsof dit verlangen zich ineens op zijn wezen afteekent, hij wordt bleek, zijn oogen worden kleiner. Maria ziet het. Ze ziet zijn hoofd wegzakken op den ouden mantel. - Hebt ge slaap?

- Ja, zegt hij moeilijk, veel.

- Morgen moet ge verder vertellen, zegt zij, nu niet meer. Kom, ga slapen, ik zal tegen den boer zeggen, da ge hier zijt.

Zij gaat hem voor. Zij legt in een zijkamer een oude matras op den grond, Ulrich Schmoller helpt haar daarbij. Hij bezieet haar nu, terwijl zij bezig is. Haar handen zijn dik en rood van het harde werk. Haar blonde haar glanst, het is veel schooner dan hij zich ooit het haar van een jonge vrouw voorstelde. Hij ziet het in een duizel van slaap. Hij trekt zijn vuile, gescheurde jas uit, als Maria de dekens op de matras legt. Hij ziet daarbij in het kaarslicht, het wemelt wild tegen de balken van den zolder, het haast zich over het raam, over de jonge vrouw hier voor hem, over haar rug glijdt een schaduw, haar blonde haren zijn nu licht, er gloeit iets op van goud. Ulrich Schmoller zegt zacht: - Mijn God, mijn God; hij gaat naar

het venster, het is alsof hij wankelt. Hij opent het raam. De koude mist trekt ineens door het venster tegen zijn gezicht, hij huivert niet, hij blijft staan, het is goed zoo. De daklozen en de zwervers vinden hier een huis, in Vlaanderen, denkt hij. - In Flandern, zegt hij half-luid.

- Ja, zegt Maria. Slaap wel, slaap wel. Zij zegt dat tweemaal.

Morgen zal zij water brengen, en schoone kleeren. Fons heeft nog wel wat. Zij tast in het trapgat naar de leuning, een koude waait door het trapgat, zij huivert. Beneden is de keuken ineens veel verlatener dan zij ooit was. Het maal staat nog op tafel.

Zij neemt de hoofdkaas en zet den schotel in den kelder, zij neemt het brood weg, zij zet den kaffiepot op de stoof, en dan breit zij, maar zij vordert niet. Immer denkt zij aan dien soldaat. Zij hoort weerom de Duitschers lachen in het huis van Treeze Verbiest, haar moeder. Zij ziet Elvira loopen door het land, zij luistert nauw. Geen schoten klinken in den nacht. De mist zakt lager en lager.

Waar is de boer toch?

Waar is Lowie Ruyschaert? Zij kommert zich niet om die mannen, maar zij wil gaan slapen. Zij vreest den nacht en den donkeren niet, noch de stilte, maar zij wil niet gaan slapen, voordat Fons weet, dat zij iemand in huis haalde.

Zij bergt haar breisel op, en zit met doelloos gevouwen handen voor zich uit te staren. De lamp brandt al lager en lager. Zij gaat uit. Snel steekt zij een kaars aan, zoekt de puzze met petroleum en vult ze bij, nu brandt zij weer met haar heldere vlamme, zij licht op de witte muren van de keuken, zij glijdt over het kruisbeeld aan de schouw. Zij ziet het licht, dat valt op den Bijbelboek. Dat trekt haar ineens. Zij weet niet wat zij wil, maar zij slaat den Bijbelboek open en leest ievers waar haar oog valt. Dat is een wonderlijk hoofdstuk; Klaagliederen, wat zijn dat?

Zij leest....

Ik ben de man die ellende gezien heeft....
door de roede zijner verbolgenheid.

Hij heeft mij geleid en gevoerd in de duisternis en niet in het licht. Hij heeft Zich immers tegen mij gewend....

Aldoor verder leest zij; wie is de man die ellende gezien heeft? Zij vestigt haar blikken op het kruisbeeld aan de schouw en peinst. Is de soldaat een mensch die ellende gezien heeft? Zeker heeft hij dat. De loopgraven, die moeten entwat verschrikkelijks geweest zijn. Omdat geen mensch erover spreekt. Zij kunnen spreken over het glorieuze leger.... Goed, allemaal wel, maar over hetgeen de soldaten leden alvorens zij doodgeschoten werden, dat verneemt geen mensch. En dat zegt Ulrich Schmoller ook niet. Hij heeft het over Frankrijk. Hij heeft het over zijn studie. Hij zou priester geworden zijn. Een protestantsche priester.... Zij denkt na, dat is een vreemd begrip.

Fons van Mullem heeft geen ellende gezien. Zijn vrouw dood, zijn kind dood, Sjef aan den dool, dat is triest; dat kan het hart samenknijpen, maar is het ellende? Wat is ellende dan? Zij weet het niet. Het moet entwat zijn 'lijk dat van Elvira. Het moet zijn een mistrouwen aan God....

Zij bidt. Hardop bidt Maria in de keuken.

Zij staart op de letters van den Bijbelboek. Zij hoort nu een geruchte buiten. Misschien is het Lowie.

Misschien is het Fons. Ze zijn allebei daar, en ze zijn dronken van den smerigen drank. De hond blaft. Zij gaan over het brugske. Zij zingen, geven malkander een arm.

- Koest, zegt Maria, 't is de baas. Meteen voelt zij, wat een zot woord het is om te zeggen 'de baas'.... De hond gromt nog, maar

hij blijft achter de stove, waar hij ook lag, toen die vreemde soldaat binnenkwam.... Hoe kan dat? Was het beest niet verveerd van een vremden manmensch? Dan is het toch zeker geen gewarige hond?

Fons en Lowie zijn binnen, Fons zingt niet, Lowie des te meer.

- Sst! zegt Maria, zij is woedend ineens. Sst! peinst er eens op dat er nog menschen slapen.

- Ja, ja, lalt Lowie, menschen slapen, wij gaan ook slapen. Mariake, 'k zijn met den baas uitgeweest, is niewaar, baastje?.... Fons zet zich in zijn zetel, zijn adem gaat zwaar, hij hijgt, hij kan Lowie geen antwoord geven.

Hij schaamt zich voor Maria.

Maar dat gaat over, en als Lowie aan de stuiten bezig is, die Maria voor hem uit de kaste gehaald heeft, de stuiten met hoofdkaas en kaffie, zegt Fons ineens van die zotte dingens. - 'k Zijn nie verveerd van dien zot van De Blieck, dat hij doet wat hij wilt, maar mijn hof is mijn hof, en 't zal van mij blijven ook. De burgemeester zegt, die zegt: - Van Mullem, 'k zal u helpen. De burgemeester is een goeden vent. En gij, Lowie, gij hebt mij altijd geholpen, laat ons vrienden zijn....!

Lowie grijnst, hij ziet den baas niet zitten, hij ziet Maria niet. Hij kan niet zingen met een vollen mond.

De Bijbelboek ligt nog op tafel. Zij moet hem wegleggen. Zij klapt den Boek dichte, en ondertusschen peinst zij: - Ik ben de man die ellende gezien heeft.... Ellende, tot aan den dood toe, misschien wel tot aan de angste en de wille om zelfmoord te plegen.

Zij zegt hard: - 'k Ga slapen. Zorgt da ge spoedig in bedde zijt, gij! - De mannen zeggen niets terug, maar als Maria pas boven is, hoort zij Fons en Lowie luidruchtig afscheid nemen. Lowie stottert.

Hij klimmert de trap op, struikelt, maar komt toch terecht waar hij zijn moet. Fons, in zijn warme keuken, zakt nogeens in zijn stoel, hij steekt een pijp aan, hij staat op, hij haalt een flessche met jenever uit de kaste, die nog half vol is. Hij zet zijn mond daaraan. De petroollampe draait hij lager. De menschen, zegt hij stotterend, de menschen buiten moeten dat allemaal nie zien.

- Is 't geen waar Sjef, zegt hij, is 't soms geen wáár....

Maria slaapt, Lowie draait zich al brommend in zijn deken, hij slaapt. Fons zakt achterover in zijn stoel, hij zal hier maar blijven liggen, de leege flessche staat nevens hem op den vloer.

Zeven en twintigste hoofdstuk

Hoe dat allemaal in orde gekomen is, dat weet Maria niet. Met dien Duitscher is dat een heele moeilijkheid geweest. Wat wilde Fons van Mullem met hem doen? Hem buitensmijten? Och, dat zou zij niet kunnen zeggen, hij zag eens norsch naar den vreemdeling, die in zijn eigen huis geslapen had. Maria vertelde het hem. Fons bromde, maar hij kan niet tegen Maria op. Hij bromde heel den dag. Met Lowie was het erger. Met een haat en een vechtlust had hij den Duitscher willen buitensmijten, en toen zei Fons ineens: - Ge blijft verdekke mee uw pooten van diene mensch, verstaan!

Lowie vloekte een keer minachtend, maar hij dierf niets meer te zeggen. Hij moet den baas te vriend houden. Hij kan daarvan profiteeren.

Het wordt winter. Als Maria 's avonds om boodschappen gaat naar het dorp, kan het zijn dat Ulrich haar vergezelt. Hij loopt nevens haar op de groote kalseiden, en hij spreekt over Elvira.

- Zij is zot geworden, zegt Maria; zij zegt het hard, zij beeft daarbij.

- Ja ja, zegt Ulrich Schmoller.

Zij is zot, hij zou beter voortgaan, naar huis, naar de Heimat, de familie. Hij is al zoo lange weggeweest. Maar hij kan niet. Hij blijft immer in de buurt, en 's avonds op het stille hof, als Fons van Mullem zwijgzaam achter de stove zit, en Lowie bezig is met zijn schoenen te repareeren, hetgeen hij doodgeerne doet, dan leest hij in den Bijbelboek, die hij zoolange vergeten was. Hij verstaat vele woorden niet, die vraagt hij aan Maria. Hij vraagt alles aan Maria, hij schaamt zich daar niet voor. En Fons vraagt alles aan hem. Als ge

zoolange bij het peerdenvolk gediend hebt, dan weet ge van het een en ander af.

De commercie van Fons van Mullem gaat er beter door. Zijn hart spreekt luider, een trots zit in zijn lijf, hij kan nu vooruitkomen. Hij kan misschien zelfs rijk worden. Hij is verdekke een grootboer! Dat houdt hij zich tenminste voor. Ze moeten nu zoo langzamerhand beginnen met den uitzaai der winterkorens. De burgemeester heeft hem gewaarschuwd, dat het tijd begint te worden. Maar daar weet die Duitscher niets van, daar moet Lowie voor zorgen.

Dat is een slim gedacht van Maria geweest, om dien vent binnen te halen, die heeft van de peerden verstand, en Lowie weet meer van het land, den uitzaai en den uitkoom.

Maria lacht eens naar dien soldaat, die daar tegenover haar zit, of die nevens haar voortgaat op den weg naar het stille dorp. Zijn leven gaat nevens het hare, maar als hij op het land staat, of in de stallen, bij de loome peerden, dan voelt hij dat zijn hart twee verlangens bergt.... Zijn verlangen, het drijft hem naar huis, naar de Heimat. Doch ook zegt het verlangen, met Maria's stem: - Blijf Ulrich, blijf!

Maria wankelt in haar droom, die des daags evenzoogoed gedroomd wordt als in den nacht, van Sjef naar den Duitscher. Sjef vervaagt daaruit, totdat er weer een brief komt, dien zij lezen moet, waarop zij antwoorden moet. Maar zij kan niet schrijven, dat zij haar eigen hart voor een keuze stelt, zij kan niet schrijven: - Sjef, ik wil wachten met mij uit te spreken, totdat ge hier zijt.

Wat is er met Sjef, hij pent zijn korte, krabbelige woorden neer, op het grauwe papier, dat wie weet waar vandaan komt. Zijn brieven zijn uit een verre haven. Hoe zit dat, komt hij dan nooit naar huis? Hij vaart niet meer, hij werkt aan de kaden. Wat voor werk, dat

weet Maria niet. Zij peinst, dat hij zal laden en lossen, 'lijk die van Zeebrugge, 'lijk die van Brussel, de zwarte mans met vuile schabben aan.

Maar een fijne stem in haar zegt: - Maria, maak u niets wijs, Sjef laadt niet, hij lost niet, hij doet entwat vremds, waarover hij niet schrijven kan, of durft.... Omdat ze dat hier niet zouden begrijpen en goedvinden.

Zij draait met haar woorden een beschrijving aan elkaar van het hof, van de peerden, van den grond, die vader Fons gekocht heeft.... Binst zij dit neerschrijft, weet zij, hoeveel er hier nog veranderen moet, voordat de boerderij een goed bestaan zal geven. Dat kan zij Sjef niet vertellen.

Heeft Fons van Mullem reserve? Aan geld en levenskracht? Hij kan zoo met een stoeffen en een blageeren rondgaan in de stammenees en met een rooden kop thuiskomen, maar den volgenden dag is hij deemoedig en bange. Het lukt hem niet, het kan niet...., hij weet van het boerenbedrijf niets af.... De knechten, die doen hun best. Al kan Lowie ineens stilstaan op het land, dat wordt gereedgemaakt voor den uitzaai, om naar den horizon te zien, naar dat vremde van het licht, dat bijkans doorschijnend is, en naar de lichte wolken die daarboven drijven.

Ulrich staat somtemets ook naar Maria te zien. Of staart hij, en ziet hij haar niet?

Zoo vergaan de dagen op het Spokenhof in een wondere stilte. Wat steekt Fons van Mullem in zijn kop, met hoe langer hoe meer in de stammenees te gaan zitten? Hij ziet den Bijbelboek niet in, hij gaat nooit meer naar den Dikken Doens. Wanneer diens wagen met potten en alderlei keukengerief voorbijschommelt en Fons ziet het,

dan bromt hij in zichzelf; hij gaat naar boven, of hij bemoeit zich ineens druk met de beesten in den stal.

- Den Dikken Doens, bromt hij, een mensch zonder durve...., en hij haalt zijn schouders op,hem ontvluchtend, omdat hij zich tòch zoo klein voelt. Het is een feit, dat de Dikken Doens hem verweten heeft, dat land te hebben genomen, dat hof te hebben genomen, dat hem niet toekwam, omdat het voor dat meisje van De Blicke bestemd was.

Daar kan Fons van Mullem niet tegen.

Acht en twintigste hoofdstuk

Na een brief van Sjef, heeft hij weerom een schamele koerage terug, wekenlang leeft hij daarop. Hij werkt hard. De mannen werken de donkere dagen door, de korte dagen, en voordat zij het weten is het winterkoren gezaaid, en beginnen de avonden milder te worden.

Ineens riekt de grond. Hij riekt zoet.

Ulrich Schmoller staat te zien naar den avond, die over de landen komt, achter de verre boomen. Meteen is daar de melodie van het nieuwe leven, dat doorbreekt, dat zich een weg baant. Ulrich is de eenige die dit ziet en hoort. Lowie ervaart entwat in zijn lijf, een nieuwe onrust, maar de komst van een nieuwen tijd verstaat hij niet. Evenzoo is het met Maria. Evenzoo is het met Fons van Mullem, die stiller wordt; hij mijdt de herbergen, hij zorgt.

Ineens is daar op het hof een vrouw die zingt! Maria, zij zingt. Ulrich Schmoller, die bezig is een oud peerdentuig te lappen, luistert naar haar. Hij laat het mes, dat sneed door het kapotte zwarte lederwerk, zakken, er leeft entwat in zijn oogen. Hij kent de woorden niet, noch kent hij de melodie, die kwiek en rap trillert uit haar keel.

.... Dan komt dat boerenmeisje
Met leeren schoentjes aangegaan,
Vol schoone manieren....

Als Maria het driemaal gezongen heeft, neuriet Ulrich Schmoller even het refreintje mede. En dan ziet hij niet meer naar haar, hij werkt; in zijn kop zingt het voort, een verre, vreemde melodie, die stijgt en afdaalt, die triestig maakt en blijde tegelijk. Hij durft haar

niet meer aan te zien, hij verbergt zich zoo voor haar! Zij mag dat niet weten. Wát mag zij niet weten? Dat hij haar geerne ziet?!....

- Da kan nich! zegt hij bij zichzelf. En waarom kwam hij dan hier? Voor Elvira! Als Elvira niet zoo rondliep 'lijk zij thans doet, dwaas, verloren in zotte gepeinzen, dan zou hij misschien.... Hij vecht met zichzelf, hij snijdt een leerke middendoor, dat had niet zoo gemogen, dan maar een andere brokke, eens zien: in de keuken ligt nog leer. Hij haalt het. Fons van Mullem zegt: - De commercie gaat goed, Duutscher! Ja, zoo noemt Fons dien vreemden soldaat: Duutscher! - Goed baas, zegt Ulrich, zeer goed,.... hoe late gaan de pferden weg morgen?

- Te zevenen.... Lowie zal meegaan, ge kunt tegen den elven weerom zijn.

- Goed! Hij fluit tusschen zijn tanden. Hij is blijde met dit werk, peerden wegbrengen, peerden verzorgen, tuig maken dat kapot is. En in het land werken onder toezicht van Fons of Lowie, die dat beter kunnen dan hij.

Hij heft het hoofd op, hij hoort Maria, hij kan haar niet zien; uit de richting van de keuken komt het klinken en ronkelen der emmers, en dan is zij daar weer! Zij loopt over het brugske, zij vult de emmers bij den put. Haar jakje spant om haar schouders, om haar borst, haar volle armen zijn halvelings bloot. Rap laat zij den aker zakken in den put, hij plenst op het water, hij kentelt, schept, en dan trekt Maria hem naar boven, overstortend het water.

Ulrich is opgestaan, hij heeft het peerdentuig in zijn handen, hij weet niet wát hij in zijn handen houdt, zoo ziet hij naar haar. Zij voelt het 'lijk. Zij keert zich, in haar wending is een bevreemding en een nieuwsgierigheid.

- Maria! zegt hij; hij zegt het zacht, maar zij verstaat het, zij laat

den leegen akker zinken, de keten rammelt ertegen. Haar armen vallen langs het lichaam. - Wel? vraagt zij, komt ge mij helpen?

- Ja, lacht Ulrich Schmoller terug. Hij zet het tuig van het peerd - het is dat van Sabine - tegen de stalling en komt naar haar toe. Hij hijgt, zij is een bloem, zij ontluikt 'lijk een bloem. Hij lacht:

- Maria, ge zijt een liebe mokske!

- Wat is da?

- Ziet in den spiegel, en ge weet het wel! Een bloeme, verstaat ge da beter?

- Een blomme? Zij peinst, zij lacht, er trillert een vreugde in haar, zij bukt zich naar den akker, zij is verlegen tegelijk. Om haar verlegenheid te verbergen zingt zij voor zich heen: -En 't is de blomme van m'n moeders mutse....! Zij ziet hem niet aan, maar nu, nu-zè, zou zij durven! Een verwarring bijt een brandenden blos op haar wezen. Wat wil zij eigenlijk?

Ulrich staat naar haar te zien. - Maakt da peerdentuig klaar, zegt zij, ge staat te droomen!

Hij neemt het tuig in handen, langzaam werkt hij voort tot het klaar is, Maria is verdwenen. Maar hij zoekt haar. Lowie ziet het, hij bijt de tanden op malkander en zegt niets. Wat geeft hij om Maria? Niets, dat is zeker, maar omdat zij hem geweigerd heeft, moet zij dien Duutscher ook weigeren. Hoe zou dat jonk vrindelijk zijn voor een Duutscher? Hij verstaat dat niet. Diep in zijn hart heeft hij nog zooveel vertrouwen in Maria, dat hij vermoedt, hoe zij Ulrich Schmoller ook wel zal weigeren.... Doch hetgeen hij dien avond ziet, veegt dat vertrouwen weg 'lijk kruimkes brood. Het is aan het dumsteren. Rond het Spokenhof verwijlt nog die heel lichte plek, die er bijkans altijd is; de wind is moedeloos achter de kreeken gezakt. Fons van Mullem is weg, die loopt tot bij 'Den

Toren', maar hij keert terug. Hij wil naar den Dikken Doens, maar ook daarheen kan hij niet gaan. Hij keert terug. Daar is een drang in zijn bloed naar de kameraadschap van een mensch, een dwingende zuiging, die hij niet bevatten, niet verdringen kan. Hij moet eraan toegeven. Misschien is het een vrouw die hij wil. Peinzend op het voorbije geluk der Kempenlanden, voelt hij een verlangen naar die vrouw. Het is, zooals het was met Sanne de Zwarte. Nee, toch anders. Hij trekt met een ruk de schouders op, hij staat stil, hij hoort de geluiden van den komenden nacht. Diep zwerft hij het land in. Binst staat Ulrich Schmoller aan de deur van het Spokenhof met Maria. Lowie zijn gierig-ziend gezicht loert uit een gar van de stalpoort. Hij ziet ze daar staan.

- Wel, Maria, zegt Ulrich, hij legt zijn hand op haar arm.

- Ja? vraagt zij.

- Kom die Sjef nog nie? Waar zit die?

Een blos plekt over haar wezen, Sjef? Sjef, zij peinst aan hem, zij weet niet waar hij is, wat is een brief? Na weken en weken zonder bericht weet zij niet meer wat hij schreef. Hij verdwijnt. Hij ontglipt haar zooals een erwt tusschen uw vingers schiet en in het hooge gras valt. Onwillig haalt zij de schouders op. - 'k Weet nie, zwijgt er maar van.

Ulrich beziet haar. Hij ziet een beetje spijtigheid, een beetje weerspanningheid. Hij aarzelt. Wat is het, dat hem naar haar toetrekt? - Elvira, peinst hij. Terwijl hij dit woord in zich om laat gaan, een naam, niets dan een naam, luistert Maria scherp. Hoorde zij iemand? Is het Elvira niet, die weerom door het land loopt? Zij heeft haar allang niet meer gezien. Al haar denken aan Sjef duwt zij weg. Vroeger, vroeger was het anders. Hoe zit moeder daar nu met Elvira? Zij zou naar huis moeten gaan, maar zij kan niet.

Het is stil op het hof, nog stiller wordt het naarmate het duisterder wordt. De lucht riekt zacht, een vogel is er, die zingt, een merelaar. Zij riekt de lucht van de paarden, die in Ulrichs kleeren hangt. Zij ziet ineens naar zijn gezicht, en merkt dat hij haar toelacht met een vreemden glans in zijn oogen. Hij trekt haar naar zich toe, met de linkerhand.

- Maria, ge moe nie droef zijn.
- Neeje, 'k zijn nie droef.
- Kom, laat ons eens loopen op den weg.
- Neeje, 't hof mag nie alleenig staan, en Fons is weg.

Lowie's naam vernoemt zij niet. Zij weet niet waar hij is. Zij peinst niet op hem. Lowie, die haar woorden hoort, zou tevoorschijn willen springen en roepen, dat hij hier is, dat zij gerust met dien Duutscher kan gaan vrijen! Hij duwt zijn kop tegen de staldeur, die piept.

Ulrich trekt Maria dichter naar zich toe, hij voelt haar adem, hij ziet haar oogen, hij riekt haar haren, hij kust haar, heftig kust hij haar. Maria hijgt, haar wil vloeit weg.

- Ge moe bij mij blijven, Maria, mijn bloemke....

Zij antwoordt niet, zij maakt zich los uit zijn omarming, maar tezeldertijd zou zij weer heel dicht bij hem willen zijn. Zij ziet hem nog even star aan, dan loopt zij het brugje af, langs de stallingen, tot aan den weg, den Schottenweg. Die ligt duister te worden, de boomen erlangs zijn donkerbruin, de lucht bewaart een fijne zoelte. Zij duwt het hek open en loopt op den weg. Zij hoort voetstappen achter haar, maar zij ziet niet om. Het zijn de voetstappen van Lowie, schrikt zij ineens, en zij staat stil. Zij wacht.

Het is Ulrich. Herademend heeft zij toch, dit is zoo vreemd. Hij neemt haar in zijn armen en kust haar. Dan loopen zij voort. In den

drassigen grond aan den Reigersvliet staan zij, te zien over het water, over de rieten. Rechts-weg grauwet het Spokenhof. Maria vertelt. Een loomheid houdt haar gevangen, maar zij zegt haar woorden voort tegen dezen oud-soldaat, die luistert, die haar woorden proeft.

Maria zegt entwat over het bruidje van den Schotschen hoofdman, die vermoord werd. - In mijn land, zegt Ulrich en hij zucht, omdat hij zijn land ineens terugziet, in mijn land, is dat gelijk zoo.

- Wadde?

- Wel, de lenz, de boomen en het water. En de vertellingen uit den ouden tijd. Nu zijn zij twee dierbare kameraden. Hij vertelt over zijn land, dat eender is 'lijk hier. Daar zijn de oude kasteelen, de oude boerenwonen met al hun verhalen van moorden en spoken. - Is da verzonnen, Maria, van da meiske van den Schottischen hoofdman?

- Ze vertellen dad-'ier. Waarom zou 't nie waar zijn?

- Ja, vroeger....

Ulrich Schmoller is rustig geworden. Het brandt niet zoo meer in zijn lijf, regelmatig, langzaam klopt het bloed in zijn hart. Hij luistert naar Maria's adem, die diep gaat, peinzend op den hartsleg van alle leven, thuis, in het verre land, en hier.... Dat is overal eender. De grond riekt, het water blankt zilvergrijs in den avond. Een jongen en een jonge vrouw tezamen aan den waterkant.

- Het leven is toch schoon.

- Ja, zegt zij, maar zij peinst weer op Sjef. Zij kan hem niet uit haar hoofd zetten. Het is alsof hij haar aanziet. Dit mag niet, dit met Ulrich Schmoller. Niet omdat hij 'vijand' is. Een belachelijk woord is dit. Maar wat drijft haar naar dezen mensch? Het is toch niet louter een begeeren, of het zoeken naar bescherming. Of de fijnheid van zijn eenvoudige woorden?

Het is de andere wereld die haar trekt. Zij weet onder Ulrichs smerige kleeven een leed, een gansche geschiedenis van leed, maar ook het geheim van het onbekende, dat lokt, zoeter dan het ooit in Brussel vroeger lokte.

Een ruchtlooze vogel wiekt laag over het water; de vogel in haar hart is stil, het is een fijne, witte vogel, het is de vrede, de liefde, het verlangen. Zij wil Ulrichs wereld kennen. Hij leest in den Bijbelboek, hij verstaat hetgeen zij niet verstaan kan, en hetgeen Lowie noch Fons ooit zullen verstaan. De dokter uit Brussel, die wist ook van al die dingen. Maar hij was anders, meer een mensch van de stad, meer een mensch die schoone stoelen en muziek en winkels noodig heeft. Ulrich Schmoller behoeft dat niet. Die staat hier aan het water. Eenzelfde leven bindt hen aan dit Spokenhof, zij zijn beiden vluchtelingen. Maar een vaag besef dringt in haar door: Ulrich Schmoller hoort hier minder dan ik. Misschien zal hij op een zekeren dag weggaan, en dan zal er niets bij hem overblijven dan een herinnering, een vleugje droom.... Hij kwam hier, hij gaat weerom weg. Ook Ulrich bedenkt zijn komst hier, en zijn verblijf. Wat bindt hem? De witte huizingen in het land, en het voorjaar dat komt? Of het werk bij dien mensch, dien Fons, die noch boer, noch commercant is....! De grond is goed, hij geeft gul, maar wat zou het zijn, wanneer het schraal-zanderige akkers waren? Ulrich lacht; over de herinnering aan den oorlog, het zwerven en de vijandschap van het volk hier, over het verlangen naar het eigene land, klimt een tevredenheid, om het werk, om het leven dat hier ruchtloos bijkans voorbijgaat. Hij laat de plannen los, hij gaat niet verder. Hij moet hier zijn, om.... om dit meisje; en aan den jongen boerenzoon, Sjef, kan hij niet denken. Hij kent hem niet eens.

In enkele seconden beleeft hij het nieuwe. Hij is los van alles wat

vroeger macht over hem had. Hij houdt van den grond, hij is gehecht aan Maria. Een wonder liefdesspel is dit. Zij staan aan het water, met de armen om elkanders schouders geslagen.

Als zij thuiskomen, staat Fons in het deuregat naar den avond te zien. Hij heeft zijn pijp in de hand, hij smoort niet. Die twee loopen gearmd, zij kussen malkaar aan het hekken. Hij ziet dat. Rond het Spokenhof toeft immer nog het licht. Fons is zenuwachtig. Wat is dat met Maria? Vrijt zij met den Duutscher?

Als Ulrich naar boven gegaan is, vraagt hij aan Maria waar Lowie is.

- 'k Weet nie, in zijn bedde zeker....

- Nee'k verdikke, in zijn bedde nie, op 't hof nie. En gij laat den boel hier alleenig om met dien Duutscher te gaan vrijen. Is da geen schande?

- Schande? Waarvoor da?

- Den Duutscher is den vijand. En, zegd'een keer: hoe zit da mee Sjef? Ge laat hem al gemakkelijk in den steek. En ge vermooscht den boel hier, binst da'k weg zijn....

Maria's bloed golft op in haar lichaam. - Van Mullem, zegt zij, en zij nijpt de nagels in de handpalmen;ik zijn hier toch nie om op 't hof te passen. Gij gaat weg, goed, da moe ge zelve weten, maar Lowie smeert hem, ieverans entwaar naar toe, in de stammenees, of waar, en 't is nie gezeid dad'ik altijd thuis moeten zijn.... En Sjef, zegt zij, na een kleine poos, en haar stem trilt, Sjef laat ons toch óók in den steek? Zij beseft niet, dat zijzelve te kennen geeft hoe zij Sjef in den steek laat. - Is 't geen waar soms?

- Waar, waar.... 'k weet nie....

Fons van Mullem aarzelt. 't Is waar. Sjef laat hem in den steek. Hij voelt dat wel. Wanneer komt hij nu?

De lucht wordt nu alsaan donkerder. Daar is geen vogel meer die fluit.

- Schrijft hem nog een keer Maria, zegt hij. Daarna zwijgt hij. Hij loopt over het brugske naar het hekken, hij draait het open en loopt op den Schottenweg, hij steekt zijn pijp in den brand. - Sjef, Sjef, zegt hij, er is een triest verlangen in deze vlak-gezegde woorden. Sjef! -

Maria schrijft in den morgen waarop Ulrich en Lowie met de peerden naar Damme zijn. Het heeft wel geen nut, doch zij schrijft om Fons van Mullem een genoeg te doen. Zij zal hem voorlezen.

Zij pent niets over dien Duutscher.

De Duutscher loopt nevens de peerden. Lowie komt achteraan gesukkeld, hij draait sigaretten en zwijgt. Ulrich probeert een gesprek, maar Lowie lacht hem uit om zijn kromme spraak met de Duitsche woorden. In een treiterig lachen steekt hij zijn verachting voor den vijand. Hij voelt zich de sterkste. - Wij hebben toch den oorlog gewonnen, peinst hij, maar er is entwat dat hem ervan weerhoudt zijn gedachten uit te spreken. Misschien is het een onmacht.

Ulrich voelt de verlatenheid niet vandaag. Hij hoort bij dit land, maakt hij zichzelve wijs. Toch, als zij in Damme bij den boer van het Schepershof komen, merkt hij ook hier, dat hij niet welkom is. De boer vloekt. Sempel de bazinne geeft hem een tas melk. Zij beziet hem, zij verstaat het niet. Dit is alzoo een van de mannen, die tegen haar zoon vochten. Deze leeft, haar André is dood. Zij schenkt nogeens de witte, groote kom vol melk. Zij aarzelt even daarbij. Mag zij dit doen? Aan dezen....? Zij hijgt van haar eigen gedachten.

Zij schenkt voller...., zij peinst: måg ik het dan láten?

Zij is een vrome boerin. Maar de boer negeert den Duutscher.

Ulrich Schmoller, die zoo een vreugde voelde van den morgen, omdat hij thans dacht mee te kunnen werken aan den opbouw van het leven, aarzelt en een gevoel van misselijk-makenden afkeer golft in hem. Is dit allemaal zoo? En.... blijft het immer zoo?

Maar zijn gevoel van afkeer, zijn betrekkelijke angst, wat beteekent het allemaal bij het feit dat de boer van het Schepershof de peerden weigert.

- Lowie, zegt hij, want hij kent hem nog van vroeger, zegt tegen dien Van Mullem da'k de peerden nie gebruiken kan.

- Waarom? zegt Lowie. G'hebt ze toch gecommandeerd?

- Ik breek mijn woord.

Lowie's mond valt open van stomme verbazing, de boer van het Schepershof die niet koopt hetgeen hij besteld heeft.

- Ja maar, hurt...., zegt Lowie, die in dit oogenblik voor zijn baas opkomt, dà gaat toch nie....

De boer van het Schepershof staat op zijn stok geleund op het erf. Hij knauwt op zijn siek. Hij trekt een ruige wenkbrauw naar boven; zijn land ligt voor hem, de boomen worden wazig groen, de toren van Damme staat daar 'lijk een zuil bovenuit. Hij ziet dat niet, hoewel hij staart naar de verten.

Dan vloekt hij, hardop, drij, vier malen achtereen. - Ge neemt ze mee terug,.... en ge zegt aan Fons van Mullem, da'k geen affairen meer met hem doen. Nooit nie meer.

- Waarom,.... zegt Lowie nogeens, maar hij gaat al naar zijn beesten, hij schreeuwt over het erf: - Duutscher! me zijn weg! En hij djakt met een stringe tegen de schuurpoort. De bazinne komt uit haar keuken. Ulrich staat in de achterdeur. Lowie ziet hem staan, een vreemde figuur, ineens weet hij wat het kàn zijn.... - Is 't 'em dá!? zegt hij tegen den boer van 't Schepershof, en hij schudt

zijn kop naar de deur van het achterhuis.

De boer zegt niets terug. Hij spuugt een straal tobakssop voor Lowie's kloefen, dan keert hij zich om. -Verrekt d'rme, grolt hij. De boerin heft haar armen, een hanekraai verschiert.

Als zij weerom op den weg staan, siddert er entwat door Lowie's lijf. Hij weet dat hij geweerd wordt om dien smerigen Duutscher. Hoe zit dat? Doet dat verhaal dan hier al de ronde?

Dat is zoo. Nog dienzelfden avond verneemt hij in het dorp, in de stammenee 'Het Witte Schaap' dezelfde woorden. - Wie haalt er nu den vijand in huis?

Met een gevoel van haat voor Ulrich Schmoller, gaat Lowie hofwaarts. De boer zegde niets, toen zij met de peerden binnenkwamen. Maar hij zonk in zijn stoel, 'lijk kapot. Hij had het geld noodig.

Nu Lowie binnengaaf, zit Fons van Mullem daar weerom in dien uitgezakten zetelstoel. De Duutscher is nievers te zien, die vrijt zeker weer met Maria! Die loopt op den Schottenweg! Ja, dat doet hij, maar hij vrijt niet. Hij is moedeloos. Maria troost hem. Zij windt zich op. Vijandschap? Waarom? Hij weet meer van den grond, hij houdt meer van de witte woonsten, van de sprieteldunne korlas en het gras der lage weiden dan een gewonen knecht van hier uit het omme. Waarom zou hij hier niet mogen zijn? Zij verstaat het niet. In die moedeloosheid spreekt Ulrich over zijn Duitschen Bijbelboek, in het vaderland, daar achter den Rijn. En hij spreekt over zijn studie, maar hij voelt, dat hij die niet meer voort kan zetten. De wereld eischt andere menschen. Hij kan niet meer dienen voor hetgeen hij zichzelve bestemd had, in de rustige jaren voor den oorlog. Hij kan niet meer. Hoe zal hij met dien Bijbelboek in zijn handen, met allemaal andere, stommere gedachten in zijn kop den vrede

brengen onder het volk? Hij zou hier willen beginnen. Omdat hij de vijandschap van deze mensen weet. Hij zou tegelijk willen voortgaan, omdat het niet kan zijn, dat Fons van Mullem schade door hem lijdt.

Lowie Ruyschaert schreeuwt het den boer al vloekend in het gezicht. - Ge zijt stabelzot! Wat peinst ge wel? De menschen moeten dien Duutscher nie, en ik ook nie.... Da vrijt mee Maria. Zij is zot 'lijk haar zuster, zij verdient op haar....

- Zwijgt! zegt Fons van Mullem, om de liefde Gods...., zwijgt! Hij kan Maria niet hooren beleedigen. Er is in zijn hart nog een sprankel van mannelijke durf overgebleven. Hij verbiedt zijn knecht alzoo te spreken. Maar wat moet hij erop antwoorden?

Hij gaat slapen, als Lowie naar boven gegaan is. Hij kan het niet overzien. Maria en dien Duutscher zijn nog niet thuis. Het kan hem niet schelen wanneer zij komen. Zij zien den boer met de kaars naar het raam gaan, daar zet hij die kaars immer. Dan ontkleedt hij zich, en blaast de vlamme uit.... Dat is zijn gewoonte. Zij staan tezamen aan het hekken. De hofhond kent hen, die blaft niet. In de stallen stampen de peerden, die geweigerd werden, het weer wordt zachter. Het is bijkans warm in de lucht, en dat zoo vroeg op het jaar. Ulrich Schmoller slaapt onrustig.

Hij staat drij-, viermaal op in den nacht, hij ziet naar buiten. Hij ziet het water van de krekken. Hij hoort naar de stilte, maar het geluid van zijn eigen ongesproken woorden is sterker. Hij hoort zichzelf zeggen: - Ga naar Maria! Het geluk ligt te grijpe. Hij staat bij de deur, in de kamer daarnevens ronkt Lowie;.... en Maria,.... hij kan rap bij haar zijn. Hij krest met de tanden op elkaar. Hij gaat niet. Hij kàn dit niet doen....

Binst hij onder den morgen door het venster schouwt, meent hij

Elvira te zien gaan op het land. Het is niet waar. Het is Maria, het is tegelijkertijd Elvira, de zotte.... Hij staat op, verricht in alle vroegte zijn werk. Zij doen op het land, en Fons van Mullem doet mee. Er wordt niet gesproken, er wordt niet gerept over de peerden.... Maar het gaat verkeerd. Lowie fluit eens valsch, en als hij Maria ziet komen met een kruik kaffie, dan lacht hij en zijn gezicht trekt gemeen weg.... Hij treitert haar alzo. Heel dit stille spel op de akkers, heel dit stomme lachen en loeren van Lowie...., het snijdt door Maria heen.... Wie is het die hier afstanden maakt, wie is het, die hier een vijandschap zet....

Thuisgekomen leest zij entwat in den Bijbelboek. Daar kunt ge van die dingen in vinden, over vijandschap, ja, ja, maar ook over troost. En eigenlijk....: zonder te zoeken wordt zij toch rustiger. Maar zij twijfelt ook aan dien Boek. Wat moet dat? Zoo is het niet in de wereld, en waar is de Christus, die de goedheid in de menschen brengt, door Zijn voorbeeld? Zij zoekt den Christus buiten ziehzelve om.... Zij moet zoeken in haar eigen hart. Een kort, zeerig gevoel van onmacht en spijtigheid doortrekt haar. Zij is niet gerust. Dat moet gedaan zijn, dat met Ulrich en haar.... Het is niet goed. Zij peinst, dat zij op Sjef moet wachten. En die komt niet. Als hij nu eens níet komt, nooit meer, peinst zij, wat dan? Zij heeft ineens het gevoel alsof Sjef achter haar staat. Hij ziet haar aan, hij heeft maar één oog. Hij lacht, grimmig, hij draagt de kleeren van een gevangene. Zij schrikt op! Wat is dat? Zij keert zich om. Niemand is er. Zij verneemt het ritselen van de bladeren van den Bijbelboek tusschen haar vingers, en, verreweg, het tak-tak van den wekker op de schouw en het knappen van een stukske hout in de Mechelsche stoof.

Is het daarom dat hij niet schrijft? Zij kan het beeld niet meer van

zich afzetten. Zij poogt weerom in den Bijbelboek een ruste te vinden. Maar alle woorden en alle begrippen staan zoo ver van haar, zij voelt ze niet. Het is alsof een vremde mensch in een vremde taal tegen haar spreekt. Zij had dat nòg, in Brussel. Zij wist wat ze zouden kunnen bedoelen met hun woorden, maar zij verstond het niet, en zij gaf er geen gevolg aan.

Zij poogt strakker haar aandacht te bepalen bij dien Boek.

Dat doet zij, totdat Fons van Mullem thuiskomt, ineens. Hij zet zich in zijn zetelstoel. Hij zucht diep, hij is geslagen door een vreeze.

- Wa doet ge met dien Bijbelboek, Mária?

- Een keer in zien....

- Zet 'em weg, ràp!

Zij draagt den Bijbelboek op de schouw. Zij ziet er nog naar, dan doet zij voort aan haar werk. Zij verlangt naar Ulrich Schmoller, naar zijn woorden, zijn handen, die om haar hoofd vouwen, zijn mond die haar kust.

Ulrich Schmoller komt niet.

Lowie komt. Hij is bleek. Fons van Mullem ziet het, Maria niet, zij vraagt:

- Komt Ulrich nie?

- Wien is da? zegt Lowie zwak, met een poging tot zijn treiterij. Maria geeft geen antwoord. Zij gaat naar het brugske.... zij ziet hem niet, zij keert weerom in de keuken en draagt het maal op tafel. Op de landen, heel in de verte hoort zij de klokjes der boerenhoven gaan.... Een fijn, zilverig spel van kling-kling, kling-kling, beeft er in de lucht, het maakt de ruste van het land spitsers.

Lowie zegt ineens:.... die komt nie meer...., die is weg, voorgoed.

- Ulrich? schrikt Maria, wat hebt ge.... met hem....?

- Geen bliksem, zegt Lowie ruw, maar hij liegt. Zij ziet het.

- Van Müllem, zegt Maria scherp, zij heeft een vermoeden, waarom bemoeit gij u daar nie mee.... Zij strekt haar hand uit naar Lowie, haar vinger wijst hem aan, alsof Fons dien bleeken knecht met zijn baard van veertien dagen nie zou zien.... - Vraagt hem, Van Mullem, wát of er is,.... mee dien Duutscher!

Fons van Mullem zegt zwak: - Ja, Lowie, wad'is da nu? Ruuze? - Hij is d'r vanonder, zegt Lowie langzaam. Had ge somtemets gewild da'k mee ging om te zien waar of hij naartoe gaat. Hij lacht, onrustig.

Ja, Ulrich Schmoller is weg. Hij komt niet terug, dien middag. Fons trekt met Lowie naar het land.... Maar als Fons 's avonds aan het einde van zijn grond gaat zien naar den stand van het jonge koren, vindt hij Ulrich achter een boschje. Hij verschiet ervan. Ulrich beweegt zich niet. Hij ligt daar, is hij dood....?

Dat peinst Van Mullem tenminste. Het is niet waar. Lowie, voor het zoldervenster staande, ziet Fons, hij vermoedt ineens, dat Ulrich Schmoller daar ligt. Onverschillig gaat hij naar beneden, in de keuken. Hij weet dat het spel verloren is, hij zegt tegen Maria: - Van Mullem heeft dien Duutscher weeral gevonden, hij lag daar in 't land....

Hij komt dicht bij haar staan. Hij zegt, haar scherp aanziende: - En zult ge dat nu een keer laten, mee die stomme bekketrekkerij naar dien Duutscher?.... As ge begoest zijt naar een vint, awel, pakt er een, maar geen Duutscher. Hij maakt een beweging alsof hij schiet met een revolver. - Kapotmaken, allemaal, zegt hij, ge zijt toch Bels....

Maria doet een stap nader. Zij slaat de hand weg, die nog op haar gericht is, alsof zij neergeschoten moet worden.

- Bèls? Bèls? hijgt zij....; houdt uw bek, bah, ge stinkt.... laf-

aard! Scherp springen de verwijten uit haar mond. Zij schimpt. Zij hoort nog zijn laatste woorden en zegt bijtend: - Bèls? Neeë, géén Bels! Belzen zijn wraakzuchtige beesten! Daar-zè, weet ge 't nú?

Hij verstaat het niet meer.

Hij ziet haar niet meer aan. Hij hoort, 'lijk van heel verre, een stortvloed van scheldwoorden over zich heengaan.

Het duurt lang. Hij staat aan de tafel, en wat hij in de deur e ziet, had hij niet verwacht.... Doch wat zou Fons van Mullem anders hebben moeten doen dan dien Duutscher onder den arm nemen, en hem meetrekken, het land over, tot in huis....? De hofhond blaft, hij laat niet af, hij werpt zijn heesche hofhondengeluid in den valavond. Ulrich is bij bewustzijn. Hij opent de oogen. Hij heeft een uitdrukking van afkeer op zijn gezicht. Maria gilt, zij ziet de wonde boven zijn oog. Zij ziet de armen die slap neerhangen. Zij helpt Fons, die Ulrich op het bed legt in de alkoof. Hij heeft Lowie niet gezien. Nu gaat Lowie weg, 'lijk een hond die geslagen is, met een valschen blik in zijn oogen. Fons van Mullem keert zich om, hij ziet hem weggaan, rap loopt hij hem achterna. - Lowie, dreigt hij, gáát ge...., gáát ge....!

- Peinst ge dan somtemets da'k nog zou willen blijven?

Daar geeft de boer geen antwoord op.

Lowie vraagt zijn loon niet, hij gaat. De boer ziet hem rap over het land loopen, hij pakt den weg binnendoor terug naar Damme.... 's Anderdaags komt een klein gastje met de velo om het goed te halen. Nu is het stil op het hof, Ulrich ligt nog in de bedstee, met een verband rond zijn hoofd, dat Maria ververscht heeft. Hij leest in den dikken, ouden Bijbelboek. Hij ziet de uiteenvloeiende woorden:Ik zal vijandschap zetten tusschen.... Meer niet. Hij voelt, dat de vijandschap, 'lijk de liefde, onder de menschen gezet

is, door God. Daar staat niet: er zal vijandschap zijn tusschen....., maar: ik zal *zetten*! Gelijk een hoog ridderzwaard staat inderdaad de vijandschap tusschen mensch en mensch. Het zwaard blinkt, het blinkt blauw, en wanneer ge de hand legt op de grepe, legt d'ander evenzoo zijn hand daarop. Zou dat een verzinsel zijn, dat 'zetten'? Een woord, dat ze bij de vertaling zochten? Hij ligt daar nu zoo rustig over te peinzen, alsof die vijandschap op zichzelf hem geen zeer doet. En zij dóét hem zeer. - Maria, zegt hij 's avends, wat is vijandschap?

Zij ziet hem aan, over haar breisel heen. Vijandschap? Zij zou willen zeggen: - het omgekeerde van liefde....., maar zij durft dat niet. Het klinkt belachelijk, en het is niet duidelijk en schoon gezegd. Binst zij de schouders ophaalt, en doet alsof zij steken telt, peinst zij: wát is het, de vijandschap, die komt tusschen twee menschen, die malkander nooit zagen....? Zij legt het breisel neer. - Ge moet-gij slapen, Ulrich, 't wordt later, morgen zult ge beter zijn....

Met een zucht sluit Ulrich den Bijbelboek, en hij glimlacht, hij heeft die vraag zoo maar gedaan, om eens te zien.... Het is, of hij geraden heeft hetgeen zij dacht, dat over die liefde. Hij kan er niet moedig en diep op napeinzen. Zijn hoofd is moe, in zijn lijf is het 'lijk of ze met messen steken.

- Gaan wij dat nu niet aangeven? vraagt Maria zacht aan Fons, die binnengekomen is met een zorgelijken trek om zijn mond. Hij geeft geen antwoord op die vraag, hij zegt: - Den Dikken Does zou da moeten zien, die zou spreken over het schaap da van den scheper weggedwaald is, of zoo-iet. Da zou die zeggen over Lowie, verduidelijkt hij. Hij ziet niet naar Maria, hij knijpt het linkeroog

halveling dicht, zoo gluurt hij naar de bedstee, waarin Ulrich Schmoller slaapt,
onrustig, en hij zucht: - Aangeven? Moet het somtemets nog in de gazetten staan
ook, da wij hier nog de Duitschers in ons huis pakken?

Negen en twintigste hoofdstuk

Nee, vijandschap, dat is entwat, dat zoo rap niet verdwijnt bij de menschen. Ulrieh is genezen, hij peinst er weer over om weg te gaan, maar hij kan niet. Maria heeft hem verpleegd, verzorgd, zij kuste hem goenacht voor het slapengaan; zij houdt van hem.... Of is het een goede kameraadschap en brengt het medelijden haar tot entwat van liefde dat geen liefde is? Zij weet het niet. Dat het niet gansch zuiver is, ervaart zij, wanneer Fons van Mullem klaagt over Sjef, die niet meer schrijft. De dagen zijn naar de Meie geloopt, gevluht zijn zij, 'lijk kinders voor het grelle onweer. Nu staat de hemel strakkestille, in een blauw kleed, dat van korenblommen moet geweven zijn. Over de boomen van den Schottenweg drijft het fijne spel der Vlaamsch-kanten wolken. - Ons Heer is een spellewerker, Ulrieh, ziet ge da? Zij wijst. Ulrieh verstaat haar niet. Hij lacht eens, trekt haar naar zich toe. Hij voelt zich goed. Hij is sterk. Hij kan werken!

Hij staat later op het land met Fons, en het gebeurt dat Maria komt meehelpen. Zij zeggen niets van de vruchten, die staan er niet goed voor. Fons ziet het ook wel. Ulrieh schudt het hoofd. Wat moet hier van terecht komen? Zij zullen zien.... Het heeft tevele geregend, zegt Fons van Mullem in zichzelf. Hij grommelt zomaar wat met zijn woorden. Is het waar, of is het niet waar, dat van dien regen? Maar nu de zonne! Zij moet de aren uit den grond trekken, wermte geven, de kilheid der nachten verdrijven, zij moet d'aarde drogen, tot heel diepe in. Doet zij dat? Het blijft koud, het blijft nat. Wat zijn een paar schoone dagen, vergeleken bij al dië waarop het regent; binst somwijlen de zonne schijnt! De veugels tierelieren als de zonne komt, zij zottebollen rond de boomen, die voluit groen

staan, zij spelen in de plassen. Heel het Spokenhof ligt onder het gekwetter der luidruchtige musschen.

Fons zijn land ligt toch al lage, veel te lage, en ge ziet van hier, dat de burgemeester, toen hij hem dat brokke verpachtte, niet meer ging zorgen voor een draineering. Fons zelve heeft daar geen verstand genoeg van. Hij ziet wel, dat het water in de slooten te hooge staat voor dezen tijd van het jaar, en dat het alsaan in de kreken stijgt, maar dat hij daar zelve 't een en ander aan had kunnen doen, daarop peinst hij niet. Ulrich weet het, tenminste, hij vermoedt het, doch hij durft er niet over te beginnen. Het kan thans niet meer, alle vruchten staan in den groei. Maria ziet naar de plassen op het land, zij zwijgt.

Dertigste hoofdstuk

Dat met die vijandschap, dat trekt lange door. De menschen op het dorp van Dudzeele en die van in 't ronde, weten nu zoo langzamerhand wel, wat of er met dien Lowie gebeurd is, en met dien Duutscher. Daar zijn de zachtmoedigen, de eenvoudigen, die dat afkeuren, zij vormen wellicht een zeventig procent. Maar de dertig procent haters die overblijven, daar hebben de zachtmoedigen naar te zien, en dus verwerpen zij dien zotten Fons van Mullem die een soldaat - een Duuts! - op zijn kot haalt.... Hij zal daar nog sporten mee beleven. De boer De Blicck steekt evenwel niet weg, dat schurkenstreken 'lijk die van Lowie streng gestraft moeten worden. Maar De Blicck is een flamingant, dat weet heel het dorp, een die niet buigt. Daarom is zijn oordeel al bij voorbaat verworpen.

Ja, De Blicck, die weet entwat. Die zijn zoon is doodgemarteld in de gevangenkampen van de Franschen, omdat hij aan het front, in de Vlaamsche rijen, Vlaamsch dierf te zijn.

Maria weet dat. Zij vertelt het aan Ulrich Schmoller. - De wereld weet daar niet van, zegt zij. Hoe komt het toch, dat de wereld daar niet van weet?

- De wereld weet van heel Vlaanderen niets, zegt hij.

- Zij weten, met name en voornamen, van den eersten tot den lesten, welke jongens en mannen d'r van hier naar Duitschland gegaan zijn, en hoeveel d'r daar gebleven zijn. 't Was oorlog, 'k Versta dat. Maar waarom weten ze niet, hoeveel van ons jongens vermoord en versmoord zijn, door.... bondgenooten?

Ulrich geeft geen antwoord. Hij kent dit alles niet. Hij staat daarbuiten. Evenwel, wanneer hij tot de menschen gaat, wanneer hij

hoort en toeziet, verkent hij entwat vreemds:.... zij, Duitschers, weten meer van Vlaanderen dan dit eigen volk....!

Hoe is dit? Hij durft de gedachte niet tot een zin te vormen. Hij kan dat niet doen. Wat zou Maria zeggen? Maria, die peinst, almaar peinst dat hij een vreemdeling is.... Het zou goed zijn, zoo hij eens met dien boer De Blieck zou gaan spreken. Hij zou daar niet als vijand ontvangen worden. Hij vermant zich. Bij Fons is hij toch ook geen vijand? Neen, door Maria, maar als zij er niet was.... Hij veracht de besluiteloosheid van den boer, zijn zwakheid, zijn willoosheid.... Hij heeft wel gemerkt dat de boer hem liever had weggezonden....

Hij staat stil op den weg, Ulrich. Hij ziet naar het dak van het Spokenhof. Het zou beter zijn voort te trekken, naar het vaderland terug. Maar hij kan den boer niet in den steek laten. Hij moet terug, hij kan niet, dáárom niet, en dáárom niet. 's Avonds neemt hij Maria bij den arm, zij wandelen langs de velden.

De weken gaan voorbij. De zonne draait. Zij klimt. God zij geloofd en gedankt, het wordt droger, naar den oogsttijd toe.... Het gewas zal rijpen, het graan zal goud worden.... Ja, bij veel boeren wordt het graan rijp, maar wat is dat bij Fons van Mullem.... Het zijne blijft te lange groen. Het is hoogopgeschoten, uit de krachten gegroeid, maar de aren zijn klein, en de rijpte wil er niet in komen, de droge rijpte, die goudkleurig is, en die alreeds riekt naar het versche, blanke brood.

Het hart slaat Fons van Mullem in de keel. En Ulrich staat gebogen over een krant, te zien naar de berichten over den oogst. In het algemeen onbevredigend. Teveel water. En Fons van Mullem zijn grond is het laagstgelegen van al den grond hier in 't omme. Het is het krekensland.

Ulrich twijfelt aan den afloop. Het kan nog beteren, maar het moet droger zijn. Des uchtends pakt hij den Bijbelboek van den boer. Hij bladert. In alle vroegte zit hij met dien vremden Boek op zijn knieën, de jonge zon klimt over het water van de kreek. Hij verlucht den toren, hij verlucht het hof. Over het hof trekt een frissche morgenwind. Ulrich staat op, hij heeft den Boek in zijn handen, de zonne straalt op den band, op de bladzijden, die vergeeld zijn. Hij leest voorin, op de onbedrukte bladzijden de aantekeningen van een oud boerengeslacht, over het sterven der koeyen, over het sterven der kinders. Over de geboorte. Hij ziet den opgang van een vreemd geslacht, het geslacht van Sanne de Zwarte, dat hij nooit gekend heeft en waar Fons met een enkel woord slechts over sprak. - Zij leefden mit Gott, zegt hij, en hij gebruikt zijn eigen Duitsche woord voor den Schepper, voor den Maker van den grond en den Verwekker van alle leven en alle sterven. De dood is entwat dat ge niet vergeten moogt. Het behoort bij het leven, en de ondergang is het teeken waarin de dood alreeds zijn stempel heeft geduwd. Een bitsige tweestrijd heft hem op, draagt hem mee.... Nee, hij staat aan de deure geleund, Fons van Mullem hoort hij in de keuken, Maria is nog niet op. Zij zijn te laat.... Maar wàt wacht er voor werk? Kom, hij moet de peerden voeren, hij moet de stallingen kuischen, de arbeid van allen dag, de dagelijksche zegen, de slameur, begint.... Maar hij is moede, en loom is hij. Hij voelt zich hoog opgetild in al zijn moeheid, over dit hof, over dit land heen. De jonge dag meldt zijn heimwee naar al het leven dat hier eens woekerde, hier, op dit land. En wat heeft hij daarmee te maken, hij is een vreemde.... Een vreemde, die houdt van dit alles.... Hij strekt zijn armen uit. Hij droomt. Hij lacht om dien droom van al het leven, al die boerengeslachten uit dit land.... Och, het boeren-

bedrijf is immers eender, overal ter wereld? Het boerenleven, het is de vrede en de vooruitgang....!

Hij leest niet in den Bijbelboek, hij staart op de dunne, bruinzwarte letters. -Mijn koeyen zij al doot.... Dat staat er; waar zou het beter kunnen staan dan in dezen Boek?

Fons van Mullem zal zijn misoogst óók eens kunnen neerschrijven onder deze regelen, die met verbleekten inkt daar staan 'lijk een scherp spel van levendige werkelijkheid: de tegenslag. Is het een straffe?....

Daar is een tijd van alles....

Rap, waar is het nu, waar zijn ze, de woorden van den Prediker?

‘...Alles heeft eenen bestemden tijd, en alle voornemen onder den hemel heeft zijnen tijd....

....een tijd om te zoeken en een tijd om te laten verloren gaan, een tijd om te bewaren en een tijd om rveg te roerpen....

....een tijd om lief te hebben en een tijd om te haten, een tijd van oorlog en een tijd van vrede....

Een tijd om lief te hebben: Maria! het hart schreit om de liefde. Het land: het hart roept naar het land, waarop de oogst niet rijpen wil. Een tijd om te haten: Lowie,.... neen, neen, schudt Ulrich Schmoller den haat los uit zijn handen, hij verdringt den haat uit zijn hart. Niet Lowie, maar de krachteloosheid van den wil. Hij wil werken. Hij wil nog éénmaal terug naar zijn eigen land.

Hij heeft dit nu lief.... Maar in de verte, in dien wonderen gloed van heimwee, brandt de liefde voor huis en erf van zijn vader. Hij zou kunnen gaan, en nimmer weerkeeren.

Hij staat hier op een post, die hij straks verlaten moet, om voort te kunnen gaan.

Hij zal gaan, als Sjef komt. Hij kan den boer niet alleenig laten. En dan? Maria zal niet meegaan, hij weet dat de woorden van haar liefde niet de woorden eener eeuwige liefde zijn.... Hij houdt zich stil als Maria beneden komt. Hij zet den Bijbelboek terug op de schouwe, hij gaat aan het werk. Koel glijdt de uchtend langsheen zijn lijf.

- Heeft het geregend van den nacht? vraagt Fons. Hij weet het wel, hij heeft het gehoord, maar hij móét dit vragen. Het zou een droom geweest kunnen zijn.

- Ja, zegt Ulrich; maar nie vele, voegt hij er verzachtend aan toe. Maria zwijgt, zij ziet een vremden glans in de oogen van den Duutscher.

Het is stil. Op het hof hooren zij niets.

Maria zegt: - Brengt ge den hond zijn eten, Ulrich?

Ulrich knikt. Maar ineens staat hij op van zijn stoel. - 'k Heb nog niet gehoord, den hond, zegt hij.

Maria's hart klopt sneller. Wat is er met den hond? Maria wil eten brengen, maar de hond heeft geen eten meer noodig. Die ligt in zijn kot, zijn oogen zijn glazig, zijn bek is toe, maar de tong, die blauw en dik is, komt zijdelings uitsteken, vastgebeten door de tanden. Hij is dood. Hij is vergiftigd.

Ulrich heeft Bel onderzocht. - Já, vergift, zegt hij, langzaam. Hij begraaft het dier. Zij hebben Bel niet hooren blaffen. Naar Lowie blafte hij niet.... Dat peinst Ulrich, en Maria peinst het, en ook Fons zelve peinst op dien knecht.

Fons haalt zijn schouders op, hij kan daar niet droef om zijn, om een hond. Maar hij vloekt, zittend aan het maal, den vent die het deed.

Het heeft geregend, dat is erger. En in den voornoen duikt de zonne

weg, en het begint weeróm.... Dat is de oogst. Heel den oogsttijd door valt het water, overvloedig. Fons van Mullem kan niet oogsten, hij kan geen peerden verkopen, want hij gaat niet van het hof weg op commercie. Een angst houdt hem tegen. Hij zendt Ulrich om voeder voor de peerden naar den molen van Pietje Coussemaker. Ulrich kent Pietje wel. Hij is er geweest binst den oorlog, hij heeft nog geslapen in den molen, op een stapel leege zakken: de vijand! Maar Pietje trekt zich daar niets van aan. Integendeel. Hij praat met dien vijand, 'lijk hij met al zijn oude kennissen spreekt.

- Hier hebt ge nog geslapen, grinnikt hij dun, weet ge 't nog?
- Ja, ja, Pietje, 'k weet nog!
- En dienen dikken kaptein was zat! Weet ge dá nog?
- Ja, ja, Pietje, zekers.

Pietje vult een zak haver. Ulrich laat de gladde korrels door zijn handen glijden. Hij ziet in gedachten zijn kapitein, die teveel Schnapps gedronken had. Maar waar zat Pietje Coussemaker toen? Die had óók een drupke te vele binnen, en zijn vrouwe riep telkenkeer maar: - Pietje, komt toch een keer van den: meulen, ge moe naar bedde! Ulrich lacht....

Pietje draait zich om, zijn mager, klein gezichtje, boven dat sterke, taaie lichaam is wat belachelijk, maar zijn goedige oogkes gluren naar Ulrich Schmoller.... Hij heeft in den oorlog het leed niet gekend. Hij heeft eerst ná den krijg zijn vrouwe moeten begraven. Zij stuikte van een keukenstoel op de stove, ongelukkig terechtgekomen, en een dag later dood. Een verbloeding in de hersens.... Als Pietje daaraan peinst, kan hij niet meer lachen om de woorden van Ulrich, die zegt: - Pietje, zoudt ge nóg een Schnapps mögen, 'lijk damals? De vrouwe kwam roepen, weette-gij da nog wel? Sag' eens....

- Ja, ja, knikt Pietje Coussemaker triest, maar hij peinst niet over die dreupelkes na, hij ziet zijn vrouwe te bedde liggen.... Hij wordt stil, hij is wat ouder geworden, de molenaar.

Als Ulrich met de zakken haver terugrijdt naar het Spokenhof, lacht hij om Pietje, met zijn: - ja, ja,....en hij met zijn: - já, já! Hebben zij malkander niet meer te vertellen?

Met de handen in de broekzakken staat Fons van Mullem over zijn land te zien. Hij laat zijn peerden in den steek. Hij wil het koren oogsten. En het kan niet.

Op het ende van den zomer, als het meeste graan binnenzit, in de schuren, en als een deel alreeds verkocht en weggevoerd is, zijn er nog maar enkele boeren, wier gronden danig laag liggen, die het koren niet hebben kunnen binnenhalen. Het is af, het graan van Fons van Mullem, het staat in stuiken. Het staat nog halvelings groen in stuiken, en het is zompenat. Zijn terwe, zijn gerste.... Een onmacht bevangt hem. Eerst thans dringt het tot hem door, dat hij straks moet betalen aan den burgemeester. Waarvan? Het werkvolk, dat van achter Brugge kwam om te helpen oogsten is betaald. Veel hebben zij niet gekregen, de mans, het regende te veel. Het is een droeve oogst.

Fons móét betalen. Hij kan niet.

Die dochter van De Blieck, Madeleintje, die met dien jongen van Ramscapelle getrouwd is, móét betalen, zij kan niet. Vader springt bij, hij gaat naar zijn dochter toe, en naar zijn schoonzoon, dien harden werker, die met een steenen pijp tusschen zijn tanden geklemd aan de schouwe leunt, en zwijgt.

Het kind maakt mekkerende geluidjes in de wiege. De Blieck, die geerne lacht, óók in de miserie, verkoopt grappen; hij ziet naar het kind, het meiske. Het is ook een beetje het zijne. Och ja, het leven

is rijk, maar wat moet er met dien armen jongen hier, die niet betalen kan, gebeuren? Is dit de rijkdom van het Vlaamsche land? De Blicck spreekt over die schulden van zijn schoonzoon niet, noch over het verdriet van zijn dochter, die daar gestopen zit, te moe en te verslenst van den harden slameur in het land. Zij heeft geholpen aan den oogst. Knechten betalen waar een jonk wijf in huis is?

Haar lichaam doet zeer. Haar borsten doen zeer, het kind moet gevoed, het huiswerk gedaan worden. Een zeerte kruipt in haar rugge rond, zij wordt toch niet ziek?

Zij moet sterk zijn. Zij spreekt weinig met haar vent over het verlies van dit jaar. De beetten zullen het misschien poover goedmaken? Maar de pachten zijn hoog, en harder dan het ooit was drukt de hand van de rijke grondbezitters op de gelddoos, opdat de franken boven het deksel zouden springen.... De jonge boerin peinst dat.... Haar vader zegt het....

- Luistert naar mij, zegt hij luide tegen die jonge menschen, en hij blikte naar de wieg, waar het meisje ligt te groebelen en te kreubelen. Luistert naar mij, een misoogste, dá kan immer passeeren. Maar de druk van den rijken man mindert nóóit, verstaat ge! Vergeet da nie. Vergeet nie, da de rijke man ons haat. Hij kan da doen. Hij is een meneer, een meester, met een djakke van geweld! Wij zijn de slaven. Wij zijn een slavenvolk.

- Alla toe, vader, zegt zachtken de jonge boerin. Zij weet wat er komt. Altijd zit De Blicck met zijn kop in die volksbeweging.

Maar het magere gezicht van Isidoor, den schoonzoon staat bijkans gierig van een luistergraagte naar De Blicck toegekeerd. Hij hoort da geerne. Het is pertant geen schoon nieuws, te hooren dat ge slááf zijt.

De Blicck zou dat allemaal eens willen uitleggen, maar zijn dochter

ziet hem zoo weemoedig aan. Dit brengt geen redding, dit gesprek over de rijke mans. Daar zijn d'r toch ook góéden onder?

- Já, zegt De Blieck driftig, maar.... weinig, en hij vloekt daartusschen. Hij doet dat nie vele. Hij schuift de klakke van zijn mageren kop, die kaal is en geelbruin van het werk op het hof, onder den wind en den brand der zonne.... Hij heeft een gezicht, dat aan één kant dikker is dan aan d'anderen kant. Hij heeft verrimpelde handen, met zwarte vingernagels. Maar hij heeft een paar trouwe, goethertig-grijze oogen. Hij is wat sentimenteel. Hij kan zotte, dūrvige dingen doen, en in stilte de tranen uit zijn oogen vagen, omdat hij een lied gehoord heeft, dat hem pakte.

Nu staat hij in de stille keuken van zijn dochter. Het wiegekind broebelt geen dwaze geluidjes meer. Madeleintje zegt: - Fons van Mullem van 't Spook'of, die staat d'r nòg slechter voor. Die gaat d'r af, ge zult het zien.

- 't Is zijn eigen, vergeet da nie....

- En 't had 't ónze kunnen zijn, als die burgemeester met zijn verrekke manieren....

- Zwijgt, en zij gelúkkig da 't uwe nièt is. Nóg meer water dan hier....

- 't Is geen waar, zegt Isidoor, nie meer water, maar slechteren afvoer. En een stommeren boer! Die Van Mullem is een zót, een verwaanden dwaas. Hij zit daar mee dien Duutscher. En dat is alles. En wá weet een Duutscher van het boerenwerk.

- Die Duutscher is goed.

- En Van Mullem deugt nie. Eigen gewin, eigen verdienst.... Een ander kan verrekken....

- Já, zegt de jonge boerin de woorden van haar man na: - Eigen gewin, anders niks. Zij kan het niet verkroppen, dat Van Mullem de boerderije kocht.

- Hij heeft toch zeker zware lasten? vraagt zij haar vader.

- Ja, die vent zit vastgekocht. Ge zult eens zien, van 't winter moet hij d'r af. En dan is de burgemeester eigenaar. En dan....

- Dan verzuipt die zelve in al zijn water, ge zult er schoone theaters van beleven.

- Nee, die is slimmer, die doet da nie. Die laat het water afvoeren, en die gooit de kreken dichte as 't kan. Dá zult ge zien.... Twee jaren achter malkander al da water. Maar doet de staat daar dan eens niks aan?

De Blicck haalt de schouders op. Hij keert zich af, hij bezieet een kalender, hij zou wat willen zeggen, maar hij lacht slechts. Hij lacht, alzoo zijn woede verbergend om den staat, die hen hier óók laat verzuipen. Isidoor geeft antwoord aan zijn vrouw: - De staat bekommert zich om Vlaanderen niet. De groote heeren zorgen toch voor ons?.... Maar ge moet nie vragen hóé! zegt hij er bitter achterna.

- Is da nu zoo schrikkelijk mee die groote heeren? Overdrijft ge nie? Die is 't toch hun eigen belang as 't land goed is....

- 't Is messchiens meer stommigheid dan onwille, 't kan zijn, bromt De Blicck, maar in ieder geval, wij zitten d'r mee.... Gelukkig, 't kan nog doorgaan, het spel hier.... 'k Zal u helpen. Maar as 't nóg een keer een jaar geeft....

- Vader, schriemt Madeleintje ontroerd, en zij ziet naar haar kindje, ge zijt toch goed.... Zij huilt erom, met lange, gierende uithalen.

- 'k Gaan, zegt De Blicck, Isidoor, kom gij vanavond een keer bij mij.

- Ja vader!

De Blicck groet kort, hij loopt over den natten weg. Het is bij zoo-

véél kleine boeren thans miserie. Zij kunnen niet betalen. De krotte en de verkommering sluipen weerom door het land, door dit land, dat vet en glanzend is van vruchtbaarheid. Het is alsof de herfst spot met de triestheid der menschen, heel het najaar door schijnt het wel, 'lijk of het niet drogen wil. En het waait. Ge hoort den wind juulen in de schouwe, hij smakt de sturtvlagen tegen de vensters. Maria luistert naar den luiden wind, zij huivert.

Zij beziet Ulrich Schmoller, die in zijn Bijbelboek leest, zij beziet den baas die staart in den gloed van de stoof. De wind brengt oude herinneringen aan. De wind brengt de zorgen.... Gansch den nacht valt de regen. Gansch het najaar verzuipt in de vocht, in de zompigheid.

Een en dertigste hoofdstuk

Het is op zoo'n avond dat Fons naar den burgemeester gaat, om te gaan zeggen dat hij zijn pacht niet betalen kan. De boomen staan 'lijk spoken.

De burgemeester lacht slim, die peinst dat hij den boer al heeft.... Wat moet hij doen, hem nu reeds van het hof zetten? Wat moet hij doen met een hof dat onder water staat? Aan den anderen kant: hij zou moeten zorgen voor de afwatering van het land, en dat kan hij niet, zoolang Fons hier zit. Hij rolt een sigaar tusschen zijn vingers, de burgemeester, en hij voelt zich zóó behaaglijk, bij het warme vuur, en kloek bij de overwinning op dezen zotten boer, die peerdemarsjan is, en die bóér wilde zijn...., dat hij hem vergast op een reesem Fransche woorden en zinnen, waar Fons de knoppen van verstaat. - Ge zègt? vraagt Fons.... Er ligt een deemoed in zijn stem. Hij vreest den burgemeester, maar hij kan zich met zijn doffen kop, waarin entwat hamert, niet afvragen, waarom hij dan zoo grootsch en verwaand-gek was, om met die boerderije te beginnen.

- Mmmjà! zegt de burgemeester, ge verstaat gij vaneigen geen Fransch, maar hetgeen da'k zegde is dit:een christenmensch moet een anderen christenmensch helpen.... Dat is een zegswijze van eh, van diene.... beroemden eh.... Hij vindt geen naam, omdat hij doodeenvoudig geen naam weet. Het maakt toch indruk op Van Mullem, die herademt, uit de woorden van den burgemeester spreekt een belofte van hulp.... Ja, en hij wordt geholpen, maar hij moet zeker zorgen dat het geld er in het voorjaar zal zijn, uiterlijk einde Maart. En dan, dan heeft de burgemeester nog een kleinigheid.

Hij ziet Fons aan, die aan zijn sigaar trekt. - Ziet eens, Van Mullem, 't is hier entwat heel anders, 't Zijn gemeentezaken waar ik nu mee aankom, 't Betreft dien vremdeling.

‘Duutscher’ zegt hij niet. Hij zegt alsaan ‘vremdeling’. - Jà, knikt Fons, wad'is 't daarmee? - Ge zoudt den diene beter kunnen voortzenden naar zijn Moffenland, is 't waar of nie? -

- Moeilijk, zegt Fons, 'k zou dan een ánder noodig èn.

- Vaneigen, ge neemt Lowie terug, die zit hier weer op 't dorp.

- Nee, da nie! Van Mullem zegt dit zacht, maar vastbesloten. Hij is zijn deemoed even kwijtgeraakt, hij heeft zijn slaafschheid even losgelaten, 'lijk een kind, dat zijn spel een moment opzij legt....

De burgemeester haalt zijn schouders op. - Ziet eens, Van Mullem, ge kunt doen en laten hetgeen ge belieft, máár...., ge moet bepeinzen, dat dien uitstel van betaling nie op papier geregeld staat. 'k Sta hem toe, dien uitstel, maar.... ik kan altijd veranderen. En wat zoudt ge met een Duutscher moeten doen, als ge zónder hof zit.... Hij lacht, de burgemeester. Niewaar? 't Is maar een vrage! Kom, hij zal een keer schenken. Hij pakt twee glaaskes en een kruike geligen genever. Hij werkte daar geerne mee! Ge kunt een mensch, die nie drinken kan, zoo gemakkelijk entwat laten zeggen.... Zij drinken. De burgemeester kan daar goed tegen, Fons zakt aldra weg in een doezeling, die de geluiden vervaagt, en die ze somtemets toch ook weer scherper doet zijn. De stem van den burgemeester komt van heel verre. Hoe langer hoe verder gaat zij weg. En als Fons buiten staat, op den landweg met de wilde, ruischende boomen, is het uit de gewaaien dat de wind zich op hem stort, meevoerend een stem, een reesem woorden, die zeggen: - Ge doet dien Duutscher dus voort. En telkenmale geeft Fons

daar antwoord op. Hij staat stil, zeggend: - Ja, ja, 'k zàl hem voortzenden.

Maria, die met Ulrich bij de stoof gezeten heeft, hoort Fons thuiskomen. Ulrich slaapt reeds. Hij droomt van het blonde vaderland over den Rijn, en over de vijandschap; àl die vreemde menschen, die hij aan het front en in de Fransche gevangenschap leerde kennen, ziet hij voor zich.

Hij ziet daar dien Franschen kapitein met zijn dikken buik, die altijd een fleschje sterken drank bij zich had, en waar hij somtemets eens van mocht meeproeven. Hij lacht in zijn droom, hij wentelt zich, hij smakt met de lippen.

Hij ziet de overige krijgsgevangenen, Wilhelm, Otto, Heinz....al die namen, al die gezichten. Waar zijn zij nu? Zij zullen teruggekeerd zijn in het vaderland, het is alsof dáár de lente voluit te bloeien staat. Ulrich ziet het voor zich. Hij ziet de meisjes werken in het land. Hij ziet de paartjes gaan tusschen de boomen van den boschkant, waar, op een groote, achtkantige kiosk een militaire kapel speelt. Een vroolijke, klaterende marsch. En al de uniformen die passeeren. Die vriendelijke of strenge gezichten.... Het leger, het leger....! Hij droomt dat het nóg bestaat, en dat hij dáár, waar de muziek luide verder speelt, met geroffel van trommen en het hooge getril der fluiten, ineens dien man ziet! Dien lafaard.... Hij komt daar, dien officier, die hem met een rijzweep in het gezicht sloeg, toen hij in het halfduister naar de latrines ging, en tegen hem aanbotste....

Hij schrikt wakker, hijgend ligt hij in het bed te woelen, daarna luistert hij. De wind...., de wind.... Aan het kleine venster staat de officier met zijn rijzweep, die lacht gemeen, zijn kleine, zwarte snorretje trekt er van op.

Twee en dertigste hoofdstuk

Hij heeft dat wellicht voorvoeld, de ontmoeting met dien officier. Als hij in den namiddag van den volgenden dag de stallingen kuischt, komt Fons met een peerdenkoopman de poorte in. Hij ziet hem niet goed in het halfduister. Maar buiten herkent hij hem. Hij blijft stokstijf staan, hij laat den toom van het peerd uit zijn handen vallen, en dan bukt hij zich. Voor zijn voeten ligt een eind touw. Hij raapt het op, zijn adem stoot, en hij trilt over gansch zijn lijf.... Dít is de officier, de Brusselaar, die hem sloeg met zijn zwiepe. Of vergist hij zich? De koopman staat zoo rustig met Fons te praten, hij let op den peerdenknecht niet.... Is hij het dan niet? Hij ís het. Hij is het! Op het rythme van het rappe kloppende bloed gaan de woorden door hem heen, zij trekken aan zijn armen, zij trekken aan zijn wil om zichzelf te blijven, en geen dwaze dingen te doen.... Hij gaat in huis, hij blijft binnen. Maria is er niet, die zal in het dorp om boodschappen zijn. En hoe Fons van Mullem zijn vervloekten luien knecht ook roept, hij komt niet. Ulrich klimt de zoldertrap op en staat voor het smalle venster over de landen te zien. Hij weert zijn gedachten af, hij houdt de hand boven de oogen, als wilde hij ze beschermen tegen ieverstwaar een bliksemlicht.

Beneden hoort hij nòg de stem van dien officier, die peerden koopt....

Voetstappen verwijderen zich.... De peerden zullen gehaald worden, morgennoen. Fons is verheugd, hij krijgt geld binnen. Met een force zal hij zich op de commercie werpen, om te redden hetgeen te redden valt. En dien avond, in een nieuwe roes van overwinning, omdat hij geld te ontvangen heeft, en zich weer gesterkt voelt, moet

hij dat gaan zeggen aan dien Duitscher; dat hij weg moet van het hof, dat zijn zoon nu spoedig terug zal zijn....

Maria staat bleek bij de tafel bootrams te snijden en te smeren. Het kruisbeeld boven de schouw trekt haar aandacht. Zij moet er telkenmale naar zien, en zij kan niet bidden.... Een heel vreemd, diep verdriet maakt zich meester van haar. Zij ziet den Duitschen soldaat niet aan.

- Ge kunt blijven tot na den nieuwenjaar, zegt Fons, maar dan is 't genoeg.

- Ja, zegt Ulrich Schmoller, diep zuchtend.

Hij overpeinst in zijn bed, dat hij dan morgen dien officier uit Brussel kan slaan en trappen. Hij zal binnengestoken worden, goed, hij moet hier toch weg, en hetgeen verder gebeuren zal, daarin stelt hij geen belang.

's Morgens fluit hij op het hof. Hij klopt de verkochte peerden op de nekken, hij zegt: - Gij zult getuige zijn.... dierkes!

Er is een opstand in zijn hart, en een vreugde doorsiddert tegelijk zijn lijf. Een lied komt nader en nader. Het is het lied van het dierbaar vaderland. Een gevecht met de vuisten, zegt hij, en dan.... huiswaarts.

Hij wacht op den vijand. Hij is rustig, zooals hij rustig was bij het naderen van den vijand in de loopgraven, bij stormloop en patrouille.

Maar binst het begint te sneeuwen, een pluizige werrelsneeuw, ronkt een auto op den Schottenweg. En de manmenschen met hun leeren jassen en rijbroeken met hooge laarzen kent hij niet!....

- Waar is diene' koopman? vraagt hij aan Fons.

Waarom?

- 'k Heb 'em nodig.

-Gij?

- Ja, ik!.... Maria, hebt ge den koopman van gisteren nie gezien?

- Neeë, maar waarom?

Hij zwijgt. Hij ziet hoe de mannen de dieren wegleiden. Hij klopt ze op de nekken, zeggend: - Ge zult alzoo géén getuige zijn, dierkes!

Een leegte valt op het hof. De peerden zijn weg, het is nu zoo stil. In de stallingen staan de slieten open. Alleen Sabine, die daar met den kop over den drinkensbak staat, en die opziet als hij binnenkomt, ziet hij. - Sabient je, zegt hij, Sabient je, hij was d'r nie bij. Het is lijk of Sabientje 'neeje' schudt, het doet Ulrich lachen. Hij staat daar bij Sabine, hij zwijgt nu, het is zijn afscheid. Hij bezieet de dingen in den stal, het zal dan gemakkelijker zijn weg te gaan van Maria. Maria, die nu den stal binnenkomt. - Waar zit ge toch! lacht zij.

- Ik neem afscheid, lacht hij terug, maar daar zit entwat triests in zijn oogen. - Afscheid, gaat ge nu weg? Zoudt ge ons dan nu in den steek laten?

- Van Mullem zegt toch....

- Ja, ja, Van Mullem kan vele zeggen. Hij zit onder den duim. Weet ge da nie? Van den burgemeester! Zij houdt een duim naar beneden, trekt den mond samen en knikt wijs. - Maar, gaat zij verder, hij kan nu weer entwat betalen, en dus kunt ge hier nog wat blijven.

- En buitendien, zucht zij, ernstig ineens, wat moeten wij zonder hulp? Zij staat nevens hem, legt haar hand op zijn arm. Twee menschen en een peerd, dat afwacht, toeziet, de kleine ooren beweegt. - Weet ge wat, zegt zij, ge blijft tot na den uitkoom. Ge kunt toch

nie zomaar weggaan? Wij zijn zoo alleenig, voegt zij daar nog aan toe.

Dus dāt is het? Maria is alleenig, hij kan haar niet in den steek laten.

Des namiddags loopen zij weerom tezamen op den Schottenweg. Maria heeft haar zwarten omslagdoek over het hoofd geslagen, daar hechten zich nu de pluizige sneeuwkes op vaste; het is vroeg winter dit jaar.

- En Sjef, vraagt Ulrich ineens. Komt die nu nog?

- 'k Weet nie, antwoordt zij moedeloos. 'k Weet nie wat of er met dien jongen is.

Hij schrijft bijkans nie, en als ge entwat verneemt, verneemt ge eigenlijk nog niks.

- Hoelange is 't dat ge een brief kreeg?

- Maanden, zegt zij.

- Messchiens is hij onderweegs....

- Ja.

Daar sluipt entwat tusschen hen. Sjef, zij weten niet of hij vandaag of morgen, of over een jaar komen zal.

Drie en dertigste hoofdstuk

Hij komt toch nog vroeger dan zij vermoeden.

Het wordt advent. De donkere dagen, och, zij gaan open en weerom toe. Een smoor trekt over het land, rond het Spokenhof. Fons zit maar bij de stove, hij wordt oud. Hij voelt 'lijk het water van het land koud trekken rond zijn beenen. Wat zal het in 't naaste jaar zijn met dit land, met den oogst? Weerom mizerie? En als Sjef er nog was.... Die zou helpen.

Sjef. Daar spreken zij nu niet over op het Spokenhof. Maar in al hun zwijgen ligt het verlangen naar den zoon, de onrust om den ouden speelmakker, de afwachting van den Duutscher, die zijn plaats aan hem zal afstaan.

De verhouding tusschen Maria en Ulrich is veranderd. Ge kunt niet zeggen: koeler geworden, want hij neemt haar in den stal nòg in zijn armen en kust haar op de wang. Maar het is meer een kameraadschap! Zoo heel anders zien zij malkander aan, en Ulrich voelt zich rustiger worden bij haar. - Schwesterchen, kan hij aleens zeggen. De onrustigmakende gloed in zijn oogen is er niet meer. Wanneer hij somwijlen breed over het land schouwt, daar achter de groote, kromme boomen, dan is het een heimwee die sperkelt in zijn blik. En wanneer hij zingt, vloeit een melodie over Vlaanderland heen naar de blonde 'Heimat'.... En Maria is slechts de kameraad, die strakskes verlaten wordt, zonder veel verdriet.

Elvira! hij peinst op haar. Hij ziet haar gaan door het land, of over den Schottenweg. Hij ziet haar op het Spokenhof, met haar schoppe over den schouder.

Zij is zoo stille geworden, Elvira. In de keuken drinkt zij een tas

melk of kaffie.... Zij lacht nu dikwijls in zichzelf, een heesche lach en daarbij trilt haar mond zoo vreemd. Haar oogen zijn dof. Als zij zucht, kunt ge soms den naam van Pier hooren vernoemen. Een enkel wordeke, dat tusschen haar lippen vloeit, wellicht onbewust.

Het is 'lijk of de nadering van de stille dagen rond Kersmis haar rustig maken. Zij graaft niet meer aan den slootkant om Pier te vinden. Maar zij spreekt ook geen verstandig woord meer. En entwat anders heeft zij.

Als zij het Spokenhof verlaat, en zij staat op den duisteren weg, dan zoekt zij in den zak onder haar rok naar haar kort pijpke. Zij smoort dat aan, zij peinst, dat zij Pier is. Pier, die smookte van die pijpkjes met zoetrikenden Semois.

En zij kan nog wel eens zingen, maar het zijn immer melodieën zonder woorden. Zij beginnen vreemd, zij einden in den mystieken klank der Roomsche kerkliederen.

Zij loopt thans de boerderijen af, zoo komt zij bij Isidoor Blomme en Madeleintje terecht, of bij De Blieck, waar zij slaapt in de schure. Op het Spokenhof blijft zij niet.

Vier en dertigste hoofdstuk

Ja, en dan is daar weerom de Kersavend. De menschen gaan ter kerke. Zij hebben entwat in den pot, een haas, een patrieze.

Een maal van patatten en rapen bij de armsten. Maar smaakt al dat voedsel niet anders en beter rond dezen tijd? En branden de lampen niet klaarder? Dat is messchien omdat het land duisterder wordt, onder den triesten smokkelregen die over de velden stuift.

Zij zitten gedrieën in de keuken, en daar is een haas in den pot. Maria zorgt voor het maal, Ulrich smooit, Fons leest.... Hij heeft den Bijbelboek opgeslagen. Hij is stiller geworden, de woorden van dien Boek doen hem de schoonheid van den Kersdag beter zien. Ulrich wees hem de geschiedenis van Ons-Heeren geboorte.... Nu zijn er geen sterren aan den hemel, en op dit dorp spelen de kinders geen Driekoningen met de sterre.... Wel heeft Maria het stalleke gezien met het kribje. Want zij was bij De Blieck op het hof om dien haze te halen. De Blieck is een jager, hij voorziet zijn beste vrienden van het goede, malsche hazenvleesch. Het zijn arme vrienden die hij heeft. Zelve smeert hij reuzel op zijn brood, bij hem thuis wordt de Kersavond anders doorgebracht. Hij zit stille, en hij leest in een boek of een blad. Hij scheert zich in den nanoen, hij zet zich aan de tafel met zijn pakske toebak en zijn boekske blaadjes om te draaien. Hij zal dezen avond de oude historie van den Leeuw van Vlaanderen lezen. Daar zucht hij bij, en daar zindert entwat van in zijn lijf.

Geen zuchtje roert het winterkoorn en de grassen te velde. Geen geruchten tonken op de banen. Dat er, op den weg van Brugge, een karreke van den Dikken Doens naar het dorp van Dudzeele gaat, dat hoort ge niet. Het is nog te ver weg. Ge kunt het niet zien, het

is zoo donker. Ziet de Dikken Doens zelve wel entwat? Hij verkent nauwlijks de mensch die nevens hem zit.

De vreemdeling eet een appel, hij biedt er den Dikken Doens ook een.

- Danke, zegt die. Hij bepeinst: - wel, vreemdeling, waar moet ge naar toe? Maar hij bedwingt zijn nieuwsgierigheid. Het is geen avond om entwat te vragen, waarmee ge geen knop van doen hebt. Een glimlach trekt om den mond van den Dikken Doens. Waarom keert deze mensch op Kersavond terug? Want dat het een terugkeerder is, daaraan twijfelt hij niet. Een koffer staat op het karreke, hij heeft er de potten en pannen voor moeten opzijruimen. En hij moet naar Dudzeele.

Ja ja, de Dikken Doens is ook maar een mensch. Hij is niet nieuwsgierig, maar hij vermoedt entwat, en dat doet hem zeggen: - Gij zijt verdikke toch nie de zeune van den boer van 't Spokenhof?

- Ja, zegt de ander. Het klinkt heel rustig.

- Ja, zegt hij nogeens. En hij laat entwat meer los: - Een mensch moet aleens naar huis toe gaan. Ze mochten lange genoeg wachten. Hij spreekt zacht, met een wondere intonatie, hij gaat voort: - Het verwondert u, da'k op dezen avond terugkeer. Dat is entwat voor in de boeken, newaar? De verloren zoon, die terugkeert. Een geheim dat ontsluiert wordt. Hij lacht. - 'k Weet zoo nie of mij da verwondert, zegt de Dikken Doens.

- Dan zijt gij een speciale mensch, zegt de vreemde. Ja, zegt hij, ik zijn dan die Sjef van Mullem.

De Dikken Doens peinst: - Een anderen kerel dan zijn vader.

- Fons zal verheugd zijn.

- Ja.

Hij zwijgt. De terugkeerder zit met de handen over de knieën ge-

vouwen op het smalle bankske van de karre. Hij peinst niet, hij staart in den nacht, en hij ziet zijn vader, den zomer over het land, Maria, die voor de Duutsche soldaten schonk! Hij is dat leed vergeten, en zoo hij het niet vergeten is, dan telt de terugslag toch niet meer.

Hij zal naar Maria toegaan. De dingen zijn thans omgekeerd. Nu moet hij haar vertellen.

Hij zegt tegen den Dikken Doens: - Wilt gij naar Fons gaan om hem in te lichten, 't komt onverwachts voor den ouden mensch!

Hij stelt zich vader verouderd voor, Maria schreef hem dat. Maar de mensch dien hij ziet, nevens den Dikken Doens, als hij in de keuken van het Spokenhof binnentreedt, is dat zijn vader?....

Zoo oud. Zoo grijs. En Maria, Maria, zij is een andere! En wie is de vent tegenover haar? Hij zoekt den blik van diens oogen, hij ontmoet Ulrich Schmollers open blik, hij ontmoet diens woorden: - Welgekommen! Dat zegt Ulrich, omdat Fons zwijgt, en Maria zoo bleek is geworden. En de Dikken Doens stopt kalm zijn pijp, staande aan de stove, boven den kolenbak. Hij toont niet dat hij ontroerd is, door het terugzien van vader en zoon. Maar is het niet alsof de wereld ineens verzinkt, alsof al de jaren wegvallen? De Dikken Doens hoort niets meer. Hij weet slechts dit eene: hij zou thans hier willen zijn. In de warmte van dit huishouden wil hij zijn avond doorbrengen. Al kwam Fons niet meer bij hem. Nu is dat misschien gauw veranderd. Of moet hij vader en zoon alleenig laten? Ulrich Schmoller is opgestaan, en ook Maria. Zij willen de keuken uitgaan. Maria is verlamd bijkans, zij heeft Sjef gezien. Is dit Sjef? Hij heeft een hard gezicht, en hij heeft.... één ooge.... Daar ziet hij de keuken mee rond, daar schréit hij mee....

De Dikken Doens smoort zijn pijp, staande op het erf. Daarboven,

aan een klein venster, brandt licht. Hij ziet Maria en dien Duutscher daarbij staan, zij zijn silhouetten, die dansen op en omneer met het wappervlammen van het keerslicht. Maria schreit. Zij heeft toch nog Sjef, den jòngen, verwacht. En er kwam een man binnen met een verminkt gezicht en één ooge.

Ulrich Schmoller legt zijn arm om haar heen. - Kom, zegt hij, ge moe-gij nie schriemen. Sjef is terug. Het wordt nu beter voor u.

- Ja, ja, snikt zij, gij hebt gemakkelijk praten.... Wa peinst ge wel, gij gaat weg, ik zal moeten zien dat het hier goed gaat....

- Gij?.... maar ge kunt toch evenzoo weggaan.... Houdt ge niet van dien Sjef?

Zij aarzelt. Neen, natuurlijk houdt zij niet van hem, en toch is daar die onverklaarbare aantrekking, een gevoel van saamhoorigheid... Als zij zich rekenschap poogt te geven van haar houding tegenover Fons en zijn zoon, slaagt zij daar niet in. Zij is vergroeid met entwat hier, is het met het hof, dat zij niet verlaten kan? Is het met dien ouden Fons van Mullem? Als Ulrich weg is, zal het dan leeg zijn? Het is anders.

Ook mèt dien Duutscher, en met Sjef en Fons, is het leeg.... De Kersdagen gaan stille voorbij voor haar. Sjef heeft nog niets verteld. Hij zit aan tafel, hij ziet eens rond in huis, hij ziet haar misschien ook aan, zij weet dat niet, zij staart op haar bord als zij eet, zij wrocht vlijtig aan een nieuw zwart breisel. Fons is tevreden. Hij vraagt niet wat er nu eigenlijk is met Sjef, en waarom hij zoolange niet kwam, dat durft hij niet. Sjef zelf, het is alsof hij niet meer weet waarom hij niet thuiskwam.

En als de Dikken Doens het hem eens vraagt, antwoordt hij: - Ge moet toch eerst eens kunnen gaan....

De Dikken Doens zit weer aan tafel bij Fons, hij eet mee, hij praat

mee, en hij zwijgt mee, als zij met hun vieren rond den disch zitten. Maria is weg, of zij is vroeg naar bed gegaan. Zij vertellen onbelangrijke dingen, en Fons van Mullem ziet van den een naar den ander. Hij zoekt naar het begin van een gesprek. Het wil niet komen. Ulrich Schmoller ziet het. De boer is niet op zijn gemak. Hij peinst op zijn hof, op zijn onbetaalde pacht, op zijn aflossingen.... Sjef weet daar nog niets van.

Het is op zoo'n avend, dat zij weerom samen zijn, dat Ulrich Schmoller kucht. Hij ziet de drie mannen aan, hij ziet naar de deur, waardoor Maria verdwenen is. Nu komt het, denkt hij, nu zal ik zeggen wat ik zeggen moet.

- Van Mullem, zegt hij, 't begint nu tijd te worden dat ik voortga. Sjef is terug, de uitzaai van het winterkoren is gedaan, het begint boven te komen.... De burgemeester zal peinzen: verdwijnt die Duutscher nu nog, ja dan nee....

- Wat heeft de burgemeester daarmee van doen, zegt Sjef. Fons zwijgt.

- 't Is de wil van den burgemeester.

- Ja, zegt nu de Dikken Doens, Sjef, luistert eens. Een deel van het land is van den burgemeester. En dat gaat hier zoo. De burgemeester is een tyran, een kleine mensch, die nooit de zeeën gezien heeft, en d'r zékerlijk nie op gevaren heeft.... Ge verstaat mij: een kleine mensch, hij heeft de stommigheid van den oorlogshaat nog in zijn bloed, 'lijk vergift. Zoolange Ulrich hier op het hof is, is het land nie verlost van den Duutsch, peinst hij misschien, wie zal het zeggen.... De Dikken Doens glimlacht. Sjef verstaat het niet goed. Wát is dat? Waarom zou die Duutscher hier niet....

Hij lacht, zijn gezicht trekt daarbij zoo scheef en dat eene blinde oog geeft een zoo koude uitdrukking aan dien lach, dat hij bijna

een verwijt, een minachting bediedt. Hij vindt dien Duitscher sympathiek. De vijand?

- Hoort eens, Duitscher, zegt hij, wat waart ge, voordat ge in den oorlog trok?
- Student, theologisch student.

Fons verstaat het niet. De Dikken Doens ziet verbaasd naar Fons. - Waarom hebt ge me dit nooit verteld, vraagt hij. Sjef hoort de woorden van den Dikken Doens niet. Hij peinst. Hij ziet deze menschen hier aan. Een boer, zijn vader, een twijfelaar; Doens, een koopman in potten en pannen; Schmoller, soldaat-student. - Loopt eens mee, zegt hij tegen Schmoller, wij gaan naar buiten. Maar voordat hij van zijn stoel opstaat, zegt hij tegen zijn vader, met een vloek aan het begin en een vloek aan het einde van zijn woorden: - Wel.... dien Duitscher blijft hier, zoolange hij wil. En de burgemeester kan zijn plan trekken.

Fons staat halvelings op. Hij overdenkt zijn antwoord niet, hij zegt bijkans toonloos: - De pacht is nie betaald, en d'aflossing nie, wa kan ik den burgemeester weerstreven?

Ulrich Schmoller is opgestaan, hij trekt zijn mantel aan, zijn wijden, morsigen mantel. Sjef doet, alsof hij dat antwoord niet verstaan heeft en hij trekt met Schmoller naar buiten. De Dikken Doens klopt bedachtzaam met zijn wijsvinger op tafel. - Is da waar? - Wa, peinst ge somtemets van nie! zegt Fons, en 't hou nie op mee een paarhonderd frang.

De Dikken Doens blijft zwijgzaam. Die zit maar te zien naar dien Bijbelboek op de schouwe, waar het stof op ligt. Hij glimlacht, er wordt hier enkel maar eens uit curiositeit in gekeken. En dien Schmoller, wat is daarmee?

Ja, dat vraagt Sjef zich ook af, voortgaand nevens dien Duitscher.

- Zet ge de studies voort?

Ulrich ziet op. Hier spreekt een mensch, een vent met één ooge, over zijn studies, wat moet hij daarop antwoorden? Hij heeft daarover gepeinsd. Hij kàn toch allemaal die dingen niet van her beginnen.... Het is zoolange geleden, en aan het front, en in de stinkende koten van een Fransch kamp, daar verliest ge zooveel. Hij zegt dit. - 'k Weet da, zegt Sjef. 'k Was kind, toen ik wegging. En 'k heb gevaren. Eerst mee fatsoen gevaren, en daarna op een smokkelschip. Komt, laat ons eentje gaan pakken in de 'Drie Zwanen'.

In dat schoon café zien zij die twee venten binnenkomen en zich neerzetten in een hoek aan het venster. Daar zien zij, de baas, de bazinne en de kinders, die twee venten - zijn dat er geen tweeë van 't Spokenhof?! - een flessche straffen porto bestellen, en daarna nòg een.... Maar omdat die twee alleenig willen zijn, verdwijnen baas en bazinne, en zij sakkeren op de kinders die niet rap genoeg voortmaken met naar bedde te gaan.

Elk vertelt hetgeen hij weet. Ulrich spreekt over Elvira, de zotte. En over Maria, de lieve blonde....

- Houdt ge van haar?

- Neeë, zegt Ulrich, hij aarzelt, hij is nog niet uitgesproken. - Houden? Toch anders 'lijk men da gewoonlijk neemt. En.... zij peinst meer aan u dan aan mij. Ik kwam voor Elvira. Die is zot. Maria is een onbedorven kind, ge vindt er zoo nie vele hier. Ge moet goed voor haar zijn.

Hij drinkt een teug. - Laat ons vrienden zijn, zegt hij.

- Ja, zegt Sjef, laat mij ook een keer entwat vertellen. Laat ons vrienden zijn, ja.... en blijft bij ons op 't Spokenhof.

- Ik, waarom?

- Gij moet mij helpen. Vader verknoeit den boel, 't is al brol da ge

ziet, zegt hij zacht. Wonder, de porto maakt hem helder van geest. Hij ziet klaar de dingen, het hof, dat de oude niet aan kan, en het werk, dat hijzelve niet alleenig doen kan, onbekwaam als hij is om het land te bewerken. Hij ziet Maria voor zich. Een felle, maar wat zal zij voor hem beteekenen? In de dagen dat hij haar nu dagelijks ziet en spreekt, is het oude beeld, dat hij zich van haar vormde, verloren gegaan. Nu staat een vrouw voor hem, een begeerens- waardige vrouw. Maar is zij de bazinne van het Spokenhof die hij in haar ziet, en kan hijzelve een boer worden? Hij heeft de mogelijkheden begrepen, hij heeft den toestand helder gezien. Het is alsof ze hem een nieuw schip aangewezen hebben, waarop hij varen moet, zonder veel goeste, maar ook zonder tegenzin. Een plicht die men doen moet.

- Vader heeft schulden, 'k zal ze betalen. Gaat ge mee naar den burgemeester? Dan is die zijn macht kwijt, over ons, over u.

- Och, macht, zegt Ulrich. Hij weet, dat het met het financieele niet afgedaan is.

- Ge verzuipt in het land, als 't voorjaar nat is, en de zeumer nie bijzonder schoon.... Dat is nu zoo geweest.... De burgemeester gaf zijn slechtsten grond aan uw vader.

- Da kan wel zijn. Da wil zeggen: zijn slechtst-bebóerden grond, want de grond zelve is goed.

- Die is ieverans goed, zegt Schmoller strak, en hij ziet de korens voor zich van het vruchtbare Duitschland, over den Rijn.

- Ja, zegt Sjef. Ook in Zuid-Amerika wuift de maïs zoo blond en mild op het goede land.

- Ik zijn door de hel gegaan, weet gij wat of dat is?

- Het front, aarzelt Ulrich...., wel...., ge waart soldaat?

- Neeë, smokkelaar van munitie, op de schepen. Hij legt zijn hand over het blinde ooge, hij wrijft over de litteekens van zijn gezicht,

daar streept er eene vlak nevens zijn mond, dat zet een teeken van misprijzen in zijn blik. - Vrijwillig, zegt hij, om geld te verdienen. Wel, lacht hij, 'k heb ze verdiend, nu kan ik vader helpen, dien ouden Fons, die visscher had moeten zijn.... En verder doen. En heel mijn leven lank invaliede zijn.... Het is een klacht.

- Kom, zegt Schmoller, ge moogt nie klagen.... Daar zijn d'r.... - 'k Weet het, 'k weet het. Maar wa weet een mensch van 't leed van een ander. De doornie in Buenos Ayres, die zei....

- Een domini?

- Ja, in 't zeemanshuis. 'k Heb daar gehoord, al da'k zal moeten weten. Ge hoort daar hier nie van....

- Ge zijt toch katholisch?

- Eigenlijk nog wel.... Maar die doornie, een Noor, die sprak schooner over de dingen van het leven dan ik ooit hier van een paster hoorde. Het leven gaat en keert, 'lijk ebbe en vloed, zei die en de vloed laat schuim achter op de kusten, en de ebbe voert de dingen mee de diepte in.... Een mensch heeft twee levenskansen, zei die, goed of slecht. En God den Heer - zoo naamde die Noor dat! - die maakt uit, wèlk leven of ge leeft, maar ge moe vaneigen nie peinzen da ge da zelve ook nie kunt uitmaken. 't Mijne was slecht. Den Dikken Doens zou da kunnen verklaren, die weet van al 'tgeen dien Noor sprak. 'k Voel da. Een vent om staat op te maken.

- Ja,.... mee zijn potten en pannen....

- Kom, zegt Sjef, en hij betaalt de bazinne, die weerom binnengekomen is, wij gaan door het land.

Op den landweg waait een groote wind, hij stormt bijkans over de bane, over de opene akkers, hij speelt in het lage hout bezijdens de woonsten. Even hoort ge hem niet, dan rust hij wellichte langs-

heen de dijken die voortloopen nevens de kanalen. In die stilte hooren zij een schot, dat opspringt 'lijk een getroffen haas.... Zij staan stil. - Een schoot! zegt Ulrich Schmoller, de jacht is voorbij. - Ja, zegt Sjef van Mullem, hij draait zijn kop in den wind. Hij speurt met dat eene ooge.

- Elvira, zegt Ulrich, zij loopt met een geweer in 't land. Allange. Zij doet geen mensch kwaad.

- Vinden zij haar niet? - Neeë, z'is nie gevaarlijk, zij schiet naar de wolken, zij straft Ons-Heer, voor zijn kwaadheid, voor den oorlog, waarin haar verloofde sneuvelde, en zij leefde daarna slecht met andere soldaten. Ook met mij, ja, zegt hij kalm na een korte poos.

- Ja, zegt Sjef van Mullem. Een weemoed overvalt hem. Nu kent hij het land terug, met al zijn weemoedigheid en zijn wondere aantrekking. Een soorte van bijgeloof.... Een soorte van primitivisme, dat hem drukt. Hoe anders is dit dan in de steden waar hij toefde. Hoe zijn de boomen, al waaien zij, tòch in ruste.... Hij begint te spreken tot dien Duutscher, over al zijn wondere belevenissen, die hem gemaakt hebben tot den harden mensch, die alles begrijpt, al blijft het gevoel verre. - Ik voel mij honderd jaar teruggezet, Schmoller! Hoe mannelijk zegt hij die naam, hoe waardig klinkt dat Ulrich tegen. Schmoller! in plaats van het weeke 'Ulrich' van Maria en Fons van Mullem's stugge 'Duutscher' Hij hoort de woorden van zooeven in hem naklinken: - Laat ons vrienden zijn. Twee mannen op een landweg, de eene die vertelt, de andere die luistert.

- Ik zijn gevlucht voor Maria, zij dronk met de Duitschen samen, 'k peinsde dat zij dat immer dee....

- Nee, 'k heb haar zelve nooit gezien in 't huis van haar moeder en

Elvira. Daar-zè, in dat huis....! Hij wijst. Het oude huis staat leeg. Sjef knikt.

- Zoo ik 't geweten hadde.... 'k waar nie weggelopen, door de Duitsche troepen heen, naar Rotterdam; en dan...., dan kwam de vaart, Zuid-Amerika, smokkel, geld verdienen, da 't nie meer op kost, en ten leste die ontploffing van handgranaten. Het resultaat draag ik bij mij, zegt hij schor. En dan het ziekenhuis, dat al mijn censen verzwond, en dan de leegheid en het nie kunnen vinden van een schip; alleenig maar de onderwereld stond open voor mij. Gemakkelijk, Schmoller, 't is 'lijk een cinema, ge stapt er binnen, ge ziet er gansch den theater! En da trekt!.... Maar ge komt er nie meer gemakkelijk uit....

- Onderwereld? vraagt Schmoller.

- Een bar, daar heb ik gewerkt, daar heb ik verdiend, rap, och zoo rap, en toen kocht ik een eigen bar, waar da 't geld binnen-stroomde, na den oorlog. Wie kwam daar al niet, het crapuul van héél de wereld, kerels en vrouwmenschen. Allemaal crapuul. Behalve dien Noor, dien doomnie. Die kwàm dáár! Die zegde: - Overal is mijn post, toen ik hem vroeg: is dit een post voor U! Dappere kèrel. Die heeft mij in het cachot opgezocht, waar da'k zat, wegens verdenking van moord. Ze logen, maar ik kost nie genoeg Spaansch om mij te verdedigen. En hoe gaat dat daar? een mensch zit binnen voordat ge 't weet. Een mensch met litteekens en één ooge en een bar, dad'is een brokke crapuul, ge ziet da van hier. Ze hebben mij losgelaten, 'k weet nog nie waarom, en 'k zijn weerom naar mijn bar gegaan, die verkocht ik daarna, aan een Hollander. Een echten, eene van boven Amsterdam, een zeeman.

- En da geld?

- Daarmee zal ik mijn vader helpen, en al die geholpen moe wor-

den; zóóvele is 't nie. Ze hebben nog entwat gestolen ook.

- En da zijn de plannen? vraagt Ulrich Schmoller.

- Ja, den burgemeester betalen, zèlve gaan boeren.

- Gij?

- Ja, ikke. Hoeveel oogen hebt ge noodig om te zien of de voren van 't land rechte geploegd zijn? Eéne toch zeker maar. Een anderen boer moet zijn eene ooge dichtnijpen, ik nie.

- En de peerden?

- Aan kant doen, ik weet van geen peerden. Ook van 't land nie, maar ik kan één dingen leeren, geen twee tegelijk. En gij? blijft ge hier?

- Neeë.

- Wel, vriend, ge hebt nog gelijk ook. Waarom kwam ik weerom? Ze zeggen hier: om zijn vader. En als ze 't mij vroegen, 'k heb hetzelfde gezeid. Maar in werkelijkheid gaat ge alleen maar terug, omdat er nog entwat anders is dan een vader alleenig. 'k Kende hem bijkans nie meer.

- Het land?

- Misschien. 't Land óók alleene nie. Alles, de boomen, de winden, de vaarten, wellichte Maria.... Ja, ge weet da nie. Maar een meiskesbeeld, zoo frisch, zoo teeder bijkans, het houdt een mensch vaste. 't Heeft mij vastgehouden in al de staten van Zuid-Amerika. Toen de donkere vrouwen rondom mij waren peinsde ik op die blonde hier. Op haar. Voor haar ben ik weggelopen, en ik was een kind. Nu keer ik terug, en ik zal zeggen, dat ik terugkeerde voor haar. Dat is misschiens ook wel sjuist. Want om haar, bij haar zit het land, de boomen, den wind, alles.... 'lijk ik het al zegde.

En ik zal met haar trouwen.

Dat hoort Ulrich Schmoller heel goed; hij zal met haar trouwen.

Waarom niet? Hij heeft oudere rechten, Sjef. Hijzelf is een vreemdeling, eene die passeert.

Hij ziet àlles passeeren in zijn gedachten. Hij ziet de boomen verdwijnen, die hooge, scheeve boomen en de witte huizen in het bijkans oneindig verre land van Vlaanderen, dat immer schoon, en nooit eentonig is. Hij ziet alles voorbijgaan.

Zoo was het, eens. Met de kanonnen en de soldaten trokken zij over de slechte landwegen. En het voorjaar zong langsheen de kalseidebanen, langsheen de huizen. Waren de dagen niet schoon in Vlaanderen?

Waarom bleef hij hier? Is het, omdat Vlaanderenland hem vasthoudt, en hij de herinnering zoekt aan de gelukkige dagen van den oorlog....? Gelukkig waren zij, tenminste die op het land in de ruste werden doorgebracht. Een schoone ruste. En het Spokenhof met de peerden.... Hij is daar nu terug. Elvira is er niet meer. Hij beseft, hoe goed het geweest zou zijn, indien hij haar naar Duitschland had gezonden, op dien morgen dat hij vertrok, en zij meewilde, meewilde, tot elken prijs. En hoe die Treeze Verbiest vloekte.... Haar kostwinster afgeven? Da nooit. Daarom liet hij het.

Hij loopt zwijgend naast Sjef. Sjef, een kerel!

Schmoller, een kerel! Zij peinzen dat van elkander.

Schooner wordt de nacht. Al het vuur van den nachtelijken hemel straalt tusschen de wolkenbanken door. Al dat vuur licht over de boomen, over de huizingen en de krekens.... Ge hebt daar de krekens, ja, en daar klonk weeromme een schot....

Vijf en dertigste hoofdstuk

Zij spreken maar luttele woorden meer. Het is alsof zij de schoonheid van den nacht niet willen storen. Of weten zij in hun binnenste een eerbied voor die zotte Elvira, die hier met haar geweer liep, en die nu zoekt, over de rieten en de dorre grassen van den kreekrand heen, naar een lichte, schuimige wolke, waarachter Pierke zit?

Zij heeft geschoten, maar Ons-Heer antwoordt haar niet. Haar stem klaagt in den nacht Ons-Heer aan, die geen antwoord geeft. En - voor de duuzendste keer wel reeds - vertelt zij zichzelve de geschiedenis van dien sterken jongen. Ja, en daar komen dan duisternis en wind tezamen om haar entwat in te fluisteren over het bruideke van den Schotschen hoofdman, die hier vermoord werd, door Spaansche soldaten. Zij roofden haar, zij misbruikten haar, daarna wurgden zij haar. Zij voerden haar mee langsheen dit pad, dat onder de tronken loopt. Een smal pad, waarin voetstappen afgedrukt staan. Dat zijn de voetstappen van dat bruideke van 't Spokenhof, dat dochterke van dien Brugschen beenhouwer.... En wie was het die haar wurgde? Heel die bende Spaansche soldaten staat voor haar, zij verkent de gezichten. Zwarte oogen hebben zij. Zwarte snorren hebben zij, zoo van die kleine posturen zijn het, met grauwe helmen en hun wapens zijn dof. Een enkele lanse glimmert. Een enkel woord wordt gesproken.

- Luister eens, bruideke, zegt de zotte Elvira, en zij blijft stillestaan, zij wrijft met haar vingers langsheen den loop van haar geweer, langsheen den vetten, door haar verzorgden loop. Luister eens.... nu zijt ge nie meer alleenig, nu zijn ik bij u. Gaan wij samen die mans zoeken, die Pier en u vermoord hebben....? Ja,

da gaan wij doen. Maar eerst moet Ons-Heer verre zijn. De paster zegt,.... zij luistert nauw, zij spiedt tusschen de tronken naar de schaduws op het land...., dat is de paster toch nie die daar gaat? Of de garde....? Nee, niemand. De paster zegt: God is ieverans bij U, maar dat is geen waar. Ik schiet met mijn geweer. Zij legt aan op een wolke, die drijft, drijft in den snellen wind. Zij laat het geweer zakken.... - Ons-Heer zit op zijn wolke, 'k en kan hem nie raken...., klaagt zij. Maar nú schiet ik, bruideke, zè, nu schiet ik.... Zij legt aan, richt en schiet. Zij hoort de patroonhulze wegspringen, het is de laatste. Nu kan zij nie meer schieten en thuis zijn geen patronen meer. In 't schuurke nie, en onder dien hollen boom niet. - Gaan wij ze samen halen, bruideke? Patronen, kogels.... Maria heeft ze.... Zij lacht nu voor zich uit. Een nieuwe gedachte vliemt door haar heen. Maria heeft kogels. Maria spreekt met een Duitscher, zeggen ze, en zegde haar moeder dat ook niet? Die zal kogels hebben! Maria neemt haar dien schoonen Duitscher weg.... Of neemt zij haar Pier af? Of is zij een hoere?

- Ja, ja, besluit zij snel, dat is zij. Zij lacht daarom.

Voorzichtig loopt zij langsheen het smalle pad onder de tronken, op den wegel die naar de kroke gaat. Daarachter ligt het Spokenhof. En daar is Maria. Zij laat voorzichtig den weg vrij voor dat bruideke, dat met haar witte sluiers nevens haar terdt. Zelve glibbert zij in de karresporen nevens het smalle pad, dat zij vrijlaat voor dat schoone, zoete kind. Maar aan de kroke wil het zoete kind niet verder gaan, het blijft staan, het laat Elvira in den steek, nu zij de hulpe noodig heeft. Klagend gaat haar halfluide stem verder en verder. Zij klaagt over het bruideke. Niemand is hier. Niemand hoort haar. Zij zal.... Zij schudt het hoofd, en richt het geweer. De mane glanst op den loop, zij sluit de oogen bijkans om daarnaar

te zien.... Maar hoe de mane ook glanst op haar wapen, breeder en sterker schijnt zij op het water der kreeke, tusschen de rieten, en verder, in gansch haar gang door het zompige land. Zij voelt de koude niet, die in haar lichaam snijdt. Zij is verdoofd. Zij spreekt niet meer. Zij gaat tot aan haar heupen het water in, en daar blijft zij staan. Zij laat het geweer zakken. Het glijdt in het water, het verdwijnt, haar handen hebben het losgelaten. Zij staat daar, en kan niet verder. Een hevige bevinge bevangt haar. Beluistert zij zoo den wind, die alopeens neerstort op het water met een hevigheid, als wilde hij deze vrouw redden, haar opheffen? Of drukt hij haar neer, dieper en dieper?

Zij legt haar handen over de borst, zoo gaat zij verder het water in. Tot aan haar borst komt het water, en hooger, hooger. Zij voelt zich nog meedragen, verder in de kreeke, zij knielt in het wiegende water. Nu zullen zij haar niet meer hooren schieten in den avond of in den nacht, en de garde, die bange is in den donkeren, kan gerust zijn. Als hij nu voortgaat naar die weduwe, die alleen op haar hof zit, want haar zoons zijn in het dorp, zij kaarten, zij spelen bak en drinken hun demie, en zij rooken en spreken over hun meisjes,.... ja, als hij nu voortgaat, dan hoeft hij niet meer om te zien en te verschieten van een tronke die wat krommer staat dan de andere.

Ze zeggen nu wel in Dudzeele dat er een vloek rust op het Spokenhof. Want de vorige eigenaar heeft zich verdaan, en nu is er weer eene verdronken in de kreeke, die hooge staat, wier water stijgt, uit ievers een geheime bron, want het regent toch niet? Die kreeke, die stijgt, daalt ineens weer, en geen mensch kan zeggen waar het water blijft.

.... En zijn zij dat vergeten, dat vertelsel over die bruid, die daar verwurgd en verdronken wier? De paster van Hoeke kan het

elkenden zeggen, die heeft de papieren. En de bende van Baekelandt, heeft die daar niet gemoord? Misschien, misschien, geen sterveling heeft kunnen aanwijzen.... Maar dat er een paar van de bende, die ontsnapten, op het Spokenhof huisden, dat is zeker.

Daar rust een vloek op het Spokenhof. Fons van Mullem zal het niet beter vergaan dan zooveel boeren, die niet voortgingen uit eigen vrijen wil. Buitendien, is dat nu zoo'n wonder, dat er dingen gebeuren waar ge koud van wordt? Het zijn daar geuzen en ketters! Dien Dikken Doens komt daar. Is dat een geus of is dat er geen? En dien Duutscher. Vijand blijft vijand. Vroeger die zotte Elvira? En Maria, die het ook niet zoo nauw pakt. Lowie Ruyschaert zou het kunnen vertellen, als hij niet in den bak zat, wegens vechten met het mes, maar dat vertellen ze er niet bij. En wat geeft het, of De Blieck al spreekt van wartaal en domhouderij van het volk? Wie weet of De Blieck wel zuiver is! In ieder geval, De Blieck is er eene, waar niemand entwat van te weten komt. Van zijn eigen leven dan. Wel, hij is flamingant, en een groote zot, om een zacht woord te gebruiken voor 'landverrader'.... En de burgemeester weet toch zeker wel wat of er op zijn parochie gebeurt? Die weet zijn mensen te vinden.

Ja, ja, de burgemeester.

Geen mensch zegt erbij, dat de burgemeester drinkt als een gek.

Maar als Sjef van Mullem al dien prietpraat verneemt, gaat hij tòch eens naar het hof van den burgemeester. Hij heeft zijn geld bij zich. Fons van Mullem weet dat hij gaat, en hij zegt niets. Hij is het hart in. Hij gevoelt zich geen boer meer, waar zijn de dagen dat hij hoopte op een groothof, op rijkdom? Een grootboer! Hij hoort zichzelf nog dat woord zeggen, en het is een misrekening,.... erger, het is een slag in zijn gezicht, dat woord.

Hij klaagt, maar niet zoo dat Sjef het hooren kan. Hij voelt in Sjef zijn meerdere, zooals hij in elkenden zijn meerdere gevoeld heeft. Wat kon hij doen tegen dien ouden Pee Landeghem, dien konijnenen kicken-koopman? En tegen al de menschen van toen en van nu? En tegen den dood, dáár doet ge toch zeker heelegansch niets tegen? Hij zit bij het vuur. Hij smoort de eene pijp na de andere. Een wolke, een smoor van mistigheid hangt in de ruime keuken, waar Maria stille aan tafel zit. Zij ziet den boer aan, zij beziet hem van opzij. Hij is laf, peinst zij, maar zij durft niet spreken over Sjef en over het hoerenhof.

Ulrich Schmoller zit in Dudzeele in een stammenee. Zij vragen hem daar wat of dat nu is, met die zotte van Verbiest.... - Een gelukkige dooie, zegt er een. - Ze heeft nie beter verdiend, zegt een ander. Zij hield met de Duitschers. Dat laat Schmoller over zich heengaan. Hij voelt zich sterk.

- Zij hield met de Duitschers, zegt die vent nogeens. Ulrich keert zich om. Wie zei dat? Die breede, kortgestuikte kerel daar. Hij overpeinst de woorden niet, die een belediging inhouden. Het is simpel alsof hij tweemaal achtermalkaar hoort zeggen: - Het is aan 't regenen.

Hij betaalt zijn bier en zoekt een ander stammenee. Hij is triest. Hij heeft Elvira nooit meer gesproken, toch is hij triest om haar dood. Zulk een ellende. Hij kan nu naar zijn vaderland terugkeeren, hij zal het ook doen. Hij zegt het tegen Fons van Mullem, die ineens beeft.

Maria is gaan slapen. Zij komt nog even terug, in haar onderrok, om een paar lakens mee te nemen die zij vergeten heeft. Haar jakje staat open. Zij loopt met haar dikke kousen over den plavuizenvloer. Als zij langs zijn stoel gaat, zegt Ulrich: - 'k Zal morgen

weggaan.... Elvira is begraven, mijn land wacht op mij. Hij zegt dat wat teatraal, binst hij haar hand vasthoudt. Fons ziet naar die twee, zijn oogen gaan wijd open.

- Goed, zegt Maria, heel helder, wellichte wat te hoog, van een triestheid, die haar bijkans ineens doet schriemen, goed. En zij buigt zich over hem en kust hem. - Dank voor uw.... voor uw vriendschap. En kom nog eens terug. Dan neemt zij haar lakens en gaat naar boven. Ulrich ziet haar witten, goedgevormden hals, haar bloote armen, haar beenen. Het blonde haar zakt wat af naar een kant, een speld hangt er los uit.

- Van Mullem, bedankt voor uw,.... uw hulpe. Ge hebt nu Sjef weer, ik zal bij mijn familie teruggaan. Hij is zenuwachtig, omdat Van Mullem geen antwoord geeft. Hij praat te veel. Hij spreekt over zijn studie, en over den God, Wiens hulp en liefde hij niet meer gezocht heeft.

Wellicht komt dat terug, in het verre vaderland. Hier niet.

Ik weet, zegt hij, na een korte poos, daar hangt alles van af, van God. Peinst ge somtemets, dat alles van meerderen of weinigeren regen afhangt?

Hij staat op, en neemt den Bijbelboek.

Hij wijst op de beschreven bladzijden voorin. - Hier staat de kroniek van een boerenfamilie. Zorgt dat ge er zelve ook entwat kunt inschrijven. Maar niet voordat ge God gevonden hebt. Ge moogt dit godsvertrouwen uit deze geschreven woorden nie schenden met uw ongelooft.

Hoe komen alle woorden vreemd en bitter op Fons van Mullem neer. Bitter, omdat hij zich niet verweren kan. Hij zit daar achter zijn stoof, en hij lijkt een gebroken mensch. Hij doet zijn mond open en gromt entwat.

Het blijft stille tusschen die twee menschen. - Morgen, overlegt Fons, morgen zal ik naar den Dikken Doens gaan, om te vragen of da waar is, 'tgeen dien Duutscher hier zit te zeggen....

Maar deze gedachte wordt toch weer verdrongen door dat andere, dat hem deed beven. Hij zegt nu: - Wacht hier, Duutscher.

- Ja.... zegt Ulrich vaag. Wachten? waarop! Maar de boer keert terug met een versleten portefeuille. Daaruit haalt hij een dichtgeplakte enveloppe.

- Neemt dit mee, 't is geld, en 't is voor U.

- Neeë, zegt Ulrich Schmoller, licht, dá nie, 't is al genoeg da'k hier....

- Daar gaat het nie om, 't is geen geld da'k verdiend heb. 't Komt eigenlijk toe aan den staat hier, maar 'k kan da nu nie meer geven....

- Waarom nie? Uw belasting nie betaald?

- Welja,.... zwijg maar, ge verstaat het tòch nie. Maakt het open als ge in Duutschland zijt. En Sjef moet ge d'r nie over spreken.... Ulrich voelt, dat hij niet weigeren kan, hij weet niet wat het is met dit geld.

Hij zal niets zeggen. Noch tegen Sjef, noch tegen Maria. Hij dankt: - Van Mullem, danke.... danke.... 't Kan mij dienstig zijn, 't is waar.

Fons voelt het als een verwijt. Dienstig?.... vaneigen, Ulrich heeft al zoolange geen geld meer gekregen. Loon? hij zou het niet hebben kunnen betalen.

Schmoller weet niet, waarmee hij hier in zijn handen staat. En hij vermoedt toch zéker niet, dat het Duitsch geld is, briefkes, die intusschen waardeloos zijn,.... minder in trek dan één verschgedrukte krante....

Als Schmoller de briefomslag in zijn zak steekt, en de keuken uitgaat, ademt Fons verlicht.... Nu zal dit eens een einde nemen. Oneerlijkheid, zegt hij, vervloekte oneerlijkheid, dat met die peerden.... Nu is het Duitsche geld weg, het gaat het land uit,.... zijn hart uit.... Wonder, peinst hij, deze oneerlijkheid is toch nie erger dan al 't andere, dat smerig spel met den burgemeester, om dat brokke land, om het Spokenhof,.... dat hij niet aan kan, binst dat jongske van De Blieck dat een kindeke verwachtte, het noodig had, en dien Isidoor Blomme....

Als hij alles overdenkt, och, waarom leeft hij dan nog? Waarom straft God hem niet? Hij verstaat dien Bijbelboek niet. Hij moet daar met den Dikken Doens over spreken. Nog in de avenduren loopt hij door het land, naar den kant der vaarten, waar het huis van dien pottenmarsjan staat, maar er brandt geen licht, en het stalleke is leeg.

Het zou beter zijn, peinst hij, eens met meneer de paster te gaan praten. Ja, wonder dat die nog niet geweest is hier. Doch, dat is op dat dorp van Dudzeele zoo: hij is immers een geuze! En een flamingant. Hoe of ze daaraan komen, is een raadsel, maar ja, als ge weet dat een vent 'lijk De Blieck het voor u opneemt tegen de menschen, wordt alles duidelijker.

Zes en dertigste hoofdstuk

En dien avond is Sjef bij den burgemeester geweest om af te rekenen, over vele zaken.

- Sjef, Fons' zeune! zei de burgemeester, daar heb ik nie mee van doen, waarom komt uw vader zelve nie? Die durft zeker nie? Sjef gaf daarop geen antwoord, wat moet ge daarvan zeggen, wat moet ge antwoorden op entwat da wáár is? Hij nijpt zijn mond dicht, hij ziet met zijn ooge halvelings toe de kamer rond. Het is 'lijk of hij in een hol spiedt, waar gevaar dreigt. Maar hij vreest den burgemeester niet.

- Hoeveel is de schuld?

- Als ge da weten wilt..., ziet een keer hier, da's dan een brokke van de pacht, en een aflossing over een half jaar. 'k Had uw vader een uitstel gegeven, maar.... eja, als gij het betalen kunt, een mensch is dan gerust, en buitendien, 't zou allange betaald moeten zijn....

- Een aflossing, zegt Sjef kalm, over een half jaar, goed, da's dan zooveel, maar hoeveel bedraagt de gànsche schuld, aan geleend geld?

- Wadde? Ge meent toch zeker nie....?

- Ge moet geen vrage met een vrage beantwoorden, burgemeester. Ik kom hier om te weten hoeveel schuld da mijn vader heeft....

- Ja, da zal 'k dan een keer bezien. Hij schuift met zijn groote pantoeffels over den rood-plavuisden vloer, hij snokt de deure open. Hij is kwaad.

Sjef monkelt.Een anderen mensch zou zeggen: danke meneerke Lievens, als hij geld kreeg.... en den dezen is d'r kwaad voor'n.... Alla.... 't menschdom, piekert hij,.... 't menschdom is

zot.... Hij voelt wel, dat de burgemeester kwaad is, omdat het Fons van Mullem nu goed gaat met een zeune die geld heeft, die daar zoomaar uit den Ameriek komt, met een beurze vol, om schulden af te doen....

Inderdaad.... Een gemakkelijk leven, op zoo'n maniere, gromt de burgemeester, binst hij in zijn kast zoekt naar de papieren van den verkoop en de papieren van 't geleende geld....

Sjef haalt heel kalm zijn dikke portefeuille tevoorschijn. Hier zit al zijn bezit in. Zoodra de burgemeester hem de papieren heeft getoogd, rekt hij. Om zeker te zijn schrijft hij met zijn potloodstompke op een stuk gazet; cijfers, daaronder weerom cijfers.... Hij telt het op. Hij legt zijn geld op de tafel. Over het tafelblad heen loert de burgemeester, hij staat op, buigt zich over het geld, bankbrieven.... - Dit is geen goe' geld, Van Mullem, zegt hij ineens.... Dit zijn...., wel.... in ieder geval toch geen frangen....

- Nee, zegt Sjef kort, 't zijn Ingelsche ponden.... Ge wilt toch zeker nie beweren da die nie goed zouden zijn?

- 'k Aanveird geen Ingelsche munte....

- Wel potver,.... voor den dit en den dat.... En als ik zeg, dat ge 't wèl aanveirdt! Gij nondedikke, wa zijn dá voor manieren.... Hij windt zich op. - Ge hebt nog voordeel bij dit geld, zegt hij, 'k bereken het aan een voordeeligen koers....

- Neeë, zegt de burgemeester, geen franken, geen overeenkomste.... Sjef zit stil. Hij kan den burgemeester niet dwingen vreemd geld aan te nemen. En toch, en toch, vanavond wil hij alles in orde hebben.

Wat verbeeldt deze burgemeester zich.... Hij heeft gehoord op het dorp, dat de burgemeester niet vies was van Duitsche marken, binst den oorlog.... En dat hij daar, met het inwisselen naderhand,

schoonkes mee verdiend heeft. Hij kan zich niet weerhouden dit toch te zeggen: - Als 't marken waren zoudt ge d'r zeker geen bezwaar tegen hebben....? Hij zegt het los, een opmerking, die toch geen oud verwijt bevat....

- Wá! schreeuwt de burgemeester,.... gij moet mij hier entwat kommen verwijten? Weet ge voor wien ge staat? Al de marken die ik inwisselde in Brugge, bij mijn broer, waren d'r van menschen van 't dorp hier....

- Bij uw broer?

- Ja, bij mijn broer, op de bank van West-Vlaanderen, hij zit daar al jaren...., die kan besta....

- Wel, dan kunt ge bij uw broer toch dit geld ook wisselen? valt Sjef kalm in.

De burgemeester weifelt thans. Hij had dat niet mogen zeggen van zijn broer. Als deze zotterik zou gaan inf ormeeren in Brugge.... Hij zit te liegen.... Hij heeft geen broer in Brugge. Hij heeft nog nooit een broer gehad....

Het geld ligt nog op de tafel.

- Geef op, zegt de burgemeester. Daar steekt entwat vraatzuchtigs in zijn wezen.

- Hier-zè, de gansche aflossing. Ge zult een kwijting moeten teekenen....

- Wacht....

-Nee, wacht gij nog een moment, burgemeester.... 'k zou nog willen pacht betalen, voor een jaar, of twee jaar.... Pakt nog een kwitantie mee, en een zegelke....

- Waarvoor da?

- Ik zal U de pacht betalen, en gij belooft aan mijn vader, dat ge zoo rap meugelijk da land van u laat draineeren. Het is een schan-

daal, da land, 'lijk het daar nu ligt, in al zijn natte.

- Een nat jaar, daar kan geen mensch entwa tegen doen.

- 'k Zal daar nie op antwoorden, een nat jaar.... een nat jaar....

- En trouwens, als Van Mullem nie ziet dat da land te nat is, waarom speelt hij dan hier den boer?

- Waarom speelt gij burgemeester, als ge begint met uw parochie in tweeën te snijden, en te zeggen: dees menschen staan onder mijn bescherming, en de rest kan verrekken....

- Zwijgt....!! vloekt de burgemeester, hoe komt ge dáár bij? Weet ge dat dit een beschuldiging is van een staatsambtenaar, een.... een....

- Ja, ja, zegt Sjef kalm, 't een gezeid 'lijk 't ander, 'k weet het al, wel.... als ge 't dan precies wilt weten, hoeveel staatsambtenaren zijn d'r in dit land die deugen voor hun werk?

- Wa weet gij daarvan? Ge zijt verdikke een blauwen Maandag thuis....

- 'k Weet hetgeen ik weet, geen mensch heeft daar zaken mee. 'k Weet da' ge dienermen sukkelaar van een Isidoor Blomme nie op da Spokenhof wilde hebben, omdat.... omdat zijn schoonvader een flamingant is.... Ge zijt toch zeker nie zot.... 'k Weet da gij mijn vader van zijn knecht wilde berooven, omdat hij een Duitscher was, de vijand most uit het land, is 't somtemets geen waar?.... Of zit d'r entwat anders achter? Ge peinst zeker da ge dien ouden Van Mullem der onder kunt krijgen met hem zijn knecht af te nemen. Ge hebt bepaald, dat hij weg moet, wegens de veiligheid van 't dorp, wegens de ruste, de schoone, maar vâlsche ruste, burgemeester, 'k weet er zoo entwat van.... Ge maskeert dat allemaal zoo schoon. Dien Duitscher dee geen mensch kwaad. Nu gaat hij weg, nu zijn ik op dat hof van mijn vader, en wij zullen geen vremde hulpe meer noodig hebben....

Hij zwijgt, hij haalt een pakje tobak uit zijn zak en een blaadje, daar draait hij nu een sigaret mee, een dunne, lange sigaret, hij steekt die aan, en subiet hangt er in die duffe kamer van den burgemeester een zoete, smakelijke geur, een roke 'lijk van tabak die met blommenzoetheid vermengd is.

.... ja, zegt hij nog, sprekend uit een mondhoek, nevens zijn sigaret, ja, 't zal gedaan zijn mee konkelen. Wij zullen den pacht opzeggen op tijd, ge kunt da land dan weer terug nemen.... Maar nú zult ge draineeren, ja of nee.... Zoo niet, dan laat ik uw brokke land daar liggen, zoo nat en zoo smerig als het is, de menschen zullen komen zien naar da land van meneer den burgemeester, da nie te bebouwen is van de rottigheid en de zompigheid.

- Dá kunt ge nie doen, Van Mullem, zegt de burgemeester, maar hij weifelt, en zijn hand schart onder de papieren naar het contract.

- Waaromme nie? Daar staat in 't contract, da gij nu zoekt, tòch nie, dat het land bebóuwd moet zijn? In andere contracten staat da wel:het is de plicht van den pachter het land in zijn goeden staat te bewaren en het te bebouwen enzoovoort, enzoovoort....

- Vervloekt! De burgemeester staat rechte, zijn vuiste gaat naar boven, zijn vuiste zinkt langzaam, maar zij komt niet op het dikke tafelblad terechte, want hij weet, dat het geen nut heeft....

Hij ziet nu toe, naar dien koppigen, leelijken vent, met zijn eene ooge, die schrijft, langzaam, nauwkeurig, in schoon schrift. In al zijn woede gaat het door den burgemeester heen:wáár heeft die da geleerd?

Ja ja, Sjef van Mullem is zoo stom nog nie....

En als Sjef klaar is met zijn bepalingen op te schrijven, op dat gezegeld papier, dan leest hij ze voor, en binst hij leest, en zijn eigen woorden deftig hoort klinken, peinst hijzelve over het schoone

schrift. Een mensch leert nog wel zoo 't een en ander in een gevangenis.... 't Is niet voor niets geweest.

- Burgemeester, ge zijt accoord?

- Ja, geeft eens hier, da'k 't nog eens overlees.... Ge hebt toch zeker niets vergeten?

- Nee, vergeten, niks,.... wilt ge 't onderteekenen?

Zwijgend krast de burgemeester handteekening en datum onder het stuk. Hij krijgt zijn geld, op voorhand. Het is veel geld. Geld is een schoon iets.... Voordat de jaren van voorschot voorbij zijn, zal d'r misschien wel entwat te vinden zijn,.... nu kan hij wel draineeren. Hij paait zich met het geld dat daar voor hem ligt, in duidelijke groote Ingelsche brieven....

Maar als Sjef weg is, héél vriendelijk groetend, en dankend voor de welwillendheid, zakt hij in zijn zetelstoel, en hij zucht. Hij is verkocht, hij is zijn macht kwijt. Zoo, dus die zou het land braak laten liggen! Hij zou het verdikke doen ook.... Zoo'n geus. Zoo'n land-verrader....

Landverrader? Hoe komt hij daaraan?.... Een slim lachje glijdt over zijn gezicht. Hij zal eens zien of die jongen van Van Mullem nie dienstplichtig was in oorlogstijd. Desertie, dat is erg....

Maar in zijn bestee, luisterend naar de muizen die over den zolder loopen, weet hij, dat er niet veel te halen zal zijn van dien koppigen kerel. Die heeft maar één ooge, en hoe oud was hij, toen hij da kreeg? Hoe zal hij daaraan geraken?

Zeven en dertigste hoofdstuk

Als hij daar eens naar vraagt, de burgemeester, zijn de weken vergaan en alles is schoonder geworden in de wereld. Hoe zuiver, grijskesgroen en mild waaierend staat het jonge koren uit de aarde geschoten. Hoe soepel beginnen de wolken vaneen te scheuren, om blauwen schijn te laten vallen op het geboomte, dat gaat glanzen in een straling van pril zonlicht.... Verschgewassen, verschgespoeld en nieuw ligt een wereld daar.

De burgemeester krijgt niet eens antwoord. Sjef ziet toe bij het draineeren van het land, dat straks bezaaid moet worden. Hij staat daar 'lijk een heereboer, met zijn hooge laarzen aan en zijn bruine, korte veste.

De burgemeester kan onverrichterzake weggaan. Hij weet nòg geen steek. Hij grinnikt even bij zichzelf. Die Duutscher heeft hij dan toch weggekregen. Ja, maar hij weet niet hoe dat gegaan is.

En dat is heel eenvoudig. Heimwee, wat doet ge daaraan? Ge voelt entwat in uw borst.... - Het is 'lijk een veugel die zingt, zei Ulrich Schmoller tot Maria, dien morgen voordat hij voortging.

- Een veugel? vroeg zij.

- Ja, eene die zingt, die terugroept naar het vaderland.

Maria schriemt, dit afscheid...., zij had zich dat anders voorgesteld. Zij had gehoopt dat hij blijven zou. Waarom?

Wanneer zij zich dit afvraagt, kan zij er geen antwoord op vinden. Houdt zij van dezen man? Neen, zij ontroerde niet, als hij haar kuste. Zij verlangde niet naar den druk van zijn handen om haar schouders, naar de liefde van den man...., zoo 'lijk een vrouw dat wenscht.... Klaar ziet zij voor zich uit. Hij heeft hier entwat gevonden, waarvan hij hield, peinst zij, en zij, zichzelf heeft ergens van

gehouden, en ook zij weet niet wat het was.... Sjef was in de stallen, hij kwam buiten, hij zag die beide mensen daar staan. Samen met Maria nam hij afscheid. Een hartelijk afscheid. De boer blijft binnen. Hij kost niet toonen wat er in hem omgaat. Hij heeft veel verloren laten gaan; zijn land verknoeid. En dat nog veel ten goede gekeerd is, met de peerden en zoo, dat heeft hij aan dien jongen Duutscher te danken gehad. Hij wilde hem den Bijbelboek meegeven, ten afscheid. Hij had hem klaargelegd, in een brokke gazet. Hij kon toch niet. Hij peinsde daarbij op Sanne de Zwarte, die daarboven gebogen zat, met haar bril heel van voren op haar neuze geschoven.... En haar oude oogen die zochten over de bladzijden naar een tekst.... naar een woord. Nu ziet Fons van Mullem dat voor zich. Zij zocht naar een woord van troost, naar een schoone geschiedenis, 'lijk een kind zoekt naar een bloem, een witte, of een rose, in een veld waar véél bloemen staan....

Hij heeft den Bijbelboek weerom weggezet. En hij zegde: - Ge komt nog wel een keer terug. Om toch wát te zeggen.

Dat afscheid is heel kort geweest. Langer verbleef Schmoller bij Sabine, bij dat paard, dat ook al niet meer van de jongste is, in den stal, waar vroeger Duitsche legerpeerden stonden, die hij verzorgen moest.

Kort, fel was zijn afscheid van het land. Hij liep over dat land, ziende naar de akkers, waar het winterkoren groende, en naar de grauwe velden die nog bezaaid moesten worden. En naar den grond, waar de burgemeester nu buizen in steekt.

Hij glimlachte. Hij twijfelde niet aan het goede dat Sjef meebracht. Maar wat was dat, met zijn afscheid van dit land? Toen hij langs den Schottenweg ging, -.... en kwamen daar niet àl die oude zegsels over Schotten en Spanjaards en vermoorde mensen in zijn

gedacht?.... - dan roerde er entwat in zijn ziel. Een gebed. Hij heeft geen enkele maal gebeden op het Spokenhof. Of, dien nacht.... toen Elvira schoot naar de wolken, boven de krekken? Misschien toen, maar nu was het anders. Hij verlaat entwat, dat hij liefheeft. Hij draagt Maria's blonde beeld mee, naar ievers een ver, ander land. Hij neemt dien ouden boer met zich mede, en de menschen die hem haatten omdat hij een Duitscher was. - Nu is de vijand bijkans uit het land, zegde hij mat. - Onze Vader, zegde hij, die in de Hemelen zijt.... Uw naam worde geheiligd. Hij stond stil op den weg, hij zag naar het dak van het Spokenhof. Het was, alsof een meisje door het open venster schouwde. Hij zwaaide met zijn zakneusdoek. Een groote witte, zij gaf hem er zes mee. Zij kocht ze op het dorp, dat is zeker, want zij glansden, en zij waren stijf van nieuwhed. Hij keerde zich. Het opene land lag daar voor hem, en de wegen voerden het land in, het land uit.... Een paard stapte voor een lage driewielskarre, aan zijn haam rinkelbelde het 'lijk bij de Russische peerden der troika. Een hoog, breed peerd. Hij zag ernaar, hij hield van deze peerden.

Hoe zij strak en fel de kanonnen trokken over de landwegen en de bolderplaveide straten van dit land.

Hoe hij daarnevens liep, nevens de stukken, die krekkerden in hun assen, die kriepten, die kraakten. Een kanon.... die tijd is verre. Het vaderland wacht. Maar eerst zijn daar nog de wegen, de wegen. En er steeg een gejuich in zijn borst. Het was de wondere, teedere vogel van het geluk, die zong. Hij keerde 'heim'.... De wind voerde een muziek aan, die over de boomen steeg, de vogels wiekten op dien zang, witte en grijze en zwarte vogels.... Hoe zacht was de dag. Hoe zat de aarde vol verwachting en bevenis om het voorjaar dat kwam. Hij stond vele malen stille, maar hij zag niet meer om.

Hij is gekomen. Elvira, zegde hij, Hij is gegaan. Elvira, zegde hij. Zij is gestorven. Ze hebben haar lijk uit de kreeken gehaald. Een druipende, smerige vrouw, een lijk, een kreng, dat begost te stinken. Een mensch, en hij heeft, heel simpel, met meer zinnelijkheid dan zuivere liefde, deze mensch liefgehad.

Hij heeft nu andere dingen lief, en het leven eindigt niet met dezen aftocht. Het begint.

Zooals daar op het Spokenhof gezien wordt naar het leven dat opnieuw begint. Het groeit uit den grond. De uitzaai. Het koren, dat groeit en groent, de menschen, die langzaam gaan over de velden, die eggen en ploegen. En de jonge boer, die uitzielt van een hoogte over het land, naar de zon, naar de boomen, en de werkmenschen, die op den weg naar huis gaan. Zooals de Dikken Doens stillehoudt aan den weg met de veelvuldigheid der tronken. Hij snijdt zich een dikken stok, hij snijdt zich dunne stokken. Hij maakt een fluitje daarvan. Of twee.... Hij beklopt het hout met het heft van zijn mes, het laat dan gemakkelijk los....

Hij zit op zijn karre, de Dikken Doens, met al de mizerie in zijn hert, en hij lacht om het jonge groen, en om de groote ooren van het beest voor zijn karre. Hij zingt een monotoon liedekje, binst hij slaat met het heft van zijn mes op de bast....:

Zippe, zappe, zijpe
Wanneer bè je rijpe,
Te Meie, te Meie....

En hij fluit, op zijn zelf gesneden instrument, naar het voorjaar.

De vogels geven hem antwoord.

Zeker, daar zijn meer dingen van te zeggen, van die vogels. Er was eens een blinde, in Antwerpen, die woonde aan den buitenkant, waar boomen stonden. Vogels woonden in deze boomen. En in een der huizen zat een blinde, wiens vriend hem altijd kwam afhalen, zoo tegen den avond, voor een wandeling langs den sterken stroom der Schelde.... Hij floot dan, die vriend, en het duurde geen weke, in 't voorjaar, of de vogels floten al in den noen het melodietje van drie toontjes, driemaal herhaald, naar het huis van dien blindeman. Die kwam naar buiten, en vroeg: -waar zit je, Warten?

En Warten was daar dan niet.

Dat duurde, totdat een buurman het in de gaten kreeg, en.... Och, maar dat zijn allemaal van die dwaze gedachten, en zij voeren terug naar het verleden dat dood is.... Of sluimert het immer, om zoo nu en dan wakker te worden?

Kom, niet denken aan dien blindeman, den broer van zijn vrouwmensch, die wegliep. Mèt de kinders. Een mensch moet daar niet meer op peinzen. Hij doet zijn beestje verder gaan. Hij vergeet zijn potten en pannen aan den man te brengen. De menschen die hem aanroepen - zij komen uit de kleine, witte huizen aan den grooten steenweg - bedient hij zonder woorden, en voor de kinderen, de blondjes en de zwartjes, heeft hij slechts een vluchtige streeling over de koppekes. Hij sukkel met zijn karre naar huis, hij roert bijkans niet. De gesneden fluiten liggen in een grooten ijzeren pot, vergeten. Morgen.... misschien speelt hij er morgen op. Nu zingt hij, het is eigenlijk slechts neuriën.... en hij peinst tòch nog op dien blindeman. Sjef van Mullem is hàlf blind. Die is nog gelukkig.... Jezus genas een blinde. Zou Hij Sjef van Mullem kunnen genezen?....

Aan de brugge over de kanalen houdt de karre stil, het beest daar-

voor wendt den kop, het vraagt: - Peinzer, dwazerik, waar wilt ge nu eigenlijk naar toe, links of rechts?

De Dikken Doens lacht. - Naar het Spokenhof...., zegt hij, recht-uit, en dan linksom.... Allee dju! Hij klakt met de tong, hij rijdt verder.

Acht en dertigste hoofdstuk

Een lente in Vlaanderen, hoe lang is het geleden dat Sjef die zag? Nu drinkt hij haar in. Maar hij is niet gelukkig tot in het putteke van zijn ziel. Een benauwenis voert hem mee op den weg der gepeinzen. Hij heeft zoo een sterken drang in zich gevoeld, toen Schmoller weg was, en Vader Fons begost te weifelen aan gansch het leven. - Vader is een weifelaar, zegde hij. - Ja, zei Maria terug, een weifelaar. Hij laat zich leiden door den zoon, die van het boerenwerk niet veel weet. Maar hij leert, hij spreekt met De Blicck, en met Isidoor Blomme. Madeleintje verwacht weerom een kleine. In dat huis zit Sjef, te spelen met het kind, te spreken met de bazinne en den baas, hij kan er wat van leeren. Dat is allemaal goed en wel, maar hoe zit het met Maria.... Hoe staat het tusschen Maria en hem, hij weet het niet.... Hij spreekt met haar over de brieven die zij schreef. En op een avond, het is Meie, en de lucht hangt vol bloesemgeur, spreekt hij over zichzelf. Dat is de eerste maal. Nog nooit heeft zij gevraagd, waarom hij zoo weinig schreef. Zij heeft dat aanveird, 'lijk ze zijn plotselinge komst heeft aangenomen. Zij weet van de betaling van den burgemeester, zij heeft de papieren gezien en ermee gelachen, zij weet alleenlijk niet hoe Sjef van Mullem over haar peinst, en hoe zijzelve haar hart moet beluisteren, dat zegt: ge houdt tòch van dien jongen...., hij is nie veranderd; en: ge zijt weggegroeid van hem, en verbeeldt u niet, dat hij u wil hebben, hij heeft méér van de wereld gezien, een meiske 'lijk gij, met zóó'n moeder....

En nu spreekt hij met haar.

Over zijn vlucht uit Sinte Anne ter Muiden.

- En ik was daar, in dat huis?.... Bij moeders....?

- Ja, met de soldaten....

- 'k Weet da nie meer.... 'k Waar daar wel eens meer, 'k waar toch bij den dokter? Ge weet da toch nog, Sjef.... En 'k moest aleens naar huis, naar moeders. 't Is waar, ze dronken daar wijn en genever. Maar ik,.... ik heb mij serieus nie bemoeid met de Duutschen.... Hoe zou ik.... En zij voegt er achteraan: - En 'k was zestiene....

Langen tijd zwijgen zij. Sjef peinst, of hij alléén voortliep om haar, en hij kan daar geen antwoord op geven.

Het is alsof zij zijn peinzing merkt. - Zijt ge voor mij gaan varen? Neen toch?

- Nee, 'k geloof toch...., neeë....

Hij weet niet meer hoe dat was. Hij wilde de zee zien, dat was de hoofdzaak wellicht, hij wilde gehoor geven aan dien roep. En hoe is het nu.

- Nu zal ik boer zijn. Messchien een goeden boer, messchien een slechten.

Zij antwoordt daarop niet. Hij loopt dicht nevens haar. Fons is naar den Dikken Doens. Den menschen zien hen gaan, en zij zeggen: - Daar gaat dieë van Verbiest, haar moeder deugt nie, haar zuster - Ons-Heer zij haar ziele genadig! - deugde nie, en zijzelve.... Bâh! hoe zou ze zij deugen?

En dan een pronten vent, 'lijk dien Sjef van Mullem, zeggen zij, al klappen z'ervan dat hij óók al een geuze is! Bè 't en doet.... Geuze of geen geuze, de meiskes zien hem geerne na. Zijn gezicht is aan één kant leelijk, doch dat ééne sterke, klare oog van hem...., dat eene dat overbleef.

Ook Maria ziet dat.

Hij zegt ineens: - Maria, het zal moeilijk zijn voor mij om hier te blijven.

- Waarom da? Wilt ge weer naar zee, lacht zij.

- Neeë,.... maar het land is stille, en de menschen,.... och, het is mijn land nie meer.

Hoe gaat het thuis, en als vader eens sterft....

- Ge kunt entwat maken, hetgeen uw vader nooit heeft gekund, ge kunt een mate van welstand voor u maken, voor u beiden.

- Welstand, wat schiet ge daarmee op?

- Wat peinst ge dan eigenlijk?

- De doelloosheid vreet mij op. Werk is 't er genoeg. Maar dan nog.... 'k zijn nie gerust. 'k Zijn alleenig.

Hoe dikwijls heeft zij dat niet gehoord van dien ouden Van Mullem. Wordt Sjef evenzoo? Zij heeft gehoopt op zijn sterkte, die al den prietpraat van het dorp trotseeren zou, die alles zou uittillen boven het gewone, het gemeene, het voorbije.... Nu klaagt hij over het alleen-zijn....

- En uw vader dan, hebt ge die niet?

Hij staat mij zooverre af.... Gij zijt dicht bij mij.

- Ja, nú tenminste. Zij stoot tegen zijn arm.

- Nee, zotte, zoo nie, zegt hij kort...., hij zwijgt er verder over. Een kwart uurs lang zwijgt hij, dan begint hij weer. - Zoudt ge met mij kunnen verder leven.... Zij geeft geen antwoord nog, en hij spreekt rap en wat zenuwachtig verder....: - 'k Beginne verkeer, 'k moet u vragen, Maria, of ge mij niet zoodanig veranderd vindt, dat.... dat.... onmogelijk is, hetgeen eens was, lange geleden.

Zij kleurt, maar het is van een geheimzinnige vreugde, welker oorsprong zij niet weet. Houdt zij van hem? - Ge zijt veranderd, Sjef, ik ook, vaneigen, en over vroeger...., och, wat was dat? Ge gingt met mij om melk.... Een kus, een groetje.... Het is alsof

zij in zichzelf loopt te praten. Hij ziet haar van opzij aan. Haar gebogen hoofd.... Haar witten hals ziet hij. Het is Meimaand, en al warm. Hij verlangt niet naar haar. Zij verlangt niet dat hij haar in de armen neemt. Het is een wondere genegenheid die zij elkander toedragen, misschien een rest van oude jeugdliefde. Misschien is het, omdat zij tezamen moeten zorgen en redderen over dien ouden Fons van Mullem en over het Spokenhof.

En bij Maria is het, omdat zij niemand heeft, buiten deze twee mannen.

Haar Moeder?

- Laat ons daar niet over spreken, Sjef. Neem het 'lijk het komt. Ons-Heer geeft, Ons-Heer neemt.... Later zullen wij,.... later.... Hij geeft het gesprek een wending; het gaat over het land en over den groenselhof, die verzorging behoeft. - Wij zouden een knecht moeten hebben.

- Neeë, zegt zij.

- Ja, toch, Maria! 'k Zal wel een vinden.

Over diezelfde dingens van groenselhof en land spreekt Fons met den Dikken Doens.

En die zegt, heel langzaam, binst hij zijn pijp uitklopt op zijn hand-palm, zoodat het een hol, bijkans smakkend geluid geeft: - Ik zend u een knecht.

- Goed, maar geen te jongen.... en wacht in ieder geval totdat Sjef ervan weet.... Wij bespreken alles samen.

Hij zegt dat met een trots. Zij werken nu samen.

- 'k Zal met Sjef spreken, Fons, en in ieder geval een ouden zenden. Eene van mijn jaren, daar is 't zotte een beetje uit.... Ge peinst zeker op Maria! Wanneer is nu dien trouw?

- Wa voor trouw?

- Wel, Fons, dwaze, mee Sjef!

- Komt niks van, bromt Fons. Daar komt niks van.... Neeë,.... ze spreken met geen woord over entwat dat zou moeten zijn, da zou móéten komen.

- Ja, zegt de Dikken Doens voorzichtig, en hij stopt een versche pijp, ja, daar is geen tusschenkomen aan.... Ze moeten da zelve schikken.

Negen en dertigste hoofdstuk

Die twee staan voor het hekken van het Spokenhof, in den avond, die neigt naar den nacht. Sjef en Maria. Zij voelen zich dichter bij elkander. Hun liefde? Hoe beredeneerd is die; hoe schuchter dringt Maria een zelfzuchtige gedachte weg:.... zij zou geerne de vrouw willen zijn van een grootboer. Want dat zal Sjef worden. Hij doet datgene, waarvan zijn vader slechts droomde. En Sjef schuift de komende verbintenis op zijde: hij moet tijd winnen, alles zal vanzelve gaan. Heeft hij ooit tegenover een vrouw zóó gestaan als tegenover deze blonde?

Hij heeft de vrouwen anders leeren kennen. De verlangens, die een gezond mensch heeft, naar den huiselijken haard, naar een vrouw, die brood snijdt, naar een kind, dat kraait in de kakstoel, dat zwaait met een lepel en dat peerdeke-ju rijdt op vaders rugge, die heeft hij verloren. Het bestaat niet meer. Een vrouw? Die is er om te dansen en te drinken. In de kroegen van Zuid-Amerika zijn ze zoo.... En soms in Antwerpen niet? en soms.... in Brugge en Dudzele niet?.... De móéders, die ziet ge niet.... De vrouwen 'lijk Madeleintje De Blicke, die daar nu met dien Isidoor Blomme leeft, ja.... uitzonderingen. En dat spel gaat daar vanzelve Hij kan dat niet. Met een zakelijkheid, die hem zelf koud voorkomt, wil hij het Spokenhof maken tot een entwat schoons, entwat waarvan de menschen zullen zeggen:hij is 't er bovenop! Een hane op zijn misbocht, om dat eens smerig uit te drukken. Een hane op zijn eigen misbocht, zoo lacht Sjef bij zichzelf. En dat andere komt later.... Het harde werk, des daags, vermoeit hem. Hij is dit niet gewend. Alomme staat de schoone lucht van het rijpe, naar den zomer volbloeiende voor-

jaar over de streke, over het lage land. Het water zakt in de kreeken....

De hoop stijgt, op een beteren oogst. Ge kunt het zien aan de boeren hier in 't ronde. Die gaan ter markt, in Brugge, die drinken hun pot bier, en die wrijven in de handen. Het is geen wonder, dat de koopmans goede zaken doen. Het gers staat welig in de weiden, er hangt een roke boven van louter bloemen. Er hangt een feestelijkheid in het gezang der vogels, dat zich rond de boomen slingert. En het zijn 'lijk de klokken van een reusachtig groot bellenspel, 'lijk duuzend bellen aan honderd peerdenhamen, die tinkelen en luiden, over het land in den avond, wanneer de klokke ter kerke roept....

Een tevredenheid trekt door Sjef van Mullem. De boer, zijn vader, die is beangst. Die schuift de verantwoordelijkheid van zich weg, hij dringt ze op naar Sjef, die zorgen moet, en die zorgen kàn.... Het werk, dat is er, en de tevredenheid om het werk. Hij heeft den grond niet lief, en Maria niet....

Doch als het graan langzaam-aan rijpt op de akkers, het strooi wordt dor, de grond scheurt van de droogte, en uit de scheuren kruipen de torren en de kevers, en al het kleine gedierte dat ge niet zien kunt, met een menschenooge, maar dat de vogels tòch wel vinden kunnen, als het rijpe graan wentelt en droog schruift en rutselt everentweer 'lijk een zeeë van goud-golvingen, doorweven met het felle rood en blauw van papavers en koren-blommen,. ... dan is het, dat er in Sjef van Mullem entwat anders ontwaakt: de gedachte aan leven en dood. In den zomer peinst hij daarop.

De oogst komt. En, 'lijk of dat afgesproken is, komt, op den eersten oogstdag den Dikken Doens op het Spokenhof.

- Hier hebt ge nu uw knecht, zegt hij, en hij schatert van leute.
- Een verrassing, is 't geen waar?
- Da kunt je toch nie doen, zegt Sjef, maar Fons knikt. Hij voelt, dat hij den Dikken Doens weergevonden heeft. Hij neemt dien pottenmarsjan mee naar het land, en zij oogsten. Het is een weelde. In den laten nanoen, als de zonne verduikt achter het laag gewas aan een ver hof, eten zij. De Dikken Doens is moede. Hij zucht ervan.
- Doch, zegt hij, 'k zal mijn deel hebben aan den eersten goeden oogst op het Spokenhof. En de dagen daarna helpt hij weerom.

Sjef dwingt zich, om tot Maria te gaan, en met haar te spreken. Een boerin op het hof, die moet er zijn. En de menschen beginnen erover te spreken. Met het verdwijnen van dien Schmoller zijn de gesprekken stilaan verstomd, doch nu zij Sjef en Maria tezamen zien werken, tezamen zien loopen des Zondags, nu spreken zij weerom geerne kwaad. Zij hebben er den tijd voor, de vrouwmenschen. Het graan is bijkans af. Nog gloeit de zomer voort. Het vlas is getrokken. De kermessen teunen en schallen met hun luid gezang van orgels tegen de blakke huizenreeken der kleine dorpen. Een gejoel en gelach vult de anders zoo stille dorpsstraten, en het jonk grut begint al te vrijen en grootemans-manieren te krijgen. Zij zeggen: - Dieë van Treeze Verbiest, die deugt óók aan geen kanten.... Ziet ze eens lachen met dien Van Mullem! 't Is waar, zij dansen. 't Is waar, vader Fons is nievers te zien. Die loopt langsheen zijn veld met beeten, dat heeft nog den tijd, die loopt in zijn stoppeland, en hij is trotsch op zijn doening. Dat Sjef het gedaan heeft, vergeet hij. Of messchien vergeet hij het niet, maar dan is het toch zeker een van die trukken van hem, om blij te zijn

met de prestaties van een ander, waaraan hij zijn profijt en zijn genoegen heeft.

Op een avond keeren zij huiswaarts, die twee menschen. Maria is moe van den dans. Sjef laat haar leunen op zijn arm. Zijn mond is droog. Het bier heeft zijn dorst eerder vergroot. Hij verlangt naar water. De weg, die al begint te donkeren aan den boomenkant, blijft lauw-warm, en stammenees zijn er niet meer. Maria huivert. In haar dunne kleedje huivert zij, en zij hijgt. Zij is duizelig van den dans.

Sjef staat stil op den weg. Maria, zegt hij, plezant zijn die feesten hier.... Ge bekomt ervan. - Ja, lacht zij hem tegen, en zij leunt vaster op zijn arm. Hij ziet haar aan. Hij legt zijn arm om haar heupen en trekt haar naar zich toe. Hij kust haar. Hij proeft de frissche smaak van haar lippen, en hij kust haar wederom. Zij sluit de oogen. Dit is anders, dit is zoeter dan de verwachtenis, en tegelijk is het smartelijk, omdat zij niet beseffen kan wat of er thans met haar gebeurt. Als in een droom laat zij zich voortleiden naar huis. Zij zou willen spreken over al haar wenschen en verlangens. Zoolange heeft zij gewerkt, eerst onder vreemden, in Brussel, en daarna bij den ouden boer, die haar niet toesprak als zij niets zegde, die maar stille door de keuken liep en eens gromde, die wellichte immer herinneringen zag en daarop teerde.

Nu is het anders. Hier staat er een voor haar, hier gaat er een nevens haar, die geleden heeft, en gelééfd....

Zij loopen het Spokenhof voorbij. Maria's herteklop is rustiger.

Zij luistert maar, zij hoort zijn stem, die nu eender is 'lijk vroeger.... Toen sprak hij over de zee. Nu spreekt hij nòg daarover, maar ineens daalt zijn stem, zachter wordt zij; hij vertelt over ge-

vangen en schande, over smokkelen en geld verteeren, en over de bar, waar al die roode en groene lichten brandden. Over het verlangen naar huis, en waarom hij niet kòst schrijven.

- 'k Mòchte nie schrijven, en.... 'ken kòst ook nie.

- Ge hebt veel geleden, Sjef....

- Neeë, maar wel veel gepeinsd. Daar, in 't cachot, daar leert ge veel dingen klaarder zien. De menschen, al zijn zij niet bij u, die ziet ge scherper. Ge haalt ze naar u toe, ge laat ze spreken, en dan zegt ge bij uzelf: zijt gij er zoo eene! Ge baalt de vrouwen naar u toe....En dan beleeft ge geen gerusten moment meer. 'k Vertel daar nie meer over, ge verstaat mij wel. - Ja Sjef, zegt zij gehoorzaam, al verstaat zij het ook niet.... Wat weet zij van het alleen zijn? Háár verlangen is nauwelijks opgewekt. En hij heeft zooveel gezien, zooveel gekend.

- En in 't hospitaal, zegt zij, met dat ongeluk....

- Een kiste granaten, van die kleine maar, lacht hij vergoelijkend. Zijn verhaal mag niet grootsch klinken. Het is geen heldenmoed op een smokkelschip te varen, 'lijk hij vroeger wel peinsde. Het is de verkommering, het leed, het is de verzinking in den afgrond.... - 'k Wist nie meer wat ik dee.

Dat is alles wat hij daarover zeggen kan.

- En zult ge nu hier gelukkig zijn? Zij vraagt dat met een twijfel.

-Ja.

Zoo koel en klaar zegt hij dat. Het is lijk de fluittoon van een vogel, die in de stilte een echo oproept. En uit de boomen komt een dun, doch helder antwoord:ja!

- 'k Verkocht mijn bar.... Als ze mij wèl ingelicht hebben, staat er nu een oud vrouwmensch in, daar leeft de Amsterdammer, die van mij kocht, mee tezamen.

- Zoo eene 'lijk moeder, zegt zij ineens.

- Neeë, zegt Sjef, zoo niet.... Uw moeder...., wel, zij is uw moeder, daarover spreken wij niet.

- Maar voor ons was zij toch nie goed.... Voor Elvira niet....

- Wat weet gij van uw moeder, Maria, gij weet niets van haar. Benader dit met bermhertigheid, en ge zult zien, uw moeder wàs niet zoo slecht. Haar zonden....; ge weet hoe of ik over zonden peins.

- Neeë, da weet ik nie. Is het waar dat ge een geus zijt?

Hij lacht daar ineens om. Ze zeggen dat hier op het dorp, hij weet het. Maar waarom vraagt zij dat. En zoo met een weifeling in haar stem....

- Zonden, Ons-Heer vergeldt ze, Ons-Heer maakt onze lei schoon. Wij moeten daarvoor bidden. Kent ge 't Onze Vader?

- Ja.

- Begint eens met dat te bidden, en dan met een oprechtheid.... Al kunt ge maar één regel daarvan zeggen, dan zult ge zien, hoe schoon het is.... Hij zegt er stil achteraan: - 'k Kan het niet eens in 't Vlaamsch. De Noorsche domini die leerde mij dat in 't Ingelsch.... 't Is hetzelfde. Voor God is er maar één taal, die van het gebed uit het hart....

- Ze bidden hier toch ook met het hart, ge moet nie peinzen dat die Noor dat allemaal beter wist dan de pasters hier.

Zekerlijk niet, maar het volk hier...., De Blicck heeft daarin gelijk, het gaat kapot aan ongelooft. Zelfs als het geloovig schijnt, is het een sleur geworden en een angst. Zie naar mijn vader....

Als ge over mijn moeder nie spreken wilt, moogt ge ook niet spreken over Fons.

- 't Is waar, maar nu.... op dezen avend, móét dat.... Hij was

goed voor mij, en dat ik wegliep was mijn eigen stommigheid, niet de zijne. Maar wat wèl waar is: hij is een twijfelaar, hij gelooft aan de dingen zoolange hij ze nie moet doen, of nie moet zien. De wèrkelijkheid van een stuk terweland of van een ganscli mislukten oogst, die durft hij niet zien.... Ge leert het op zee anders. Daar is iedere moment een werkelijkheid. Bij stormnacht....

Hij kan hierover niet spreken, een stormnacht? Hoe was dat? Zóó nuchter en zóó werkelijk was de stormnacht, dat het eens doorleden gevaar, dat in iedere seconde onder de oogen werd gezien, wijkt bij de gedachte der herinnering. Scherper dan in werkelijkheid kunt ge het nooit meer zien.

- Hebt ge stormen meegemaakt?

- Ja, maar daar spreek ik niet van. De zee is voorbij. Ik droom er somtemets van, dat is mij al genoeg.

Zij luistert verder, maar hij zegt niet veel meer. Alleen zegt hij:

- Ga dan uw moeder eens opzoeken. Ge deed toch ook verkeerd met haar alleen te laten.... Na den dood van Elvira....

- 'k Was op weg, maar zij zeiden dat zij weg was, dat zij misschien naar Elvira zocht, 'k weet nie, maar in ieder geval was zij niet thuis....

- Nu misschien wel.

- 't Kan zijn, maar wat moet ik haar zeggen?

- God, Maria, hebt ge dan geen gevoel voor die vrouw die uw moeder is? Mijn moeder, ik weet niets van haar.... Ja, ik hoor nog een enkelen keer haar gezang.... maar dat is bijkans vergeten. De zee ligt daartusschen, met al haar lawijt, en de havensteden liggen daartusschen....

- En mijn moeder, ik wil haar zoogeerne bewaren, 'lijk ik haar kende, hier, voor den oorlog, toen ik kind was.... Nu heb ik haar

anders gezien, en ik kan haar niets verwijten.

- Dus dat is het?

-Ja.

- Ga dan, Maria, 'k zal meegaan!....

- Kom, zegt zij ineens, en Sjef hoort dat zij ontroerd is, laat ons binnen gaan. Fons zal niet weten waar of wij zijn.

Zij lopen stil over het hof. Het hondenkot is leeg. Sjef ziet ernaar. Het is de derde maal dat hij ernaar ziet; een hond moet er komen. Hij zal morgen....

Veertigste hoofdstuk

Een hond op het hof, dat geeft een speelschheid. De hoenders kakelen en fladderen weg voor zoo'n jonge beeste, die overal naar hapt en ziet, die loopt en springt, die blaft.... Het wordt een 'Morro'.... 'Lijk de hond in de Kempen, zegt Sjef.

- Maar deze zal zeker nie zoo schoon zijn.... Een hond van het leger, die moet sterk zijn, van goed ras.... Deze, och 'k wed dat hij klein blijft.

- Een stèrken wordt het, zegt Fons, die staat te zien naar zijn aankoop. Die kleine dingen, een hond, toebak, pijpen en brood, die kunt ge hem gerust toevertrouwen. De groote dingen, daarvoor is Sjef!

Met dien hond loopt Sjef des Zondags nevens Maria, niet gearmd, dat wil Sjef niet. Hij slaat zijn armen eens rond haar, hij kust haar eens. Hij beleeft telkens weer het wonder van die trillende, bloemroode meisjeslippen.... Hij meent, dat dit voor hem te goed is. Doch hij lacht, als zij lacht, en hij kust haar weer.

Maria voelt een nooit verwacht geluk in zich opbloeien. Het groeit, naar den herfst toe, voller en voller uit. Zij is nog niet bij haar moeder geweest. Zij wil niet, dat Sjef meegaat. Zij gaat alleen, op een Zondagmorgen. Doch het huis aan de Kortrijksche baan is leeg.... De deure staat halvelings open, een paar kapotte stoelen staan er, een baalzak ligt er in den hoek. De disch is weg, er is niets meer te zien van een café....

Zij dwaalt rond dat leege huis. In de stilte van den Zondag suist er entwat in de leege, kleine kamers, in de vuile keuken, waar zij dien vent op zijn gezicht kletste. Zij glimlacht niet. Is dit huis van moeders? - Hoe goed heeft zij het dan.... Een medelijden welt

in haar op. Moeder, zegt zij, het is een smartelijk verlangen dat zij daar uitspreekt. Moeder....

Nu zij gelukkig is, nu zij zich anders weet, dan al die jaren hiervoor, blijder, en met een doel, dat misschien nog vaag is, doch dat alsaan naderbij komt en schooner blinkt, peinst zij aan het verdorde, vermakkelde leven van een oude vrouw.

Hoe ziet zij eruit?

Wat doet zij, vraagt zij zich af.... Dat vraagt zij later aan de menschen, de kleine boeren, die op den weg naar Kortrijk wandelen, met hun steenen pijp in den mond....

- Treeze Verbiest, zegt zij...., waar is die?

- Voort, zegt de eene, een lange, magere boer. Zijn klak staat dwaas achterover op zijn kalen kop. Hij trekt zijn mond scheef, zijn pijp gaat mee. Hij neemt de pijp tusschen duim en wijsvinger.

- Ge zij zeker de dochter?

- Ja, waar is zij naar toe?

- Da weet 'k nie, zegt de eene, en de ander bromt: - Op een nacht vertrokken....

Als Maria terug gaat, loopt zij in zichzelf te praten. Het wordt donker, de herfst komt zoo schielijk, en het licht verbleekt zoo rap. Het brokkelt tusschen de stammen van verre boomen, het wordt grijs en perlemoerkeurig.

- Ge moet mij nie zeggen, dat ik goed geweest ben voor haar, fluistert zij. Ge moet mij niet zeggen, dat zij slecht was.... Waar dwaalt zij nu?

Zij weet het niet. Misschien zal zij het nooit weten. En dit is het zeere trekkende verdriet: Zij voelt zich schuldig.

Sjef zegt, als zij thuiskomt.... - Gij kunt da niet helpen, Mariake.

- 't Is wél, zegt zij. Zij dringt haar tranen terug. Zij ziet Moeder ievers langsheen de wegels zwerven, alleenig en koud....

Zij vragen naar Treeze Verbiest, die daar aan de Kortrijksche bane woonde. Wie zal dat weten?

Simpel de Dikken Doens, die ieверans komt, kan entwat vinden.... Hij heeft zijn rijdenden winkel weer in 't werk gesteld.

- Zij trekt met een foorwagen rond, zegt hij, tegen Fons en Sjef. Wat zij doet weet ik niet.

- Is zij met een vent....?

- Ja, een vent, een kramer, 'k weet nie....

Op een laten herfstdag ziet hij haar. Hij ziet een wagen staan aan den slootkant, en een vent schreeuwt: - Treeze, waar is mijn klakke?

- Weet ge da zelve nie, schreeuwt een vrouw terug uit den wagen. Doens ziet haar komen. Zij is het. Zij lacht ineens. - Ze ligt achter u, gilt zij, en zij gaat den wagen in. De vent grinnikt stomvoor zich heen.

De Dikken Doens zou entwat willen vragen, hij kan het niet. Wat moet hij zeggen? Hij laat zijn karre staan, hij gaat langzaam naar dien vent toe, die in het gras geknield dingsen in malkander draait van koperdraad, een soort van dingen waar ge pannen op zet....

- Hoe is 't met Treeze, kameraad, nog altijd goed?

- Ja ja, zegt die vent verbaasd, nog altijd goed van eten en goed van drinken.

Hij ziet den Dikken Doens aan, spiedt onderzoekend op diens wezen naar een bekende, doch hij heeft hem nooit gezien. - Ge zijt toch nie van Kortrijk, zegt de vent. - Nee, van Antwerpen.

- Maar ge kènt Treeze? dringt hij nog aan. - Ja, 'k zal maar

eens in den wagen zien. De vent haalt de schouders op en vlecht voort aan zijn koperdraadbroL Doens opent de vervelooze deur van den wagen. Daarbinnen zit een vrouw op een lage stoel, zij zit voor zich uit te zien, op haar schoot ligt verstelgoed, waaraan zij niet werkt. - Dag Treeze, hoe gaat het nog!

Zij ziet verschrikt op. Zij kent hem niet meer. - Kent ge mij niet meer?.... Dikken Doens, mee zijn potten en pannen van achter de Gentsche vaarten....

- Ja, ja, knikt zij, en zij ziet hem wantrouwig aan. - Bij Dudzeele? vraagt zij. - Ja. - En wa komt ge doen? Er is een vijandigheid in haar stem. Zij loert, zij neemt het verstelwerk weer op. Ge kunt dat bijkans geen verstelwerk meer noemen. Een rok met gaten, een broek met lappen en scheuren.

- 't Gaat nie goed, Treeze?

- 't Kan altijd slechter.

- Het leven is nie gemakkelijk. - Hoe da zoo? - Wel, het neemt veel, het vraagt veel dingens. - Ja,.... ge weet toch zeker, dad'ons Elvira dood is? - Ja, 't meiske.... 't was een ziele.... Nu hebt ge Maria nog, die is bezorgd....

Zij ziet hem scherp aan, doch op het gezicht van den Dikken Doens is niets bijzonders te zien. Zij grummelt wat, zij antwoordt niet.

- Zoudt ge Maria niet meer eens willen zien?

- Dieë, die haar moeder in den steek laat? Neen'k, dat is weg, voorgoed, spreek mij daar nie van.

Zij zucht; met bevende handen voortwerkend aan haar rok, ziet zij omneer, schuw spreekt zij in zichzelf, maar het zijn onverstaanbare woorden. De Dikken Doens ziet haar gezicht, het is vaal, en vol rimpels. Het grijze haar is kortgeknipt, het hangt nu

met pieken en stressen om haar slapen. En haar stem is heesch. Van het rappe spreken in zichzelf, 'lijk een zotte, wordt zij nog heescher. Zij legt het verstelwerk op den vloer en draait zich halvelings om. Uit een kleine kast neemt zij een bruin fleschke, dat zij aan den mond zet. - 't Is voor de kele, Doens, zegt zij. Maar de Dikken Doens riekt entwat anders. Hij ziet naar de oogen van die oude Treeze Verbiest. Zij drinkt.

Tegenover zulke dingen staat de Dikken Doens machteloos. Hij zou willen spreken over den genever, maar hij kan niet, en zijn boodschap is afgeloopen. Hij probeert nogeens over Maria te praten, maar de oude geeft een paar ontwijkende antwoorden. Is er nog een rest van schaamtegevoel gebleven? Hij weet het niet, maar hij vermoedt, dat zij haar dochter zóó niet zien wil. Het is het beste haar hier te laten. - Dag Treeze, zegt hij.

Zij staat op, zij komt dichterbij hem staan. - Gij had toch óók kinders, zegt zij. - Ja, zegt hij, en de mizerie van zijn kleine mannen en zijn vrouw die er vanonder trok, bijt ineens weer, - ja ja, lieve kinders....

- Awel, zegt Treeze Verbiest heesch, ik had ze ook, maar Elviratje is dood, en Maria wil mij nie meer zien. Een moeder moet dad' aanveirden.... Zij lacht wat. Zij heeft nu een gezichtsuitdrukking 'lijk Elvira die had, zoo dat dwaze en verkommerde, zoo 'lijk een hond, die altijd slagen krijgt in plekke van eten.

De Dikken Doens kan dees ellende kwalijk verdragen. Hij kan geen antwoord vinden, duizel stommelt hij het trapje van den wagen af. De vent zit niet meer in het gras, en zijn koperdraadspul is verdwenen. - Zoo leven die hier, zegt de Dikken Doens. En hij gaat langzaam naar zijn karre. Hij verkoopt niets meer. Hij rijdt huiswaarts, maar 's avends zit hij op het Spokenhof, en hij

vertelt Maria over haar moeder. Zij schreit daarom.

- Hoort ge het nu, Sjef, zegt zij later, en wilt ge nu nòg met mij trouwen?

- Hoort eens, mijn kind, laat ons daarover nie meer spreken. Ik zou willen dat ge ook gevaren had, en dat ge de Zuid-Amerikaansche havens had gezien, met al de menschen en de vreemde verhoudingen. Wat peinst ge hier toch? Zijt gij slechter dan een ander, omdat uw moeder ongelukkig is? En ge moogt moeder daar nog niets van verwijten ook. Niets, verstaat ge, en nooit.... De bermhertigheid...., die ge toch altijd voelen zult, die moet ge betrachten.... Ik weet wel, zegt hij langzamer, dat ge in mij een dwazen Dries ziet! Eene die gevaren heeft...., een smokkelaar,.... eene die nie meer naar de kerke gaat, omdat hij entwat ànders gevonden heeft.... Daar-zè, dien Bijbelboek van Sanne de Zwarte....

- Is da waar? Is dien Boek zoovele voor u?

- Messchien nog nie genoeg thans, maar langzaam aan komt da! De Dikken Doens spreekt daar eens met mij over. Vader verstaat er nie vele van; ik wel,.... en 'k vind hem schoon, dien Boek.

Hij spreekt zachter nu, hij buigt zich naar Maria toe. Hoe bezieet hij haar:.... zijn aanstaande vrouw.... Hij spreekt over den Christus.... Lang spreekt hij daarover, en hij besluit: - Ja ja, Maria, wij vormen hier, met vader en den Dikken Doens een soorte van een geuzengemeenschap,.... 'lijk de oude Boschgeuzen en de Watergeuzen, die hier ook uit de Vlaanders kwamen, in den tijd....

Daar weet Maria niets van. Hij zal het haar een keer vertellen.

Een en veertigste hoofdstuk

De avenden zijn maar kort. Vroeg gaan slapen, en vroeg aan 't werken zijn! Een wondere gang van het leven! De beeten moeten nog uit, Sjef huurt een paar knechts om te helpen. Hoe schoon en zwaar zijn die beeten. Met den tweetand heffen zij ze uit den taaien, vasthoudenden grond. De smoor hangt over de velden, de smoor trekt rond het Spokenhof, en over de kreeken heen. Die liggen nu verlaten, geen mensch komt erbij. De kinders, die vroeger daar eens plachten te spelen, mijden de plekken, waar Elvira zoo deerlijk versmoorde. Het zal voorjaar worden voordat zij hun angste kwijt zijn, en de menschen zullen er nog lang op peinzen en erover voortklappen. De oude koster, die hoe langer hoe brommeriger wordt, begint nu al oude vertelsels op te halen van menschen die verdronken zijn. Daar ievers tegen Schapenbrugge, waar hij dikwijls kwam in zijn jonge jaren, daar had ge bij den Kalverkeerdijk óók die zompen en poelen.... Hoeveel stroppers zijn daar niet in verdronken?

- Weet ge den Kalverkeerdijk nie? kraakt hij tegen zijn kleindochter.

- Neeë grootvader, zegt zij.... En zij gaat voort met het wasschen van de luren van 's kosters achterkleinzoon, een schreeuwerke, een fretterke, met zwart haar en bruin oogskes.... - Grrr, bromt de oude, gij weet ook niks, gij.... En hij strompelt naar buiten, zijn beenen willen niet goed meer in den laatsten tijd. - 't Is 't rammetis, zucht hij, - en 't rammetis is 't begin van de mizerie. Als ge oud wordt.... Ja, ja.... Maar hij grommelt niet meer als hij buiten is. Met zijn gaanstok slaat hij tegen de boomen. Hij ziet naar het uitgooien van de beeten, en naar de rapenvelden, waar een haas opwipt.

- Ze krijgen mij d'r nog nie onder, zegt hij, als hij met zijn kleindochter spreekt, zittend aan het maal. Hij bezieet eens zijn achterkleinzoon, en hij zegt: - Hoe komt die kleene aan bruin oogskes? Hij peinst daarover. 't Is 't bloed van de Spanj aards dat er in steekt, en dad'is stèrk bloed.... Hij vindt dat vaneigen maar half en half goed, dat zijn achterkleinzoon donker is.... - Maar grootvader, Miei is toch zoo.... 't Kan wel zijn, zegt de oude, 't kan wel zijn, maar in òns familie kwam da nie voor, zoo'n donker kind, en 't zijn smeerlappen van kinders, die zwarte! Hij kan zich wel over de wiege buigen en eens lachen en vieze snuiten trekken, maar dat doet hij alleen als zijn kleindochter er niet bij is....

Ook het kindeke van Madeleintje de Blieck is donker. Het ligt op haar schoot, Isidoor staat in de beeten, zijn schoonvader helpt hem. Heel het dorp ligt uitgestorven, de drukte concentreert zich op het land, dat in den smoor ligt. 't Gaat goed met de boerderije, of ja, goed en goed, dat is twee, maar in ieder geval zit er thans een roke en een smake in den boerenstiel. De Blieck is heftiger en koppiger dan ooit.... Hij zit maar bij den Dikken Doens, des avends, te spreken over den brol van de regeering, die alles kapot laat gaan....

- Nu de oogst weerom goed geweest is, en de beeten meevallen, moeten ze hier weer van geen polletiek nie meer weten, zegt hij.... En ze worden weer verkocht en verraaien, straks, als ze nog een keer voor den Franschman mogen gaan vechten.... 't Is genoeg, 't is genoeg, schreeuwt hij, rechtstaande, met zijn vuisten in de hoogte.

- Kom, zegt de Dikken Doens, 'k ga naar mijn bedde, hij staart naar zijn petrollampe, hij moet zich dwingen om De Blieck niet bij te springen in zijn strijd voor dit volk. Hij is evenwel niet klaar

met zijn geloof, en zonder dat kan hij niet besluiten voor zichzelf wat er gebeuren moet. Hij drukt de dikke hand van dien boer:

- Slaap wel, Blieck,.... en zeg, 'k gaan verhuizen!

-Gij?

- Ja'k, kan da somtemets nie?

- Waar naar toe? - Ge zult da wel eens zien.

- Een villa zeker? - Een kasteelke, nie meer en nie minder, is 't zoo goed?

- Slaap wel en droom maar een keer van 't kasteelke.

Lachend gaat hij de deur uit, hij fluit onderweg, maar dat duurt niet lang....

De wegel langsheen de vaarten is duister, en boven de boomen is het duister, maar daar, achter Dudzele hangt een gloed in de luchten. Brand? vraagt hij zich af. - Is het 't mijne? hijgt hij ineens,... Haastig jacht hij voort, hij hijgt ervan, hij voelt zich wegslibberen in een karrespoor, en een geruisch begint omme te gaan in zijn kop. Bij mij? Nee, niet bij hem.... Maar waar dan? Als hij dichterbij komt, wordt duidelijker de gloeiing in de luchten.... Nu brandt het fèl....

- Madeleintje! schreeuwt hij ineens, bij Madeleintje, o mijn God!

De schure van Madeleintje schiet in den brand! Hij loopt hard op den weg, zijn leerzen kloppen op de bulte-kasseien, en zijn hart klopt hem in de keel. Het is bij Madeleintje! Ze zeggen het hem...., en het is, alsof de wonderlijke trekking van hun stemmen anders zijn.... Meenen zij het oprecht, of steekt er een spot in hun woorden.... Neeë, da kan niet.... Isidoor, die haten ze hier toch niet? De burgemeester komt met zijn peerd en karre, hij vliegt door de menschen, hij vliegt De Blieck voorbij.... Het brandt bij Isidoor

Blomme....! - Het brandt bij Madeleintje, stamelt De Blieck en het is, alsof hij niet meer verder kan. Zijn beenen weigeren den dienst, het zweet drijft van zijn voorhoofd, hij voelt het ziltige water op zijn lippen, en het brandt in zijn oogen....

- Mijn God, mijn God, bij Madeleintje....

Daar loopen ze nu bij Isidoor Blomme met water te dragen en de spuite van het dorp van Dudzeele, die meer modder dan water zuigt uit den drinkensput van de beesten, werpt slap een goorbruin vocht in de vlammenzee; het is bijkans belachelijk. De schure, met het graan, en de stalling met de beesten....

Het knettert voort, het brandt langs alle kanten, alleen het huis, dat apart staat, kan gespaard blijven, de wind voert de vlammen den anderen kant op. Al het verdienst weg.... Gansch den nacht den gloed van vlammen zien en voelen branden op de huid.... De beesten verbrand.... Hoe komt het? hoe kan het gekomen zijn? vragen de menschen.... En zij hebben een verdacht in hun herten.... De mannen van de rijkswacht loopen tusschen de menschen door, zij zoeken en speuren en helpen. Het vuur blikkert in hun nikkelen knopen, maar dat is ook al.... Daar lachen er een paar, omdat de dikke bakker, die aan de slange van de spuite trekt, op zijn achterste valt, in een plasse modder.... De Blieck hoort het. Hij heeft Isidoor nog niet gezien, hij heeft Madeleintje nog niet gezien, hij is den kop kwijt. Wat is er met hen? Waar zijn zij? Madeleintje is bij de burens in huis gehaald, met haar kinders. Isidoor beziet zijn verbrande handen, hij heeft getracht de beesten uit den stal te halen. Toen hij zijn peerd buiten had, hinnikte het dier, en het liep terug den gloed in.... De steenen vallen, het houten raam zakt ineen, de vonken spetteren hoog boven de boomen. Hij staat daar nu, en hij schreit. Zijn bezit is

weg.... En de morgen brengt hem duidelijker en bijtender dit weten bij: het is al weg.... Hij vloekt, Isidoor Blomme, en hij verwenscht den dag dat hij trouwde, 's Achternoens zien ze hem loopen door het land, hij zoekt zichzelf, hij kan niet bij Madeleintje gaan en bij de kinders, noch bij zijn schoonvader, die daar aan het wiegske van het jongste keppeke zit.

- Ge moet het aanveiden, zegt De Blicke zwaar.

- Ja vader, ja, schriemt Madelein, maar nu zijn wij kapot, wij hebben niets meer....

-.... Ja,.... nee...., Madeleintje, mijn kind, maar, ge hebt toch uw huis nog.... en uw kinders....

Een tijdlang is het stil. - En den grond, zegt hij er zwaar achteraan.

De Dikken Doens ziet Isidoor in de velden loopen. Het wordt vroeg donker, en de man is op weg naar de kreeken.... Een vermoeden snokt in Doens' hert, in zijn kop.... Blomme is op weg naar de kreeken, hij zal zich verdoen. En hij rent naar den jongen boer, die niets hoort, die niets ziet, dan zijn eigen kloefen, die domp langsheen den landwegel gaan. Hij is verloren, dien Isidoor.... Hij klaagt niet meer. Hij is stil, hij luistert niet naar de stemme van zijn hart. Hij voelt het hart niet meer kloppen. Nu is het voorbij. Vloeken helpt niet, en drinken helpt niet.... En teruggaan naar Madeleintje kàn niet.

Maar de Dikken Doens neemt hem mee, naar het Spokenhof, waar vader Fons begint te praten. Over andere branden. Da komt dikwijls voor in deze streke. En geen mensch is daar nog van dood gegaan. Het is de tegenslag. - Peinst ge, zegt hij, da'k ik geen mizerie gekend hebbe.... Nu, bij het zien van dezen jongen vent, voelt hij, dat hij troosten kan, met het vertellen van zijn eigen leed.

Sjef en Maria zitten stil toe te zien. Zij heeft kaffie geschonken, maar Isidoor proeft er niet van. Zij ziet naar dien mensch, zij hoort Fons vertellen over zijn vrouw, Steefke, die stierf, en Godelieveke, dat blind werd en stierf. En over Sanne de Zwarte. Nee, over Sjef spreekt hij niet. Toch, hij zegt: - 'k Heb den dézen nog over.... Dat is alles, maar 't is toch vele.... En gij, zegt hij, gij hebt uw vrouw, uw kinders, en uw schoonvader, die een feilen is.... Is 't geen waar, Dikken?

- Ja, zegt de Dikken Doens, 't is een fèllen....

En wonder, daar hoort Isidoor van op, Doens spreekt over den grond.

- Die verbrandt nie, zegt hij langzaam, die is van Gòd geschapen.... 't Menschenwerk vergaat.... De zee niet, het land niet.... Zij geven ons het gewin. Steekt uw kop in de hoogte, en dankt God.

Hij voelt dat wel, maar hij kan nog niets zeggen. Hij heeft zijn graan en zijn beesten nummer een gesteld. Welken boer doet dat niet?

- En nie verzekerd, vraagt Sjef, die entwat vermoedt.

- Neeë, zucht Isidoor Blomme, en hij voelt hoe de tranen op zijn handen druppen.

- Wij zullen helpen, zegt Sjef, komt, laat ons een keer naar Madeleintje gaan. Maar Isidoor wil niet, hij blijft domp bij de stove zitten; hij drinkt zijn koudgeworden kaffie uit. De Dikken Doens zal Madeleintje halen. Zij komt, het is een trieste avond...

- Hoe komt het? vraagt Sjef haar. En Maria zegt: - Ja, Madelein, hoe komt da toch.... had ge lanteerns in den stal?

- Neeë.... 't zal.... Zij durft haar vermoeden niet uit te spreken.... Het moet gesticht zijn, het moet erin gestoken zijn.

Wraak? Van wien hebben deze mensen da te verwachten.... Maar de Dikken Doens vraagt en vraagt.... Madelein snikt zacht voort, 'lijk of zij, met het uitspreken van haar woorden een groote zonde begaat.... - Komt eens hier, Dikken, zegt zij, en zij trekt hem mee naar buiten. Fons van Mullem ziet op. Sjef verstaat, hetgeen Madelein zegt. Hij knikt Maria toe. Hij begrijpt half en half, hetgeen hier gebeurd kan zijn. In het donker van de gang, waar enkel de hond even gromt, vertelt Madelein: - 'k Weet nie, Dikken, maar.... 'k peins da de burgemeester hier méér van weet....

- De burgemeester?

- Ja,.... weet ge niet, dat hij met mij wilde trouwen? En een maand geleên was hij bij mij, en 'k waar alleenig thuis. Hij heeft mij lastig gevallen en 'k heb hem geschopt.... Zij is zenuwachtig, zij voelt dat ieder verwijt aan den burgemeester ook háár treft....

- En peinst ge daarom, meiske, da de burgemeester, maar.... dá moogt ge zoo rap nie zeggen....

- Ja ja, toen hij nogeens probeerde mij vaste te pakken, en ik hem ruw wegdrong, begost hij te lachen, en te zeggen: - Gij zijt van vuur, gij, past maar op, dat heel den boel d'r nie van in den brand vliegt....

- Och, aarzelt hij, och, maar Madelein toch, ge kunt daarom nie zeggen....

- Neeë, maar 't wil nie weggaan, dat gedacht.

- Kom maar mee naar binnen, Dikken, en zegt niks, zeker nie tegen Door; hij zou subiet naar den burgemeester gaan.

De Dikken Doens vertelt niks, dien avond niet, maar later, ja later spreekt hij met de rijkswacht en met Sjef.

- Zou hij dá durven, Dikken? Een getrouwd vrouwmensch?....

- Welzeker, waarom nie? Hij...., zegt hij minachtend, hij weet van heel den boel af hier, al de vrouwen waar entwat aan hapert, die kent hij hier in 't ronde.... Ze zeggen...., enfin, 'tgeen ze zeggen moeten ze weten, maar zou da nu waar zijn van dien brand? Hij kan toch zelve niet....

- Vader vertelde eens, da de hond ook kapot lag in zijn kot, en dat het Lowie Ruyschaert was, die hier vroeger knecht was, 'k heb hem nie gekend, maar ze zeggen dat hij in 't kot gezeten heeft, dat de gendarmen hem bij den burgemeester weggehaald hebben...., wegens smokkelen of zoo....

- Op last van den burgemeester! En die ontspringt den dans.

- Wellichte.... Die ontspringt altijd den dans. Net zoolange totdat hij hem nièt ontspringt.... Wij zullen eens zien. De rijkswacht onderzoekt het, maar of dat veel gaat opleveren....

Intusschen zit Isidoor zonder koren, zonder beesten, zonder stal.... Ze beginnen al te bouwen. De oude De Blicck kleedt zich daarvoor uit. - Hij is zot, zeggen ze, maar daar stoort De Blicck zich niet aan. Hij doet, hetgeen hij wil. Hij ziet zijn boerderij te verkoopen, en het lukt, maar dan is het al bijkans Maarte, en het is juist een paar dagen voordat Sjef naar het stadhuis gaat, om den trouw met Maria aan te geven....

Sjef gaat dien gang met een wonderlijk gevoel van blijdschap en plichtmatigheid. Nog immer prest hij zich tot peinzen: bemin ik haar? En dan geeft hij zijn antwoord: ja! Hij heeft gesproken met den Dikken Doens. Zijn liefde is anders, dan die, waaruit hier de huwelijken voortkomen. Is het een rest van de twijfelachtigheid van zijn vader, die hem in het bloed zit? Hij weet dat niet. Hij gaat naar het stadhuis, en later gaat hij met Maria naar Brugge.

Het zal geen feest zijn. Daar spreken zij nu weer over op Dudzeele, een trouw zonder kerke.... En wa moeten die menschen van De Blieck daarbij doen? Die zouden daar nie mogen komen, die zijn roomsch. De Blieck lacht daar mee, hij trekt zijn schoon kostuum aan, en Madeleint je borstelt zijn schoens. Hij zal bij haar gaan wonen, als vandage zijn hoerenhof in andere handen zal zijn overgegaan. Hij neemt afscheid van zijn velden, binst hij in zijn nieuw kostuum wacht op zijn schoonzoon. Hij heeft de knechts naar huis gezonden. Het winterkoren staat reeds hoog uit de aarde gesprieteld. Het zoekt een weg onder het gruis van de harde aarde. Het trekt zich op, ge weet niet waarom.

De Blieck bezieet zijn grond voor 't leste. Wonder, hij, die nimmer van zijn hof weg kon, dringt nu het gevoel van verlatenheid, dat dien morgen over hem kwam, weg, en er leeft een blijdschap in. Hij zal bij zijn dochter gaan. In een paar maanden staat er een nieuwe schure. Hij leent Isidoor dat geld. Hij kan daarvoor bij hem wonen, en meehelpen op het land. Hij geeft zijn zelfstandigheid uit handen, hij verliest zijn koppigheid niet.

Hij luistert, op den avend van Sjefs trouwen, naar den Dikken Doens, die vertelt over zijn jonge jaren aan den Scheldedijk. Hij zegt bij zichzelf:

- Dit is ons volk. Hij luistert naar den Dikken Doens, die het paar toespreekt en die uit den Bijbel leest. Op verzoek van Fons van Mullem leest hij dat woord van den Prediker:daar is een tijd....

Het ontroert Sjef meer dan hij wil laten merken. Het is een triest huwelijk, van stille menschen, die elk met hun gedachten entwaar elders zijn. Waar trekt moeder rond met haar foorwagen, en.... waar is de luide zee, en de vrijheid van de zee?

In zijn huwelijksnacht droomt Sjef daarvan. Hij roept: - Mijn ooge, mijn ooge! en hij ziet een schip, dat ondergaat in den storm. Alsaan blijft dat lied zingen. Maar het werk vordert hem op. 't Is de wil van God, Die vordert hem op voor den arbeid hier!

Fons zit maar achter zijn stoof, of hij wandelt naar den Dikken Doens, die nu verhuisd is. Die woont in het huis, waar Maria woonde met Treeze, dat huizeke aan den Schotten weg. Sjef komt daar eens binnenloopen. Hij lacht tegen Maria: - Hier loerde ik aan het venster.

Hij voelt een gloed in zijn lijf trekken. Nu is hij boer. Hij doet zijn zaken goed. Hij houdt zijn stallen schoon, hij kuischt zijn land. Zijn knechten helpen hem. Zij zeggen - Bazinne! - tegen Maria, en daar is er geen een die twijfelt aan haar fierheid.

Het land is goed, het geeft vruchten, het geeft een goeden oogst. Streng overziet Sjef met zijn eene ooge het rijpend gewas, de snijders en de bindsters in den zomertijd.

Hij is tevreden. Maar een enkele maal kan het zijn, dat er een onrust snokt in zijn lijf. Hij haalt Sabine uit den stal, en rijdt met haar weg, in den valavond.

Nu hoort ge het bruideke niet meer klagen in de boogvensters van het Spokenhof, en de kinders mijden de kreeke niet meer. Geen mensch weet, hoe of dat zat met dien brand bij Isidoor Blomme, en Sjef verneemt er niets meer van.

De burgemeester ziet Sjef uitrijden. Hij gaat juist huiswaarts, en hij groet, hij groet verdikke eerst, omdat hij een soorte van ontzag heeft voor dien vent met zijn eene ooge.... - Burgemeester, zegt Sjef, en hij ziet een schure die brandt. Hij bijt zijn tanden opeen. Geen woorden daarover.... Daar is trouwens dat andere, dat luider en luider zingt in zijn borst. Hij rijdt naar de zee. - Sa-

bientje, zegt hij, ge wordt al oud, maar ge moet mij nog een keer naar de zee dragen.

Hij heeft de woorden in zijn kop uit den Bijbelboek van Jacob, die vocht met den Engel....

De zegening van God, wat bediedt dat? Hij voelt zich boer; hij voelt zich zeeman tegelijk. Langen tijd kan hij zitten zien naar de golven, die trekken rond de zwarte paalhoofden en de dammen van bazalt. In de verte glijdt een schip, het vaart langzaam, een rookpluim verwaait tegen de wolken, wordt eenervig met de lucht. Het geruisch der zee doet droomen en onrustig zijn tegelijk. Hij overziet, staande op de duinen, het lage land; ginder achter dien toren, ligt Dudzeele, met het Spokenhof. Daar is Maria. Hij heeft gekozen, hij moet van de zee afzien. Doch hij worstelt, en wie zal zeggen of zijn worsteling niet evenzoo zwaar is 'lijk die van Jacob met den Engel? De Bijbel...., de Bijbel,.... hij ervaart, dat alle menschelijke lijden in dien Boek vastligt, en alle vreugden.

En meteen staat daar dan te lezen, dat Christus, Gods Zoon, het menschedom opheft uit de zonden.... Hij peinst daar langen tijd over na. Onder zich voelt hij Sabine, die voortstapt, trage den avond tegemoet. - Ho Sabine! zegt hij, en Sabine staat stil. Hij ademt snel, onrustig. De zee ruischt, zij ligt achter hem, zij is verleidelijk. Hij zal haar immer geerne zien. Zijn liefde moet hij deelen tusschen Maria en de zee. Maria is het land. De zee, dat is het verre altijd woekerende verlangen.... naar grootschheid en licht, naar duisterte en storm, naar joeling ter taveerne in de havenstad.... De Dikken Doens kan dat verstaan. Maria niet.

- Gij hebt mij, gij hebt uw land, uw werk.... is da nie genoeg,.... mijn gróót kind, zegt zij zacht.

- Mijn kind, herhaalt hij.... Het zou genoeg moeten zijn. Maar het is anders. Ik wil hier altijd zijn, en ik zal hier altijd zijn. Met

de jaren zal het stillen, dat verlangen, maar nooit geheel verdwijnen. Het is het bloed der visschers.

Als Fons, die doof begint te worden, spreekt over de Kempen, en over het land waar hij met dien kiekenkoopman, Pee Landeghem doortrok, dan luistert Sjef, hij luistert evenzo goed 'lijk hij toehoorde op den weg hierheen, lange geleden, met een karre en een paard.... Hij voelt, dat hij geen boer uit den heele zijn zal. Nooit niet.

Toch verstilt het verlangen naar dat onbekende. Het verstilt, binst het luide krijten van een kind, dat op Maria's schoot spertelt, in de keuken van het Spokenhof lawijt.

Het verstilt, bij het waaien der boomen rond het Spokenhof, en bij het zoeven van het vuur in de groote, Mechelsche stoof....

Hij ziet zoo dikwijls de zee.... Maar hij hervindt haar óók op zijn land.... Want in den grond rondom het Spokenhof zitten de schelpen, duizenden en tienduizenden. Die zijn meegekomen met de klei, die zich op de zandbanken afzette, in dikke lagen. En al de jaren hebben daar niet vele aan veranderd. Brokkelig klein zijn zij, maar het zijn schelpen. En een heel enkele maal kunt ge een gróóte vinden.

Sjef van Mullem staat op zijn land. Hij overziet zijn land. Fons smoort zijn pijpke aan, in het nieuwe huis van den Dikken Doens, die minder en minder op commercie gaat met zijn potten en zijn pannen. Hij zit meestentijds in zijn huis aan den Schottenweg. Of hij loopt naar het Spokenhof.

- De geuzenhoek, zeggen de menschen op het dorp van Dudzeele, en: - daar is een geuske geboren. De paster lacht daar eens mee.... Hij kan gerust langsheen dat Spokenhof gaan, zij

groeten hem daar. Hij kan geruster langsheen het Spokenhof gaan dan voorbij de huizen van den Drieweg, waar hij bespot wordt.

- Zwartrok, zwartekraaie, hoe gaat het met uw meid! roepen zij daar!

En de koster, ge weet wel, dien grommerigen, ouden vent, die dat allemaal verneemt, zegt tegen zijn kleindochter - en binst laat hij zijn achterkleinzoon op zijn knie dansen -: - Ze bespotten den paster...., zij zullen gestraft worden.... En die uit den Geuzenhoek, die doen maar voort. Die lezen 's avends uit een grooten boek, 'k weet nie wa voor eene, maar 't moet een soorte van kerkeboek zijn.... Hmmm, ze weten nie wad'of ze doen.... Maar da zijn de visschers...., dien ouden zot van Van Mullem. Zijn vader verzoop, hijzelve is zot. Zijn zeune peinst dat hij een boer is, en hij is 't er gééne.... Ze zeggen, dat hij naar de zee gaat, te peerde.... - Hup, peerdeke, hup, zegt hij, met zijn versleten stem, en hij laat zijn achterkleinzoon rapper dansen op zijn knie....

Hij zet het kind op den vloer. - Maar da zal ook wel eens beteren messchien, zegt hij, da met dien Sjef van Mullem.... Z'hebben een kind, een jongske, wel, daar kan een boer uit groeien.... Alles heeft zijn tijd....

Daar is een tijd om visscher te zijn, en een tijd om boer te zijn.

- Ja, zegt Sjef van Mullem, en hij sluit zijn vrouw in de armen - het kind kraait in zijn wiege van gevlochten strooi, en de wekker is stille gevallen - ja, Maria, de zee is schoon.... Maar alles heeft zijn bestemden tijd, en de zee bracht het lánd hier. Hij bezint zich op het liedeke van Ysland, dat hij zijn vader hoorde zingen, die het weer van zijn moeder had.... Naer Iseland toe....! Om het Spokenhof waaien de boomen.

Woordverklaring.

alsaan - almaardoor of: in den laatsten tijd.

bachten - achter.

Baekelandt (bende van -) - rooversbende, die omstreeks 1800 vooral West-Vlaanderen onveilig maakte.

bamesse - begin October (St. Bavo = 1 October).

binst - terwijl.

broel - rommel, wanorde.

bucht - bocht.

djakke - zweep.

etamazor (heel den -) - iedereen (Fr.: état major).

entwaar - ergens.

entwien - iemand.

foor - kermis.

fiskes - kereltjes (Fr.: fils).

gar - kier.

gestopen - gebukt.

gewarig - waaksch.

goeste (goesting) - zin, trek, smaak.

haagdoorn - meidoorn.

her (van -) - opnieuw.

ieverans - overal.

ievers - ergens.

kalseide - groote straatsteen; ook: de steenweg zelf.

karoten - prutsen.

koeier - koewachter.

kommeeren - kletsen.

kooie - troep, vlucht.

kriemen - syn, van klagen.

kuischen - schoonmaken.

lawijt - lawaai.

loetje - liefje.

lurpen - slurpen.

messe - mis.
 misbocht - mestvaalt.
 mokske - meisje.
 monkelen - glimlachen.
 nevens - naast.
 nist - nest.
 omme (het -) - de omgeving.
 polk - bed (eigenlijk: het leger van een haas).
 puzze - bus.
 reesem - reeks.
 rozenhoedje - rozenkrans.
 ruuze - ruzie.
 schriemen - schreien.
 schuifelen - fluiten.
 seffens - dadelijk.
 sichten - sinds.
 slieren - glijden.
 somtemets - soms.
 sparkelen - vonken, fonkelen.
 spellewerk - kantwerk.
 stekjes - lucifers.
 stoof - kachel.
 stropper - strooper.
 teel - schotel, schaal.
 teloor gaan - onder gaan, verloren gaan.
 toe moeders - naar moeder.
 velleploter - opkooper van huiden en krengen.
 verdoen - opmaken.
 zich verdoen - zelfmoord plegen.
 verschieten - schrikken.
 wrochten - werken.
 zeer
 zeernis - pijn.
 zeerte